

విక్రుతి
మార్గశీర్షము

భారతి

సంపుటము 27
సంచిక 12

జిజ్ఞాస

●

శ్రీ నాదెళ్ల జనార్దనరావు

కాలమహానదీవిపులగర్భమునం దొక బుద్బుదంబుగా
దేలి, పరిభ్రమించి, ప్రగతించి పుటుక్కున రాలిపోవు మా
యాలయ సంస్థితుల్ బఱపి యాడెడు చర్వితచర్వణం బదే
లీల ఘటించి యుంచునొకొ ? లీలలు చాలని పింపవే యికన్ ?

ఏల సృజించి, పెంచి సమయించెదు ? జన్మపరంపరాభరా
ఘాలసదీర్ఘయానమున కంతము లేదొకొ ? ఐంద్రజాలికా,
యేలొకొ మాయలీల నలయించెదు? మృణ్మయపాత్రలో నను
స్స్ఖలిత బంధయోగమున నిల్పి యొఱంగము నీ వెలుంగులన్ !

మా యూహాపరిభాష లెంతటివి ? ఆమ్నాయంబులే డస్సి, చూ
జాయంతైన నెఱుంగ జెప్పక — అభావ్యంబౌ జగత్కావ్యపున్
మాయాజాలపు టల్లిక ల్గొనుచు, సంభావించి, తర్కించి, మా
కాయాసంబుగ మాత్రమే విడిచె నాయా సూత్రచర్చాంశముల్ !

ఇప్పటిదాక నేటి కుదయించిన భౌతికశాస్త్రవాదముల్
గొప్పగ జెప్పుకోదగిన ఘోషలు మాత్రమె! మూలమర్మముం
దప్పవచించు సర్వము! వృథా పరిశోధన లెన్నొ జేసియుఁ
జెప్ప వొకింత సీదయిన చేష్టల కర్థము లిచ్చు వ్యాఖ్యలఁ!

ఏవో రెండు విభిన్నశక్తులు సమాకృష్టంబులై, యూహకుం
దావీ జాలని వేగ మందికొని, వృత్తాకారరేఖాగతిఁ
బోవంబో నొకదాని చుట్టొకటి, రూపుంగొన్న ద్రవ్యాణులే
వేవో వేలకువేలు గుంపులయి పృథ్వీగోళమై ఘట్టినఁ.

కలవేమో యిటువంటి గోళము లనేకంబుల్, మహోద్వేగతఁ
వలయాకారత జుట్టివచ్చునట యాపై పెద్ద గోళాలపై!
బలువై తోచెడు నండపిండములతో బ్రహ్మాండ మూహింప! మా
తలమించుఁ సకలంబు వృత్తగతవృత్తాలైన వృత్తాంతమై!!

భారత సరిహద్దుల సంరక్షణ

శ్రీ పండితారాధ్యుల నాగేశ్వరరావు

మరో ప్రపంచ యుద్ధం తప్పదా? నిన్న మొన్నటి వరకూ తృతీయ ప్రపంచ సంగ్రామం నివార్యమే అని చెప్పకలిగినవారు కూడా ఈనాడు ఈ ప్రశ్నకు "మరో ప్రపంచయుద్ధం తప్పకుంది" అని సమాధానం చెప్ప లేకుండా ఉన్నారు.

అసలు రెండవ ప్రపంచ సంగ్రామం పరిసమాప్తమైంది కనకనా తృతీయ ప్రపంచ సంగ్రామ ప్రసక్తి రావడానికి?

అయిదేళ్ల క్రిందట జర్మనీ, జపాన్‌లు మిత్రరాజ్యాలకు లొంగిపోయి, యుద్ధచర్యలనువిరమించినా అటు యూరప్‌లోనూ, ఇటు ఆసియాలోనూ అప్పటినించి ఇప్పటివరకూ సైనికచర్యలు సాగుతూనే ఉన్నవి. గ్రీస్‌లో అంతర్యుద్ధం ముగిసి ఆరు మాసాలైనా కాలేదు. యథార్థానికి గ్రీస్‌లో మూడేళ్ల పర్యంతం సాగిన అంతర్యుద్ధం అమెరికా - రష్యా ఉపగ్రహ రాజ్యాలకు జరిగిన యుద్ధమే. ఈ రోజున కొరియాలో ప్రత్యక్షంగా సాగుతున్న యుద్ధం గ్రీస్‌లో ప్రచ్ఛన్నంగానూ, అప్రకటితంగానూ జరిగింది.

అలాగే చైనాలోనూ జపాన్‌యుద్ధం ముగిసినప్పట్నుంచీ అమెరికాకు రష్యా ఉపగ్రహప్రభుత్వమునకూ ఈ సంవత్సరారంభం వరకూ యుద్ధం సాగుతూనే ఉంది. సమితిప్రమేయం వల్లా, ఆసియా దేశాల నొత్తిడివల్లా హాలెండ్ గత డిసెంబరులోనే గదా ఇండొనీషియాలో సైనికచర్యలను విరమించింది! ఇప్పుడూ యుద్ధం ఇండో - చైనాలో ఫ్రాన్సు అమెరికాలకూ చైనా, వీట్మిన్‌లకూ జరుగుతున్నది.

ఈ సాయుధసంఘర్షణల తరగతికి చెందిందే కొరియాలో ఆరుమాసాల క్రితం ప్రారంభమైన యుద్ధం. పేరుకు ఐక్యరాజ్యసమితి ఈ యుద్ధాన్ని కొనసాగిస్తున్నా, వాస్తవానికిది కమ్యూనిస్టు చైనా, అమెరికాల యుద్ధమే. ౧౯౩౬లో స్పెయిన్ అంతర్యుద్ధంలాంటిదే ఈ కొరియాయుద్ధం. కాబట్టే ఆనాడు ఫ్రాన్సు, బ్రిటన్‌లు చేసిన పొరపాట్లను ఇప్పుడు చేయకూడదని అమెరికా 'దురాక్రమణ' ప్రతిఘటనకు వెంటనే పూనుకున్నది. స్పెయిన్ అంతర్యుద్ధంలో జర్మనీ, ఇటలీలు, రష్యా పాల్గొన్నా ఇంత బహిరంగంగా రణరంగప్రవేశం చేయలేదు.

తమ దేశీయులు కొరియాలో అమెరికా దురాక్రమణను ప్రతిఘటించడానికి తయారుగా ఉన్నారని, ఐచ్ఛికంగానే వీరు ఉత్తరకొరియన్ల పక్షాన పోరాడుతున్నారని కమ్యూనిస్టు చైనాప్రభుత్వం ప్రకటించింది. ఇటు కొరియాయుద్ధాన్ని నిర్వహిస్తున్న జనరల్ మెక్ ఆర్థర్ కొరియాలో దాదాపు అయిదు లక్షలమంది చైనాసైనికులు పాల్గొంటున్నారని ఆరోపించాడు. అటు రష్యా మెకార్థర్‌పై తీవ్ర ఆరోపణచేసింది. జపాన్ సైనికులనుఉత్తరకొరియన్లపై మెకార్థర్ ప్రయోగిస్తున్నాడన్నదే ఆ ఆరోపణ. అలాగే జర్మనులు ఉత్తరకొరియాపక్షాన పోరాడుతున్నారన్న ఎదురు ఆరోపణ లేకపోలేదు. ఇవన్నీ కూడా తృతీయప్రపంచసంగ్రామానికి బాధ్యులెవరు అనే విషయాన్ని నిర్ధారణ చేయడానికి మాత్రం ఉపయోగపడవచ్చు.

ఏమైనా ఒక్క విషయం మాత్రం స్పష్టమైంది. యూరప్‌లో రష్యామాదిరే ఆసియాలో చైనా తన ఇరుగుపొరుగు సరిహద్దుదేశాల్లో తనకు అనుకూలంగా ఉండే ప్రభుత్వాలను స్థాపించుకోడానికి తీవ్రంగా ప్రయత్నిస్తున్నది. కొరియా యుద్ధంలో ప్రవేశించినా, ఇండొచైనాలో, వియట్మిన్ సేనలకు సహాయం చేసినా, టిబెట్‌ను ఆక్రమించినా ఇందుకే.

కనుకనే టిబెట్‌పై కమ్యూనిస్టుచైనా ప్రారంభించిన దండయాత్ర, దాదాపు అదే సమయంలో నేపాల్‌లో ప్రజ్వరిల్లిన అరాచకం భారతప్రభుత్వానికి ఆందోళన కారకమైనవి. రష్యా పశ్చిమటిబెట్‌లో విమానాశ్రయాలను ఏర్పాటుచేసుకుంటున్నదనీ, ఈ స్థావరాలనుంచి హిందూమహాసముద్రంవరకూ ఉన్న యావత్తు భూభాగాన్ని ఆక్రమించుకొనడానికి విపుల సన్నాహాలు చేస్తున్నదనీ వార్తలు ప్రచారమవుతున్నవి

సింకియాంగ్ వరకూ వచ్చిన రష్యన్‌లు పశ్చిమ టిబెట్‌లో ప్రవేశించకుండా ఊరుకోరు. ప్రవేశించిన

తరవాత చేతులు ముడుచుకు కూర్చోరు. అణ్వస్త్రాలను తయారుచేయడానికి ఉపయోగపడే అనేక లోహాలు, ఖనిజాలు పశ్చిమ టిబెట్‌లో ముఖ్యంగా మానససరోవర సరస్సు ప్రాంతంలో ఉన్నట్లు రష్యన్ భూగర్భశాస్త్రజ్ఞులు కనుక్కున్నారు. టిబెట్‌లో బంగారంగనులుకూడా విస్తారంగా ఉన్నట్లు ప్రతీతి. ఇంతవరకూ వీటిని 'సాగు' చేసి ఈ సంపదను వినియోగానికి తెచ్చేందుకు ఎవ్వరూ ప్రయత్నించలేదు. తీరా ఇప్పుడు రష్యావాళ్ళు ఆ ప్రయత్నం చేస్తుంటే ఇదంతా భారతదేశ ఆక్రమణకు జరుగుతున్న సన్నాహాలని అమెరికావారు ప్రచారం చేస్తున్నారు. రష్యాకు దురాక్రమణోద్దేశ్యం లేకపోలేదు. అయినా "అదుగో పులి అంటే ఇదిగో తోక" అనే అమెరికా మనస్తత్వాన్ని తెలిసిన భారతీయులు ఎవ్వరూ ఈ ప్రచారానికి మోసపోరు.

అలాగని భారతప్రభుత్వం పశ్చిమపరిహద్దుల రక్షణవిషయంలో అప్రమత్తతతో ఉండకనూ తప్పదు. టిబెట్‌పై కమ్యూనిస్టు దండయాత్రప్రసక్తి వచ్చినప్పుడు ప్రధానమంత్రి పండిట్ నెహ్రూ ఈ విషయం స్పష్టంచేశారు. బ్రిటిష్‌వారు ఈ దేశాన్ని పాలించుతూ ఉన్నంతకాలం ఈ పరిహద్దుల రక్షణకు ఎన్నో యుద్ధాలు చేయవలసివచ్చింది. ఆఫ్ఘనిస్థాన్ రాజు అమానుల్లాను పదభ్రష్టుని చేయడానికి, బర్మారాజును బంధించి భారతదేశం తీసుకురావడానికి, టిబెట్‌కు యంగ్‌హస్బెండ్ నాయకత్వాన సైనికదళాలను పంపడానికీ, నేపాల్‌తో యుద్ధంచేయడానికీ, పశ్చిమోత్తర పరిహద్దున ఉన్న కొండజాతులవారికి కోట్ల రూపాయలు లంచాలు పెట్టడానికీకూడా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం సందేహించలేదు.

టిబెట్ స్వతంత్రంగా వుండి, నేపాల్, కాశ్మీరు సంస్థానాలు ఢిల్లీప్రభుత్వంతో స్నేహంగా ఉంటున్నంతకాలం, ఆఫ్ఘనిస్థాన్ రష్యావైపు మొగ్గకుండా ఉన్నంతకాలం, భారతదేశానికి పశ్చిమంనుంచి గానీ, పశ్చిమోత్తరంనుంచిగానీ దండయాత్రభయం లేదు. బ్రిటిష్‌వారు భారతదేశాన్ని పాలించుతూవున్నంతకాలం ఈ స్థితికి భంగం కలుగకుండా చూచుకుంటూ వచ్చారు.

ఆరోజుల్లో ఒక్క బ్రిటనే గాదు, రష్యా మొదలైన సామ్రాజ్యదేశాలన్నీ ఇంచుమించు ఇదే విధానాన్ని అవలంబించుతూఉండేవి. రష్యాలో జార్ పరిపాలన అంతిమొంది బోల్షివిక్ ప్రభుత్వం ఏర్పడేసరికి, అంతవరకూ రష్యాసామంత దేశాలుగా ఉంటున్న పోలెండ్, ఫిన్లెండ్ మొదలైన రాజ్యాలు స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రకటించుకొని, స్వతంత్రంగా వ్యవహరించడం ప్రారంభించినట్లే, భారతదేశంనుంచి బ్రిటన్ వైదొలగేసరికి చుట్టూ ఉన్న రాజ్యాలు వేటికవి అయిపోయి సమిష్టివిధానం అంటూ హిందూమహాసముద్రప్రాంతాన అనుసరించడానికి అవకాశం లేకుండాపోయింది.

నేపాలు ప్రధానీ, సర్వసేనానీ, అయిన మహారాజా మోహన్‌షంషేర్ జంగ్ బహదూర్ రాణా.

భారతదేశానికి ఇరుగుపొరుగున ఉన్న అన్ని దేశాలతోనూ చిరకాలంగా సాంస్కృతిక సంబంధాలుంటున్నవి. ఇటు సింహళంలోనూ, అటు బర్మాలోనూ ఇప్పటికి లక్షలాది భారతీయులున్నారు. అయినా బర్మా, సింహళ, భారతదేశాలు ఒకవిధమైన సమాఖ్యగా ఏర్పడ్డానికి వీలుగాకుండా ఉంది. స్థానికంగా ఉన్న భారతీయులు ఇలాంటి సమాఖ్య స్థాపనకు ఈ మూడు దేశాల ఐక్యతకు కృషిచేయడానికి బదులు తమకు ఆ దేశాల్లో ప్రధాన పౌరహక్కులే లభించలేదని ఆందోళన చేస్తున్నారు. వీరి పక్షాన భారతదేశం బర్మా, సింహళప్రభుత్వాలతో వ్యవహారం చేయవలసివచ్చేసరికి ఒక విధమైన స్పర్ధలు ఏర్పడ్డం సహజం.

బర్మా, సింహళ, పాకిస్తానులలో ఇంతెక్కువగా అంతరంగిక వ్యవహారాల్లో భారత ప్రభుత్వం జోక్యం కల్గించుకొంటూఉండగా అటు

నేపాల్, టిబెట్‌ల విషయంలో తగినంత శ్రద్ధ వహించలేకుండా ఉన్నది. కాశ్మీరు వ్యవహారం ఐక్యరాజ్య సమితివరకూ పోయింది. సంస్థానంలో రక్షణవ్యూహందృష్ట్యా అతిముఖ్యమైన 'గిల్గిట్' పాకిస్తాన్ వశమైంది. సర్ ఫ్రాన్సిస్ యంగ్ హస్బెండ్ చెప్పినట్లు, మూడు సరిహద్దులు కలిసే, ఈ ప్రాంతం భారత దేశరక్షణదృష్ట్యా చాలా ముఖ్యమైంది.

భారతప్రభుత్వం ఇప్పటివరకూ ఆర్థిక సమస్యల పరిష్కారంగురించి, దేశంలో బయల్దేరిన అరాచకచర్యలను అణచివేసి శాంతిని స్థాపించడం గురించీ మాత్రమే శ్రద్ధ వహిస్తున్నది. సరిహద్దుల రక్షణకు తగిన చర్యలు తీసుకోగల శక్తిగాని, సాహసంగాని లేదు. కాబట్టే ఎంతవరకూ యుద్ధనివారణకే ఎక్కువ పట్టుదలతో పండిట్ నెహ్రూ కృషిచేస్తున్నాడు. ఆ కృషి విఫలమై యుద్ధం తప్పనిసరి అయితే ఏంచేయాలి అనే విషయమై ఇంతవరకూ ఆలోచించినట్లు కన్పించదు. అందుకు నేపాల్ వ్యవహారంలో భారతప్రభుత్వం అనుసరిస్తున్న విధానమే నిదర్శనం.

టిబెట్ తటస్థరాజ్యంగా, కేవలం శాంతికాముక దేశంగా ఉన్నంతకాలం, నేపాల్ పరిస్థితి ఎలా ఉన్నా భారతదేశానికి అట్టే అంత ప్రమాదం ఏమీ లేదు. టిబెట్‌పై కమ్యూనిస్టు చైనా అధికారం ఏర్పడ్డాన్ని భారతప్రభుత్వం ఎంత ఓపిగ్గా ప్రయత్నించినా నివారింపలేకపోయింది. టిబెట్ తరవాత చిన్న టిబెట్—లసెక్—చైనావారి దురాక్రమణకు గురిగాక తప్పదు. ఆ తరవాత నేపాల్ ఎంతకాలం స్వతంత్రంగా ఉండగలుగుతుందో ఎవరికీ తెలియదు. ఆ ప్రమాదాన్ని నివారించడానికే మన ప్రధానమంత్రి పండిట్ నెహ్రూ సంస్థానంలో ప్రజాప్రభుత్వం ఏర్పాటుకావాలని ౧౯౪౭ నుంచీ హెచ్చరిస్తూ వచ్చాడు. కాని ఆ హెచ్చరికలను అవతలవారు పాటించేటట్లు చేయగల సామర్థ్యంగాని, చాణక్యంగాని పండిట్ నెహ్రూకు లేదు.

నేపాల్‌కు బ్రిటన్, అమెరికా, భారతదేశాలతో మాత్రమే రాజకీయసంబంధాలు ఉన్నవి. ప్రత్యేక ఒడంబడికలుకూడా నేపాల్‌కు ఈ మూడు దేశాలతోనూ ఉన్నవి. అయినా చైనా, టిబెట్

భారతరిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు రాజేంద్రప్రసాద్‌తో నేపాల్ మహారాజా

సంబంధం ఎలాంటిదో నేపాల్—భారతదేశసంబంధం అలాంటిది. ఒకవిధంగా అంతకంటే ఎక్కువ సన్నిహితమైంది కూడా. చైనా టిబెట్‌లో తీసుకున్నమాదిరి చర్యలు భారతదేశం నేపాల్‌లో తీసుకున్నప్పటికీ ఆక్షేపించడానికి వీల్లేదుకూడా. భారతదేశం వాస్తవిక ప్రపంచానికి గాక సిద్ధాంతాలకూ, ఆదర్శాలకూ కట్టుబడిఉండటంవల్ల భారతప్రభుత్వం పరిస్థితులకు తగ్గ విధానాన్ని అవలంబించలేకపోతున్నది.

నేపాల్ భారతదేశానికి ఈశాన్యంగా ఉంది. నేపాల్, సిక్కిం, భూటాన్‌లు ఈ సరిహద్దున ఉన్న ప్రధానరాజ్యాలు. ఈ మూడింటిలో ఒక సిక్కింపైనే భారతదేశానికి సర్వాధికారం ఉంది. ఆ అధికారాన్ని పురస్కరించుకునే సిక్కిం మహారాజావిజ్ఞాపనను ఆలించి భారతప్రభుత్వం ఆ సంస్థానాన్ని కేంద్రపరిపాలిత ప్రాంతంగా పరిగణించి అక్కడి మంత్రివర్గాన్ని రద్దుచేసి భారతీయాధికారిని దివాన్‌గా పంపింది. ఇక భూటాన్‌విషయంలో ఇలాంటి చిక్కులు ఏమీ లేవు. ౧౯౪౯ డిసెంబరులో ఉభయరాజ్యాలకు క్రొత్త ఒడంబడిక జరిగింది. సరిహద్దుల సవరణకూడా జరిగి సంపూర్ణమైన సఖ్యత ఏర్పడింది. ఎటొచ్చీ నేపాల్ ఒక్కటే విషమసమస్యగా పరిణమించింది. టిబెట్ భారతదేశ సంబంధాలు మొదట్నించి తృప్తికరంగానే ఉంటూ వచ్చినా, కమ్యూనిస్టుచైనాదురాక్రమణఫలితంగా టిబెట్‌కూడా భారతదేశానికి ఒక సమస్యగానే పరిణమించింది.

నేపాల్ అతి ప్రాచీన దేశం. శ్రీరాముడు శివధనుస్సును విరిచి జానకిని పరిణయమాడిన మహానగరం—జానకీ పూర్—ఈ దేశంలోనే ఉంది. బుద్ధభగవానుడు అవతరించినది ఈ దేశంలోనే. ఈ విధంగా ఈ నేపాల్ రాజ్యానికి చారిత్రక ప్రాధాన్యమే గాక, పౌరాణిక ప్రాముఖ్యంకూడా ఉంది. రాజకీయోద్యమాలను దేశపాలకులైన రాణాలు నిషేధించడంవల్ల, విప్లవకారులు రామాయణం పురాణం చెప్తూ ప్రజల్లో రాజకీయచైతన్యం కల్పించారు.

దేశజనాభా ౬౦ లక్షలమందిలోనూ హెచ్చుమంది హిందువులే. దేశవిస్తీర్ణం దాదాపు ౬౦ వేల మైళ్లు. ఇందులో చాలాభాగం పర్వతప్రాంతమే. గూర్ఖాలు ఈదేశాన్ని ఆక్రమించడానికి పూర్వం నేపాల్ రాజులకింద అనేక చిన్న చిన్న రాజ్యాలుగా ఉంటూవచ్చింది. ౧౮ వ శతాబ్దం ఆఖరు అర్ధభాగంలో పృథ్వీనారాయణ్‌షా నాయకత్వాన గూర్ఖాలు ఈ రాజ్యాలన్నిట్నీ జయించి నేపాల్ నంతట్నీ ఏకరాజ్యంగా చేశారు. అప్పట్నుంచీ పృథ్వీనారాయణ్‌షా సంతతివారే నేపాల్‌కు రాజులుగా ఉంటున్నారు. దాదాపు ఒక శతాబ్దం వీరి రాజకీయాధికారానికి ఎలాంటి భంగమూ కలక్కుండా అంతా సవ్యంగానే జరిగిపోయింది. ౧౯ వ శతాబ్దంలో నేపాల్ రాజు రాజకీయాధికారం మొట్టమొదటిసారిగా పరిమితమైంది. ౧౮౪౬ లో మహారాజా జంగ్ బహదూర్ రాణా ప్రధానమంత్రిపదవిని వంశపారంపర్యా అనుభవించే హక్కును సంపాదించాడు. ౧౮౫౦ లో ఈయన ఇంగ్లండ్ వెళ్లి అక్కడ అప్పటి పరిపాలనా పద్ధతులూ అవీ స్వయంగా చూచి వచ్చాడు. అయినా నేపాల్ రాజ్యాంగవిధానం ఏమీ మారలేదు. ప్రజల పరిస్థితులు యథాప్రకారంగానే ఉన్నవి. ఇప్పటికీ నేపాల్ ప్రజల ఆర్థికస్థితి, రాణాల అధికారం, మహారాజాస్థాయి, నూరేళ్ళక్రిందట ఎలా వుందో ఇవాళా అలాగే ఉంది. రాణాలు దేవేంద్రభోగాలు అనుభవిస్తుంటే సామాన్యప్రజలు గర్భదరిద్రులుగా పూటకు గతిలేకుండా కాలక్షేపం చేస్తున్నారు.

ప్రస్తుతం న్యూఢిల్లీలో భారతప్రభుత్వాతిథ్యాన్ని స్వీకరిస్తూ రోజులు వెళ్లబుచ్చుకుంటున్న మహారాజాధిరాజా త్రిభువన విక్రమసింగ్ బహదూర్ షా క్రొత్తగా సింహాసనాన్ని అధిష్ఠించిన మొదటిరోజుల్లో సాయంకాలం షికారుకు పోయి తిరిగివస్తుండగా ఆరోడ్డుపక్కన కాళ్లకూ, చేతులకూ సంకెళ్లుండగా చెమట దిగ్గారుతూ కొంతమంది పనిచేస్తూఉండటం చూచాడు. "ఏనుగులను కట్టివేసే ఆ ఇనపగొలుసులు మీకు ఆభరణాలా? ఎందుకు అంతగా కష్టపడుతున్నారు? ఇంతకంటే మీరు చేయగలిగిన పని ఏమీ లేదా?" అని మహారాజాధిరాజు వాళ్ళని ప్రశ్నించాడు. పక్కన ఉన్న పరివారం మహారాజాధిరాజుకు విషయం చెప్పారు—వాళ్లు ఖైదీలనీ, పగలంతా అవిధంగా కష్టపడితేగాని వాళ్లకి అరకాసులు రావనీ, ఆ డబ్బు వస్తేగాని వారు తిండి తెచ్చుకోలేరనీ.

తన రాజ్యంలో ఇలాంటి ఘోరాలు జరుగుతున్నవా అని విస్తుపోయాడు. అక్కడి కక్కడే వాళ్లకు రోజుకు అయిదు రూపాయలు ఇవ్వాలని ఉత్తరువులు చేశాడు. ఆ ప్రకారం వారికి అయిదు రూపాయలు ముడుతూవచ్చినవి గాని మహారాజాధిరాజును ఆవైపుగా తీసుకువెళ్లినందుకు ఆరోజు ఆయన వెంట ఉన్న వారందరి ఉద్యోగాలూ పోయినై.

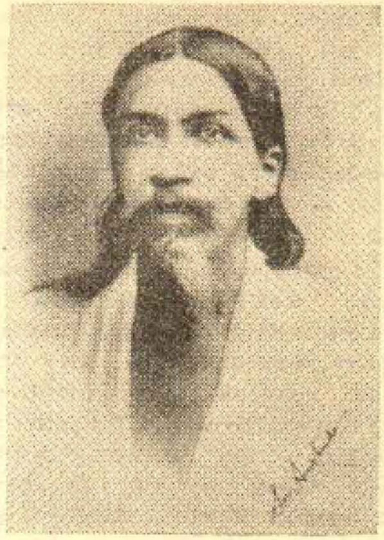
ఇలాంటి కథలు ఎన్నో చెప్పవచ్చు, నేపాల్‌లో రాణాల అధికారం ఎలాంటిదో, అక్కడి ప్రజల స్థితి ఎలా ఉందో వివరించడానికి. త్రిభువన విక్రమసింగ్ బహదూర్ షా, పసివాడుగా ఉండగా ఆయనకి

చదువుచెప్పేందుకు ఒక బెంగాలీ ఉపాధ్యాయుణ్ని మంత్రులు నియమించారు. త్రిభువన విక్రమసింగ్ రాజ్యానికి వచ్చేనాటికి ఆరేళ్లవాడు. ఇతని జననం ౧౯౦౬.

ఈ వంగరాష్ట్ర ఉపాధ్యాయుడు మహారాజాధిరాజుకు ఇంగ్లీషు చెప్పాలి. ఒక రోజున ఈ 'పంతులు' రాజుగారికి బ్రిటన్‌లో రాజ్యాంగ సంస్కరణలను వివరించే ఒక పుస్తకం ఇచ్చాడు. మంత్రులకీ విషయం తెల్సింది. వెంటనే ఆ పంతుల్ని ఇంటికి పంపివేశారు. ఇచ్చినందుకు ఈయన్ను ఇలా శిక్షిస్తే ఆ పుస్తకం పుచ్చుకున్నందుకు మహారాజాధిరాజును మంత్రిమండలి మరోవిధంగా శిక్షించింది. ఒక కురూపిబ్రాహ్మణున్ని పాణిని చెప్పడానికి గురువుగా నియమించారు "ప్రపంచంలో అంతటికీ నేపాల్ ఒక్కటే హిందూరాజ్యం. ఆ రాజ్యాధిపతి దేవభాషఅయిన సంస్కృతం తప్ప మరో భాష అభ్యసించరాదు" అని కూడా ప్రధాన మంత్రి శాసించాడు.

ఇంత చేసినా 'రాణాలు', మహారాజాధిరాజులో ప్రజాస్వామికభావాలు కలక్కుండా చూసిలేక పోయినారు. రాజుకు వ్యాయామశిక్షణ ఇచ్చేందుకు 'ధర్మభక్త' అనే అతన్ని నియమించితే అతను శరీరానికే గాక, మనస్సుకూ వ్యాయామశిక్షణ ఇచ్చాడు. రాజుతో తన కున్న చనవును పురస్కరించుకొని ౧౯౪౧ వ సంవత్సరంలో నేపాల్ ప్రజాపరిషత్ సారస్వతం కొంత త్రిభువనవీర్ విక్రమసింగ్ బహదూర్ సాకు అందజేశాడు. 'నిషిద్ధ' పుస్తకాలు కొన్ని బహూకరించాడు. ఇవన్నీ చదివినతరవాత మహారాజాధిరాజు ప్రజాపరిషత్తుఉద్యమానికి పూర్తిగా సహాయం చేయడానికి సమ్మతించాడు. నేపాల్‌లో ప్రజాప్రభుత్వం ఏర్పడితే ప్రజలే గాక, ప్రభువుకూడా స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందుతాడు. ఇప్పటిలాగా కేవలం మహారాజా రాణాల 'ఖైదీ' గా ఉండటంకంటే ప్రజారాజ్యానికి నామమాత్రపు రాజుగానైనా ఉండటం మంచిదని, వాంఛనీయమని త్రిభువన వీరవిక్రమసింహుని అభిప్రాయం. నేపాల్ ప్రజాపరిషత్ జరిపే పోరాటం ప్రజల స్వాతంత్ర్యానికే గాక, తన స్వాతంత్ర్యానికి కూడా అని గ్రహించిన ఏ మహారాజాధిరాజైనా అట్టి ప్రజాపరిషత్తును అభిమానించగలడు.

ఈ నేపాల్ ప్రజాపరిషత్ సాగించిన స్వాతంత్ర్యపోరాటం ఎలాంటిదో విచారిద్దాం. రాజుకే స్వాతంత్ర్యం లేని రాజ్యంలో సామాన్యప్రజలకు ఎలాంటి పౌరహక్కు లుండేదీ ఊహించుకోవచ్చు. సంఘాలను స్థాపించడానికి వీల్లేదు. సభలు జరుపు

శ్రీ అరవిందుల నిర్యాణం

ప్రసిద్ధ భారతయోగి శ్రీ అరవిందఘోష్, తన ౭౮వ ఏట, పుదుచ్చేరీ అరవిందాశ్రమంలో, ఈ డిశంబర్ ౫ వ తారీఖున ప్రొద్దుపొడవక ముణ్నే రాత్రి ౧-౩౦ గంటలకు నిర్యాణం చెందారు.

౧౮౭౨ ఆగస్టు ౧౫ వ, కృష్ణధనఘోష్, స్వర్ణలతా దేవులకు, మూడవ కుమారుడైన అరవిందఘోష్ జన్మించాడు. ఇంగ్లండులో ఉన్నత విద్య అభ్యసించి, ౧౮౯౩ మొదలు పదమూడేళ్లు, బరోడాసంస్థానంలో అత్యున్నత పదవులలో ఉన్నాడు. వందేమాతరంఉద్యమం రోజుల్లో కలకత్తా వెళ్లి, వందేమాతరంపత్రికను నడిపాడు. అలీపూర్ బాంబుకేసుసందర్భంలో ఈయన్ను మొదట అరెస్టుచేసి, సి. ఆర్. దాస్ ఈయన పక్షాన వాదించగా కేసు కొట్టేశారు. మళ్ళీ ౧౯౧౦ లో గవర్నమెంటు వారంటు పుట్టింది.

ఈయన ఫ్రెంచి భాగంలోకి చంద్రనగర్ తరలిపోయాడు. అతర్వాత ౧౯౧౦ ఏప్రిల్‌లో పుదుచ్చేరి వచ్చి అక్కడే స్థావరంగా నిలిచిపోయి ఆశ్రమం స్థాపించి, జ్ఞానయోగిగా ప్రసిద్ధి వహించాడు.

శ్రీ అరవిందుని ఆత్మకు శాంతి చేకూరుగాక!

కు చేసేందుకు, ఊరేగింపులు చేసేందుకు, అవకాశం లేదు. ఇక ప్రజాపరిషత్తువారు ప్రజల్లో రాజకీయప్రచారం ఎలా చేస్తారో? ఇందుకు పురాణాలను ఉపయోగించుకు నేవారని మొదట వివరించాను. అలాగే ౧౯౫౦ లో నేపాల్ ప్రజా పరిషత్ 'రాణా' నిరంకుశత్వంపై పోరాటం ప్రారంభించింది. రాణా మంత్రిమండలివిషయం గ్రహించింది. ౧౯౫౦ అక్టోబరు ౧౦ వ ప్రతీకార చర్యలను ప్రారంభించింది. దాదాపు అయిదువందల మందిని అరెస్టుచేసింది. ఆ సందర్భంలో ఈ ప్రజాఉద్యమంతో మీ కెంతమాత్రం సంబంధం ఉంది? అని మంత్రివర్గం మహారాజాధిరాజును కూడా ప్రశ్నించింది. మహారాజును ఈవిధంగా అవమానించినందుకు గూర్ఖాసైనికుల్లో సంచలనం బయల్దేరింది. అయితే రాణాలు అధికారంలో ఉన్నంతవరకూ అక్కడ ఏ విప్లవమూ విజయవంతం కాదు. సైనికుల్లో 'తిరుగుబాటు' ప్రారంభం కాగానే నలుగురు నాయకుల్ని నిర్బంధించారు. వారిని విచారణకు తెచ్చారు. నేపాల్‌లో న్యాయస్థానాలంటూ, సుప్రీంకోర్టులంటూ ఏమీ లేవు. సింగ్‌దర్బార్ అన్నదే నేపాల్‌లోని ఉన్నత న్యాయస్థానం. దీనికి నేపాల్ మహారాజాధిరాజే అధ్యక్షుడు. మిగతా సభ్యులంతా ప్రధానమంత్రి రాణాకుటుంబానికి చెందినవారే. ప్రధానమంత్రి తీర్పు చెప్పవలసిందని న్యాయస్థానసభ్యులను కోరాడు. అధ్యక్షత వహించిన మహారాజాధిరాజ త్రిభువనవీరవిక్రమసింగ్ నిష్పాక్షిక న్యాయస్థానాన్ని ఏర్పాటుచేసి బహిరంగంగా విచారణ జరిపించమని సలహా ఇచ్చారు. ప్రధానమంత్రి వెంటనే న్యాయస్థానాన్ని రెండు గంటలు వాయిదా వేసి ఆ వ్యవధి పూర్తికాగానే ఈ క్రింది శిక్షలు ప్రకటించాడు: నేపాల్ జాతీయకాంగ్రెస్ అధ్యక్షుడు టంకప్రసాద్‌కు యావజ్జీవకారాగారవాసం, అతని ఆస్తి అంతా ప్రభుత్వపరం. ఉపాధ్యక్షుడు, ప్రధానకార్యదర్శి దశరథచంద్, ధర్మభక్తులతో బాటు మరి ముగ్గురికి మరణదండన. వారి ఆస్తిని ప్రభుత్వం జప్తుచేసింది. మరికొందరికి లక్షరూపాయల జరిమానా కూడా విధింపబడింది. ఇద్దర్ని నడిబజార్లో చెట్టుకు కట్టి ఉరితీశారు. మరొకర్ని రోడ్డుమీద నిలబెట్టి కాల్చివేశారు. వీరి శవాలను ప్రజలకు గుణపాఠంగా ఉండాలని అలాగే బజార్లో వదిలివేశారు.

ఇలాంటి నేపాల్‌లో ఏ రాజకీయఉద్యమం — అది కేవలం మహాత్ముని అహింసావిధానాన్ని అవలంబించినప్పటికీ — వర్ధిల్లుతుంది? కాబట్టే నేపాల్ రాజకీయోద్యమాల నిర్వహణ నేడే గాదు, మొదట్నుంచీ కూడా భారతదేశంలో ప్రారంభమై పరిహద్దులు దాటి, ఆ సరిహద్దుప్రాంతాల్లో ప్రచార మవుతూవచ్చింది. మొన్న నవంబరులో నేపాల్ రాజు త్రిభువన వీరవిక్రమసింగ్ భారతదేశం వచ్చివేసినప్పుడు నేపాల్ ప్రజాపరిషత్ సాగించిన ౧౦౪ రోజుల పోరాటానికి సన్నాహాలు భారతదేశంలోనే జరిగినవి. అలా జరగడంలో తప్పుగానీ, భారతప్రభుత్వం చింతపడవలసినదిగానీ ఏమీ లేదు. ఈవిధంగా నేపాల్ జాతీయకాంగ్రెస్ సాయుధవిప్లవం ప్రారంభించడానికి ముందు ఈ ప్రజాపరిషత్ చరిత్ర ఎలా ఉందో చూద్దాం.

నేపాల్ జాతీయకాంగ్రెస్ చరిత్ర:

అసలు నేపాల్‌లో జాతీయోద్యమం అంటూ ప్రారంభమైంది ౧౯౦౧ వ సంవత్సరంలో అనిచెప్ప వచ్చు. అప్పటి ఉద్యమలక్ష్యం ప్రజాప్రభుత్వమూ గాదు, ఆర్థిక సంస్కరణల సాధనా గాదు. కేవలం ప్రాథమిక పౌరహక్కుల సంపాదనే. ఈ ఉద్యమ మూలపురుషుడు పండిట్ మాధవరావ్ జోషీ. ఆహార స్వాతంత్ర్య ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించినందుకు నేపాల్ ప్రభుత్వం ఆయన్ను ఉరితీసింది. ఆయన అనుచరులను దేశంనుండి తరిమివేసింది. వారంతా భారతదేశం వచ్చివేయడం సహజం. ఈ విధంగా దాదాపు ఈ శతాబ్దారంభంనుంచీ నేపాల్ జాతీయోద్యమానికి భారతదేశమే స్థావరమైంది. ౧౯౨౬లో మొట్టమొదటిసారిగా డెహ్రాడూన్‌లో నేపాల్ రాజకీయసంస్థ ఉద్భవించింది. పదచ్యుతుడైన ఒక సంస్థానాధీశుడూ, నేపాల్‌నుండి పారిపోయివచ్చిన చంద్రసింగ్ రాణా, కలిసి ప్రచండగూర్ఖా అనే సంస్థను స్థాపించారు. తమ ఉద్యమప్రచారానికి రెండు వారపత్రికలను స్థాపించి నడిపారు. ౧౯౩౭ వరకూ ఏమీ జరగలేదు. ఆ సంవత్సరములోనే టంకప్రసాద్ ఉపాధ్యాయ నేపాల్ ప్రజాపరిషత్తును స్థాపించాడు. అందుకే ఈయన్ను ౧౯౪౦ వ సంవత్సరంలో విచారణ జరిపి యావజ్జీవ కారాగారశిక్ష విధించింది నేపాల్ మంత్రివర్గం.

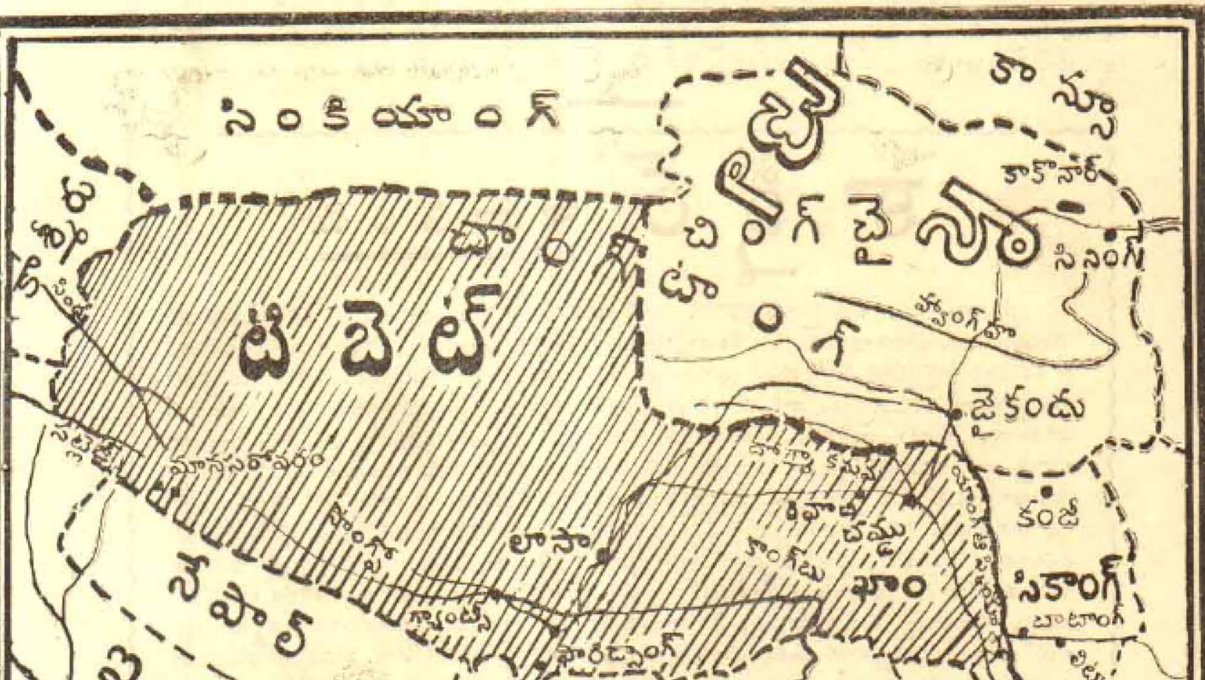
౧౯౪౭ లో, విశ్వేశ్వరప్రసాద్ కొయిరాలా నేపాల్ జాతీయకాంగ్రెస్‌ను స్థాపించారు. ఈ సంస్థ ఏర్పడిన రెండు మాసాలకే కొయిరాలా జన్మస్థానమైన విరాట్నగర్‌లో అయిదు వేలమంది పనివాళ్లు సమ్మెచేశారు. రాణాప్రభుత్వం ఈ కార్మికులు శాంతియుతంగా ఊరేగింపు జరుపుకుంటూ ఉంటే తుపాకులు కాల్చి ఇద్దరు స్త్రీలను చంపింది. వెంటనే సత్యాగ్రహఉద్యమం సంస్థానాన్నంతా అలుముకునేటట్లు కన్పించింది. ఈ స్థితిలో రాణా

ప్రభుత్వం పండిట్ నెహ్రూసలహాను కోరగా వీలైనంత త్వరలో రాజ్యాంగసంస్కరణలు అమలు జరపమని, నేపాల్ కాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహ ఉద్యమం విరమించగలదని పండిట్ నెహ్రూ సమాధానం ఇచ్చారు. శ్రీ ప్రకాశ్ (ప్రస్తుతం భారతప్రభుత్వ వాణిజ్యశాఖామంత్రి) ఒక రాజ్యాంగాన్ని తయారు చేశారు. రెండు శాసనసభలతో ఒక విధమైన ద్వంద్వపరిపాలనావిధానాన్ని ఆయన సూచించారు. ఆ రాజ్యాంగాన్ని ౧౯౪౮ లో అమలుజరపడానికి ప్రయత్నించిన ప్రధానమంత్రి దేశం వదలిపోవలసి వచ్చింది. ఈనాటివరకూ ఈ రాజ్యాంగ సంస్కరణల ఊసే లేదు సరిగదా, ఇప్పటి ప్రధానమంత్రి మోహన్ షంషేర్ జంగ్ బహదూర్ ఒక నామినేటెడ్ శాసనసభను స్థాపించాడు. దానికే ౧౯౪౯ అక్టోబరులో నేపాల్ మహారాజా ప్రారంభోత్సవం చేస్తూ నేపాల్ రాజకీయచరిత్రలో నూతనాధ్యాయం ప్రారంభమైందన్నారు. కాని శ్రీ ప్రకాశ్ తయారుచేసిన రాజ్యాంగంప్రకారం ఏర్పడవలసిన గ్రామపంచాయతీలు ఈనాటివరకూ ఎక్కడా ఏర్పడలేదు. ఏర్పడే సూచనలూ కన్పించలేదు.

ఈ పరిస్థితుల్లో నవంబరు మొదటివారంలో నేపాల్ మహారాజు సకుటుంబంగా భారత రాయబారకార్యాలయంలో ముందు తలదాచుకొని, భారతప్రభుత్వ సహాయంతో న్యూఢిల్లీ వచ్చి వేశారు. వెంటనే మోహన్ షంషేర్ జంగ్ బహదూర్ రాణా మూడేళ్ళ త్రిభువన వీరవిక్రమసింగ్ మనుమణ్ణి రాజుగా ప్రకటించాడు. దాంతో పరిస్థితులు విషమించినై.

భారతప్రభుత్వం ఈనాటివరకూ ఈ పసి రాజును గుర్తించలేదు. బ్రిటన్, అమెరికాలు భారత ప్రభుత్వం ఏ విధానాన్ని అనుసరిస్తుందా అని నిరీక్షిస్తున్నవి. ఉభయులూ పసిరాజును గుర్తించడానికే సిద్ధమైనవి. పాకిస్తాన్ వైఖరికూడా ఇలాగే ఉంది.

అయినా ఈ విషయాలన్నింటిన్నీ చర్చించేందుకు నేపాల్ రక్షణశాఖామంత్రి, విదేశాంగ

శాఖా మంత్రి న్యూఢిల్లీ రావడంతో పరిస్థితులు కొంతవరకు చక్కబడ్డవి. మోహన్ షంషేర్ జంగ్ బహదూర్ రాణా కూడా రాజకీయమార్పులు చేయడానికి, రాజ్యాంగ సంస్కరణలు అమలు జరపడానికి సుముఖంగా ఉన్నట్లూ, ఆవిధంగా ఆయన ప్రధాన మంత్రికి వ్రాసినట్లు కూడా ప్రచారమైంది. అయితే త్రిభువనవీరవిక్రమసింగ్‌ను మాత్రం రాణా తిరగి రాజుగా స్వీకరించకపోవచ్చు. భారతప్రభుత్వం పసి రాజును గుర్తించకనూపోవచ్చు. ఈ సమస్యాపరిష్కారానికి ప్రస్తుతం న్యూఢిల్లీలో ఉన్న యువరాజును నేపాల్ రాజుగా ప్రతిష్ఠించడానికి ఉభయులూ సమ్మతించవచ్చును. ఇది పరిష్కారమైతే రాజ్యాంగసంస్కరణల సమస్య ఉంటుంది. అది చాలా ముఖ్యం. ఈ సంవత్సరారంభంలో నేపాల్ ప్రధాన మంత్రి భారతదేశం వచ్చినప్పుడు కూడా పండిట్ నెహ్రూ ఈ విషయాన్నే మరీమరీ చెప్పారు. అందుకు ఆయన అప్పట్లో అంగీకరించారు.

ఇప్పుడు టిబెట్‌లో కమ్యూనిస్టుచైనా అధికారం ఏర్పడ్డమేగాక అక్కడ రష్యా సైనికస్థావరాలనూ, విమానాశ్రయాలను నిర్మించడంవల్ల నేపాల్ భారతదేశానికి చాలా అనుకూలరాజ్యంగా ఉండటం అవసరం. అంతేగాక అక్కడే సంపూర్ణమైన శాంతి కూడా ఏర్పడాలి. ఇందుకు భారతదేశం ఎలాంటి చర్యలు తీసుకున్నా కొరియా, మంచూరియా సరిహద్దున తటస్థప్రాంతాన్ని నెలకొల్పడానికి అంగీకరించిన అగ్రరాజ్యాలు కాదనడానికి వీల్లేదు.

వెనుక, స్టాలిన్, పోలెండ్‌లో తనకు అనుకూలమైన ప్రభుత్వాన్ని నెలకొల్పడానికి ప్రయత్నిస్తే, అప్పటి అమెరికా అధ్యక్షుడు ఫ్రాంక్లిన్ రూజ్‌వెల్ట్ ఆ ప్రయత్నంనుండి స్టాలిన్‌ను విరమింపచేయలేకపోవడమేగాక, చివరికి ఈ ప్రయత్నాన్ని అంగీకరించాడు. భారతదేశం టిబెట్‌లో కూడా అంతపని చేసిఉండవచ్చు. అది చేయిదాటిపోయింది. అగత్యం నేపాల్‌లో అయినా ఆ పని చేయకతప్పదు. భారతప్రభుత్వం నేపాల్ విషయంలో కట్టుదిట్టం చేయకపోతే, కాశ్మీరు వ్యవహారం సానుకూలం కాకపోతే, పశ్చిమోత్తర ప్రాంతంనుండి కమ్యూనిస్టు దండయాత్ర తప్పదు. కమ్యూనిస్టుల దండయాత్ర ప్రారంభమైతే పరిస్థితులు ఎలా ఉంటవో, కొరియా, టిబెట్‌లు ప్రకటిస్తూనే ఉన్నవి.

గాయకశిఖామణి, కీర్తిశేషుడు

ఉస్తాద్ ఫైజ్ ఖాన్

ప్రొఫెసర్ బి. ఆర్. దేవధర్

౧౯౨౪ లో నాకు సుప్రసిద్ధ సంగీత శాస్త్రపరిశోధకులు, విద్వాంసులు అయిన పండిత భట్ఖాండేతో పరిచయం అయింది.

భారతీయ సంగీతానికి మహోత్కృష్టమైన సంప్రదాయం ఉండడంవల్ల ఇకముందుకూడా దీనికి మంచి రోజులు రాగల వని నా కా రోజుల్లో చాలా ఉత్సాహంగా ఉండేది.

కాని పండిత భట్ఖాండేకు ఈవిషయంలో ఇంత ఉత్సాహం ఉండేదికాదు. ప్రాచీన సంగీతాచార్యుల సమీపానికి రాగలిగిన శక్తి సమకాలీనులలో ఎక్కడా కనిపించడం లేదని ఆయన ఆరోజుల్లో అనుకునేవారు. నాలాంటి యువక విద్యార్థులతో కూడా నిస్సంకోచంగా ఈమాటే అంటూండే వారు. దీనికి నే నేమీ సమాధానం ఇవ్వలేదు. కాని ఆతరవాత ఆయన మాటలకు దాఖలా కనబడింది.

ఒక కొత్త గాయకుడు వచ్చి కొన్ని అతికష్టమైన కృతులు పాడాడు. ఆ తరవాత కొన్ని నాటకాలపాటలు పాడి శ్రోతలను రంజింపజేశాడు. ఆవేళ కార్యక్రమం ఎలాంటి సంగీతవిద్వాంసులనైనా పరవశం చేసేదిగా ఉంది.

పండిట్జీ ఈసభకు హాజరుకాలేదు. నేను వెంటనే వారింటికి వెళ్ళి గానసభ అత్యద్భుతంగా జరిగిన సంగతి వారికి తెలియజేశాను. నాకప్పటికి ఉన్న స్వల్పజ్ఞానంతో ఆ గాయకుని శాస్త్రసామర్థ్యము, గానశక్తి వివరించిచెప్పాను.

పండిట్జీ నా ఉత్సాహాతిశయం గమనించి కులాసాగా నవ్వి, నాసిద్ధాంతా లన్నీ ఖండించారు. ఆపైన అభివృద్ధికి వచ్చే గాయకులు కొన్ని పొరపాట్లు పడుతుంటారని చెప్పి, సుప్రసిద్ధ బరోడా సంగీత విద్వాంసులైన ఉస్తాద్ ఫైజ్ ఖాన్ చక్కగా సంప్రదాయసిద్ధంగా పాడగల విద్వాంసులనీ, శాస్త్రంలో ఆయన కొత్తదారులు చూపించారనీ, రాగాలు సహజ ప్రతిభతో ఆలాపించగలరనీ, ఆయనసంగీతం బాగా అవగాహన చేసుకోవలసిం దనీ అన్నారు.

౧౯౨౪-౨౫ ప్రాంతానికి నేను నా భారతీయ సంగీతపాఠశాల ప్రారంభించాను. ఆ రోజుల్లో నా కంతగా ప్రసిద్ధిలేకపోవడంవల్ల దానికోసం కొంత తాపత్రయపడడం జరిగింది. ఆ రోజుల్లోనే ఉస్తాద్ ఫైజ్ ఖాన్ బొంబాయి వచ్చారు. వెంటనే నేను వారిని మాపాఠశాల కాహ్వానించాను. ఆ సమావేశానికప్పుడు చాలా మంది వచ్చారు. ఆ దానిలో ఉస్తాద్ ఫైజ్ ఖాన్ పాడిన రామకళా రాగం విని సభ్యు లందరు ఓహో అని తలలూపారు.

ఆ పిమ్మట కొంతకాలానికి బొంబాయి సంగీతప్రియు లందరు కొన్ని గానసభలు ఏర్పాటుచేశారు.

సామాన్యంగా అసభల కన్నింటికీ ఫైజ్ ఖానును ఆహ్వానించేవారు. రేడియోవారు తరచుగా ఆయన కార్యక్రమా లేర్పాటుచేసేవారు.

ఫైజ్ ఖాన్ పూర్వులు మంచి సంగీతవిద్వాంసులు. ఫైజ్ ఖాన్ ముత్తాత రమ్‌జాన్‌ఖాన్, తాత మహమ్మదాలీఖాన్, తండ్రిసబ్‌దార్ ఖాన్ ప్రఖ్యాతి కెక్కిన సంగీతవిద్వాంసులు. ఫైజ్ ఖాన్ మాతామహ వంశీయులు కూడా గానంలో గణుతి కెక్కినవారే.

ద్రుపద్ ధమ్మార్ శైలి అని ప్రాచీన కాలంలో ఒక సంగీతబాణీ ఉండేది. ఈ రోజుల్లో అంతగా అది ప్రసిద్ధి కెక్కలేదు గాని, ఫైజ్ ఖాన్ పూర్వులు ఈబాణీసంగీతం పాడడంలో బాగా సమర్థులు. నిజానికి ఈ కుటుంబంవారు హిందూస్తానీసంగీతంలో బాగా ప్రసిద్ధి కెక్కిన కృతు లనేకం రచించార నే చెప్పాలి.

ఫైజ్ ఖాన్ మాతామహులు గగ్గే ఖుదా బఖ్ష్. ఈయన చాలా గొప్ప సంగీత విద్వాంసులు. గ్వాలియర్ లోను, ఆగ్రా లోను చదువుకున్నారు. ఈపట్టణాలు మథురకు సమీపంలో ఉన్నాయి. వీటిఅన్నిటిలోను వ్రజభాష మాట్లాడుతారు. అందుచేత ఫైజ్ ఖాన్‌కు ఈభాషలో పాండిత్యం కలగడంలో ఆశ్చర్యం ఏమీ లేదు. కనక నే ఆయన ఈభాషలోని పాటలన్నీ చాలా చక్కగా పాడే వారు. కవిత అవగాహనచేసుకునే శక్తి ఆయన గానానికి కొత్తఅందం తీసుకు వచ్చింది.

ఫైజ్ ఖాన్ ఆగ్రాలో జన్మించారు. ఈయనకు సంగీతప్రవేశం కూడా ఇక్కడే జరిగింది. ౧౦ సంవత్సరాల వయస్సు వచ్చేసరికే ఈయన సంగీత విద్వాంసులుకూడా అసూయపడేటంత సంగీత విజ్ఞానం సంపాదించారు. చిన్నతనంలో నే తాతగారీయనను ఆ యానగరాలకు తీసుకువెళ్లి సభల్లో పాడించేవారు. అప్పటికే ఈయన గానచాతుర్యం అందరు మెచ్చుకు నేవారట.

౧౯౦౬ లో మైసూర్ సంస్థాన గాన విద్వాంసుడు వతాన్‌ఖాన్ గులామ్ అబ్బాస్ ఖానును దసరాఉత్సవాలకు పిలిపించాడు. వారితో మైసూరు వచ్చిన బృందంలో ఫైజ్ ఖాన్ కూడా ఉన్నారు. అప్పు డీయన వయస్సు ౨౦ సంవత్సరాలు. అప్పటి సభలలో ఈయనకు నలుగురిలోను పాడే అవకాశం కల్గించారు. ఈయన గానానికి మెచ్చి మైసూరుమహారాజా ఈయనకు బంగారుపతకం బహూకరించారు.

ఆ తరవాత రెండేళ్లకు ఫైజ్ ఖాన్‌కు బరోడా మహారాజా సముఖంలో పాడే అవకాశం కలిగింది. బరోడా మహారాజా ఈయనను వెంటనే ఆస్థానవిద్వాంసులుగా ఏర్పాటు చేశారు. అప్పటి నించీ— అంటే ౧౯౧౨ మొదలు ఆ మరణాంతము ఫైజ్ ఖాన్ బరోడాలోనే ఉండి అనేకవిధాలుగా ఆ సంస్థాన గౌరవం ఇనుమడింపజేశారు. బరోడాలో ఉన్న కొంతకాలానికి ఈయనకు 'బరోడా ఖాన్‌సాహెబ్' అనే విఖ్యాతి కలిగింది. ౧౯౩౦ లో ఇందూర్ మహారాజా తుకోజీరావు హోలీపండుగ ఉత్సవాల్లో వీరిగానం విని, ఆనందించి వీరికి ౧౫ వేల రూపాయలు బహుమతిగా ఇచ్చి గౌరవించారు.

ఫైజ్ ఖాన్ తమకు వచ్చిన సదవకాశాల నన్నిటిని చక్కగా వినియోగించుకుని మహోకీర్తి గడించుకున్నారు. ౧౯౩౦ సంవత్సరం తరవాత, బెంగాల్, బీహార్, పంజాబ్, యు, పి, బొంబాయి మొదలైన మహానగరాలలో అనేక సంగీతపరిషత్తులు జరిగాయి. ఈపరిషత్తు లన్నిటిలోను ఫైజ్ ఖాన్ అత్యంత ప్రధాన మయిన స్థానం ఆక్రమించారు. వీటివల్ల ఉస్తాద్ ఫైజ్ ఖానకీర్తి తారాపథం అందుకొన్నది. రేడియోవల్ల కూడా వీరి ఖ్యాతి బాగా అభివృద్ధి చెందింది.

భారతదేశంలో పూర్వం 'ద్రుపద్ ధమ్మార్' బాణీద్వారా సంగీతం నేర్పేవారు. ఫైజ్ ఖాన్‌కూడా ఈబాణీలో నే సంగీతం అభ్యసించారు. కాని ముఖ్యంగా ఈయనకు 'ఖ్యాల్' గాయకు లనే విఖ్యాతి వచ్చింది. ద్రుపద్‌ధమ్మార్ శైలిలో విఖ్యాతు లయినా ఈయన ౧౯౩౫ దాకా ఈబాణీలో పాడడం జరగలేదు. గానసభలలో ఎవరైనా కావాలని పట్టుపట్టినప్పుడు మాత్రమే ఈయన ఈ శైలిలో పాడేవారు,

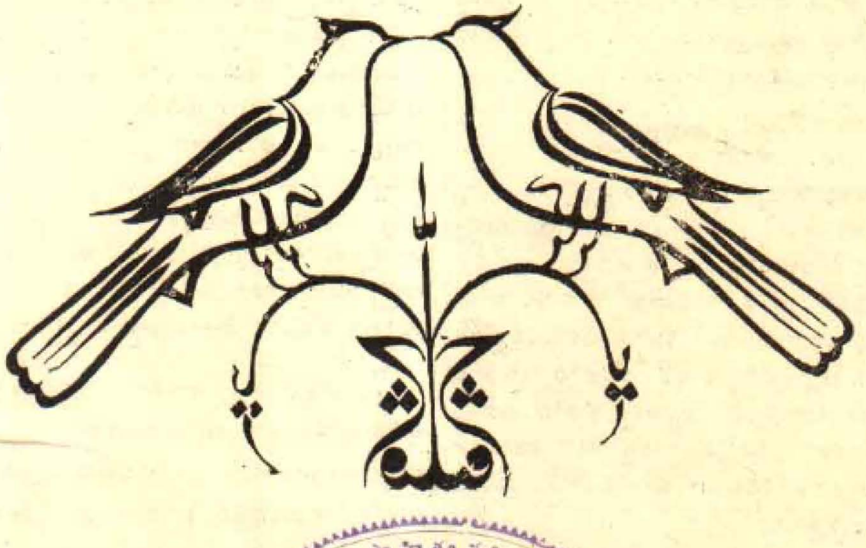
అయితే ఈశైలిలో చాలా జనరంజకంగా పాడడంవల్ల అనేకులు వీరి నీశైలిలో పాడవలిసిందని కోరేవారు. క్రమంగా వీరికీ శైలిలో ప్రవీణు లనే

కీర్తి వచ్చింది. ఫైజ్ ఖాన్ జ్ఞాపకశక్తి చాలా గొప్పది. వీరు పాట ప్రాచీన సంప్రదాయం ద్వారా — అంటే జ్ఞాపకశక్తిద్వారానే — అభ్యసించారు. ఈయనకు రాగాలవిషయంలో ఉన్న జ్ఞాపకశక్తి గమనించి మిత్రులు చాలా ఆశ్చర్యపడేవారు.

రామకాళీ, జయజయవంతి, మేఘమల్హార్, తోడి, సిందూర్, ఛాయానాట రాగాలలో ఫైజ్ ఖాన్ ప్రత్యేకంగా కృషి చేశారు. ధ్రుపదధమార్ శైలిలో పాడడము, టుమ్రీలు మొదలైనవి ఆలాపించడము, హర్షించని రోజుల్లో ఫైజ్ ఖాన్ ఈఅభిప్రాయాలు ప్రతిఘటించి, వీటికి బాగా ప్రచారం కలిగించారు. కనుకనే ఈ బాణీలకు ఈనాడింత గౌరవం కలిగింది.

౧౯౪౭ లో ఫైజ్ ఖాన్‌కు బాగా జబ్బు చేసింది. అందుచేత రెండుమూడు నెలల దాకా ఈయన గానసభలలో పాల్గొనలేదు. ఆరోగ్యం అంతగా బాగుండకపోయినా ఈయన ౧౯౪౯ లో కలకత్తాలో జరిగిన సంగీతపరిషత్తుకు హాజరైనారు. అక్కడ వీరికి ౧౦ వేల రూపాయల బహుమతి ఇచ్చి అఖండసన్మానం జరిపారు.

గతసంవత్సరం రేడియో కార్యక్రమం సందర్భంలో ఢిల్లీకి వెళ్ళినప్పుడు వీరికి బాగా జబ్బు చేసింది. ఈయన ఇక మళ్లీ ఆరోగ్యం పొందలేదు. ఈమధ్యన వీరి మరణవార్త భారతీయ గానప్రియులకు తీరని విషాదం కలిగించింది. ఫైజ్ ఖాన్‌కు సంతానం కలగలేదు. వేలాది గానరసికుల నీ మరణవార్త దుఃఖసముద్రంలో ముంచివేసింది. ఈయన ప్రాచీనసంప్రదాయజ్ఞులకు, శబ్దపరిశోధనలు జరిపే నవ్యగాయకులకు మధ్యన నిలిచిన మహాశిఖరువంటివారు. దివ్యశక్తులతో తనకీర్తి భారతదేశమంతా వ్యాపింపజేసిన ఫైజ్ ఖాన్మృతివల్ల భారత సంగీత కళకు తీరని లోటు వాటిల్లింది. (కాపీరైటు పి. టి. ఐ)

స్వప్నవాసవదత్త

శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి

ఆనాటికి పూర్వము లౌకికభాషలో రూపకరచన లేదనజాలము గాని, వాటిదొకటియు విన రాదు. అందుచే దృశ్యకావ్య సృష్టికర్త భాస మహాకవియనియె విశ్వసించుచున్నారు. ఇతఁడిరువది నాలుగు రూపకములు నిర్మించెనని రాజశేఖరాది పూర్వకవుల విశ్వాసము. కాని, ఇతనివని పదుమూడు మాత్రమే నేఁడు గోచరించుచున్నవి. అందు, ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము, స్వప్నవాసవదత్త, అవిమారకము, ప్రతిమా నాటకము, చారుదత్తము ననునవి గణన కెక్కినవి. ఇంతమాత్రమున నభిషేకాదులు ప్రశంసాపాత్రములు కావని తలంపరాదు— మొత్తమన్నిటిలోను వాటినుండి నేటిదాకా సకల విద్వద్వినుతమైనది స్వప్నవాసవదత్తము. ఈ వ్యాసమున దానిని ప్రధానముగా గ్రహింతము.

స్వప్నవాసవదత్త

రూపకనిర్మాతృ ప్రఖ్యాతశైలి వృత్తమును సహృదయరంజకముగా ప్రదర్శన రమ్యముగా మార్చవచ్చును నూతనాంశములు చేర్చవచ్చును, అని తరువాతి కవులకు త్రోవచూపినవాడు భాసుడు. ఇందు కితని భారతరామాయణ కథారూపకములన్నియు సాక్షులు. అట్లే ప్రతిజ్ఞావాసవదత్తలోని ప్రధానేతివృత్తము గుణాఢ్యుని బృహత్కథలోని దయ్యు నితని రచనలో నెక్కువ మార్పుగాంచె ననుట విదితము. అట్లు రసోచితముగా మాఱుటంజేసి యుందలి వస్తువు మిశ్రమైనది.

వస్తుసంగ్రహము :— ఆరుణియను శత్రురాజు తనరాజ్య మపహరించిన కాలమున నుదయనుడను వత్సరాజు లావాణక మనుగ్రామమున నివసించి యుండును. ఆరాజ్యమును మరల తనకేనికి వశపఱుచుటకై యతని ప్రధానమంత్రి యౌగంధరాయణుడు తీవ్రముగా నాలోచించుచుండును. ఉదయనుని రాజ్యము పోవునని చెప్పిన పుష్పక, భద్రాది దైవజ్ఞులే కొలంది కాలమున మగధరాజపుత్రియు, దర్శక మహారాజు చెల్లెలు నగు పద్మావతి యుదయనునికి భార్యయగు నని చెప్పుటంబట్టి, మంత్రి యా సమయమున కెదురుచూచుచుండును—ఒకనాడు వత్సరాజు వేటకు వెళ్ళినపుడు లావాణకము దగ్ధమగును. ఆ మంటలో పడి వాసవదత్తయు, ఆమెను రక్షింపబోయి యౌగంధరాయణుడును మృతులైనట్లు విశ్వసనీయమైన వార్త వ్యాపించును—వత్సరాజ ధర్మపత్ని బ్రాహ్మణ స్త్రీవేషముతో నవంతిక యగును, మంత్రి, కాషాయాంబరధారియైన సన్న్యాసి యగును. ఎవ్వరికిని తెలియకుండ నిరువురు మగధారణ్యము ప్రవేశింతురు. ఆ సమయముననే పద్మావతి యా యడవిలోని యొక యాశ్రమమున తాపసిగానున్న తన తల్లిని చూడ వచ్చును. ఆశ్రమములోని తపస్వుల కోర్కెలు తీర్చబూనిన యామెను దర్శించి, కపటసన్న్యాసి, "ఈమె నా చెల్లెలు, భర్త పరదేశమేగెను. అతడు వచ్చునందాక నీ వీమెను నీవద్ద నుంచుకొని రక్షింపు" మని యర్థించి యవంతిక నారాజపుత్రి కప్పగించును.

రాజగృహమను నగరమున వాసవదత్త, అవంతికయను పేర పద్మావతి యంతఃపురమున నుండ [illegible] దర్శకమహారాజును చూడ నుదయను డచ్చ[illegible] వచ్చును. ఆ మగధేశుని కోరికచే పద్మావతిని వత్సరాజు పరిగ్రహించును. ఆ రాజు సాహాయ్యమున వత్సరాజ్య ముదయనునికి మరల వచ్చును—ఈ కథాంశములు చక్కగా వికసింపగా నిది యాఱంకముల నాటకమైనది.

రూపకారంభము :—భాసుని రూపకారంభ మద్భుత మతి సంగ్రహము—నాంద్యన్తే, తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః—అను కవివాక్యమును బట్టి, తెరలో నాంది యాదరించిన సూత్రధారుడు రంగస్థలమున ప్రవేశించినట్లుండును. అతడైనా యే ఋషిపద లేకుండ సూచ్యార్థసూచనముతోడి యొక మంగళశ్లోకము చదివి, అనంతర కథాపాత్ర ప్రవేశము సూచించి నిష్క్రమించును. ఇది స్థాపన. ఇదే తరువాత వారికి ప్రస్తావన యైనది. భాసుని యీ రీతి కొనియాడిన బాణభట్టు మాటయిది—"సూత్రధార కృతారంభై ర్నాటకై ర్బహు భూమికైః, సపతాకై ర్యశో లేభే భాసో దేవకులై రివ"

ఈ మహాకవి రచనలో వాగాడంబరము తక్కువ. అర్థభావ గాంభీర్య మెక్కువ. యనుటకిది ప్రథమోదాహరణము. ఇంక,

కథారంభము :—ఇది మఱియు నద్భుతము. ప్రేక్షకుల హృదయమును తొలుతనే కథాముఖ్య భాగమున నుంచి వారిదృష్టిని రంగస్థలమున నిలువ నట్టి యీరీతి తరువాతి వారికి మార్గదర్శక మయ్యె ననుట నిరాక్షేపము—ఆదినే తమ తమ పనుల వెంట డిని కథానాయికలైన పద్మావతీ వాసవదత్తలు రంగము చొత్తురు. వారి యవస్థలు వేఱు, వారి ప్రవృత్తులు వేఱు. అయిననేమి? వస్తుపాత్ర రసోచితముగా వాటికి చక్కగా సమన్వయము కుదిరినది. అచింతిత ముగా యౌగంధరాయణుని వాసవదత్తాన్యాస సంకల్పము సిద్ధించినది. ఈ మంత్రి, పద్మావతి వత్సరాజునకు భార్య కాగలదని యెఱుగును గాని, ఆమె వద్దనే వాసవదత్తను దాచదలచి యీ యడవికి రాలేదు. పద్మావతి తనతల్లిని దర్శింప నచ్చటికి వచ్చినది గాని, యీ మహాభారము నెత్తిని పెట్టుకొనుటకు రాలేదు—ప్రేక్షకులకు దైవిక సంఘటనను గాదోచు నిది కవిపక్షమున కథా మర్మము. పైయర్థమును సమ

---

* ఇంతటినుండి పాత్రభాషిత ముదాహరింప వలసినపట్టుల, గ్రంథవిస్తరము కొకుంటకై కొన్ని చోట్ల మూలానువాదమే వాడుచుందును. భాసుని నాటకములను నేను 'భాసనాటకకథలు' అను పేర వచనములుగా ననువదించి యున్నాను.

ర్థించు పాత్రభాషణమిది.*యౌగం.—కార్యం నైవార్థై ర్నాపి భోగైరిత్యాది—

"నాకేమీ అక్కఱలేదు. ప్రోషిత భర్తృకయు ధర్మశీలయు నైన నా సోదరిని కొన్నాళ్లు రక్షించిన జాలును" కంచు.—"సుఖమర్థో భవే దిత్యాది-" అమ్మ! ఈ ముని యభిలాష గొప్పది. తపోధన ప్రాణములైన ధారపోయుట సుకరము గాని న్యాసరక్షణము మాత్రము సుకరము కాదు!!

పద్మా- "ఏ కోర్కెయైనను తీర్తుమని ప్రతిన చేసి, ఇపుడు నెనుకాడుట తగవా?"

యౌగం-"అబ్బా!! సగము బరువు వదిలినది... దైవజ్ఞులమాటమీఁది నమ్మకమును బట్టి యీమె నీ రాజపుత్రిక కడనుంచుట మఱియు సముచిత మైనది"

ఇక నీసందర్భ మందలి పాత్రభాషణమందును ఎంతసహజమో, అంత భావగంభీరము, అంతరసోచితము-మఱియు, వాసవదత్త దగ్ధురాలైనదని విని పరిపరివిధముల పరితపించిన వత్సరాజు వియోగ దుఃఖావస్థ నీరంగముననే బ్రహ్మచారి పాత్రముఖమున వినజేసిన కవిచాతుర్యమందును, ఆ ప్రతిభకే చెల్లును. అది పైకెంత ప్రాసంగికముగా కనవచ్చునో, భావించిన కొలది నంత భావగంభీరమై కావ్యార్థ సాధనమై, ప్రసన్న దర్శనైక మూలమైన కథా సంవిధాన చాతురియన నిది గదా యనిపించును. మఱియొక సాధారణ కవియైతే యీ యంకమును రెండుచేసి వత్సరాజు విరహవేదనను వేఱుగా ప్రదర్శించి, నాటక రసము చేట గలిపియుండును—అయితే కవి యెందుకీ యుదంతము నిచ్చట కల్పించెను? ప్రేక్షకులు దృశ్యకావ్య లక్ష్మీముఖ విలాసము తిలకించి, కథోన్ముఖులగుటకు, సవతులుగా నున్న పద్మావతీ వాసవదత్తల శీలములను మొదటినుండియు పరిమాణించుచుండుటకు-అందును, పద్మావతిని తీర్చిదిద్దుట కథా పక్షము—

వత్సరాజ దుఃఖోదంతము తెలిపినవాడు వాసవదత్తా వత్సరాజుల కెట్లును సంబంధింపని యాగంతుకుడు తపస్వి ప్రత్యక్ష సాక్షి. అందుచే నందలి యందఱికిని వాసవదత్తయం దాతనికి గల యవ్యాజ గాఢానురాగ మక్షిగోచర మైనది. ఇందుకు- "నఖలు గుణవాన్ నామ రాజా, య ఆగంతుకేనాప్య

నేనైవం ప్రశస్యతే—ఆగంతుకుడు కూడా యిట్లు ప్రశంసించుటంబట్టి గుణవంతుడైన రాజవగా నతడే యనును" అన్న తాపసి మాటచాలును. ఆమాట విన్న చేటి పద్మావతితో రహస్యముగా "అమ్మా! ఆ మహారాజిక నే రాజకన్యను పెండ్లాడునో?" అనగా నామె "అదే నే నాలోచించుచున్నా" ననును. ఈ ప్రసంగమున నింతకుమున్న ప్రసక్తికివచ్చిన యుజ్జయినీ రాజపుత్రీ సంబంధ వాంఛ యడుగంటినది. పద్మావతికి వత్సరాజునం దభిలాష మంకురించినది. ఆతడు దయాసముద్రుడని వినుటయే యందుకు ముఖ్యకారణము. పూర్వోక్తకల్పన కిది యొక పరమ ప్రయోజనము. మఱియొకటి. కంచుకి తొలుతనా బ్రహ్మచారి నాహ్వానించినపుడు, వాసవదత్త యించుక కొంకు చూపును. అది చూచి పద్మావతి "ఓహో! ఈమె పరపురుషదర్శనమును పరిహరించుచున్నది. ఈమె నేకాంతమున గాపాడదగునుగదా!" అనును— భర్తృదుఃఖమును విని వాసవదత్త తనలో దుఃఖపడుట కనిపెట్టి పద్మావతి "ఈమెపరుల కష్టము సయింపలేని దయాహృదయురాలు గదా!" అనును—ఇదంతా తరువాత తన యొద్ద న్యాసముగానున్న యావంతిక యెడ పద్మావతి, ప్రేమమే కాదు, గొప్ప గౌరవము చూపుటకు మూలమైనది. ఇట్లు బహుప్రయోజనమైన రాజవిహారోదంత కథనముతో ప్రథమాంకము ముగియును.

ప్రతిజ్ఞా ప్రతిమాదుల యారంభములుగూడ నాహో యనిపించునవే గాని, యిందలిది మఱియు మనోహరము. కావుననే కాళిదాసు "ప్రథితయశసాం భాససౌమిల్ల కవిపుత్రాదీనా" మనుచు ప్రశంసించెను. భోజ, శారదాతనయ యాభినవ గుప్త సర్వానందాదులు దీని నెక్కుడగా నుతించినారు. జయదేవుడు కవితా కామిని హాసమే భాసు డన్నాడు.

"భాసో హాసః కవికులగురుః
కాళిదాసో విలాసః,
కేషాం నైషా కథయ కవితా
కామినీ కౌతుకాయ?"

కథా విషయ పర్యాలోచనము:—ఈ నాటకమున కంతకు పరమ ప్రయోజనమేమి? వత్సరాజు నష్ట రాజ్య లాభము. దానికి ప్రధానసాధనమో, ఆరాజు పద్మావతిని పెండ్లాడుట. అందుకు ముఖ్యహేతువో, వాసవదత్త మృతిచెందిన దన్న రుమణ్వదాదిమంత్రుల మాటయందు నాయకునికి గలిగిన గాఢవిశ్వాసము—ఇదిగాక, మఱెట్టి హేతువు లెన్ని యున్నను, ఉదయనుడు పద్మావతిని పరిగ్రహింపడు. వారి యన్యోన్యానురాగ మంతటి దృఢమైనదని ప్రతిజ్ఞలోని వారి చర్యలును, ఇందలి వారి దుఃఖవచనములును చెప్పక చెప్పుచున్నవి. అందుచేత లావాణక గ్రామదహన వృత్తాంతము ప్రధాన కథాబీజ మనుట స్పష్టము. కావుననే తిమ్మాలకైన యుదయన దుఃఖోదంత మగ్రస్థాన మాక్రమించినది, స్వచ్ఛమైన దర్శనముతోడి జీవద్వర్ణన కాశ్రయమైనది. ఇకనిది యవలంబనముగా తరువాతి కథ యెట్లు నెలపినదో చూతము.

ద్వితీయ, తృతీయాంకములు తరువాతి కథకాధారము లయ్యెను, మిక్కిలి చిన్నవి – వత్సరాజు సుగుణముల కలరిన పద్మావతి, యతనినే మనస్సున స్మరించుచు తన సోదరుని యత్నమున నతడు తన్ను వరించునన్న నమ్మకముతో సోత్సాహముగా నున్నది. తనకై తన విభుడెంత విలపించెనో, అతని రాజ్య లాభమునకై యా ప్రేమస్థానము నెట్లుబాసి ప్రచ్ఛన్నముగా నుండవలసివచ్చినందు కంతకు గట్టింపుగా వాసవదత్త మనస్సున కుమిలిపోవుచున్నది— ఈ యావంతిక వత్సరాజు రాణియగు వాసవదత్తయని పద్మావతి యెఱుగదుగాక! ఈమె నా సవతి యనుచున్నదని వాసవదత్త యెఱుగునుగదా! ఇట్లు విరుద్ధ చిత్తవృత్తులగు నీ రెండు పాత్రములకు సహవాస సహభాషణములు కల్పించి, వీరి శీలముల కించుకంతేని కలంకము సోకకుండ కథ నడపుటగదా కవి చాతురి! ఇందుకు రెండుమూడు మాటలు -

చేటి - మా రాజపుత్రి మహాసేనపుత్రుని కోరుట లేదు. వత్సరాజు సుగుణముల కలరుచున్నది.

వాస :—ఏమి కారణము?

చేటి :—అయన దయాసముద్రుడని.

ధాత్రి:—(వచ్చి) అమ్మా! నిన్ను వత్సరాజుగారి కిచ్చినారు.

వాస :—అబ్బా! ఒడలు కంపమెత్తుచున్నది.

ధాత్రి :—అంత భయమేమి?

వాస:— ఏమీలేదు. నాకు వాసవదత్తను గూర్చి యంతగా చింతించి, నేడు దానీమె దయ్యోగదా యని—అయితే, ఇతడే స్వయముగా వరించెనా?

ధాత్రి:— లేదులేదు. ఆయన యేదో పని మీద రాగా, ఆయన సౌజన్యమును కని పెట్టి మారాజుగారే తమ సోదరి నిచ్చెదమని చెప్పి యొప్పించిరి.

* * * *

వాస:— చెలీ! నీభర్త నీకు మిక్కిలి కూర్చును గదా!

పద్మా:— అది నేను చెప్పలేను. నన్ను ప్రేమించినట్లు వాసవదత్తను ప్రేమించెనా యని సందేహము.

వాస:— ఇంతకంటె మెక్కువగా ప్రేమించెను. లేకున్న నామె తల్లిదండ్రులను విడిచి భర్తతో వెళ్లునా?— * * * *

వాస:— నీవు 'వీణ వాయింతు' నన్నపుడు నీ భర్త యేమనెను?

పద్మా:— ఏమీ బదులాడక నిట్టూర్పువుచ్చి యూరకుండెను.

వాస:— అప్పుడు నీవే మనుకున్నావు?

పద్మా:— వాసవదత్త సుగుణములను, నేర్పును తలచికొని దాక్షిణ్యముచే నావద్ద విలపింపకుండె ననుకొంటిని.

(ఈ మాటలు చతుర్థాంకములోనివి)

ఇట్లీ యంకములందలి వీరి సంభాషణ మెక్కువగా వత్సరాజునకు సంబంధించినదే. ఆ ప్రసంగమంతయు తనకు జెందినదని పద్మావతి మురియును గాని, అది యవంతికకును సంబంధించినదనియు ఆమె మనమున వగచుచున్నదనియు నెట్లునెఱుగును? పాత్రముల యవస్థలట్టివి—వాసవదత్త జీవించి యున్నదని తెలిసినచో వత్సరాజు పద్మావతి నెట్లు పెండ్లాడ నిష్టపడడో, అట్లే పద్మావతియు నతని పెండ్లాడ నిచ్ఛగింపదు. ఆ మాట ధ్రువము. అయినా, నిజము తెలిసిన పిదప నామె యామె కడ కడుభక్తితోనే మెలగును. ఇక వాసవదత్తయో, తన భర్త పరాధీనుడైనందుకు వికలమానస కాక పోలేదు. గాని తాను లేననుకొనుటయు, రాజ్యకాంక్షయు నతని చర్యకు కారణములని మనస్సమాధానము గాంచినది. గాని, పద్మావతి తనకు సవతి యయ్యెనని యసూయ పడలేదు. మునుపటివలెనే యికముందును భర్తహృదయమున ముఖ్యస్థానము తనదే యని యామె యెఱుగకపోలేదు. ఈ భావము చతుర్థాంకమున రాజునోటనే ధ్రువపడినది.

రాజ విదూషకులు ప్రమదారామము చూడ వత్తురు. అంతకుముం దచ్చటికి వచ్చియున్న పద్మావతీ వాసవదత్తలు వారి రాక తెలిసి మాధవీ లతా మండపములో మఱుగు పడియుందురు. దానికి దగ్గఱ వేదికపై కూర్చున్న రాజును చూచి "పద్మావతీ వాసవదత్తలలో నీకే దేవి యుత్తమ ప్రేమస్థానము?" అని విదూషకు డడిగెను. రాజు జవాబు చెప్ప నిరాకరించెను. "వాసవదత్త పోయినదిగదా! మఱియొక్కడనితరు లెవ్వరూ లేరుగదా! సంశయమేల?" అని మరల నిర్బంధించి యడిగెను. "ఆర్యపుత్రుని యభిప్రాయము తెలియుచునే యున్నది నిర్బంధమేల?" అని పద్మావతి యనుకొనును. అపుడు "నీ పీడ పడలేక చెప్పుచున్నాను. సౌందర్య సౌశీల్యాదులనుబట్టి పద్మావతియు, నాకెక్కుడు ప్రియురాలే. కాని, వాసవదత్తా లగ్నమైన నా హృదయమును మాత్ర మాకర్షింపజాలకున్నది" అని రాజనెను. అపుడు "కష్టమునకు తగిన ఫలము గాంచితిని. అజ్ఞాతవాసము కూడా సుగుణ భూయిష్ఠమైన"దని వాసవదత్త లోలోపల నానందించెను. ఇంకా, ఆర్యవాసవదత్తనే యార్యపుత్రుడు స్మరించుచున్నాడు. డాహో యేమి సౌజన్యమని పద్మావతి పరవశయయ్యెను— అటుతరువాత మఱియు వాసవదత్తను స్మరించిన నాయకుని మాటలందువు, ఘనీభవించిన కరుణమును కెత్తుకెత్తు, కారురాతికి కన్నీ రొదవించుచవి—దుఃఖశాంతికై పెండ్లాడినా, అది నవనవోన్మేష మగుచునే యున్నదట. గట్టిగా నేడ్చి ప్రియానురాగఋణము తీర్చి బుద్ధిని నిర్మలము గావించుట లోకాచారమట. ఈ భావము నెల్లడించుశ్లోక మిది:— భవభూతి యీ భావము నుత్తరరామ చరిత్రమున రామునినోట నావిష్కరించినాడు.

"దుఃఖం త్యక్తుం బద్ధమూలో ఽనురాగః
స్మృత్వా స్మృత్వా యాతి దుఃఖం నవత్వమ్,
యాత్రా త్వేషా యద్విముచ్యేహ బాష్పం
ప్రాప్తానృణ్యా యాతి బుద్ధిః ప్రసాదమ్."

సందర్భ మూహించుకొన నగుటకు చిన్న చిన్న తియ్యని మాటలతో పెద్దభావ మిముడ్చు కవితాశైలికి నితఁడే యాద్యుఁడనుట కిది యొక యుదాహరణము.

అట్లు పలికి రాజొక్కమారు గొంతెత్తి యేడ్వఁగా "ఏమమ్మా! ఆర్యపుత్రుని ముఖ మశ్రుధారాకులమైనది, మనము వెళ్లిపోదామా!" అని పద్మావతి యనుట, భర్త దుఃఖపాటునకు మనస్సున జాలిపడి, యతని ననునయింప వేగ దలఁచియు, అవంతిక నొకర్తెను విడిచివెళ్లుట యామె నవమానించి నట్లగునని శంకించుకొని యున్నదిగాని యింకా వాసవదత్తకై యింతగా విలపింప నేల యన్న యసూయతో నన్నది కాదు. అదే నిజమైతే "నేను వెళ్ళెదను. శోకించు భర్తను విడిచి నీవు వచ్చుట తగదు" అని యవంతిక యన్నంతనే, యందు కంగీకరించునా? నిజముగా మనస్సున వెగటే తోఁచినచో నవంతికతోనే మాత్రమేని యనకుండునా?—తిన్నగా బయలుదేఱి వచ్చుచు దారిలో రాజు మొగము కడుగుకొనుటకు తెచ్చుచున్న నీటిదొప్పను విదూషకుడు తన చేతి కివ్వఁగా పుచ్చుకొని యతఁడు చెప్పినకారణము విని మాటాడక రాజును సమీపించి "ఆర్యపుత్రా! ఇదిగో ముఖప్రక్షాళనోదకము" అని చేతి కిచ్చెను. గాని వికార మింతేని చూపెనా? అపు డామె రాకకు—రాజించుక సంశయించియు, విదూషకుడు చెవిలోచెప్పినమాటకు సంతోషించి, పద్మావతీ! కూర్చుండుమని యాదరించి, రెల్లుపువ్వాడి గాలి కెగిరివచ్చి కన్నులలో పడుటచే కళ్లు నీరుకాఱి నవిలే!" అని పలుకును. ఈ సందర్భమున నాయకుడు తనలో ననుకొన్నమాట లివి:—

"ఇయం బాలా నవోద్వాహా,
సత్యం శ్రుత్వా వ్యథాం వ్రజేత్,
కామం ధీర స్వభావేయం,
స్త్రీస్వభావస్తు కాతరః"

గీ. చిన్నవయసుది పరిణీత పెండ్లికూతు
రెంతయును గుందు నిజము వచింతునేని
మంచి ధీరస్వభావ యీ మంజులాంగి
కాని, నారీ స్వభావంబు కాతరంబు.

ఈ యుద్యానరంగమందలి పాత్రముల మాటలును, చర్యలును చక్కగా పరిశీలించినగాని, కవి భావము కంటబడదు—క్రొత్తనాయిక తన విలాపము వినలేదని నాయకు డనుకొనుట కథాపక్షమున సహజము. అందుచే తన కన్నీటి కారణము కప్పిపుచ్చి లేని కారణము కల్పించి యామెను నమ్మింపజూచుట పాత్రోచితము, సమయోచితము నగును. అక్కడి కది సరిపడినదిగదా! ఇంక, తన దాక్షిణ్యమును సమర్థించుకొనుచు రాజనుకొన్న పైమాట లెందుకు? ముఖ్యముగా పద్మావతీ శీలము ప్రకటించుటకు—

తన ప్రియుడు తన్నెక్కువగా ప్రేమించుచున్నాడని పద్మావతి మనసార విశ్వసించి యానందించుచున్న మాట సత్యమే. కాని, అసూయచే కాకున్నను, ఇంకా వాసవదత్తను స్మరించుచున్నాడని మాత్ర మనుమానించుచునే యున్నది. రాజామె నట్లు ప్రేమించుచున్న మాటయు నిజమే కాని, వాసవదత్తమీది గాఢానురాగమును మాత్రము మరలింపలేకున్నాడు. ఈ రెండు విషయములింతకు మున్నే విదితములు-పద్మావతి బుద్ధిమంతురాలు, అనసూయ సహనశీల. వాసవదత్త చనిపోయిన దని యెఱుగును. ప్రత్యక్ష ప్రతిబంధమును లేదు-అయినా, మృతి చెందిన సవతినే సదా తలచుచున్నచో, నామె మనస్సు నొచ్చుకోదా? ఆనొప్పి యెట్టిదందుమా! తన మగని యనురాగము గాఢముగా సంపూర్ణముగా తనపైని లేదనుకొనుటయే. అట్లనుకొనుట స్త్రీ స్వభావము. అందుచే నామె మనస్సును నొప్పింపకుండుటకై తాను చేసినపనిని సమర్థించుచు రాజన్నపై మాటలావశ్యకమే. రాజన్నట్లు పద్మావతి సుశీల యగుటయు నిజమే- రాజు గొంతెత్తి యేడ్చినపుడు, వాసవదత్త సౌశీల్య మంత మహనీయమనియు, తన మనోహరుని హృదయమంతటి నిర్మలానురాగ రసభరితమనియు భావింపకున్న, భర్తచెంతకు వచ్చి నీరిచ్చి నిర్వికారముగా కూర్చుండునా! మగడు సత్యకారణము మఱుగు పుచ్చెనని యెఱిగియు, నిది యేమన లేదు. పతిహృదయ మెట్లయిన ప్రసన్న మగుట మాత్రమే యామె వాంఛించిన దనుట కీ వర్తనము చాలును. ఇదే పద్మావతీ పాత్రశీలము—సరే. 'వాసవదత్త లేదు, మఱి రాదు.' అని చేని నిశ్చయమే కదా! అట్టియెడ నాయకుని యీ చర్య కర్థమేమి? ఆ నాయిక మహత్త్వ మట్టిది, ఈ నాయకుని సుస్వభావ మట్టిది. ఇంతకుమున్నీ ప్రశ్నకు పద్మావతియే సమా

ధాన మూహించినది. దాని సారమిది—వత్సరాజు నకు వాసవదత్త, అంతఃప్రాణము, పద్మావతి బహిః ప్రాణము, ఈ సూత్రముతోనే కవి యీ పాత్రముల సరిదిద్దినాడు—ఇక నింకొక చిన్న సంశయము—

పద్మావతి మగనికి నీ రిచ్చినపుడు, విదూష కుడు రాజుచెవిలో నొకమాట చెప్పెను—అది, కన్నీటికి కారణము కాశపుష్ప పరాగమని తాను పద్మావతికి చెప్పినమాట యైనట్లు ప్రకరణమే తెల్పు చున్నది—రాజు వేఱుకారణము చెప్పునేమో! రాణి యనుమానపడిపోవునేమో! అన్న శంకకదా యిందుకు హేతువు? ఈ చర్యకుమాత్రము రాణి యనుమాన పడదా?—ఇంతకంటె విదూషకుడు చెప్పిన కార ణమే కవికళముగ రాజు చెప్పినట్లుండుట యొక్కువ సందర్భోచితముగునని తోచుచున్నది. కవీంద్రు డెందుకీ కర్ణజపము కల్పించెనో!!—మఱియొక్క విశేషము—

"మగధేశుడు సభామందిరమున నిన్ను ముందు కూర్చుండబెట్టుకొని బంధుమిత్రులకు దర్శన మీయఁ గోరుచున్నాడు. సత్కారము ప్రతి సత్కారముచే కోక్కల్లి ప్రీతి పుట్టించునుగదా! వేళయైనది రమ్మని వసంతకు డనగా, రాజు లేచి యన్నమాట యిది:—

"గుణానాం వా విశాలానాం,
సత్కారాణాంచ నిత్యశః,
కర్తారః సులభాలోకే,
విజ్ఞాతారస్తు దుర్లభాః"

వివిధ విద్యాజ్ఞాన శౌర్యధైర్య వ్రత నియ మాదులు ప్రకటించువారును, వారిని సన్మానించు వారును లోకములో లెక్క కెక్కువగానే యున్నారు. కాని, తద్గుణ తత్సత్కారముల తత్వము తెలిపినవా రెక్కడో కాని లభించరు. లోకజ్ఞ శిరోమణియైన భాసుని యీ మాటలనుబట్టి, అనర్హులగు వారిని పైకి లేవనెత్తి బళీయని ప్రశంసించుట, అర్హు లగువారి నణగద్రొక్కి నిరసించుటయను దురాచార మానాడును సంఘమున గలదని తెలియనగుచుండెడి— ఇంక, పంచమాంకము.

కవి యట్లనలేదుగాని, యిది యంతర్నాటక మనదగియున్నది. ఇందుకృతక సముద్రము చెంత నున్న దివ్యమందిరము ముఖ్యరంగము. అది సముద్ర గృహాక మనబడును. వాసవదత్తా వత్సరాజుల తెలిసీ తెలియని కలయిక దీనిప్రయోజనము. దీనిని ప్రవర్తిం పంజేసిన నటి, పద్మిని యనుప్రధానచేటి. కార్య మునుబట్టి కారణ మూహించవలసిన యీ నాటక ములోని విచిత్ర సఘంటనలలో నిది యగ్రగణ్యము. స్వప్నములో జాగ్రల్లక్షణములను, జాగ్రదవస్థలో స్వప్నలక్షణములను ప్రతిభాదృష్టిని దర్శించి ప్రద ర్శించిన కవిరమ్య నిర్మాణ నైపుణికిది యాటపట్టు—

పద్మావతి యీ యంకమున నెక్కడా కన బడదు. కాని, యామెకు తలనొప్పి వచ్చినదని చేటి పుట్టించిన మాటమాత్రము వాసవదత్తా వత్స రాజులను తీసుకొని వచ్చినయందలి శయ్యకుచేర్చినది. లావాణక దహనచర్యా సంఘటనకువలె నీయద్భుత సంఘటన కును నిగూఢకారణము యౌగంధరాయణుని మంత్ర శక్తియని పాఠకులూహింప వలసినదే.

రాజామాట విని విచారించుచువచ్చి పద్మావతి శయ్యమీద లేకుండుటచూచి యామెరాక నిరీక్షిం చుచు దానిపై పరుండ, వతనికి నిద్రపట్టినది. అవంతి కయు సఖినుపచరింప వచ్చిచూచి— పోనీ! నిద్రించు చున్నది. తలనొప్పితగ్గినది— అనుకొని. మిగిలిన శయ్యపై పరుండి, "హా! వాసవదత్తా"యన్నమాటవిని, ఉలికిపడిలేచి, "అయ్యో! ఆర్యపుత్రుడే, నన్నుచూచె నేమో! మంత్రివర్యుని ప్రతిజ్ఞాభారము నిష్ఫలమగు నేమో!" అని చింతించి, మరల వతని పలవరింత విని, నిద్రయని నిశ్చయించుకొని, తన్ను బిలిచి ప్రశ్నించు నట్లున్న పలవరింతమాటలకు బదులు చెప్పుచు కొంత సేపుండి, పక్కదాటివచ్చిన యతనిచేతులు మెల్లగా పక్కపై బెట్టి,ఎవరైన వత్తురేమో యని శంకించుకొని వెళ్ళిపోయెను. కరస్పర్శమున మెలకువ వచ్చిన రాజు దిగ్గన లేచి, ఆమెనుగానక ఇది స్వప్నమాత్రభ్రాంతియా సత్యమాయనుచు భావించి భావించి యపుడు వచ్చిన విదూషకున కీయుదంతము తెలిపి, ప్రియురాలు బ్రతికి యున్నది, లేకపోతే నాకీ గగుర్పాటెందుకు కలుగునని యూహించుకొనుచునుండి, అంతలో కంచుకివచ్చి చెప్పినమాటలను బట్టిధైర్యోత్సాహములతో శత్రువు మీదికి దండెత్తి పోవలెను.

ఈ రంగమందలి ముఖ్యవిషయమిది. ఈయంక మంతయు చదివితేనే కాని, రసానుభూతికలుగదు— ఇందు వత్సరాజు, స్వప్నములో వాసవదత్తను

మాచుటకారణముగా కవి యీ నాటకమునకు స్వప్న వాసవదత్తయని నామకరణము చేసెను— దీని యౌచిత్యము తెలియ గొంకెంత పరిశీలింతము. ఇందుకు నాయికా రసనిరూపణము ముందావశ్యకము—

నాయిక :— ఒక్క శయ్యా రంగమునదప్ప దక్కినయన్నిటా బద్మావతీ, వాసవదత్తలిద్దఱును గనవత్తురు. ఆరావు రంగము మొదలుగా నాయకుడు రంగమున గనవచ్చునుగాని తత్పూర్వరంగములలో నెందు నతనిదర్శనము కాదు. కడపటిరంగములోగాని పద్మావతీ వత్సరాజులు కలసి మాటలాడుట మఱి యెందును గనబడదు. ఇది యిట్లుండ, పద్మావతీ, వత్సరాజు సంశ్లేషించుట, పెండ్లాడుట, ప్రేమించుట యను సంశేసులు కావ్యమంతట క్రమముగా ప్రసక్తములైన మాట నిజమేకాని, యంతకంటె వాసవదత్త విరహ వేదనయే ప్రేక్షకుల కెక్కువగా నాకర్షించునట్లు వర్ణితమైనది. అట్లే నాయకునినోట వచ్చిన ప్రతి మాటయు పద్మావతిమీది ప్రేమనుమించి పదిరెట్లెక్కువగా వాసవదత్తమీది గాఢానురాగమును వెల్లడించుచున్నది. ఇట్లుపరామర్శింపగా వాసవదత్తయే యిందుప్రధాన నాయికయని తోచకపోదు. కవి హృదయ మదియని కావ్యముపేరే చెప్పుచున్నది గదా! ఇంక—

రసము :— పూర్వనిర్ణయమును బట్టి యిందు విప్రలంభము ప్రధానమని స్పష్టపడుచునే యున్నది. కావ్యమే విరహావ్యథతో నారంభమైనదిగదా! ఆపత్కమున కరుణము దాని కంగమైనను, ద్వితీయ నాయికా పక్షమునుబట్టి శృంగారము సంగమునను— ఇక నీయంక మందలి వాసవదత్తా వత్సరాజ సంభాషణ మందుమా, అతిమనోహరము. అతడిపుడు స్వప్నావస్థలోనున్నను తదేకాయత్తమైన యతని హృదయము నుండి వెనుక హృదయేశ్వరితో సుఖించిననాటి మాటలే పైకి వచ్చును. ఆప్రశ్నల కానాడు బదులు చెప్పినట్లే వాసవదత్త మాటలుండును. ఇందుకీ రెండు మాటలు చాలును.

రాజు :— విరచికను తలచుచున్నావా ప్రేయసీ ?

వాస :— చాలు జాలు. ఇక్కడకూడా యీ వెళ్యకావలెనా ?

రాజు :— దాని పేరెత్తినందుకు క్షమింప నిన్ను బ్రతిమాలుచున్నాను (అని చేతులుచాపును) ఇక్కడ, నాయిక నిషేధోక్తి విని యిపుడు నాయకుడు క్షమింప వేడినట్లు భావింపనగునా? తగదు, కథాప్రవృత్తి యందు కనుకూలనుకాదు— జాగ్రదవస్థలో వలెనే స్వప్నములోను సంభాషణము తత్తదనుభవమును బట్టి సక్రమముగానే జరుగుచుండును. తదేకాయత్తమైన చిత్తము పంటిపియున్న స్మృతియే యందుకు కారణము. ఇందుకు వాసవదత్త జవాబే జ్ఞాపకము— వెనుక జాగ్రదవస్థలో చాపిన యితనిచేతులు వాసవదత్తచేతులను పట్టుకొన్నవి. అట్లేచాపిన యిప్పటి యితని చేతులు కలలోని వాసవదత్తచేతులు దొరకక ప్రక్కకొరగి ప్రక్కదాటినవి. అందుచే నిది నిజమైన స్వప్న మనదగును— ఇంక నీస్వప్న వృత్తాంత ముత్తర కథతో లీనముందుమా. భావనైక వేద్యము— శయ్యదాటి వచ్చిన ప్రియుని చేతులను శయ్యపైనుంచి నాయిక వెడలి పోవును. ప్రియురాలి కరస్పర్శమున మెలకువ వచ్చిన ప్రియుడు దిగ్గనలేచి యామెను పట్టుకొనబోయి ద్వారబంధపు కమ్మి నెత్తికితగుల తెలివితెచ్చుకొని మరలి సత్యమాలోచింప నారంభించును. అపుడు వచ్చిన విదూషకుని కుదంతమంతయు చెప్పి వాసవదత్తజీవించి యున్నదని యేమేమో చెప్పి వానిని నమ్మింపజూచును. ఆకారణములలో నతిముఖ్యమైనది ప్రేయసీకరస్పర్శ సుఖమున సంభవించిన తన భుజముల గగుర్పాటు—

జీవద్వర్ణనా చతురుడైన యాద్యరూపక మహాకవి కల్పించిన యీ స్వప్నరంగము బహుప్రయోజనము. వాసవదత్తా వత్సరాజుల దృశ్యాదృశ్యమైన యీ సమాగమము, నాయిక గతించినదని విరహాగ్నిలో నుడికి పోవుచున్న నాయకుని హృదయ మందామె జీవించియున్న దన్న యాశాంకురము కనకేసినది. దాన నంకురించిన యుత్సాహలేశము వెంటనే శత్రురాజును నిర్జించి రాజధానియైన కౌశాంబి కతనిని చేర్చినది. యౌగంధరాయణుడు పన్నిన పరమపావన మతి విశ్వాసపాత్రమునైన వాసవదత్తా న్యాసోపాయమే తన పునారాజ్యప్రాప్తికి సముచిత హేతువైనదని తరువాత నతని నానందింపజేసినది. ఆమెకై తానెంత విలపించుచుండెనో, తనకై యామెయు నంతగా పరితపించుచుండెనన్న సత్యము తెలుపుటకు, ప్రోషిత

భర్తృకాపేషముతో నజ్ఞాతవాసమున నవయుచున్న యా సాధ్వి వెంగుమను దూపించి పరస్పర దుఃఖావస్థ నెటిగింపజేసినది. ఇందుకు నాయకుని యీ రెండు మాటలు చాలును—నీవు చూచినది వాసవదత్త కాదయ్యా! ఈ నగరిలో, అవంతిసుందరి యను యక్షిణి యున్నదట. దానిని నీవు చూచియుందువు— అని వసంతకు డనగా, కాదు కాదు, వినుము,

"స్వప్నస్యాన్తే విబుద్ధేన
నేత్ర విప్రోషితాంజనమ్,
చారిత్ర మపిరక్షంత్యా
దృష్టం దీర్ఘాలకం ముఖమ్"
"యోఽయం సంత్రస్తయా దేవ్యా
తయా బాహుర్నిపీడితః,
స్వప్నేఽప్యుత్పన్న సంస్పర్శో
రోమహర్షం నముంచతి"

అని రాజు రోమహర్షమున జనించిన విశ్వాసమును బట్టి యామె బ్రతికియున్నదనును.

తరువాత, షష్ఠాంకమంతయు వాసవదత్తా స్మారకమే. ఘోషవతియను పేడి వీణను చూడఁగానే నాయకుని విరహదుఃఖము పొంగిపొరలినది. అపుడన్న మాట యిది.

"చిరంప్రసుప్తః కామో మే వీణయా ప్రతిబోధితః.
తాంతు దేవీం నపశ్యామి యస్యా ఘోషవతీ ప్రియా"

పిదప నుజ్జయినినుండి వచ్చిన సందేశహరులను వసుంధరా కాభ్యుల ప్రవేశము. అత్తమామల సందేశములు విన్న వత్సరాజు దుఃఖవచనములలో నొకటి-

"దృఢ మపహృతా కన్యాభూయో
మయా నచ రక్షితా"

"వీణను చూచినానుగాని, ఆదేవిని చూడకున్నాను" బలాత్కారముగా వాసవదత్తను తీసికొని వచ్చినానుగాని, యామెను రక్షింపలేక పోయినాను" అన్న మాట లావణకమున వాసవదత్తను ప్రత్యక్షముగా చూడకపోవుటచేతను, అత్తమామల మాటలు తలఁచుకొన్నందున వచ్చిన దుఃఖముచేత నన్నదిగాని. వాసవదత్త జీవించియున్నదన్న స్వప్నాంతస్మృతి మనస్సున లేకయున్నది కావు. అయినా, ఆప్రసంగమున నామాటలే సముచితములు-రాజ దుఃఖ ముపశమింప రాభ్యుఁ డన్నదియు, అందుకు బదులుగా రాజన్నదియునివి :—

"కఃకంఠస్తో రక్షితుం మృత్యుకాలే
రజ్జుచ్ఛేదే కేఘటం ధారయన్తి?"
"కథంసా నమయా శక్యాస్మర్తుం దేహాంతరేష్వపి"

మృత్యుముఖమున పడినవారి నెవరు రక్షింపఁ గలరు? ఆ చింత మఱచిపోవలసినదేయని కంచుకి యనఁగా, శిష్యురాలు ప్రియురాలు, మహాసేన పుత్రియునైన యామె నిపుడు కాదు, దేహాంతరమందైనను మఱచిపోవుట శక్యమా? అని రాజనును.— అపుడు వసుంధర "ఉదయనా! నీవు మాకొడుకుల వంటివాడవు. నీకు వాసవదత్తనీయఁగోరియే నిన్నుజ్జయినికి రావించితిమి. చాపల్యముచే నీవు మాకన్నెను మాకు తెలియకుండ తీసికొనిపోయినావు. మీ యిద్దఱి చిత్తరువులకిందు పెండ్లిగావించినాము. ఈచిత్రఫలకము చూచుకొని యానందింపుము" అని యత్తగారి మాటలు వినిపించి చిత్రపట మీయఁగా, రాజు, సవిషాద హర్షముగా కైకొని,

"వాక్యమేతత్ప్రియతరం రాజ్యలాభశతా దపి"

తప్పు చేసిననాపై దయచూపిన యాతల్లిమాట నూఱు రాజ్యములు లభించుటకంటె నెక్కుడ ప్రియమనెను.

ఈ పాత్రపోషణ విధానమెంతేని హృదయంగమము కదా! పద్మావతీ వత్సరాజులా చిత్తరువులు చూతురు. కాని, ఆచూచునప్పటి వారి యభిప్రాయములు వేఱు. అకటా! ఇట్టి ముఖలావణ్యము నాయగ్ని యెట్లు దహించెనో! యని రాజు దుఃఖించును. ఈ ప్రతికృతి యార్యురాలికి సరిపడియున్నదా? అని పద్మావతి యడుగును. ఆమెరే యీమెయని యతఁడనును, ఆశ్చర్యానందములతో నామె మరల మరలఁ జూచును. ఇట్లు తత్తరపడి చూచుచున్నావేమని రాజడుగును. ఈ చిత్రప్రతికృతి కీడుజోడయిన కొంత నావద్దనున్నదనుచు-ఆమె బ్రాహ్మణకాంత యంటివి. లోకములో రూపసాదృశ్యముండునులే, యని యతఁడనును. అంతలో నా న్యాసమిప్పించవలసినదని కపట సన్యాసి వచ్చి యడుగును. ఈ సందర్భమందలి పాత్ర భాషణమంతయు ప్రేక్షకుల యుత్కంఠను బికించుచు హృదయమును తన్మయము

గాపించుచున్న దనుట కంటె స్వప్నవాసవదత్త నేమని కొనియాడుదును ?

ఏవో పద్యరూపములైన సరసవర్ణనలు కొలఁదిగా లేకపోలేదు గాని, చిన్న చిన్న ప్రశ్నోత్తర రూప వాక్యములలోనే యెక్కువ రసము పుట్టించు చాతురి భాసమహాకవి సొమ్మని యంగీకరింపక తప్పదు. ఈ కృతిలో సవిశేషకల్పనతోడి పద్యములకన్న సాధారణపద్యములే యెక్కువ. రీతి బాగుండును. శ్లోకము చక్కఁగా నడచును గాని, హృదయాకర్షణమైన సరసకల్పన యేమున్నదనుట కుదాహరణముగా నీక్రింది రాజుమాటలు చూతము.

"అస్య స్నిగ్ధస్య వర్ణస్య విపత్తి ర్దారుణా కథమ్.
ఇదంచ ముఖమాధుర్యం కథం దూషిత మగ్నినా?"

పద్మావతి వాసవదత్తవద్దకు వెళ్లి నీ యన్న వచ్చి నాఁడన్నంతనే, ఆమె యన్నమాట యిది :—

"దిష్ట్యా, ఇదానీ మపి స్మరతి" దైవవశమున న న్నిప్పటికి తలపెట్టినాడు — అవంతికను సభకు తీసికొని రాగా చూచి వసుంధరయన్నమాట యిది.

"అమ్మో! భర్తృదారికా వాసవదత్తా"

ఈమాట విన్నంతనే—"కథం మహాసేనపుత్రీ! దేవి! ప్రవిశత్వ మభ్యంతరం పద్మావత్యా సహ" ఏమిటీ! మహాసేనపుత్రికా! దేవి! పద్మావతిని తీసుకొని లోపలికి వెళ్లుము—అని రాజన్నాడు. ఈ చిన్నమాటలో మహాసేన రాజుమీది గౌరవము పట్టమహిషిమీది యాదరాక్షిమానసములు, అంతఃపురాచారముమీది యాసక్తి, రాజ్యలక్ష్మితో గృహలక్ష్మి లక్షించినదన్న యానందము నిమిడియున్నవి. ఇది యీ కవిచంద్రుని వాక్యరచనయందలి పటుత్వము. సవిమర్శముగా చదువువారి కీ నాటకమంతట నీవిశేషము గోచరించును. ఈ రూపక మిట్లు సర్వగుణసంపన్నమని తొలుతటినుండియు విద్వల్లోకమున వినుతి కెక్కినది. కావుననే తనవాడు వ్యాపించిన కింవదంతిని విశ్వసించిన రాజశేఖరకవి.

"స్వప్నవాసవదత్తస్య
దాహకోఽభూన్న పావకః"

తక్కిన యితని రూపకములను దహించిన పావకుడు స్వప్నవాసవదత్తచెంత చేరలేకపోయెనని దీని మహత్త్వము నావిష్కరించియున్నాడు. కాని, కొన్నిమాటలును, పద్యములును కాలవశమున వడుగంటినవని తెలియనయ్యెడి. పూర్వాలంకారికు లుదాహరించుకొన్న యిందలి శ్లోకములు కొన్ని నేటి ముద్రణముల గనరాకున్నవి. అట్టివి రెండు ఇందు మొదటిది పద్మావతికి సంబంధించినది. రెండవది వాసవదత్తకు సంబంధించినది.

"పాదాక్రాంతాని పుష్పాణి,
సోష్మ చేదం శిలాతలమ్,
నూనం కాచి దిహాసీనా
మాం దృష్ట్వా సహసాగతా"

"సంచిత పక్ష్మకవాటం
నయనద్వారం స్వరూపతాడేన,
ఉద్ఘాట్య సా ప్రవిష్టా
హృదయగృహం మే నృపతనూజా"

ఇది రూపకాలంకారముతోడి చక్కనివర్ణన. ఇట్టివి కొన్ని యున్నను, ముఖ్యముగా ప్రశ్నోత్తర రూపమైన వాక్యరచన కిది యుపదేశక మనదగును. సర్వకాలము నీ రూపకము సామాజిక రంజకమై వెలసిన దనుటకు కూడా యిందలి పాత్రోచిత సహజ సంభాషణ రీతియే నిదర్శనము.

భాసుడు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు. ఆ నాటికి భరతనాట్యశాస్త్ర మవతరించియున్నను దాని ననుసరించి రూపకరచన సాగించినవాడు కాడనుట కితని రూపకము లన్నియు సాక్షులే. ఇందలి శయ్యా రంగము లక్షణమును గణించనిదే. ఈనాటక మామూలాగ్రముగా శ్రద్ధగా చదివినవారికి కిందలి రసము పూర్తిగా నాస్వాద్యమగుననుటకంటె దీనిని గూర్చి యిక వ్రాయజాలను.

"భాషాసు రమ్యా గీర్వాణీ,
తస్యాం కావ్యం మనోహరమ్,
తత్రాపి రూపకం రమ్యం,
తత్ర భాసకవేః కృతిః"

కథానిక:

పాలపొంగు

శ్రీ రా॥ పీ॥ ఆంజనేయశాస్త్రి

"నేను గజనీ యింటికి వెళుతానండి" అంది సయీదా బన్సీలాలుతో వేడినిట్టూర్పు విడుస్తూ. మొహంమీద చిరుచెమట బిందువులు పొటమరించాయి. తల వంచుకు నుంచుంది బన్సీలాలు మొహంలోకి చూడలేక. ఆదివారం అవటంచేత బన్సీలాలు విశ్రాంతిగా కూర్చున్నాడు, సాయంత్రంపూట మేడమీద ఏదో పత్రిక చదువుకుంటూ. కిషన్‌లాలు టెన్నిస్ ఆడుకుంటానని వెళ్ళాడు. సీతకు పడిశంపట్టడంవల్ల తన గదిలో పడుకుంది. తను ఒంటరిగావున్నప్పుడు వచ్చి యీమాట చెప్పాలని సయీదా అవకాశంకోసం వెదికి పట్టుకున్నట్లుగా బన్సీలాలుకు యిట్టే అర్థమయింది ఆమె వైఖరివల్ల. టెన్నిసు ఆడుతూ ఆడుతూవుండగా హఠాత్తుగా గూడు పట్టడంవల్ల కిషన్‌లాల్ యింటికొచ్చి చేరిన చేతితో తోమించుకుందామని నౌకరుతో సహా మేడమీది కొస్తుండేసరికి చూసి తండ్రి బన్సీలాలు సైగచేస్తూ వారించాడు రావద్దని. ఎవరో అని సయీదా వెనక్కి తిరిగిచూసేసరికి బుజంమీద తుండుగుడ్డమాత్రం వేసుకుని నివ్వెర పోయిచూస్తున్న కిషన్‌లాల్ కనిపించాడు. వెనకాల చేతిగిన్నె పుచ్చుకు నుంచున్న నౌకరున్నాడు. ఆమె ఒళ్లంతా ఆవిర్లు లేచినట్టయింది. తల తిప్పేసుకుని ఒకడుగు పక్కకేసి నుంచునే వుంది. కిషనూ, నౌకరూ కిందికెళ్లిపోయారు. క్షణమాత్రంలో జరిగిన యీఘటనను అవరించుకుంటూ కూర్చున్న గంభీరమౌనాన్ని భంగపరుస్తూ "మేజర్లు నా అనుజ్ఞ తీసుకోవాల్సిన అవసరంలేదు." అన్నాడు బన్సీలాల్.

చిన్నప్పటినుంచీ సయీదాకు బన్సీలాల్ అంటే ఎంతచనువో, అంత భయంకూడాను. పెద్ద పిల్లఅయిన కొద్దీ చనువు క్రమంగా తగ్గి భయం అధికమవుతూ వచ్చింది. పిల్లా జెల్లా అంతా కలిసికూర్చుని కబుర్లు చెప్పుకునేటప్పుడు ఎంత అరమరిక లేకుండా మాట్లాడినా ఒంటరిగా వెళ్ళి, మాట్లాడటానికి ఆమె జంకుతూనే వుంది. మరీ యీ రెండు మూడు రోజులనుంచీ ఆమె పడేవ్యథ - ఆ జంకుని మరింతచేసింది. సరిగ్గా అప్పుడే కిషన్ రావడం, తండ్రిసైగమీద వెళ్ళిపోవడం చేత అది రెట్టింపైంది. బన్సీ చెప్పిన జవాబువల్ల అది అనంతమై సయీదాను కబళించి వేసింది. బన్సీ తనని ంత దూరంలో వుంచుతాడని ఆమె అనుకోలేదు "ఎందుకమ్మా, అలా అంటున్నావు!" అని అడుగుతాడనీ, అప్పుడు తన మనస్సులోవుండే భావాల్ని చెబుదామనీ, ఆ మీదట అన్నీ సమసిపోతాయనీ, అసలు తను గజనీ యింటికెళ్ళే అవసరమే వుండదనీ సయీదా అనుకుంది. ఎన్నో విషయాలు చెప్పినతర్వాత "నేను గజనీ యింటికెళుతా"ననే మాట చివరికనాల్సింది. కాని మొదట్లోనే అనేసరికి బన్సీలాలు మనస్సు కూడా బయటపడింది. అయితే మరి "నేనుమాత్రం సయీదా అనే అంటాను నా కోడల్ని" అని ఎందుకంటాడు బన్సీలాల్ ఆరోజున? అందుకు జవాబు ఆలోచించే అవకాశం ఆక్షణంలో కనిపించలేదు సయీదాకు. తనదే అనుకున్నవస్తువు, తనది కాకుండా పోతుండేసరికి ఆవస్తువుమీద యింత తేలిక భావం కూడా పుడుతుందికామాలు! సయీదాకు యిదివరకు తోచిన అవమానమే యిప్పుడు ధ్రువపడినట్టయింది. అవమానం యిట్టే ఆగ్రహాన్నికూడా కలిగిస్తుంది. ఆమె తలెత్తి బన్సీలాల్‌కేసి సూటిగా చూస్తూ కొంచెం తడబడుతూనే "శుక్రవారంవరకూ యిక్కడ వుండటానికనుజ్ఞ యివ్వండి. గజనీకి కబురుచెయ్య

దానికీ దానికీ..." అర్ధోక్తిలోనే బన్సీలాల్ అందుకుని "అన్ని రోజులుకూడా పట్టవు అపనికి...కాని..." మళ్లీ అర్ధోక్తిలోనే సయీదా కోప భారంతో కుములుతున్నట్టుగా "...ఒక్క క్షణంకూడా ఆగక్కర్లేదు... కాని స్వాతంత్ర్యమరణం నన్ను తప్పనిసరిగా మీ శరణు వేడేటట్లు చేస్తోంది." అంది. తననింత నిర్లక్ష్యం చేస్తూ సయీదా మాట్లాడటం బన్సీలాలు ఆత్మగౌరవానికి గొడ్డలి పెట్టయినట్లయింది. మతంలో యింత మాదకత వుంటుందని అతనెప్పుడూ అనుకోలేదు. అందులోనూ తన బాల్యస్నేహితుడు గులాం మహమ్మద్ కూతురు సయీదా, తనకూతురు సీతతో పాటు కొదూ పెరిగింది. ఏడాదివయస్సునుంచీ తనింట్లోకి పండగపబ్బాలలోనూ, కార్యకరాదుల్లోనూ హిందూబాలికల్లే తనింట్లో వారితో ఎలా కలిసిపోయేది? గులాం మహమ్మద్ను ఒక మహమ్మదీయుడే హత్య చేశాడని తెలుసుకుని సయీదా ఆనాడు శాంతిసంఘం ఎదుట ఎంత నిర్లక్ష్యంగా మాట్లాడింది తన రక్షకుడుగా వచ్చిన హంతకుని అన్నగారు గజనీతోటి? ఇప్పుడా గజనీయింటికే వెడతానంటోంది! మతం మనిషిగుండెల్ని చంపేస్తుంది! ఇన్ని భావాలూ యిట్టే పరిగెత్తాయి అతని మెదడులో. తను చేసిన లోపం ఏమన్నా వుందా? అనే ఆలోచన అతనికి కసలెప్పుడూ తట్టదు. సయీదా విషయంలో అసలే తట్టలేదు యిప్పుడు.

"శరణు వేడాల్సిన అగత్యం నీకేమీ లేదు. నీ కభ్యంతరం లేకపోతే మోటారులో యిప్పుడే గజనీ యింట్లో నిన్ను దింపించి వచ్చే ఏర్పాటు చేస్తాను." అన్నాడు బన్సీలాల్. సయీదా వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ "అలా చేస్తే నా మానాన్ని కాపాడిన వారవుతారు." అంది. బన్సీలాల్కు కూడా కోపం వచ్చిందా మాట వినేసరికి. "నేను చేసినదంతా నీ మానభంగానికే తోడ్పడితే చచ్చి స్వర్గానున్న మా గులాం నన్ను క్షమించకపోడు. అతని కూతు రెక్కడైనా సరే సుఖంగా ఉండటమే అతనికి సంతోషం. అతని సంతోషమే నా కానందం" అని దూకుడుగా అంటూ బన్సీలాల్ డ్రైవరుకు కబురుచేసి సయీదాను అప్పుడే గజనీ యింటికి పంపించాడు మోటారులో.

౨

ఔరంగజేబు పాదుషా లాగా దిండు కానుకుని దర్బారులో కూర్చుని వున్నాడు గజనీ తన మేడ రెండో అంతస్తులో. నెత్తిమీది పాగా తీసివుంచాడు గనక నున్నటి గుండు, తలలోని కుట్రల కన్నిటికీ ఒక్క చర్మపు తెరను మాత్రం వేసి తెలుసుకోగలిగిన వాళ్ళని తెలుసుకునేట్టు చేస్తోంది. గులాం మహమ్మదును హత్యచేసిన తన తమ్ముడు సయ్యద్తో మాట్లాడుతున్నాడు మర్నాడు గల వాయిదా విషయమై. తమ్ముడిని జెయిలుమీద విడిచిపెట్టినప్పటినుంచీ, నిరపరాధిగా నిర్ణయించి సయ్యదుమీది కేసు కొట్టేయించేందుకు కావలసిన కార్యాలన్నీ గజనీ మనస్ఫూర్తిగా చేస్తున్నాడు. జడ్జి హిందువూ, ముస్లిమూ కాకుండా క్రిస్టియను వటంవల్ల ఎట్టి ప్రమాదమూ రాదని ప్రభుత్వం నిర్లక్ష్యంగా వుంది. ఆ నిర్లక్ష్యాన్ని, జడ్జీగారి మతాన్ని దుర్వినియోగపరచుకోటానికి గజనీ హిందూముస్లిం శాంతిసంఘసభ్యత్వం చక్కని సదుపాయం కలగజేసింది. ఆ సభ్యత్వపు హోదాలో గజనీ, జడ్జీగారితో బాగా పరిచయమూ, చనువూ ఏర్పరచుకున్నాడు. బంగారు చెప్పుతో కొట్టటానికికూడా అతను వెరవలేదు, లూటీచేసిన సొమ్ము బోలెడంత వుంది కనక. జడ్జీగారి సలహామీదే సయ్యదును నెలకోమాటో, రెండు మాట్లో పిచ్చెక్కినట్లు నటించే ఏర్పాట్లుచేశారు. హిందువల్లే పిలక పెట్టి విభూతి, రుద్రాక్షలూ గాని గంధాక్షతలు గాని ధరించడం, ఆ పిచ్చి చేష్టల్లో ప్రధానమైనది. ఆ చేష్టచేసే సమయాన కనిపించిన సాయిబునల్లా పట్టుకు కొట్టబోవటం ముఖ్యం. అలా కొట్టబోతున్నప్పుడు బంధువు లతన్ని పట్టుకుని కొట్లో బంధించాలి. రెండురోజు లయింతర్వాత పిచ్చి తగ్గిపోతుంది కనక విడిచిపెట్టాలి." ఇలా రెండేళ్ల క్రితం సయ్యదుకు మతిభ్రమణం కలిగింది. అప్పుడు లతీఫ్ అనే మౌల్వీ గారిని కొట్టడంవల్ల సయ్యద్ బంధువులు అతన్ని కొట్లో బంధించారు. నాలుగు నెల లదే విధంగా ప్రతిపూర్ణిమకూ, అమావాస్యకూ అతనికి మతిభ్రమణం కలగటంచేత హిందువులు చేసిన చేతబడి, భూతప్రేత ప్రయోగాలవల్ల యీ అవస్థ వచ్చినట్లు నిశ్చయించుకుని దానికి నివారణ చేయగా

తగ్గిపోయింది. ఆ తరవాత మళ్లీయిలాంటి చిత్తభ్రమణం కలగలేదు. కనక ఎట్టి నిరోధము లేకుండా సయ్యదు తిరుగుతున్నాడు. ఇప్పుడు మళ్లీ అటువంటి జబ్బే అకస్మాత్తుగా చెయ్యడమూ, దురదృష్టవశాత్తూ గాలిబు వంటి మహామహుడె చంపబడటం జరిగింది." చక్కని కథ అల్లాడు గజనీ. అందుకు సాక్ష్యాధారాలు కూడా పోగుచేశాడు. లతీఫ్ చెప్పవలసిన సాక్ష్యానికి "రిహార్సల్సు" గజనీయింట్లోనే జరిపే ఏర్పాటు కూడా అయింది. సయ్యదు తరఫున పనిచేసే ప్లీడరు రజాఖాన్ ఒక బారెట్లా. ఆయన స్వయంగా వచ్చి లతీఫ్ "రిహార్సలు"ను నిర్వహించాలని కూడా నిర్ణయించారు. ప్లీడరు వెళ్లబోతుండగా యింకా వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూనే సయీదా వెళ్లింది సావిట్లోకి. తోడేళ్ల గూడెంలోకి గొర్రెపిల్ల తలదాచుకుండానికి వెళ్లినట్లు.

గజనీ తనకళ్లని తానే నమ్మలేకపోయాడు. సయ్యదు స్తబ్ధుడై నుంచున్నాడు. "ఇంత అందమైన హిందూ స్త్రీ ఎందుకేడుస్తూ యిక్కడికొచ్చింది" అని సంభ్రమాశ్చర్యాలతో లతీఫూ, ప్లీడరు రజాఖానూ నిర్ఘాంతపోయి చూస్తున్నారు. క్షణమాత్రంలో గంభీరముద్ర దాల్చి — వెంటనే మందహాసాన్ని బుద్ధిపూర్వకంగా ఆహ్వానించి.

"నిన్ను వెళ్లగొట్టాడు కదూ బన్సీలాల్?" అన్నాడు గజనీ. ఆ మాట వేసరికి అందరికీ తెలిసిపోయింది ఆమె సయీదా అని.

సయీదా గద్గదికతో అంది "నేనే, మీయింటికొస్తానని ఆయనతో చెప్పా"నని.

"అయితే బన్సీలాల్ అపరాధం మరీ ఘోరమైందన్నమాట!" అన్నాడు గజనీ మందహాసాన్ని మింగుతూ.

"బాగా చెప్పారు." అన్నాడు ప్లీడరు. లతీఫ్ నిజం అన్నాడు. సయ్యద్ సయీదాను నేత్రాలతో తాగేస్తున్నాడు మాట లేమీ వినకుండా. గజని సైగమీద ప్లీడరులు, లతీఫులతో బాటు సయ్యదూ బైటికెళ్లిపోక తప్పలేదు.

"అల్లా నిన్ను రక్షించాడు. నువ్వు ఒద్దన్నా, నీ తండ్రి మరణానికి నిజంగా చింతించే మనిషి యీ ప్రపంచంలో, నేనొక్కడినేనని నువ్వు యిప్పటికైనా నమ్మినందుకు నాకు సంతోషంగావుంది..." అనేసరికి గజనీ, బావురుమంది పాపం సయీదా. గజనీ లేచి నుంచుని ఆమె వీపు తట్టుతూ "తండ్రి లేని లోపం తీర్చడం మానవుని కసంభవం. కాని శాయశక్తులా నేను నీకు ఎలాంటి లోపమూ లేకుండా చేస్తాను. నువ్వారోజున మాతో ధిక్కరించి చెప్పిన మాటలకు నేను ఎంత దుఃఖించినానో అల్లాకే తెలుసు..." అని సముదాయించాడు. శాంతి సంఘంలో జేరిం తర్వాత గజనీ యిలా లజ్జగా మాట్లాడటం యిట్టే నేర్చుకున్నాడు. సయీదా ఏమీ సమాధానం చెప్పలేదు. పరమ కిరాతకుడను కున్న గజనీలో యింత సత్వగుణమూ, తన తండ్రి గులాం మహమ్మద్ మరణంపట్ల యింత సంతాపమూ, తాను నిర్లక్ష్యంగా పదిమందిలోనూ "ముస్లిం మతం మీద నాకు ఆస్థలేదు, ముస్లింలని పేరుపెట్టుకున్న మీమూలంగా, ఈ ఘాతుకమృగాల మధ్యకి రావటంకన్నా నేను ఆత్మహత్య చేసుకోటం మేలు." అన్నందుకు గజనీకి కలిగిన దుఃఖమూ, అలా అన్నంతనే అనాథఅయి అతని యింటికొచ్చినప్పుడు అతను చూపిన ఆదరమూ, సయీదాను స్నేహాంబుధిలో ముంచి లేవనెత్తాయి. 'ఎందుకొచ్చా?' వని కారణమన్నా అడక్కుండా గజనీ ఆమెను తన కుటుంబంలో కలిపేసుకున్నందుకు సయీదా కృతజ్ఞతకు మేర లేకపోయింది.

గజనీభార్య జేబున్నిసా పూర్వకాలం మనిషి. చదువు సంధ్యలూ ప్రపంచజ్ఞానమూ ఏమీ లేదు. కాని మనిషికుండాల్సిన హృదయంమాత్రం వుంది. ముస్లిం మతాచారాలు ఫలానా అని తెలీపుగాని స్త్రీలు ఘోషాలో వుండాలని మటుకు ఆమెకి బాగా తెలుసు. వయస్సులోవున్న సయీదా అలా ఘోషాలో లేకపోవడం కెంతో అవమానం కలిగినట్టయింది. సయీదా కట్టుకూడా ముస్లింలవలె కాకపోవడం ఆమె సహించలేకపోయింది. ఇదంతా హిందువుల మధ్యవున్న పాపంవల్ల సంభవించిన అనర్థమని ఆమె మందబుద్ధికట్టే తోచింది. బుద్ధిపూర్వకంగా ఒక ముస్లిం వనిత నిలా పాడుచేసినందుకు బన్సీలాల్ కుటుంబంమీద ఆమెకు కోపంకూడా వచ్చింది.

హృదయమిచ్చి మాట్లాడిన జేబున్నిసాలో మరణించిన తన తల్లిరూపాన్ని ఊహించుకుని ఉప్పొంగి

పోయింది సయీదా. ఆమెకోరిక ప్రకారం వేషం మార్చటానికి కష్టమనిపించలేదు. ఘోషాలో వుండటం ఎంతమాత్రం యిష్టం లేకపోయినా జేబున్నిసాను సంతోషపెట్టటానికయినా ఘోషాలో వుండటం తన ధర్మం అనుకుంది సయీదా. కాలేజీ మాన్పించమని చెప్పే అవసరం యింకా రాలేదు. తండ్రి పోయిన దుఃఖంవల్ల సయీదాయే యింకా కాలేజీ సంగతాలోచించలేదు కనక. మాంసాహారం అలవాటు లేదని తెల్సుకుని జేబున్నిసా, సయీదాకోసం ప్రత్యేకం శాకాహారం చేయించేది. ముస్లిం మతాచారం ప్రకారం గులాం మహమ్మద్‌కు చేయవలసిన అపరకర్మలన్నీ యథావిధిగా చేయించే ఏర్పాటు గజనీస్వయంగా చేశాడు. మనిషి మనస్సు అతి మెత్తని నవనీతంకంటెకూడా; దాంట్లో మార్పొస్తే ప్రతిచిన్న విషయమూ బ్రహ్మాండమంత సంతోషాన్నో దుఃఖాన్నో కలిగిస్తుంది. పరిస్థితుల కనుగుణంగా భావాల్నీ నడతల్నీ మార్చుకుంటుంది. ఇదివరకు ఎంతో ఉదారంగా కనబడిన మనుష్యుల్ని ఉదాత్తమనిపించిన ఘటనలనూ యిట్టే ఏవగించుకుంటుంది. ఇంతవరకు మామూలుగా మాటవరసన అన్న పలుకులే కంటకాలై గుచ్చుకుంటాయి. లోగడ మనుష్యులు చేసిన ప్రతి పనీ స్వార్థంతోనూ, కుత్సితబుద్ధితోనూ జేసినట్లు స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. కొంతకాలానికయినా అలాంటి మనుష్యుల విషవలయంలోంచి తప్పించుకు రాగలిగినందుకు తన్ను తా నభినందించుకుంటుంది. తాను పరమరాక్షసుడని తలచిన మనిషిలోనె దైవోపమ గుణాలున్నాయని కొంతకాలానికైనా గ్రహించగలగటం తన అదృష్టమని నమ్ముతుంది. ఆ మనిషివిషయమై తన ఆప్తులు చెప్పిన దుర్గుణాలు, అబద్ధమేమోనని అనుమానిస్తుంది. కాని యిలాంటి మార్పే మళ్లా తనకి వస్తుందేమోనని మాత్రం ఆ మనసుకు ఆలోచనపోదు అప్పుడు.

3

రాత్రి భోజనాలైంతర్వాత గుడ్డివెన్నెలలో పై డాబామీద తమలపాకు వేసుకుంటూ కూర్చున్నప్పుడు బన్సీలాలే ఆ విషయమై "సయీదా వెళ్ళటంవల్ల యిల్లంతా చిన్నబోయి నట్టుంది." అంటూ ప్రస్తావించేవరకూ ఎవరికీ "సయీదాను ఎక్కడికి పంపించారు? ఎందుకు?" అని అడిగే సాహసం లేకపోయింది. సీతకు తెలుసు యీ విషయమై రాత్రి ప్రస్తావన జరుగుతుందని. అందుకని ఒంట్లో అంత బాగుండకపోయినా, పడిశం తగ్గటానికి ఆవిరి పట్టి మిరియాలు పొడివేసిన పావుశేరు ఆవుపాలు మాత్రం తాగి, నలుగురితోపాటు పై డాబామీదికొచ్చింది. తండ్రి సందిచ్చేవరకూ మాట్లాడటానికి భయమే కాని సందిచ్చినప్పుడు చాలా స్వతంత్రంగానూ ఒక్కొక్కప్పుడు నిర్లక్ష్యంగా మాట్లాడుతుందేమోనని అనిపించేట్లు కూడా సంభాషించడం సీతకు మొదటినుంచీ అలవాటే.

"మీరే పంపించారుగా?" అంది సీత నిష్ఠూరం వేసినట్లు. "నేను గజనీయింటికి వెళతానండి అని సయీదా మొట్టమొదటి వాక్యంలోనే స్పష్టంగా చెబితేను!" అన్నాడు బన్సీలాలు.

"ఆవిడ కిష్టం లేదు గజనీయింటికి వెళ్లటం" అని ఖచ్చితంగా చెప్పింది సీత. తండ్రీ కూతురూ మాట్లాడుతుంటే సాధారణంగా యింట్లో వారెవరూ అందుకోరు. కిమకాలాలూ అంతే.

"అయితే అలా ఎందుకంటుంది నాతో?" అని ప్రశ్నించాడు బన్సీలాల్. "ఎందుకు? అని మీరడుగుతారని..." అంది మహా తెలిసినట్టు సీత.

"నా అనుజ్ఞ తీసుకో నక్కర్లేదు మేజర్లు... అన్నా నేను." అని చెప్పాడు బన్సీలాల్.

"అలా దూరంగా కొట్టేసినట్లు మాట్లాడుతారని ఆవిడ అనుకునుండదు." అందిసీత.

'ఏమోమరి, "శుక్రవారంవరకూ వుండటానికనుజ్ఞ యిప్పించండి. గజనీకి కబురు చేయటానికి దానికీని..."అని సయీదా అంటే "ఆపనికి అన్ని రోజులుకూడా పట్టవు..."అని నే నన్నా'...బన్సీలాల్ పూర్తిచేయకముందే "సరేలే అని మీరంటే యిలా జరిగేది కాదు." అని సీత తన అభిప్రాయం చెప్పింది.

"నువ్వు సయీదా ముందే మాట్లాడుకుని వున్నట్టున్నారే!" అన్నాడు వ్యంగ్యంగా బన్సీలాల్.

వివరంగా అలా మాట్లాడుకుని వున్నా, కనీసం వెళ్ళేటప్పుడు నాకు కనుపించినా యింతపని జరిగేది కాదు." అనేసింది సీత.

' "ఒక్క క్షణం కూడా ఆగక్కర్లేదు. కాని నాతండ్రిమరణం నన్ను తప్పని సరిగా మీ శరణు వేడేటట్టు చేస్తోంది." అని సయీదా అనేసరికి నాకూ కష్టమనిపించి "శరణు వేడాల్సిన అవసరం నీకేమీ లేదు. నీ కభ్యంతరం లేకపోతే యిప్పుడే గజనీయింట్లో నిన్ను దింపించి వచ్చే ఏర్పాటు చేస్తాను." అన్నా.'

"అని బన్సీలాల్ తాంబూలం వేసుకోటం పూర్తిచేశాడు.

ఇలా సయీదా మాట్లాడటం సీతకి ఆశ్చర్యం వేసినా అవమానంగా కనిపించినప్పు డల్లామాట్లాడటం సహజమేనని సంతృప్తిపడి "కన్నతండ్రితో సమానంగా పెంచిన మీరేఅలా అన్నప్పు డావిడ కెంత వ్యథకలిగిందో పాపం" అని సానుభూతి చూపింది.

"అలాచేస్తే నా మానాన్ని కాపాడిన వారవు తారు." అని సయీదా అనే సరికి నాకు ఒళ్లు భగ్గ మంది. అన్నాడు బన్సీ లేచి నుంచుని. కిషన్ ఉలిక్కిపడ్డటం సీతమాత్రం గమనించింది. ఆ సంగతి తెలుసుకున్న కిషన్ సీత వేపుమాసి తలొంచు కున్నాడు. ఇదేమీ గమనించని బన్సీలాల్ పూర్తి చేశాడు. "నేను చేసిందంతా నీ మానభంగానికే తోడ్పడితే చచ్చి స్వర్గానున్న మాగులాం నన్ను క్షమించకపోడు."

"ఆవిడ ఏడవ లేదండీ పాపం మీ రలా అన్నప్పుడు...?" అని ప్రశ్నించింది సీత.

"ఏడవ కేం?...నాకూ కొంచెం జాలేసి, "అతనికూతు రెక్కడైనా సరే సుఖంగా వుండటమే అతనికి సంతోషం. అతనిసంతోషమే నా కానందం." అన్నా నేను," అంటూ యింతసేపూ మౌనంగా కూర్చున్న కొడుకు వేపు చూశాడు బన్సీలాల్ సయీదాతో తను మాట్లాడేటప్పుడు ఆకోపంలో కిషన్ విషయం గుర్తు రాకపోవటం ఎందుకనా ? అనుకుంటున్నట్టుగా. సీతకూడా "నువ్వు చెప్పాల్సింది చెప్పవేం ?" అన్నట్టుగా అన్నగార్ని ప్రశ్నించింది కళ్లతో.

"ఆఁ...ఎవో ప్రాప్తం వున్నన్నాళ్లుంది. తింది, తిరిగింది. మనసు మారేసరికి పోయింది. ఇంతకీ మతం ఒకటి కాదుకదా! మావాళ్లు అంటూనే వున్నారు... అయిపోయిందేదో అయిపోయింది... ఎందుకూ దీనిని కింత పెద్ద తర్జన భర్జన కూడాను.?" అంటూ బన్సీలాల్ భార్య ప్రతిమాదేవి తన దాన శీలతా, సయీదా దుర్దశ, తనవారి మతాభిమానమూ, అన్నీ సుక్తసరిగా మూడు మాటల్లో తెల్లగక్కింది.

"అలా అనకు అమ్మా... ఆవిడ మనస్సు నీకు తెలీదు." అంది మందలించినట్టుగా సీత.

"మహా తెలుసు లేద్దూ నీకు అందరి మనస్సులూనూ!...నిన్నొచ్చి పిల్ల వెక్కిరించినట్టు మాట్లాడుతావు...ఈ యింగ్లీషు చదువులూ నువ్వూ...అసలు నేను..."—అర్థోక్తిలోనే బన్సీలాల్ అందుకుని "సరేలే, నీది పాతపాటేగా ఆడపిల్లలికి చదువు లక్కర్లేదని...కలిసిమెలిసి తిరుగుతారు కనకా, ఒకేయీడు కనకా, సయీదా మనస్సు సీత కెక్కువ తెలిస్తే ఆశ్చర్య మేముంది?..."అని కూతుర్ని సమర్థించాడు పచారుచేస్తూ. క్షణమాత్రపు నిశ్శబ్దం కిషన్‌లాల్‌ను కలవరపరిచింది. అతను చెప్పక తప్పలేదు, "నేనైనా ఆ అమ్మాయితో కొత్తగా అన్న దేమీ లేదు..." అని. బన్సీలాలు కొంచెం తీవ్రంగా తలతిప్పి, కిషన్ మొహంలోకి గంభీరంగా చూస్తూ "...పాతగా అన్న దేమన్నా వుందేమిటి ?" అని ప్రశ్నించాడు. తప్పంతా అన్నమీదే కాకుండా, కొంత తండ్రి మీదకూడా వేద్దామనో యేమో సీత అందుకుని అంది "ఆరోజు మీరు "నేనుమటుకు నా కోడల్ని సయీదా అనే అంటాను." అని అన్నప్పటినుంచీ సయీదా అదోమాదిరిగా వుంది" అని. ఆ మాట వినేసరికి బన్సీలాల్ పచారుచేస్తున్న వాడల్లా కుర్చీలో కూర్చుని "... నాకు చెప్పలేదేంమరి మీ రెవరూను ? అవునూ గులాం భార్య నాకు చెల్లెలు వరస. సయీదా మేన కోడలు. అందుకని అన్నాను...." అంటూ అ పైన ఏమైంది ? అన్నట్లు కొడుకు వేపు చూశాడు. "కాని.. మీకు ఆ ఉద్దేశం వుందని నే ననుకోని..." కిషన్ నీళ్లు నమిలాడు. "అంటే ?." నన్నాడు మొహం చిట్లించి కూతురు వేపుమాస్తూ బన్సీలాల్. సీతకు సిగ్గేసింది. తండ్రితోనూ, అన్నతోనూ, ప్రేమా, పెళ్ళివిషయాలు చెప్పటానికి. చెక్కిళ్లు ఎర్ర బడ్డాయి. కొంచెం ఉష్ణ నిశ్వాసం విడుస్తూ, తన విషయం కాదుకదా అని సిగ్గును పక్కకినెట్టి "అవి

దను పెళ్ళిచేసుకుందామని అన్నయ్య ఉద్దేశం నాన్నగారూ..." అనేసింది. కిషన్ మాట్లాడ లేదు.

"తురకదానితో పెళ్ళేమిటే?" అని అరిచింది బన్సీ భార్య. ఆ మాట నేసరికి ముసలికి చాలా కష్టం వేసింది.

"ఉత్తమం మధ్యమం లేకుండా మాట్లాడ కమ్మా!" అని సీత కసిరి కొట్టినట్టంది. కిషన్ కోరగా చూసి వూరుకున్నాడు. బన్సీలాల్ "కుక్క మొరిగినట్లు మొరగటమేనా?" అని చీవాట్లు పెట్టాడు.

"మీ చదువులూ మీరూ, మీ మాటలూ మీరూ, మీ బుద్ధులూ మీరూ...నన్నెప్పుడూ దాసీ దానిగానే చూస్తారు...ఇంతకీ నా కర్మం..." అంటూ సుడ్లనీళ్లు తుడుచుకుంటూ లేచింది ప్రతిమా దేవి. ఇలాంటి సాధింపులూ, కన్నీళ్లూ అలవాటే కనక ఎవరూ లక్ష్యపెట్టలేదు.

సయీదాను తన కొడుక్కు చేసుకుంటే ఎంతో బాగుంటుందని బన్సీలాల్ చాలా ఏళ్ళనుంచీ అనుకుంటూ వుండేవాడు. ఆమె రూపురేఖలు, బుద్ధివైశద్యమూ, ఆచార వ్యవహారాలూ, చదువు సంధ్యలూ, అన్నీ అన్నివిధాలా తమ దర్జాకీ వంశానికీ అనుకూలంగానే వుండటం అందుకు దోహదమిచ్చింది. కాని మతం వేరవటం ఒక ఆన కట్టలాగా అడ్డంగానే వుంది. అందుకనే కాబోలు గులాం మహమ్మద్ ఆ వుద్దేశం వున్నట్లెప్పుడూ కనపరచలేదు. రెండుమూడు ముస్లిం సంబంధాలు రావటం విషయంగూడా గులాం తనకి చెప్పేవాడు. తనే అడుగుదామని ఒకటి రెండుసార్లు అనుకున్నాడు గాని, యింత డబ్బూ యింత గొప్ప వంశమూ, తాను వరుని తండ్రి అవటమూ ఆ ప్రయత్నానికి వెంటనే నిరోధం చేశాయి. అదీగాక కుమారుని ఉద్దేశంకూడా కనుక్కోవాలి. తీరా కనుక్కున్న తర్వాత, అతను యిష్టపడితే, గులాంను "ఏం బావా, మీ అమ్మాయిని మా అబ్బాయి కిస్తావా?" అని అడిగే తీరాలి వస్తుంది. కనక కిషన్‌తోకూడా ఆ ప్రస్తావన ఎప్పుడూ చెయ్యలేదు బన్సీ. తీరా అంతా ఒప్పు కున్నా భిన్నమతస్థులమధ్య వివాహ సంబంధం ఎలా సమకూడుతుంది? పోనీ మతం మార్చుకుంటే? ఆ అమ్మాయీ, గులామూ మార్చుకుంటే సరిపోతుంది. కాని గులాం అలా మార్చుకునే మనిషి కాదు. ఇప్పుడు సయీదామాత్రం మార్చుకుంటే చాలు. కాని ఆమెకూ మైనార్టీ వెళ్లింది. ఆమె ఉద్దేశా లెలా వుంటాయో! ఇప్పుడడగాల్సిన సమయం కాదు. తండ్రిపోయి యింకా నెలన్నా తిరక్కముందే. ఇన్ని భావాలూ బన్సీలాలు మనస్సులో పుట్టి పెరిగి విరిగి పోయాయి. కాని తన సమ్మతి లేకుండానే కిషన్ సయీదాను పెళ్లిచేసుకో దలుచుకోటం, అందుకు తాను సమ్మతించావని అర్థం చేసుకుని ఆమెను కిషన్—ఏమి చేశాడో బన్సీ కింకా తెలియలేదు. కాని అతనికి కోపమే వచ్చింది. అంతకు ముందసలు సయీదా ఉద్దేశం ఏమిటో తెలుసుకో వాలి కనక సీతనే అడిగాడు తండ్రి "సయీదాకూ అలాంటి ఉద్దేశంవుందా?" అని. సీత యిదమిద్ధంగా ఏమీ చెప్ప లేకపోయింది. ఇదివరకు వేళాకోళంగా ఏకాంతలో వున్న సమయాన ఒకటి రెండుసార్లు సయీదా "ఒదినా, మీ కిషన్‌గా రేమంటారో మరి యివాళ సినిమా కెళ్లటం విషయంలో?" అనీ "ఒదినెగారి కిష్టం లేక పోతే అన్నగారు మాత్రమేం చెయ్యగలరు?" అనీ సీత అంటే, కిలాకిలా నవ్వి సయీదా సీత బుగ్గమీద చిటికె వేసి తుర్రున పారి పోయింది. అంతే తప్ప కోపగించుకో లేదు. అందువల్ల అవిడకూ యిష్టమే నేమో ననుకుంది. ఈవిష యమై యింకా లోతుగా ప్రస్తావించటానికి ఆమె అవకాశం యివ్వలేదు. కాని గులాం మహమ్మద్ మరణించిన తర్వాత ఆమె తన మనసు మార్చుకుం దేమోననిపించింది. లేకపోతే గజనీయింటి కెందుకు వెళ్లిపోతుంది?

"అవిడకీ యిష్టమే నని నేను మొదట్లో అను కున్నాను. కాని తరవాత..." సీత సందేహించింది చెప్పటానికి. అన్న మొహంలోకి చూచేసరికి కిషన్ లేచి కింది కెళ్లాడు. బన్సీకి ఆరాటం ఎక్కువైంది. "చెప్పెయ్యి సీతా...ఫరవా లేదు. చెప్పవమ్మా..." అన్నాడు. సీత సందేహిస్తూ తడబడుతూ సిగ్గుతో చెప్పింది... "మీ రామాట అన్న సాయంత్రం అన్న క్లబ్బు కెళ్లకుండా తోటలో కూర్చున్నాడట ఒంటరిగా. నేనూ, అమ్మ పక్క వాళ్లింటికి పేరం టాని కెళ్లాం. వాళ్లు మరీ పట్టుపడితే, సయీదా కేమీ తోచక తోటలోకి వెళ్లిందట. తోటమాలీ లిక్క కెళ్లారు.

అన్నయ్య సయీదాదగ్గిరి కొచ్చి "మా నాన్నకికూడా యిష్టమని యివాళ తెలిసిందికదా! వాడుద్దేశం నీకు చాలా కాలంకిందటే తెలిసివుంటుందనుకుంటాను. నీ కభ్యంతరం వుండదని నాకు తెలుసు..."అంటూ చెయ్యి పట్టుకుని దగ్గిరిగా లాక్కుని..." యిహ చెప్పలేకపోయింది సీత. బన్సీలాల్ గుడ్లెర్ర జేసి "ఇహ తెలిసిందిలే తల్లీ... తెలిసింది... చెప్పక్కర్లేదు...కిషన్ యింత దుర్మార్గుడని నేను కలలో కూడా అనుకోలేదు..." అని గర్జించాడు "కిషన్!" అంటూ.

"వా డేమీ చెయ్యలేదు మానభంగాలు. అమాంతం, మీతో అన్నట్లు...ముద్దుమాత్రం పెట్టుకున్నాడుట. ఏమీ అభ్యంతరం పెట్టకపోవడంచేత...వాడే చెప్పాడు నాతో. అంతలో ఎక్కెక్కి ఏడుస్తూ పరిగెత్తుకుని లోపలికి పోయిందట...తరవాత అవిడా యీవిషయాలూ ఒకటే గుసగుసలు!..." అని ప్రతిదీ స్పష్టంగా చెప్పేసింది వయస్సుమళ్లిన మనిషవటంచేత..."నేనూ చివాట్లేశాను వాడిని 'తురకదాంతో నీకు సరసమేమిట్రా?' అని...అంటే యింత కోపమూ సిగ్గూ వచ్చాయి వాడికి...మీ దాకా రానక్కర్లేదు యీమాత్రం భాగ్యానికి...ఇంతకీ పోనే పోయిందిగా పీడ విరగడై?..."

బన్సీలాలుకు భార్యమీద యీమాటు కోపం రాలేదు. కూతుర్ని అడిగితే "అమ్మచెప్పిన విషయమే సయీదాకూడా నాతో చెప్పింది." అంది. కిషన్ భయపడుతూ వచ్చాడు. "నీకూ పసువుకూ భేదం లేదు." అన్నాడు బన్సీ. "వెంటనే పంపిస్తే నా మానాన్ని కాపాడినవా రవుతారని పాపం సయీదా విలపించినప్పుడు నా యింట్లో ఒక మదించిన దున్న పోతుందని నా మందబుద్ధికి తట్టలేదు." కిషన్ కన్నీరు కార్చాడు. "నా పసుత్వాన్ని నే నంగీకరిస్తాను. కాని ఆమె నైఖరి నన్ను వారించలేదు. మీ పలుకులు నన్ను తాన్నిహితుణ్ని చేశాయి." అన్నాడు తిలాంచుకునే.

"అయితేమటుకు? చిన్నప్పటినుంచీ యింట్లో పెరిగిన పిల్లని, అవివాహితని, తండ్రిలేని పిల్లని, విమతస్థురాల్ని...మన అధీనంలో వుందిగదా అని...? నీ చెల్లెల్ని...మరొకరిల్లా..." అర్థోక్తిలోనే భార్య అందుకుని "అపశకునం మాటలు రానియ్యకండి. ఆ గతి శత్రువుకుకూడా పట్టక్కర్లేదు" అంది.

"నాకు నీమీద యింకా ఎక్కువగానే అనుమానం వుంది...సయీదాను యింకా బాధించావేమోనని..." అని బన్సీ మరోపోటు పొడిచాడు. "దైవ సాక్షిగా చెబుతున్నా ... అమ్మతో చెప్పినదే యిమ్మాటికీ సత్యం. అంతకుమించి నేను సాహసించలేదు." కిషన్ పశ్చాత్తాపంతో అన్నాడు.

"చేసిన పని తప్పు గానట్టు..."అని ఎద్దేవాగా అన్నాడు బన్సీ.

"ఏమండీ మరోమనిషిగా వుండేది వుంటే... వాడికేం పెళ్లి కాకపోతుందా? పనికిరాదని నానా చివాట్లూ పెడుతున్నారు యిందాకటి నుంచీ చూస్తున్నా...గురివిందగింజ తన నలుపెరగదని... చదువులూ, సంస్యలూ, షికార్లూ, సినిమాలూ...ఎందుకుంచారూ ఆ పిల్లని?...పంపెయ్యక పోయారూ ఆయనవచ్చిన మర్నాడు ఏకురక వాడింటికో?..." అని వాడించింది భార్య. బన్సీలాలు ఇంగ్లండుకు వెళ్లినప్పుడొక ఆంగ్ల వనితతో సంబంధం పెట్టుకున్నాడు. ఇండియాకు తీసుకొద్దామని కూడా ప్రయత్నిస్తే నలుగురూ చివాట్లేసేసరికి ఆవిడకు పాతిక వేల రూపాయలు పంపించి రాజీ చేసుకున్నాడు. ఇండియాలో అప్పటికే బన్సీ వివాహమైంది. ఈవిషయాన్ని ఎత్తుకునే ఆమె దెప్పిపొడుస్తోందని బన్సీ తెలుసుకుని గమ్మున ఊరుకున్నాడు. సయీదాను లేలికపరుస్తూ అన్నమాటలన్నీ సీతకు కూడా పొడుచుకుంటూనే వున్నాయి. పట్టలేక "చదువుకున్న వాళ్లెవరూ నవ్వనుకున్నట్లు ఉంపుడుకత్తెలుగా వుండటాని కంగీకరించరు." అని తల్లితో అనేసింది సీత. "ఉండకపోతే లేచిపోతా రిలాగే..." నంది తల్లి.

"ఇహ ఊరుకోండి..." అన్నాడు బన్సీ.

"ఆమాట నేను మొదట్లోనే చెప్పాను..." అని భార్య జవాబిచ్చింది. అంతా వెళ్లిపోయినా బన్సీలాలు మటుకు ఒంటరిగా పచారు చేస్తూనే వున్నాడు మరోగంటసేపు.

౪

సయీదా వెళ్లిన మర్నాడే గజనీ తన నౌకర్ని బన్సీ లాలింటికి పంపించాడు సయీదా పెట్టెలూ

బట్టలూ, డబ్బూ, సులాం ఆస్తి అంతా పంపించవల సిందిగా ఉత్తరంరాసి, బన్సీలాల్ వారి యావదాస్తి బ్యాంకులోవున్న ౫౦ వేల రూపాయల ఖాతాతో సహా గజనీ యింటికి పంపించేశాడు సాయంత్రానికి. తనకుమారునివల్ల జరిగిన తొందరపాటుని మన్నించ మనీ, తన మాటలలో గల ఉద్దేశాన్ని ఫలానా అనీ గజనీకి తెలియపరుద్దామనుకున్నాడు గాని "నిజా నికి తెలియపరచవలసింది సయీదాకు. ఇతరులకీ విషయం తెలిస్తే మరీ విషమిస్తుంది." అని భావించి ఊరుకున్నాడు బన్సీ.

పదిహేనురోజు లయింతర్వాత సయీదా కాలేజీ కెళదామని అనుకుని_ బండీ పిలుచుకు రమ్మంది నౌకరుని. వాడు గజనీతో చెప్పాడు. గజనీ స్వయంగా వచ్చి "వయస్సువచ్చిన ఆడ పిల్లలకు చదువు పనికి రా"దని బోధించాడు. సయీదా వాదించింది. తన డబ్బు పెట్టేకదా చదువుకునేది అనికూడా అంది. ఆఖరికి గజనీ ఆమెను ముస్లింస్త్రీల కాలేజిలో ప్రవేశ పెట్ట టాని కంగీకరించి యిదివరకటి కాలేజీనుంచి ట్రాన్స్ ఫర్ సర్టిఫికెట్టు తెప్పించాడు. సీత కలవకుండా వుంటుంది కనక కాలేజీ మార్పుకు సయీదాకూడా యిష్టపడింది. సీతతోనన్నా చెప్పకుండా వచ్చినందు కామె బాధపడుతూనేవుంది.

సులాం సామానంతా అమ్మేసి ఆ డబ్బు సయీదా ఖాతాన బ్యాంకులో జమకట్టించాడు గజనీ. ఆ సంగతి సయీదాకు బ్యాంకునుంచి డబ్బు తెప్పించినప్పుడు అకౌంటు పుస్తకంలోవున్న జమ వల్ల తెలిసింది. గజనీయందు డబ్బు విషయమైకూడా యింత నిజాయితీ వుండటం ఆమె కాయనమీద మరింత గౌరవం కలగజేసింది. తన చదువేమో పుస్తకాలేమో తప్పితే సయీదాకు యితరపను లేమీ లేవు. గజనీకి పిల్లలు లేకపోవడంవల్ల యిల్లు బావురు మంటూ వుండేది. బన్నీలా లిల్లీ పిల్లా, జెల్లాతో కల కల లాడుతూండటంవల్ల మొదట్లో యిక్కడ ఏమీ తోచేదికాదు. గాని, కాలేజీ స్నేహితురాళ్లు వస్తూండ టంచేత తరవాత తరవాత బాగానే వెళ్ళిపోయేవి రోజులు...ఆరు నెలలు గడిచాయి.

ఓరోజు జేబున్నిసాతో మాట్లాడుతున్నప్పుడు "ఆయనమీద కేసు కొట్టేస్తే భగవంతుడి దయవల్ల, ఆయనా ఓ యింటివాడయి నీ కడుపూ చలవవల్ల నలుగురు బిడ్డల్ని నువ్వుకూడా కంటే అదే చాలు నాకు...నాకు లేనేలేరు పిల్లలు..." అంది ఎంతో ప్రేమతో. సయీదాకు సరిగా తెలీలేదు. కాని ప్రాణా లెగిరిపోయినట్టయింది. "ఎవరిమాట మీ రంటోంది?" అంది అమాయకంగా.

"నీమాటే తల్లీ, మా మరిది సయ్యద్ మాటాను. ...కేసు కొట్టేస్తేకాని పెళ్ళిచెయ్యనని వారు మొన్న కూడా నాతో అన్నారు...అదీ మంచిదేలే..." అంది జేబున్నీసా. ఒక నిమిషం ఏమీ అనకుండా పూరుకుని తన భావం చెప్పాలి కనక..."మా నాన్నని హత్యచేసింది మీ మరిదేనని మీకు తెలుసా?" అని ప్రశ్నించింది.

"ఆఁ ఆఁ. అవో చెడ్డరోజులు. నిజంగా మీ నాన్నలాంటి సత్పురుషులు మహా అరుదు. నీలాంటి మంచిపిల్లలుకూడా అరుదే. ఎందుకంటే అలాంటి దుర్మార్గం జరిపినాయన అన్నగారినే నువ్వు శరణు వేడావు...రేపు ఆ సయ్యదునే..." మాట పూర్తి కాకమునుపే సయీదా అందుకుని "నేను పెళ్ళి చేసుకోను..." అంది స్పష్టంగా. "శరణు వేడావు" అనేమాట ఆమెను శూలమల్లె పొడిచింది.

"పిచ్చితల్లీ! మన మతంలో ఆడపిల్లలకు పెళ్లి చేసుకోకుండా వుండ రాదమ్మా" అందిజేబున్నీసా సయీదా వీపు తట్టుతూ అతి ఆప్యాయంగా...

"నేను ఆయన్ని చేసుకోనంటున్నా..."అని యింకా స్పష్టంగా చెప్పింది. సయీదా. "అలా అన కు తల్లీ, వారి ఉద్దేశ్యం కూడాఇదే." అంది జేబున్నీసా. సయీదా మూసుకు గానే అంది "అయినా సరే!" నని. అని చివాల్నలేచి తనగదిలోకెళ్లి దిండు తడి సిపోయేట్టు ఏడుస్తూ మంచంమీద పడుకుంది బోర్ల గిలా.

సయీదా గజనీతో మాట్లాడటం అరుదు, ప్రత్యేకం పనంటే తప్ప. ఆ సాయంత్రం పనిపెట్టు కుని సయీదా గజనీని కలుసుకుని తలొంచుకు నుంచుంది. "ఏమమ్మాయి యిలా వచ్చావు. కులా సాగా వుంటోందా?..." అని ప్రశ్నించాడు గజనీ. సందేహించకుండానే చెప్పింది సయీదా... "...ఆఁ...పిన్నిగారివాళ నా పెళ్లిప్రసంగం తెచ్చి

మీతమ్ముడికి నన్నిచ్చి పెళ్లి యిచ్చ్యదలచినట్లు చెప్పారు..."అని. గజనీ గడ్డం సవరించుకుంటూ విషపు నవ్వు నవ్వాడు. ఆయన మొహం పరికిస్తూ సయీదా "మీ ఉద్దేశం కూడా అదే నని పిన్నిగారు చెప్పారు..." అంది. గజనీ మరో నవ్వు నవ్వాడు. "నే నా యన్ని చేసుకో నని స్పష్టంగా పిన్నిగారితో చెప్పేశాను." అంది సయీదా. గజనీ గంభీరంగా చూశాడు సయీదా మొహంలోకి.

"నా పితృహంతకుణ్ని నేను భర్తగా స్వీకరించాలని మీ కుంటదనుకుంటాను." అని మళ్లీ అంది సయీదా.

"అతణ్ని ఎల్లుండి విడిచి పెడుతుంది కోర్టు. నిర్దోషి అని తీర్మానించి..." అని గజనీ అన్నాడు.

"కోర్టుకు కళ్లు లేకపోయినా నాకున్నాయి. ప్రపంచాని కున్నాయి." అంది సయీదా రోషం కొంచెం చూపిస్తూ.

"నిన్ను చేసుకునే షరతుమీదే నీతండ్రిని వాడు వధించాడు. వాడిపని వాడు పూర్తిచేశాడు. మిగతా పని నిర్వర్తించడం నావిధి..." అని గజనీ నుస్లు పెద్దవి చేసి చెప్పాడు.

"ఆసంగతి నాకు తెలుసు!" అంది సయీదా మరింత వేగంతో.

"అయినా యిక్కడి కొచ్చావు..." అని వ్యంగ్యంగా అన్నాడు గజనీ. కుత్సితంగా చూస్తూ ఇలాంటి క్రూరత్వం గజనీలో ఆమె ఎప్పుడూ చూడలేదు.

"బుద్ధి పొరపాటయింది..." అంది సయీదా కోపావేశంతో.

"మళ్లా మళ్లించుకోకు...అసహాయవు..." అని ఎత్తిపొడిచాడు గజనీ గడ్డం సవరించుకుంటూ. సయీదా భావురుమంది. దుఃఖంలోనూ, ఆగ్రహంలోనూ, అవమానంలోనూ, ప్రేమలోనూ, — అన్నిట్లోకూడా ఆడదాని కేడుపే శరణ్యం కామాలు! గజనీ చలించలేదు. మరింత తీవ్రతతో "అనాథవు కై దీవికూడాను... వాడినే చేసుకు తీరాలి... ఇది ఏకైకముస్లిం నాయకుడు గజనీ ఆజ్ఞ... ఈమాట ఎల్లుండి చెఫుదామనుకున్నా...ఇవాళే చెప్పాలి సొచ్చింది..." అని అక్కడనుంచి వెళ్లబోయాడు.

"కాని, హృదయంగల మనిషిని. నాబొందిలో ప్రాణం వుండగా యీపని జరగదు'' అని ఏడుస్తూనే చెప్పి లోపలి కెళ్లిపోయింది సయీదా.

— గజనీ ఓడిపోయాడు. "నీకంత సుతరామూ యిష్టం లేకపోతే ఆ సంబంధం చెయ్యరనీ, కాని ఆ సంబంధం చేసుకోవటంవల్ల సుఖంవుండని సయీదాకు నచ్చజెప్పమనీ'' ఆరాత్రి భార్య జేబున్నిసాకు గజనీ చెప్పాడు రహస్యంగా.

౫

అనుకున్నట్లే జడ్జిగారు సయ్యదును విడుదల చేశారు. ప్రభుత్వం అప్పీలు చేద్దామనుకు నేసరికి శాంతి సంఘసభ్యుని హోదాతో గజనీ ప్రధాన మంత్రి దగ్గరికీ, ప్రధాన కార్యదర్శిదగ్గరికీ వెళ్లి "గులాం మహ్మద్ కూతురు సయీదాను బన్సీలాల్ పెట్టిన బాధలు అపరిమితం. వాటిని భరించలేక ఆమె మా యింటి కొచ్చేసింది. కేసు కొట్టెయ్యగానే సయ్యదును వివాహమాడి సుఖించ గోరుతోంది. సయ్యదును శిక్షించినా గులాం తిరిగిరాడు. కనీసం ఆయన కూతురు సుఖంగావుంటే ఆయన ఆ లోకంలోంచి అయినా సంతోషిస్తాడు. అదీగాక అప్పీలు చేసి సయ్యదును శిక్షించడంవల్ల శాంతంగావున్న సంఘంలో మళ్ళీ కల్లోలాలు బయలుదేరవచ్చు.'' అని కొంత సామరస్యమూ, కొంత అబద్ధమూ కొంత బెదిరింపూ, కొంత శాంతి ప్రియత్వమూ చక్కగా కలిపి చెప్పాడు. ప్రభుత్వం అప్పీలు చెయ్యలేదు.

ఇకముందు మతి భ్రమణం కలిగితే జాగ్రత్తగా వుంచుతామనే పూచీకత్తూ, అందుకు కావలసిన డబ్బూ, సయీదా పేరనే కోర్టులో కట్టించాడు గజనీ పోర్జరీచేసి. ఈకథంతా విన్నవాళ్లు పరిపరివిధాలా భావించ సాగారు. "సయీదా పితృహంతకుణ్ని పరిణయమాడుతుందంటే, ఆమెకీ సయ్యదుకీ పూర్వ పరిచయమే వుండి వుంటుంది. బన్సీలాలు కొడు కేదో అక్రమం చేయడంవల్లనే ఆమె గజనీయింటికి పారిపోయిందేమో! పట్టపగలు హత్యచేసినా యీ కలికాలంలో శిక్షలేదు. పైగా హంతకుడినే వధింపబడినవాడి పుత్రిక వివాహంచేసుకుంటుంది...ఎంత మహాపాపమండీ ప్రథమ పాదంలోనే!..."అని

హిందువులు తర్కవితర్కాలు చేసుకుని మాట్లాడక ఊరుకున్నారు.

బన్సీలాలూ సీతా యాక్షను నమ్మలేదు. సయీదా సయ్యదును పెళ్లి చేసుకుంటుందంటే కిషన్ కికూడా విశ్వాసం కలగలేదు. కాని తన వివాహం అయిన కొత్త రోజుల్లో యీ విషయమై అట్టే ఆలోచించలేదు. చదువుకెలాంటి ఆటంకం లేకుండావుంటే షరతుమీద సీతకూడా వివాహాని కంగీకరించింది కిందటి నెలే ఆమె పెళ్లికూడా అయింది. బన్సీ భార్యమటుకు "తురకజాతి కాదూ?...తండ్రిని చంపిన వాడైతేనేం? తల్లితో పోయిన వాడైతేనేం? మొగాడయితే చాలు ఆడదానికి?..." అని బహు యీసడింపుగా అనేసింది యింట్లో అందరి ముందూ.

సయ్యదు విడుదలైన మర్నాడు సయీదా కాలేజీకి పోవటానికి బండి రాలేదు. నౌకర్నడిగింది. "అయ్యగారు ఒద్దని వెళ్లగొట్టా"రని చెప్పాడు. "ఇంకా చదువెందుకు తల్లీ!...ఏదో నీకు నచ్చిన తుర్రాణ్ని పెళ్ళిచేసుకుని పదిమంది బిడ్డల్ని కంటే అదే పదివేలు...సయ్యదునే చేసుకున్నావా మరీ సంతోషం. వారికీ ఆనందంగా వుంటుంది. కాదూ అంటే మరో సంబంధమైనా సరే!..."నని జేబున్నీసా చెప్పింది. సయీదాకు వెర్రు లెత్తుతున్నాయి. సాయంత్రం స్నేహితురాళ్లు రాలేదు. తనేవాళ్లింటికి పోదామని బండి తెమ్మంది నౌకరుతో "బాబుగారి ఆజ్ఞలేందే తమర్ని గడపదాట నియ్యటానికి వీలు లేదమ్మా!" అని నౌకరు చెప్పేశాడు. రాత్రిసయ్యదు గజనీయింట్లోనే భోజనం చేశాడు. మర్నాడు ఉదయం గజనీని అడిగింది "నన్ను చెరలో పెట్టారేమి?"టని.

"సయ్యదుని అడుగమ్మా" అని శాంతంతో జవాబు చెప్పాడు గజనీ.

"అయితే నన్ను ఆత్మహత్య చేసుకోమని మీరు ఆదేశించినట్లే కదా?" అంది సయీదా...

"అబ్బే! అతన్ని పెళ్లిచేసుకోమని నిన్ను బలవంతపెట్టడం లేదు నేను. ఆవిషయంలో నేను ఓడిపోయాను." అని మెల్లిగా అన్నాడు గజనీ.

"అయితే మరి ఆయన పెత్తనమేమిటి?" అని ప్రశ్నించింది.

"పెత్తనం ఒచ్చిన నేను యింటిగొడవలు పట్టించుకోగలమనుకోలేదు. యిహ ఏదో భగవద్ధ్యానంతో కాలం గడుపుదామని యింటివిషయాలన్నీ వాడి మీదే పెట్టేశా. నాకూ వేరే పిల్లా జెల్లా లేదుకదా? వాడే నాకు సర్వస్వమూను." అని తన ఆధ్యాత్మిక చింతననూ, సయ్యదు మీద గల అపార ప్రేమనూ వెలిబుచ్చాడు గజనీ. మారుమాట చెప్పకుండా సయీదా లోపలి కెళ్ళిపోయింది. గజనీ మీసం కొరుకుతూ నుంచున్నాడు ఏమీ అర్థంకాక.

అన్నం సయించకపోయినా రెండు మెతుకులు కొరికి తనగదిలో కెళ్లి పడుకుంది సయీదా. సయ్యద్ ప్రత్యేకం మధ్యాహ్నం గది ముందుకొచ్చి "నీకేమన్నా కావాలా?" అని అడిగాడు. సయీదా, తోటకూరలో పురుగును విదిల్చినట్లుగా విదిలించి "ఏమీఅక్కర్లేదు పోరా!" అందామనుకుంది కాని "నా క్కావాల్సిన పని చెయ్యగలవా? అని ప్రశ్నించింది తన తండ్రి గుండె రక్తంతో అరుణమైన అతని ఆపాదమస్తకాన్ని చూచి సహిస్తూనే. "మహాసంతోషంతో!" అన్నాడు సయ్యద్. ఆమెకు కాస్త విస్మయం కలిగింది.

"ఈబందిఖానాలోంచి బయటకు పోవటానికో బండి తెప్పించు" అంది సయీదా...ఆపని అతడు చెయ్యడని ఆమెకు బాగా నమ్మకమే. "ఎక్కడి కెళతావు?" అని అడిగాడు సయ్యద్.

ఆమెకు సమాధానం కనిపించలేదు. అవును, అసలెక్కడి కెళుతుంది యిప్పుడు? స్నేహితురాళ్ల యింటి కెళ్లినా మళ్లీ యిక్కడికి రావలసిందేగా? ఆమె ఓడిపోయినట్టూరుకుంది...

"పిచ్చిదానా! సుఖించడం నేర్చుకో యిప్పుడన్నా...కిషన్ గాడి విషహస్తాల్లో శాశ్వతంగా పడకుండా నిన్ను నువ్వు రక్షించుకున్నావు. నాకు తెలుసు నిన్నతడనుభవించాడని. అయినా నాకు ఫరవాలేదు. మారుమనువులు మనలో వున్నాయి. అదొక నిక్కా అనుకుంటా. మాఅన్నకు పిల్లలు లేరు. ఆ ఆస్తీ, నా ఆస్తీ, నీ ఆస్తీ అంతకూ నీవే అధికారిణి వవుతావు. నాకోరిక మన్నించు." అంటూ గదిలో కొక అడుగేశాడు. కిషన్ లాల్ మాట గుర్తుచేసినందు కామె జ్వలితహృదయంలో అమృతబిందు వేసినట్టయింది. క్షణమాత్రమే మా ఉ

శమన భావంలో మైమరచి సయ్యాన్ చెప్పిన మిగతా మాటలు వినలేదు. ఆమె మౌనం అర్ధాంగీకార సూచక మని సయ్యాన్ మరి రెండడుగు లేసేసరికి ఆమె ప్రకృతిస్థ అయి రణ చండిక లాగా గుడ్లురుమి చూస్తూ "పితృహంతకా పశువా!! అవతలికిపోరా!!!" అనిగర్జించింది. రోషా రుణాలైన ఆ నేత్రయుగ్మంలోంచి వెడలిన ఉష్ణకాంతులు నాసికా పుటంనుంచి వచ్చిన కవోష్ణనిశ్వాసంతో కలిసి ఆ నాలుగు గజాలూ వాయు యానంచేసి సయ్యాద్ హృదయంలో మాయని ముద్ర వేశాయి. వదులుగా తొడుక్కున్న సిల్కుచొక్కా లోని డోర్యాలను మాటిమాటికీ కదిలిస్తూ యుద్ధ రంగంలోని సైనికుల్లా వక్షోజాలు ముందు వెనక్కు కదులుతూ సయ్యాన్‌ను కవ్వించాయి. జారి కింద పడిన ఉత్తరీయాన్ని ఎత్తటానికని వంగినప్పుడు సయీదా సన్నసడుము అతి లావణ్యంగా ఒంపుతిరిగి నమస్సులుచేసిన కుచద్వయా న్నాశీర్వదించి యథా స్థానం జేరింది. కాలనాగ శిశువులవంటి కేశపుంజాలు కోపోద్రేకంతో ఎర్రబడిన కపోలాలను స్పృశించ బోతే ఒక్కమాటు తల విదిలించి శిరసావహించింది. సయ్యాన్ అంటే వుండే విహ్వలభావాన్నంతా కోపంలోకి కరిగించి భ్రూమధ్య కుంచంలో భద్ర పరిచి తీక్ష్ణశరాలు విసురుతున్న సయీదాలోని రౌద్ర శృంగారాన్ని తిలకించి సయ్యాన్ మైమర చాడు. అతని వెనకాలే వస్తున్న జేబున్నిసానుచూసి "పిన్నిగారూ!" అని బిగ్గరగానే ఏడుస్తూ సయీదా మంచంమీద బోర్లపడిపోయింది. "ఇంత లలిత హృదయ తన కోమల శరీరాన్ని నా గుండెల్లో దాచు కుంటే నేను నా శిరస్సిచ్చి సర్వతాపాలూ ఉపశ మింప జేయనూ" అనుకుని జాలిగా చూస్తూ సయ్యాన్ వెనక్కు తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు.

జేబున్నిసా ఆమెను చాలాసేపు ఓదార్చి, "సయ్యాన్ నిన్ను దుర్భాషలాడాడా? బెదిరించాడా? స్పృశించాడా? బలవంతపరిచాడా?" అని ప్రశ్నించింది. "లే"దని సయీదా తల తిప్పింది. "కాని నిన్నతడు చాలా ఏళ్ళనుంచీ ప్రేమిస్తున్నాడు తల్లీ. నీ సమ్మతి లేనిదే అతడు నిన్ను స్పృశిస్తే పురుగు మాడినట్లు మాడిపోతాడు. నిన్ను వేడుకోటంమటుకు మానడు." అంది జేబున్నీసా.

"మా నాన్నని కత్తితో డొక్కలో పొడిచి చంపినట్లు నన్నుకూడా చంపరాదూ పోనీ? ఎందుకూ నన్నిలా చిత్రహింస చెయ్యడం?" అని ప్రశ్నించింది వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ సయీదా.

"అటువంటి మాట లనకు తల్లీ. సయ్యాన్ హృదయం నీకు తెలీదు. అతను హంతకుడు కాడు.." అంది జేబున్నిసా హృదయపూర్వకంగా.

వారం రోజులవరకూ సయ్యాన్ ఆమె కంట పడలేదు. ఎనిమిదోరోజు సాయంత్రం మేడవెనక మల్లెమొక్కలమధ్య పాలరాతి అరుగుమీద సయీదా కూర్చుని వుండగా సయ్యాన్ వచ్చాడు. దూరా న్నుంచే సయీదా అతని వాలకం చూస్తోంది. పరమ పవిత్రునివంటి ఆ ముఖసైఖరిలో హంతక ప్రవృ త్తెక్కడా కనిపించలేదు నిజంగా సయీదాకు.

"దొంగ సంతకాలుపెట్టి నీ డబ్బంతా బ్యాంకు లోంచి తీసేశాడు మా అన్నయ్య. "అది న్యాయం కాద"ని నే నంటే నన్ను నానా చివాట్లేశాడు. నా డబ్బు యిదిగో తీసుకో బ్యాంకులో నీకున్న రొక్క బనులు..." అంటూ వందరూపాయల నోట్ల కట్టలు చాలా ఆమెముందు పెట్టాడు, సయ్యాన్. "హంతకుని డబ్బు నా కక్కర్లేదు." అని సయీదా ఆ నోట్ల కట్టలన్నీ దూరంగా తోసేసింది.

"నేను హంతకుణ్ణి కాదు సయీదా..." అన్నాడు బహు దీనంగా...

"నా తండ్రిని చంపలేదా నువ్వు?" అని ప్రశ్నించింది సయీదా...

"నీకోసం ..." అన్నాడు హృదయాన్ని విప్పుతూ సయ్యాన్.

"ఆయన్ని చంపినవాళ్ళకి నిన్నిచ్చి పెళ్ళి చేస్తానన్నాడు మా అన్నయ్య. నిన్ను పొందటానికి గాను ప్రాణానికి తెగించి హత్యచేశా. నిన్ను పొంద లేకపోతే నేను ప్రాణత్యాగమే చేస్తాను...నీ హృద యంలో నాకు..." అర్థోక్తిలోనే సయీదా విది లించి కొడు పితృఘాతకుని పెళ్ళాడే నీచురాలు కాదు సయీదా" అంటూ లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

"గజనీకంటె సయ్యాన్ చాలా మంచివాడు. గజనీ దొంగదోపిడిగాడు, మోసగాడు, ధూర్తుడు.

నన్నే కాదు. తన తమ్ముణ్ణో వంచించి అతనిచేత హత్య చేయించాడు. తన డబ్బంతా కాజేశాడు... తను బుద్ధిపూర్వకంగా బన్సీ మామయ్యను రెచ్చగొట్టి పూలతోటలోంచి భుగభుగామం జేపొయిలో కొచ్చి పడింది. అవును. "నా కోడల్ని నేనుమటుకు సయీదా అనే అంటాన నేసరికి తన కవచూనమే కలిగింది. నిజానికి మేనకోడలనే భావంలోనే అన్నాడేమో! మరి కిషన్ తోటలో ఎందుకలా తనని కావిలించుకుని ముద్దెట్టుకున్నాడు? అతని తండ్రి కిష్టమేనని పొద్దున మాటలవల్లనే తెలిసిందిట. తన కిష్టమేనని తనకి తెలియనే తెలుసుట. మరి తన తండ్రి యిష్టమూ, తన యిష్టమూ తెలుసుకోవద్దూ? అందులోనూ పితృమరణంతో కుమిలిపోతున్న తనను బలవంతాన కావిలించుకుని...నిజానికి తనుమాత్రం కిషన్‌ను ప్రేమించలేదూ? మరణించిన తన తండ్రి ఏమనేవాడో యిప్పు డెలా తెలుస్తుంది? ఒకటి రెండు ముస్లిం సంబంధాలొస్తే బాగుండలేదని ఒద్దన్నాడేగాని కిషన్‌కే తన నివ్వాలని ఎప్పుడన్నా చూచాయగానన్నా అన్నాడా? ఒకవేళ బన్సీ మామయ్యతో అన్నాడేమో!! ఏకాకినైన నన్ను బలవంతం చేసయినా సరే తమవశం చేసుకుందామని బన్సీ మామయ్య కుటుంబమంతా కుట్రపన్ని కదూ తన్నలా అవమానించింది? అత్తయ్యకుమటుకు తనని కొడుకు ఉంపుడుకత్తెగా చెయ్యాలనే ఉద్దేశం. పాపం సీత ఎంత జాలిపడింది నేను ఏడుస్తూ చెప్పినప్పుడు? నిజానికి కిషన్‌తో "నాన్న పోయి ఏడుస్తున్న యీ రోజుల్లో పెళ్లిమాట లెందుకు కిషన్?" అంటే ఊరుకోడూ?... ముందు యీమాటలన్నీ చెపితే బన్సీమామ కిషన్‌నే కోప్పడే వాడు. తర్వాత ప్రాప్తివుంటే తమ యిద్దరి వివాహమూ జరిగేదేమో! అయినా మతం అడ్డంరాదూ? తనూ హిందూమతం గ్రహించేదేమో! పదిమందిలోనూ చెప్పినట్లు! ఇప్పుడేమనుకుంటే ఏం లాభం? తను మాత్రం అంత పెద్ద మనిషి, బన్సీతో అంత నిర్లక్ష్యంగా మాట్లాడటం న్యాయమా...ఒచ్చేటప్పుడు సీతతో నన్నా చెప్పిఒస్తే బాగుండేది! పోనీ వాళ్ళకేమీ దురక్షిప్రాయాలు లేకపోతే ఓమాటు యిక్కడికొచ్చి!! ఛీ! ఛీ!! ఛీ!!! తనొచ్చి యిరుక్కు చస్తోంది కాక వాళ్లుకూడా రావాలనుకోవటమేమిటి!!"

ఆరాత్రి సయీదాకు పైతలంపులన్నీ పొర్లుకు రావడంచేత చాలాసేపటివరకు నిద్రపట్టలేదు. పితృమరణదుఃఖం క్రమంగా జనకపక్షకొర్ధీ తనభావి జీవనసమస్యకారుమేఘాలై కమ్ముకుంటుంటే, కిషన్ యందు తనకుగల ప్రేమ తటిల్లతలాగా మెరిసి గిలిగింతలు పెట్టేది. పాపం చాలాసేపు ఏడ్చి ఏడ్చి సొమ్మసిలి నిద్రాదేవికౌగిలిలో కెప్పుడో తెల్లారు ఝామున ఒళ్ళింది.

అలాగే మరికొన్ని నెలలు గడిచాయి. ఆనాటికానాటికి సయ్యద్ తన హృదయానికి దగ్గిరిగా ఒస్తున్నట్లు సయీదా తెలుసుకుని ప్రయత్నపూర్వకంగా ఏవగించుకుని దూరంగా కొట్టేసేది. మళ్లీ హోళికాపూర్ణిమ ఒచ్చింది. తండ్రిమరణం మాటలు తల్చుకుని మరోమారు ఏడ్చి "పూర్ణిమ అని పేరు మారిస్తే బాగుంటుంది" అని సీత అనడం" "అవును హోళికాపూర్ణిమ అనచ్చు కూడాను" అని కిషన్ లాల్ అనడం" నేనుమాత్రం సయీదా అనే అంటాను నా కోడల్ని" అని బన్సీలాల్ అనడం గుర్తుతెచ్చుకుని కిషన్ అన్నమాటలు ఆమె ఒళ్లు పులకరింపకేయగా ఉద్రేకంతో ఊపిరి విడుస్తూ అలాగే మంచంమీద పడుకుని నిద్రపోయింది గది తలుపు వేసుకోటంకూడా మరిచిపోయి ఆరాత్రి.

పన్నెండుగంటలవేళ సయ్యద్ సరాసరి ఆమె గదిలోకొచ్చాడు. జేబున్నిసా తనగదిలో పడుకుని నిద్రపోతోంది. చవితినాడు బలవంతానైనా సయీదా వివాహంచేయ నిశ్చయించానని గజనీ అంతకుముందే చెప్పాడు సయ్యద్‌తో.

వివాహం బలాత్కారంగాచేసినా ఏమీ ప్రయోజనం వుండదని సయ్యద్ ఎంతచెప్పినా వినలేదు గజనీ. ఆ విషయం సయీదాతో చెప్పటానికే అంత రాత్రివేళ ఒచ్చాడు. గదిలో దీపంలేదు.

నిద్రిస్తున్న ఆ అప్సరస సయ్యదును సమ్మోహితుణ్ని చేసింది. కిటికీలోంచి ఒస్తున్న పున్నమ చంద్రుని యవ్వనకిరణాలు సయీదా నుదురుని ముద్దు పెట్టుకుని అర్ధాచ్ఛాదన చేస్తున్న కంచుకంలోంచి

లోపలికిదూరి హృదయాన్ని కౌగలించుకుంటానికి పాకుతూ ప్రయత్నిస్తున్నాయి. జాజివాసనలను మోసుకొస్తూపిల్లతెమ్మెరలు మొహంలో దాగుడుమూత లాడుతున్న ముంగురులకు చక్కిలిగింతలు పెడుతున్నాయి. సుఖస్వప్నమేదో కంటున్నదో ఏమో అరుణాధరంమీద మృదుహాసరేఖ తళుక్కుమంది. పాలుకారే నున్నటి చెక్కిళ్ళ సువర్ణచ్ఛాయ వెన్నెల మిసమిసతో పోట్లాడి పారద్రోలుతోంది. తలకింద వున్న పద్మాలవంటి అరచేతుల అరుణిమ మణికట్ల వరకూ ఎగబాకింది. నిరాచ్ఛాదితమైన భుజముల స్నిగ్ధత్వాన్ని జాజిమొగ్గల నీడలూ, వెన్నెల వెలుగులూ పోటీలుపడి మరింత ఆకర్షవంతం చేస్తున్నాయి. ఎడమకాలు మంచంమీదనుంచి కిందికి వేలాడటంవల్ల కుడికాలిమీది పరికిణీ మోకాలు దాటివడిచింది. ఓణీ పృథక్శయ్య నలంకరించినట్లు పట్టెమీద పడుంది.

సయ్యద్ చోరుడివలె పదినిముషాలు సుందర శృంగారశోభను తిలకిస్తూ నుంచున్నాడు. సయీదా తనదికాలేదు. కాబోదుకూడాను. గజనీ బలవంతాన పెళ్లిచేసి తీరుతాడు. ఆమె బతికుంటే పెళ్ళి లోపుగానో పెళ్ళయిన వెంటనో ఆమె ఆత్మహత్య చేసుకోటం తథ్యం. తత్కారణంగా తన బ్రతుకూ పూర్తయినట్లే. ఈసుందరి అధరాన్నన్నా తను దొంగతనంగా చుంబించగల డిప్పుడు. ఆమె యిష్టం లేకుండా స్పృశిస్తే పురుగుమాడినట్లు మాడిపోతావని వదినగారు శాపమే పెట్టింది. మరణించేముందు ఆ స్వర్గసుఖపు అంచులు స్పృశించి అయినా మాడిపోతా" నని దృఢపరుచుకుని ఒక్కమాటు బాకు సరిచూచుకుంటూ సయీదా మీదపడి బిగియార కౌగలించుకుని ఆమె అరవటానికన్నా వీలులేకుండా అధరాన్ని గాఢంగా చుంబించాడు సయ్యద్. ఆమె ఉలిక్కిపడి కళ్లుతెరచి క్షణమాత్రంలో సర్వమూ గ్రహించి సయ్యద్ పెదిమను నెత్తురుకాలవలయేట్లు కొరికి చేతులతోనూ, కాళ్ళతోనూ విదిలించి నెట్టేసింది. నెత్తురుకారుతున్న పెదిమతోనే మందహాసం చేసి బాకుతీసి సయీదాకందిస్తూ నీహృదయాన్ని నేను పొందలేకపోయా. నీమానాన్ని నే నపహరించ దలచలేదు. నీ అధరాన్ని దొంగతనంగా చుంబించి నీదంతక్షత సుఖం అనుభవించా చాలు నాజీవితానికి. ఈ బాకుతో నన్ను పొడిచేసెయ్యి. నిరుడు మీ నాన్నని నేను పొడిచి చంపినట్లు అన్నాడు సయీదా. తలాపి దిక్కునవున్న తనబాకుతీసి తన గుండెలమీద పెట్టుకుంది. సయ్యద్ తనబాకు తన కంఠంమీద పెట్టుకున్నాడు. ఆమె ఆశ్చర్యంతో లేచి నుంచుంది. సయ్యద్ చెప్పాడు "గజనీ నీకూ, నాకూ చవితినాడు పెళ్ళిచేసి తీరుతాడట. నాకు తెలుసు యీలోగానే నువ్వు ఆత్మహత్య చేసుకుంటావని. ఆ తరవాత నేనూ బతకను. నీకళ్ళముందే నాపనీ, నాకళ్ళముందే నీపనీ అయిపోతే అదికూడా నాకు సుఖమే" నని. సయీదా బాకు విసిరి గోడమీదికి కొట్టింది. సయ్యద్ ఆ బాకుతీసుకుని వెళ్ళిపోయాడు.

ప్రాణత్యాగం చెయ్యడం తేలికేగాని, చనిపోయేముందు సీత కోమాటు కనపడాలి. బన్సీలాలూ, కిషనూ అంతా కనిపిస్తే కనిపిస్తారోమాటు. అక్కడికి రాత్రేవెళ్ళటం మంచిది. రేపటినుంచి ఎన్ని పహారాలు పెడుతాడో గజనీ! సయ్యద్ హృదయం తనను మాటిమాటికీ ప్రశ్నిస్తోంది... జవాబేమీ చెప్పలేక పోతోంది తను. గడియారం రెండుగంటలు కొట్టింది. గదితలుపు లోపలేసుకుని కిటికీపైని అద్దాలు పగలకొట్టి దానిగుండా బయటికొచ్చి దొడ్డివేపు గోడదాటి రోడ్డుమీదికి దూకింది. అదృష్టవశాత్తు చంద్రుణ్ణి ఓ నల్లమబ్బు కప్పెయ్యడం వల్ల చీకటిచాటున రోడ్డుమలుపుతిరిగేసరికి ఒక గుర్రబ్బండి కనిపించింది. తన బంగారు గాజుల జత ఒకటా బండివానికిచ్చి బన్సీలాలింటికి రహస్యంగా తీసుకెళ్ళమంది. దార్లో బండివాడు చెప్పాడు బన్సీలాలు మరణించి యివాళిటికి 12 రోజులయిందని. సయీదా ఎక్కెక్కి ఏడుస్తూ తెల్లారుఝామునకు బన్సీలాల్ గృహంచేరింది. నౌకరామెను గుర్తుపట్టి లోపలికి తీసుకెళ్ళాడు. మొదట్లోనే సీత కనిపించింది. ఆమె కారో నెల. కొంచెం వికారం ఒస్తే ఉమ్మేద్దామని బయటికొచ్చింది. సయీదాను గుర్తుపట్టి కావిలించుకుంది. ఒకటే ఏడవటం యిద్దరూను. బాగా తెల్లారేదాకా ఏడుస్తూనే సయీదా తన ఏడాది కథా చెప్పేసింది. సీతకూడా

తను చెప్పాల్సినదంతా చెప్పింది. తెల్లారి కిషన్ సయీదాను చూసి తెల్లబోయాడు. అతని భార్య పురిటికి పుట్టింటికి వెళ్ళింది. బన్సీ భార్య సయీదాను చూసి మొహం చిట్లించుకుంది.

స్నానసంధ్య లయింతర్వాత కిషన్‌లాలు సీలువేసిన ఒక పెద్దకవరు తెచ్చి సయీదాకిచ్చాడు. దానిమీద బన్సీలాలు సంతకంతో "దానిని సయీదాకు స్వయంగా కిషన్‌లాలివ్వాలి. అలా వీలుకాకపోతే ఊరుకోవాలి." అని రాసివుంది. సయీదాకి ఆశ్చర్యంగానేవుంది. ఆ కవరు ఇనప్పెట్టెలో వుందట! సయీదా కవరు చింపేసరికి దాంట్లో ఓ ఉత్తరం వుంది. "నా తొందరపాటుకిదో జరిమానా. ఎప్పటికైనా కిషనూ, నువ్వూ కలిసి కాపరం చెయ్యాలని నేననుకునేవాడ్ని. కాని భగవంతుడన్యథా తలిచాడు." అనివుంది దాంట్లో. సీతా, కిషనూ సాశ్చర్యంగా సయీదా వేపు చూశారు. ఆమె గంభీర ముద్రదాల్చి పెద్దకవరులోవున్న రెండో కవరు చింపింది. వెయ్యిరూపాయలనోట్లు వందవున్నాయి, సయీదా వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది.

రష్యన్ జనుశ్శాస్త్రంలో కొత్తపోకడలు

★

శ్రీ వేలూరి తారకం

"కామ్రేడ్ జె. వి. స్టాలిన్,

డార్విన్ సిద్ధాంతాన్ని గురించి ఈమధ్య నేను చేసిన ఉపన్యాసం ప్రమాద భూయిష్ఠంగా ఉందని ఒప్పుకుంటున్నాను.

౧. ఈ ఉపన్యాసంలో నేను అనుసరించిన ధోరణే విపరీతంగా ఉంది. కమ్యూనిస్టుపార్టీ సెంట్రల్ కమిటీ సభ్యుడనై ఉండికూడా నా బాధ్యతలు నేను సరిగా గుర్తించలేకపోయాను. ఒక శాస్త్ర విషయంమీద చర్చ వచ్చినప్పుడు నా మనస్సుకు ఏది నిజమనితోస్తే దాన్నల్లా కుండ పగలేసి మాట్లాడే యూనివర్సిటీ అధ్యాపకుని అభ్యాసాన్ని యింకా వదలించుకోలేకుండా వున్నాను. ఈ పొరపాటే ఆ లెక్చర్లోకూడా దొర్లింది. అయితే ఆ ఉపన్యాసంలో వెల్లడించిన అభిప్రాయాలన్నీ నా వ్యక్తిగతమైన అభిప్రాయాలేననీ, ఈ అభిప్రాయాలను నా పేరుమీదుగా యితరుల కెవరికీ అంటగట్టకూడదనీ అందులో నేను స్పష్టపరిచే వున్నాను. కాని అది కూడా కేవలం నాలో జీర్ణించిపోయిన ప్రొఫెసర్ ధోరణినే ప్రతిఫలిస్తోంది. పార్టీ సభ్యుడుగా తన బాధ్యతలను గుర్తించినవాడి లక్షణం అది యెంత మాత్రమూ కాదు.

౨. ఈమధ్య జీవశాస్త్రంలో బయలుదేరిన పరస్పర విరుద్ధమైన రెండు పోకడలను సమన్వయపరచటానికి ప్రయత్నించడమే ఆ ఉపన్యాసంలో నేను చేసిన మొదటి తప్పు. సైన్సు డిపార్టుమెంటులో నేను ప్రవేశించినది లగాయతు లిసెంకో అనుయాయులను గురించి నేను ఫిర్యాదులు విననిరోజు లేదు. లిసెంకో అనుయాయులు తమకు అడ్డుతగులుతున్నారనీ, మేలురకం విత్తనా లనేకం కొత్తవి కనిపెట్టినా వాటిని వ్యవసాయంలో ఉపయోగించనివ్వటం లేదనీ నా శిష్యులు చెబుతూవచ్చారు; వీళ్లు తయారుచేసిన ఈ మేలురకం విత్తనాలన్నీకూడా ఎక్స్‌రేలు, అల్ట్రావైలెట్ రేలు, కోల్చికిన్ మొదలైన వాటి ప్రయోగంద్వారా తయారుచేసినవే. అయితే ఈ ప్రయోగాలవల్ల సాధించిన ఫలితాల్ని పాత సిద్ధాంతం ద్వారాగాక మిచూరిన్ సిద్ధాంతం (లిసెంకో సిద్ధాంతం)ద్వారా సాధించినవిగా నిరూపించాలని నాకు తెలుసు. మిచూరిన్ కృషివల్ల వ్యవసాయం ఎంత పురోభివృద్ధి చెందిందీ కళ్ళతో చూస్తూకూడా మెండెల్, మార్గన్ల, ప్రయోగ విధానాలలోని లోటుపాట్లను తగినంత నిశితంగా విమర్శించకపోవటం పొరపాటే. జీవశాస్త్రంలో పాత పోకడకీ, కొత్త పోకడకీ మధ్యఉన్న విభేదాలు పురస్కరించుకొని అనవసరమైన రభసలూ వితండ వాదాలూ, బయలుదేరుతున్నాయనే నే నెంతసేపూ విచారించాను. గాని ఈ సమస్యను చారిత్రికంగా పరిశీలించి ఈ విభేదాల వెనకవున్న మూలహేతువుల్ని ఆకళించుకుందామన్న ప్రయత్నం చెయ్యలేదు. అందువల్లనే యిరుపక్షాల మధ్య సామరస్యం కుదురుద్దామనే ధోరణిలో పడిపోయాను. కాని రాజకీయాలలో వలెనే సైన్సులో కూడా విజయం అనేది రాజమార్గాన సాధ్యపడదు.

౩. లిసెంకోను అలా బాహాటంగా విమర్శించటంగూడా తప్పే. జీవశాస్త్రంలో మిచూరిన్ మార్గానికి లిసెంకోయే యిప్పుడు ప్రవర్తకుడు. మిచూరిన్ బోధనల్ని బూర్జువా శాస్త్రజ్ఞుల బారినుంచి కాపాడి నిలబెడుతున్నది లిసెంకోయే అనటానికి సందేహం లేదు. కనక లిసెంకో లోపాల్ని విమర్శించేటప్పుడు మిచూరిన్ సిద్ధాంతానికి దెబ్బతగలకుండా ముందువెనకలు చూసుకుంటూ జాగ్రత్తగా మరీ విమర్శ చేయాల్సింది. ప్రకృతిలో ఒకే జాతిలోని రెండు తెగలమధ్య పరస్పరం సంఘర్షణ ఉండ

దనీ, జీవకణాల్లోని అంతరమైన వ్యవస్థకు ప్రాధాన్యం లేదనీ, లిసెంకో చేస్తున్న వాదాన్ని నేను అంగీకరించలేక పోతున్నాను. మిచూరిన్ ద్వారా మనకు సంక్రమించిన జ్ఞాననిధిని లిసెంకో తగినవిధంగా వినియోగపరచటం లేదనే భావం నన్ను బాధిస్తూ వున్న మాట నిజం. మన వ్యావసాయిక శాస్త్రానికి లిసెంకో నాయకుడు కాదగినవాడు కాదనే ఇప్పటికీ నా అభిప్రాయం. పశుపోషణను గాని, వ్యవసాయాభివృద్ధిని కాని ఆయన సక్రమమైన పద్ధతుల్లో సాగించటం లేదు. కాని ఈ లోపాలన్నిటినీ నేనలా బట్టబయలు చేసి ఉండవలసింది కాదు. లిసెంకోను ఈ విధంగా నే విమర్శించటంవల్ల మధ్య అనవసరంగా బైటివాళ్ళకి లాభమైంది.

౪. ఏదయినా ఒక విషయంమీద నమ్మకం కలిగితే దానివల్ల కలిగే మంచి చెడుగులనుకూడా చూడకుండా జీవితాంతం దాన్ని పట్టుకొని పాకులాడటం మనుష్యస్వభావం అనీ, ఈ ప్రమాదంలో పడిపోకుండా తగిన జాగ్రత్తలో ఉండాలనీ లెనిన్ ఒకసారి అన్నాడు. ఇప్పుడు నే సరిగ్గా యిదే దోషానికి లోబడ్డాను. మెండెల్-మార్గనిజంలోని మంచితో పాటు చెడునుకూడా మింగేశాను. అంతేకాదు. ఈ సిద్ధాంతానికి మూలంలో ఉన్న ద్వైతీభావాన్ని బయటపెట్టి దుయ్యపట్టటానికి బదులు దాంట్లో గర్భస్థంగా ఉన్న సత్యాన్ని ఎత్తి చూపటానికి ప్రయత్నించాను. అందువల్లనే వీజ్మనిజంమీద నేను చేసిన విమర్శ అంత దుర్బలంగా నీళ్లు గారిపోతూ వుంది. మళ్లా ఇదికూడా అనుకోకుండా లిసెంకోను తద్వారా మిచూరిన్‌ను వెనకేసికొట్టింది. నాకు తెలిసినంతలో యివి నేను చేసిన పొరపాట్లు. నావరకు నేను, యిప్పుడేకాదు, ఎప్పుడూకూడా, తీవ్రమైన మిచూరిన్ వాదినే అని విశదపరచటం నా విధియని భావిస్తున్నాను. నేను చేసిన ఈ పొరపాట్లన్నీ కూడా ఈ సమస్యను చారిత్రిక దృష్టితో చూడక పోవటంవల్ల, మిచూరిన్ సిద్ధాంతంకోసం జరపవలసిన పోరాటాన్ని సరిగ్గా అవగాహన చేసుకోపోవటంవల్ల వచ్చినవే. ఏతావతా, యిదంతా నా అనుభవరాహిత్యాన్ని, నా అపరిపక్వ మనస్థితినీ నిరూపిస్తున్నదని వేరుగా చెప్ప నవసరంలేదు. నా లోపాలని ఉత్తరోత్తరా సవరించుకోగలనని వాగ్దానం చేస్తున్నాను.

(సం) యూరీ ఝూడనోవ్"

లిసెంకోను ప్రతిఘటిస్తూ మాట్లాడినందుకు క్షమాపణగా యూరీఝూడనోవ్ అనే సుప్రసిద్ధ జనుశ్శాస్త్రజ్ఞుడు స్టాలిన్‌కు వ్రాసిన లేఖ యిది.

౧౯౪౮, జూలై ౩౧ వ తేదీనుంచి అగస్టు ౭ వ తేదీ వరకు లెనిన్ వ్యావసాయిక పరిషత్తువారు లిసెంకో సిద్ధాంతానికీ మెండెల్ - మార్గనిజంకూ గల తారతమ్యాలను పరిశీలించి రష్యాలో యికనుంచి లిసెంకో సిద్ధాంతమే ఏలుబడి సాగించాలని తీర్మానించారు. ఆ సందర్భంలో జరిగిన వాదోపవాదాలను The Situation in Biological Science అనే పేరుతో లెనిన్ ఎకాడమీవారు ఈ మధ్య పుస్తకరూపంగా ప్రకటించారు. ఈ చర్చలు చదివితే లిసెంకో అనుయాయులు ఎదిరిపక్షంవారిని పూర్వపక్షం చెయ్యటానికి అవలంబించిన ఉపాయాలు ఎటువంటివో, శాస్త్రసూత్రాల్ని హేతువాదాల్ని, ఆ చర్చలలో చివరికి రాజకీయ సిద్ధాంతాలే ఎట్లా ఓడించిందీ బోధపడుతుంది.

ద్వితీయ ప్రపంచయుద్ధానంతరం రష్యాలో సమస్త శాస్త్రాల్నీ, కళల్నీ డయలెక్టికల్ మెటీరియలిజం ప్రకారం దిద్దుకొచ్చిన కమ్యూనిస్టుపార్టీ సెంట్రల్ కమిటీ ప్రముఖ సభ్యుడు ఎ. ఎ. ఝూడనోవ్ యితని తండ్రి. అందువల్ల ఈ లేఖకు మరింత ప్రాధాన్యం ఉంది. లిసెంకో సిద్ధాంతాన్ని రాజకీయ సంబంధమైన కారణాలవల్లనే రష్యా ఆమోదించిందని పైలేఖ యింగితంగా సూచిస్తోంది. గత అర్ధశతాబ్దిగా రష్యన్ శాస్త్రజ్ఞులుగాని, పాశ్చాత్య శాస్త్రజ్ఞులుగాని జనుశ్శాస్త్రంలో సాధించిన పురోగమనం యావత్తూ బూర్జువామైనదంద కొట్టిపారేసి, రష్యా, లిసెంకో మతావలంబి కావటానికి ఆయన నిర్వచించిన సిద్ధాంతం నిజంగా అంత గొప్పదా? లేకపోతే మరి యిలా ఆత్మవంచన చేసుకోటానికి కారణం ఏమిటి? ఈ విషయాలు చర్చించటమే ఈ వ్యాసం ఉద్దేశం. సంఘర్షణ ఎక్కడంటే: లిసెంకో, జీవిరొక్క గుణగణాలు పూర్తిగా బహిః పరిస్థితులమీదనే ఆధారపడి ఉంటాయి అంటాడు. అనువంశికంగా వచ్చే గుణాలను బహిః

పరిస్థితుల ప్రభావంవల్ల పూర్తిగా మార్పుచెయ్యటమే కాకుండా కొత్తగా తెచ్చిపెట్టిన లేదా అంటగట్టిన ఆ గుణాలను ఆ సంతతికి వంశపారంపర్యా సంక్రమించేటట్లుకూడా చెయ్యవచ్చునని లిసెంకో వాదం. ప్రయోగబద్ధమైన జనుశ్శాస్త్రం ఈ వాదాన్ని ఒప్పుకోదు. బహిఃపరిస్థితుల పరిణామంద్వారా జీవిలో కొంత పరివర్తనం తేవచ్చు. కాని ఆ తెచ్చిపెట్టిన పరివర్తనం వంశపారంపర్యా సంక్రమించదు. ఇదే మూలంగా జనుశ్శాస్త్రానికి లిసెంకోకు మధ్య జరుగుతున్న సంఘర్షణ.

లిసెంకో తన సిద్ధాంతాన్ని ఏవిధంగా సమర్థించుకున్నాడో తెలుసుకునేముందు పూర్వపక్ష వాదం ఏమిటో కొంత మననం చేసుకోవటం అవసరం. ఆధునిక జనుశ్శాస్త్రం ప్రధానంగా మెండెల్ మార్గన్ల చేతుల్లో పెరిగింది.

మెండెల్ జర్మన్ దేశస్థుడు; ౧౯ వ శతాబ్దంలోని వాడు. ఒకతరం గుణాలు యింకో తరానికి సంక్రమించటం ఎలా జరుగుతుందో ఆ ప్రక్రియ నంతా మెండెల్ ఆధునిక శాస్త్ర పరికరాల సహాయం ఏమీ లేకుండానే విచిత్రమైన ఉపజ్ఞతో ఊహించ గలిగాడు. మొక్కలను,జంతువులను తీసుకుని అనేక పరిశోధనలు చేసి తన ఊహలు యథార్థమని నిరూపించుకున్నాడు.

ఒక పక్షిజాతిలో నలుపు,తెలుపు తెగలున్నవి. నలుపుతెగ పక్షికి, తెలుపుతెగ పక్షితో సంయోగం జరిగితే వాటి సంతానం నీలవర్ణంతో జన్మిస్తుంది. కాని ఈ నీలవర్ణం పక్షులు పరస్పరం కలిస్తే మూడు రకాల పక్షులు జన్మిస్తాయి. (౧) తల్లిదండ్రులవలె నీలపురంగు కలవి కొన్ని; (౨) నలుపువి కొన్ని; (౩) తెలుపువి కొన్ని. ఈ చివరిరెండూ మొదటి తరపు రంగులు. మూడో తరంలో మొత్తంమీద నూరు పక్షులు పుడితే నూటిలోను పాతిక నలుపుగా ఉంటయ్; యింకో పాతిక తెలుపుగాను మిగతా యాభై నీలంగాను ఉంటయ్.

మెండెల్ మొక్కలను తీసుకొని యిటువంటి పరిశోధనలనేకం చేశాడు; ఫలితాలుగూడా యిల్లాంటివే వచ్చినయ్. మొదటితరంలో రెండు వేరువేరు గుణాలుంటే రెండవ తరంలో ప్రతివ్యక్తి లోను ఆ రెండు గుణాలూ సంమిశ్రణంగా ఆవిర్భవిస్తాయి. కాని మూడోతరంలో ఈ రెండు గుణాలు వేరువేరుగాను సంమిశ్రణగానుకూడా అభివ్యక్త మవుతయ్. మూడోతరంలో నూరువ్యక్తులు జన్మిస్తే యిరవై అయిదింటిలో ఒకగుణం వ్యక్తమవుతుంది; యింకో పాతికలో రెండోరకపు గుణమూ, మిగిలిన యాభైలోను ఈ రెంటి సంమిశ్రణ, అభివ్యక్త మవుతుంది.

(౧) జీవిలో ఏదన్నా ఒక గుణం ఆవిర్భూత మయిందీ అంటే దానికి కారకమైన ద్రవ్యాలు (గుణానికి రెండేసి చొప్పున) జీవిలో అంతర్నిహితంగా ఉంటయి.

(౨) అంతర్నిహిత ద్రవ్యాలైన ఈ రెంటి లోంచి ఒకటిమాత్రమే సంతానానికి సంక్రమిస్తుంది.

ఈ సూత్రాలను రెండిటిని ఆధారం చేసుకుని మెండెల్ తన పరిశోధనా ఫలితాలకు సమన్వయం చెప్పాడు. తెలుపు పక్షిలో తెలుపు గుణానికి కారకమైన రెండు అంతర్నిహిత ద్రవ్యాలని తె, తె, అనుకుందాము. పోతే యిక నలుపు పక్షిలోకూడా యిల్లాగే రెండు ప్రత్యేక ద్రవ్యాలు ఉంటై. వీటిని న, న, అని పేర్కొందాము. తెలుపు నలుపు పక్షులకు పుట్టే సంతానానికి రెండో సూత్రం ప్రకారం ఒక 'తె', ఒక 'న' సంక్రమిస్తాయి. తె, న ల సంమిశ్రణవల్ల అభివ్యక్తమయ్యేరంగు నీలం. ఇది రెండవ తరం సంగతి. ఇక రెండో తరంలోని రెండు పక్షులు కలిస్తే కలిగే సంతానం రంగు ఎల్లా ఉంటుంది? మెండెల్ రెండోసూత్రం ప్రకారం మూడో తరానికి తండ్రివైపునుంచి, తె, న, లలో ఒకటి అనగా తె కాని, న కాని, సంక్రమిస్తుంది; అదేవిధంగా తల్లివైపునుంచికూడా తె కాని న, కాని సంక్రమిస్తుంది. కాబట్టి (౧) తండ్రివైపునుంచి, 'తె', తల్లివైపునుంచి 'తె' సంక్రమిస్తే 'తె, తె' పక్షి జన్మిస్తుంది. అంటే తెలుపు పక్షి; (౨) కాని తండ్రివైపునుంచి వచ్చిన 'తె' తల్లిద్వారా వచ్చిన 'న'తో సంక్రమిస్తే 'తె. న' అనగా నీలపుపక్షి జన్మిస్తుంది. అదేవిధంగా తండ్రినుంచివచ్చిన 'న'తో తల్లినుంచివచ్చిన 'తె' కలిస్తే మరో నీలంపక్షి జన్మిస్తుంది.

(౩) తరవాత తల్లినుంచి తండ్రినుంచికూడా 'స' సంక్రమిస్తే 'సస' అంటే నలుపుపక్షి జనిస్తుంది.

కాబట్టి మెండల్ సూత్రాల్ని అనుసరించి మూడోతరంలో తెలుపు, నలుపు, నీలం, పక్షులు పుట్టాలి. అదీకాక సగటున ప్రతి నాలుగింటిలోను ఒకటి తెలుపు, ఒకటి నలుపు, రెండు నీలం ఉండాలి,

వాస్తవంగా జరిగేదికూడా యిదే; అనేక యితర ప్రయోగఫలితాలుకూడా ఈ సూత్రాల యథార్థమేనని నిరూపించినయ్.

అయితే గుణకారక ద్రవ్యాలు అన్నీ సమాన బలం గలవిగా ఉండవు. అంటే ఒకదాని ప్రభావం కిందరెండో దాని ప్రభావం మరుగుపడి పోవడానికి సావకాశం ఉంది. ఉదాహరణం చెబుతాను. ఒక జాతి బఠాణీమొక్కలలో రెండు రకాలు న్నయ్. ఒకటి పొడుగు. ఒకటిపొట్టి. ఈ రెంటికీ పుట్టిన సంతతి మిశ్రమరకంగా ఉండక అన్నీ పొడుగువిగానే ఉంటై. ఈ రెండో తరం వాటికి కొన్ని పూర్తిగా పొట్టివి, కొన్ని పూర్తిగా పొడుగువి పుడతయ్. మిశ్రమరకంవి మూడోతరంలో కూడా కనిపించవు.

పొడుగు గుణానికి కారకమైన ద్రవ్యము 'పో' పొట్టి తనాన్ని సృష్టించే 'పా' కంటె బలవత్తర మయిందనీ 'పోపా' లు కలిసినప్పుడు 'పో'గుణం ప్రత్యక్షమై 'పా' గుణం ప్రచ్ఛన్నమౌతుందనీ అను కుంటే పై విషయాలకు సమన్వయం కుదురు తుందని మెండల్ నిరూపించాడు.

రెండవ తరానికి సంక్రమించిన ద్రవ్యాలు 'పో పా', ఈ సంమిశ్రణంలో 'పా' ప్రచ్ఛన్న గుణాత్మకమయింది. అందుచేత మొక్కలన్నీ పొడుగ్గానే వుంటయ్. మెండెల్ సూత్రాలప్రకారం మూడో తరంలో పుట్టాల్సిన రకాలెవ్వి అంటే (౧) ఒక పోపో; (౨) ఒక పాపా; (౩) రెండు పోపా.

కనక మూడోతరపు ప్రతి నాలుగు మొక్కల్లోనూ మూడు పొడుగువీ, ఒక పొట్టిదీ ఉండాలి. మూడోతరంలోని పొట్టి పొడుగు మొక్కలన్ని లెక్కపెట్టి చూచేసరికి ఈ ఊహ యథార్థమేనని తేలింది.

మెండెల్ తరువాత వచ్చిన శాస్త్రజ్ఞులు ముఖ్యంగా మార్గన్, మాక్లన్ ప్రభృతులు సంక్రామ ప్రక్రియను పరిశోధించి ఈ కొత్తవిషయాలు కని పెట్టారు. (౧) ప్రతి జీవకణంలోనూ జతలు జతలుగా క్రోమోజోములనే తంతువులుంటయ్. (౨) జత కొకటి చొప్పున ఈ తంతువులు జనకబీజంనుంచి సంతానానికి సంక్రమిస్తయ్; అదేవిధంగా జననీ గర్భ బీజం నించీని.

మెండెల్ నిర్వచించిన రెండు సూత్రాలు:—
(౧) అవిభాజ్యతమయ్యే ప్రతిఒక్క గుణానికీ కారకమైన రెండు ద్రవ్యాలు జీవిలో అంతర్నిహితమై ఉంటై.

(౨) సంతానానికి ఈరెండు అంతర్నిహిత ద్రవ్యాల్లోంచీ, ఒక్క గుణకారక ద్రవ్యంమాత్రమే సంక్రమిస్తుంది.

ఈ సూత్రాలను ప్రయోగరీత్యా కనుగొన్న పై రెండు విషయాలతో పోల్చిచూస్తే క్రోమోజోముల లోనే మెండెల్ చెప్పిన అంతర్నిహిత ద్రవ్యాలు ఉండాలని తేలిపోతుంది. కాబట్టి జీవిలో కనిపించే అన్ని గుణాలకు ఈ క్రోమోజోములే బాధ్యత వహిస్తాయని విశదం అవుతుంది. ఈ క్రోమోజోము లను సూక్ష్మదర్శినిద్వారా పరిశీలిస్తే చిన్నచిన్న గుళ్ళపేరుల్లాగ కనిపిస్తయ్. మణిమాలలో మణులకు వలె ఈ క్రోమోజోములలో గుణకారక ద్రవ్యాలు గుచ్చిఉంటై. ఈ గుళికలనే 'జెనెస్' అంటారు.

బహిః పరిస్థితుల ప్రభావం; ఆనువంశిక గుణాలు :

ప్రాణి లోకంలో ఏ జీవిని పరిశీలించినా అది ప్రదర్శించే స్వభావాల్ని రెండు ప్రత్యేక భాగాలుగా విభజించవచ్చును. (౧) ఆనువంశికంగా జీవికి సంక్రమించే సహజతత్త్వము. (౨) పరిస్థితుల ప్రభావంవల్ల ఆ సహజతత్త్వంలో వచ్చే మార్పు. ఇంకోవిధంగా చెప్పాలంటే అంతరమైన తత్త్వానికి, బహిః పరిస్థితుల ప్రభావాన్ని కలపగా వచ్చిన మొత్తమే ఆ జీవియొక్క స్వరూపం. బహిః పరిస్థితులకు ప్రాధాన్యంలేదని పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులు అనరు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ ప్రభావం ఎంతదూరం పోగలదో సూచించడానికి ఒక ఉదాహరణ చెబుతాను. కోళ్ళల్లో పసుపుపచ్చకాళ్లు గలవి, తెల్లని

కాళ్ళు గలవి రెండు రకాలు ఉన్నై. పసుపుపచ్చ కాళ్లుగల పెట్టల్ని తెల్లకాళ్లుగల పుంజుల్తో దాటిస్తే మూడో తరంలో నాలుగింట ఒకటి తెల్లకాళ్లు గలవి, మూడు పచ్చకాళ్లు గలవి పుడతయ్. అయితే యిది మామూలుగా కోళ్లకు వేసే ఆహారం వేస్తూవున్నప్పుడు కనిపించే మాట. కాని సర్వావస్థల్లోను చెల్లదు. ఏమంటే పసుపుపచ్చకాళ్ళుగల కోళ్ళకి తెల్ల మొక్కజొన్న మాత్రమే పెడుతూఉంటే కొంత కాలానికి అవికూడా తెల్లకాళ్ళవై కూర్చుంటయి. ఇంతమాత్రంచేత మెండెల్ సూత్రాలు తప్పుడు సూత్రా లవటానికి వీలులేదు. ఆంతరమైన గుణాలు అభివ్యక్త మవటానికి అనువైన పరిస్థితులుండాలి. పరిస్థితులు తప్పివచ్చినప్పుడు ప్రకృతి కొంతవరకు మారక తప్పదు. మళ్లీ మైవిధంగా రూపాంతరం చెందిన రెండుకోళ్లను తీసుకుని ఒకదానితో యింకో దాన్ని దాటించి వాటికి మామూలు తిండి పెడితే వాటి కాళ్లు పచ్చగానే ఉంటయ్. ఇట్లాగే ఒక మనిషికీ, యింకో మనిషికీ ఆంతరంగా స్వభావంలో ఎంత భేదం వున్నప్పటికీ బహిః పరిస్థితుల ప్రభావంద్వారా ఆ భేదాన్ని చాలాభాగం తుడిచివేయవచ్చు. ఈ మాటను పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులు కాదనరు. పులి కడుపున మేకపిల్ల పుట్టదనే సామెత నిజమే; కాని బలిష్ఠమైన పులిపిల్ల కావాలి అంటే మేకవు మల్లే ఆకులు మేపితే కుదరదు; మాంసమే వెయ్యాలి. జీవి స్వభావంమీద బహిఃపరిస్థితుల ప్రభావం పడనే పడదనిగాని, ఆ స్వభావం ఈ ప్రభావంవల్ల మారదనిగాని పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులు వాదించటంలేదు. వాళ్లు అంటున్నదల్లా ఏమంటే ఈకలిగే మార్పులు అనువంశికంగా మాత్రం సంక్రమించవు అని.

కళ్ళల్లో ఎప్పటికైనా ఏ కొద్దిమార్పయినా కలుగుతుందేమోననే ఆశతో ౬౦ తరాలపాటు ఈగలను చీకట్లో పెంచిచూశారు. కాని మార్పేమీ కనిపించలేదు.

ఎన్ని తరాలపాటు కుక్కలతోకలు తెగగొట్టినప్పటికీ వాటికి పొట్టితోకలు గల పిల్లలు పుట్టవు. బహిఃపరిస్థితుల ప్రభావం ఎంతబలీయమో, సంక్రామశక్తి ప్రభావం అంత కనేకరెట్లు బలీయం. సంక్రామశక్తియొక్క ఈ ప్రభావాన్ని సూచించటానికి కవలపిల్లల వ్యాధులు చాలా ప్రత్యేకమైన నిదర్శనాలు. మార్గొనిన్, ఎయిక్ స్టీనూలు ఈక్రింది ఉదాహరణలు పేర్కొన్నారు. (౨) ఇద్దరు కవలపిల్లలకు ఒకే వయస్సులో కాన్సర్ వచ్చింది. (౩) ఇద్దరు కవలస్త్రీలకు ఏడునెలలు తేడాగా కుడి కిడ్నీలకు క్షయవ్యాధి సోకింది. (౪) ఇంకో జంటకు ఒకే వయస్సులో అతి మూత్రవ్యాధి ప్రారంభించింది. ఇద్దరు నెలలు తేడాగా మరణించారు. (౫) ఆస్త్మా, బ్రాంకైటిస్, కాటరాక్టు మొదలయిన అనేక వ్యాధులు కవలపిల్లల్లో ఏకసమయాన అభివ్యక్తమయినై.

ఇంతవరకు చెప్పినదాన్నిబట్టి తేలుతున్న సారాంశ మేమంటే : గుణగణాలు, స్వరూప స్వభావాలు ఒక జీవినుంచి యింకో జీవికి జెనీల ద్వారా అనువంశికంగా సంక్రమిస్తయ్. ఈ జెనీలకే వాటికి జీవశక్తివుంది. అంటే ఒక్కొక్కటే తనలోనుండి తాను అనంతమైన ప్రతిస్వరూపాలను సృష్టించుకో గలదు. శరీరం పెరగటం కాని, సంతానం పుట్టటం కాని ఈ జెనేల జీవశక్తిమీదనే ఆధారపడి ఉంటుంది. ఈ జెనేలు ఉండిఉండి ఎప్పుడో హఠాత్తుగా మారిపోతయ్. ఇలా మారటాన్ని 'మ్యుటేషన్' అంటారు. ఇటువంటి మార్పు కలిగినప్పుడు జీవితత్త్వం కొంతవరకు మారిపోతూవుంటుంది. మారిపోయింది జెనే అవటంవల్ల ఆ మార్పు సంతతికి కూడా సంక్రమిస్తుంది. జెనేలలో కలిగే ఈ హఠాత్పరివర్తనానికి బహిః పరిస్థితులకీ ప్రత్యక్షమైన కార్య కారణ సంబంధమేదీ ఉన్నట్లు కనబడదు. అయితే ఎక్స్‌రేలు, అల్ట్రా వయలెట్ రేలు, మస్టర్డ్ గాస్ మొదలైనవాటి ప్రయోగం ద్వారా జెనేలను కృత్రిమంగా మార్చవచ్చు. కాని ఆ వచ్చే మార్పు ఏవిధంగా ఉండబోయేది మనం ముందుగా ఊహించలేము. దాని యిష్టం చొప్పున అది మారుతుంది. ఫలానా జెనేని ఫలానా విధంగా మార్చాలి అంటే సాధ్యం కాదు. ఈ జెనేలనే వాటిల్లో ప్రోటీన్లు, న్యూక్లియక్ ఆసిడు ఉంటాయని శాస్త్రజ్ఞులు కనిపెట్టారు. డ్రాసఫిలా అనే ఈగల్లో మ్యుటేషన్లను పరిశీలించి చూడగా ఒక విషయం తేలింది. మ్యుటేషన్ అంటూ జరిగినప్పుడు సాధారణంగా అది జెనేల జంటలో ఏ ఒక్కదాన్లోనో మాత్రమే జరుగుతుంది,

ఒక్కసారే రెండు మారటం ఉండదు. ఇందువల్ల బహిః పరిస్థితులకు, మ్యుటేషన్లకు సంబంధం లేదని తేలిపోతోంది. మ్యుటేషన్లకు బహిః పరిస్థితులే కారణమయితే ఒకే తరగతికి చెందిన రెండు సెల్లు ఒక దాని పక్కన ఒకటి ఉండగా మార్పు ఒక దాంట్లో మాత్రమే వచ్చి రెండో దాంట్లో ఎందుకు రాకుండా పోతుంది? కొత్తగా వచ్చిన గుణాలు సంతానానికి సంక్రమించవు. అని అంటున్నప్పుడు ఈ సృష్టిలో యింత వైవిధ్యం ఎలా వచ్చింది! ఈ పరిణామం అంతా ఎలా సాధ్యమయింది? అని వెంటనే ప్రశ్న కలగటం సహజం. ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం పైనే వుంది—మ్యుటేషన్లమూలంగా ఒక తెగలో కొన్ని వ్యక్తులలో హఠాత్తుగా ఏవో కొన్ని మ్యుటేషన్లు వచ్చాయనుకుందాము. ఆ వ్యక్తికి అప్పటి దేశకాలపరిస్థితుల్లో ఆ మ్యుటేషన్లు సహాయకారులైతే ఆవ్యక్తి తాలూకు వంశం త్వరత్వరగా వృద్ధిచెందటం మొదలు పెడుతుంది. అజ్ఞాతంగా గాని, జ్ఞాతంగా గాని ఈ తెగకు, మిగతా తెగలకూ తిండికోసం గాలికోసం, వెలుతురుకోసం, పోటీ, లేదా పోరాటం ఆరంభమవుతుంది. ఈ పోటీలో నిలవలేక క్రమంగా తక్కిన తెగలన్నీ క్షీణించి పోతాయ్. ఇలా క్రొత్త క్రొత్త తెగలు పుట్టుకు రావటానికి ప్రతిసారి ఏవో పెద్ద పెద్ద మ్యుటేషన్లు జరగ నక్కరలేదు. ప్రకృతి ఓపిగ్గా బహుకాలం మీద చిన్న చిన్న మ్యుటేషన్లతోనే ఈ వైవిధ్యాన్నంతా సృష్టించుకొచ్చింది.

లిసెంకో

ఇక లిసెంకో సిద్ధాంతానికి వద్దాము. ఒక జీవిలో బహిః పరిస్థితులతో వచ్చే ప్రతిమార్పూ ఆ జీవి సంతానానికి సంక్రమిస్తుందని డార్విన్ కాలం నాడే లెమార్క్ అనే ఫ్రెంచి జీవశాస్త్రవేత్త నిర్వచించి ఉన్నాడు. లెమార్క్ చెప్పిన సిద్ధాంతాన్నే స్వల్పసవరణలతో లిసెంకో తిరిగీ ఈనాడు ప్రతిపాదిస్తున్నాడు. బహిః పరిస్థితులవల్ల కలిగే ప్రతిమార్పూ,విధిగా సంతానానికి సంక్రమిస్తుందనటం ఏవిధంగా తప్పో ఇదివరకే మనము తెలుసుకున్నాము. లెమార్క్ సిద్ధాంతంలో స్థూలదృష్టికి కనిపించే అవకతవకల్ని లిసెంకో తన సిద్ధాంతంలో సర్దుబాటు చేసుకున్నాడు. మనిషికీ,మనిషికీ మధ్య శక్తిసామర్థ్యాల్లో జన్మతః భేదాలుంటాయి అనటం, శిక్షణవల్లా, సంస్కారంవల్లా, ఆభేదాలను, ఒక తరంలో రూపుమాపినా తరువాతి తరాల్లో అవి మళ్లీ మళ్లీ పొటమరిస్తూ ఉంటాయనటం, కమ్యూనిస్టు ఆశయాలకూ, సిద్ధాంతాలకూ విరుద్ధం. నిజానికి ఒక కమ్యూనిస్టులకే కాదు సమాజంయొక్క శీఘ్ర పురోగమనాన్ని వాంఛించే ఎవరికైనా ఈ విషయాలు కటువుగా, తిక్తంగా కనిపించకమానవు. కాని దురదృష్టవశాత్తు ప్రకృతికి మన యిష్టాయిష్టాలతో పనిలేదు. ఒక షా గాని, ఒక సామ్యూయెల్ బట్లర్ గాని, ఒక లిసెంకో గాని లెమార్క్ సిద్ధాంతం బాగుంది. అని అనుకున్నంతమాత్రాన అది నిజమైపోదు. అనువంశిక జనుశ్శాస్త్రంలో తన కమ్యూనిస్టు ఊహాలకి బాధ కలిగించే ఆయా అంశాలన్నిటినీ తొలిగించేసి మానవుడు ప్రకృతిని యథేచ్ఛగా తీర్చి దిద్దగలడనే ఆశాభావం రేకెత్తేలాగ లిసెంకో జనుశ్శాస్త్రాన్నంతా తిరగ రాసుకొచ్చాడు. తన సిద్ధాంతాలని ప్రయోగ రీత్యా ఋజువుచేశానని లిసెంకో అంటాడు. కాని యితర శాస్త్రజ్ఞులు ఆ ప్రయోగాలే చేసి చూస్తే లిసెంకో చెప్పిన ఫలితాలు రావటంలేదు. కారణం లిసెంకో తన ప్రయోగాలు జయప్రదం కావటమే ముఖ్యంగా పెట్టుకున్నాడు కాని ప్రయోగాలలో ఏమన్నా పొరపాట్లు చేస్తున్నానా, అని కాని, తగిన జాగ్రత్తలన్నీ, తీసుకున్నానా అని కాని, తిరిగి చూసుకోలేదు. లిసెంకో సిద్ధాంతం ప్రయోగబద్ధమైంది కాదు. సాధ్యమైనంత యుక్తి చాతుర్యంతో కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతాల్ని జనుశ్శాస్త్రానికి జోడించడమే లిసెంకో చేసింది. మిచూరిన్ అనే పురాతన రష్యన్ వృక్షశాస్త్రవేత్త అభిప్రాయాలకీ, తన సిద్ధాంతానికీ ఎక్కడా పోలిక లేకపోయినప్పటికీ ఒక పూర్వప్రసిద్ధపురుషుని పేరు పెట్టటం అవసరమని తోచి లిసెంకో తన సిద్ధాంతానికి,మిచూరినిజమ్, అని నామకరణం చేశాడు. లిసెంకో ఉన్నతవిద్య నభ్యసించినవాడు కాని, శాస్త్ర పరిశోధనలు చేసినవాడు కాని కాదు. వ్యవసాయ క్షేత్రాలలో మెలిగి ఆచరణరీత్యా అనుభవం సంపాదించుకొన్న వ్యక్తి. లిసెంకో తన యీ అనుభవ జ్ఞానంతో వ్యవసాయ పద్ధతుల్లో అనేకమైన నూతన సంస్కరణలు తెచ్చిపెట్టాడు. క్రమంగా రాజకీయ వర్గాల్లో ప్రాబల్యం సంపాదించి కొంతకాలం సుప్రీం సోవియట్ వైస్ ప్రెసిడెంటుపదవిని కూడా అధిష్ఠించాడు. [illegible] లో అగ్రికల్చరల్ సైన్సు ఎకాడ

మీకి అధ్యక్షుడుగా పనిచేస్తున్న వావిలోవ్‌ను వెళ్లగొట్టించి తానా స్థానాన్ని ఆక్రమించుకున్నాడు. ఇదీ సంగ్రహంగా లిసెంకో చరిత్ర.

మి చు రి ని జ మ్

ఇక మిచురినిజమ్ స్వరూపాన్ని గురించి వీలైనంత వరకూ లిసెంకో మాటల్లోనే తెలుసుకొని అవగాహన చేసుకోటానికి ప్రయత్నిద్దాము. "ఏ జీవి యొక్క ప్రకృతినైనాసరే మనుష్యుడు తన యిష్టము వచ్చిన తీరున దిద్దవచ్చును. అంతేకాదు ఈ మార్పులు అనువంశికంగా సంక్రమించేటట్లు చేయడానికికూడా సావకాశం ఉంది. అయితే బయటినుంచి తెచ్చిపెట్టిన ప్రతిమార్పూ వంశంలో దానంతటది పాతుకుపోతుందని చెప్పటానికి వీలులేదు. కాని ఏ జీవితత్త్వంలో అయినాసరే ఎప్పుడైనా ఒక మార్పు కలిగిందీ అంటే ఆ మార్పుకు పూర్తిగా బహిః పరిస్థితులే కారణం. ప్రతిజీవి తన అనువంశికమైన స్వభావాన్ని బట్టి పుట్టిపెరిగి పుట్టించి గిట్టుతుంది. తనకు ప్రతిరూపమైన సంతానాన్ని సృష్టించడము నేది సర్వజీవకోటికీ సామాన్యమైన లక్షణం. ఒక జీవి చిరపరిచితమైన పరిస్థితుల్లోంచి కొత్త పరిస్థితుల్లోకి మారినప్పుడు అది ఆ నూతనపరిసరాల ప్రభావాన్ని కొంతవరకు తనలో జీర్ణించుకుంటుంది. దీనివల్ల ఆ జీవి యొక్క ఒక అంగంగాని ఒక అంగంలో ఒక భాగంగాని లేదా సమస్తతత్త్వంగాని మారిపోవచ్చును. అప్పుడు ఆ మారిన అంగం లేదా అంగలోభాగం కొత్తమొలకలు వేస్తే ఆ సంతతిలోకూడా ఈమార్పు కొంత కాకపోతే కొంత అభివ్యక్తమై తీరుతుంది.

పుటకలోనే జీవియొక్క స్వభావం నిర్ణయమైపోదు. పుట్టినదగ్గరనుంచీ, జీవి క్రమేపి పెరుగుతూ మారుతూ వచ్చినట్లే జీవియొక్క స్వభావంకూడా పెరుగుతూ మారుతూ వస్తుంది. స్వభావంలో వచ్చే ప్రతిమార్పూ సంతానానికి విధిగా సంక్రమిస్తుందని ఎక్కడా లేదు. ఇందులో కొన్ని కొన్ని మార్పులను మాత్రమే రేతఃకణాలూ, గర్భకణాలూ ఆవాహన చేసుకోగలుగుతయ్. శరీరంలో కలిగిన ఒక మార్పు సంతతికి సంక్రమించకపోయినా పైకి ఎంతమేరకు ఆ మార్పు కనిపిస్తుందో అంతమేరకు దాని తత్త్వం (Heredity) మారినట్లుగానే ఎంచాలి. బహిః పరిస్థితుల ప్రభావంవల్ల జీవి తత్త్వం శాశ్వతంగా మార్చవచ్చును అనటానికి నిదర్శనం కావాలి అంటే అందుకు ఎంతోదూరం పోనక్కరలేదు. అంటుగట్టిన మొక్క ఏది తీసుకున్నా మనకా విషయం బుజువై పోతుంది."

ఒక మొక్క తాలూకు మండని యింకో మొక్కకు అంటుగట్టినట్లయితే ఈ రెండు ఒకదాని స్వభావాన్నొకటి మార్చివేసుకుంటై. అనే విషయం చిరకాలంనుంచీ శాస్త్రజ్ఞులకు తెలిసిందే. కాని లిసెంకో చెబుతున్న దేమంటే ఆ మార్పు రెండోతరానికి కూడా సంక్రమిస్తుందని, అది ఆ వంశంలో యిక శాశ్వతంగా పాతుకుపోతుంది అని. ఇందుకు తార్కాణంగా ఆయన ఒక ప్రయోగం పేర్కొంటాడు. ఒక చిన్నరకం కాయకాసే టొమేటో మొక్కమండని తీసుకొని పచ్చని పెద్దరకం కాయలుకాసే మొక్కకు అంటుగట్టాడు. మండకి కాసిన కాయలు కోసి వాటి విత్తులు నాటాడు. మండకి కాసిన కాయల్లోంచి వచ్చిన మొక్కలకి కూడా కొన్ని యించుమించు మొక్కకి కాసేంత పెద్దకాయలు కాసినై. మళ్లీ ఈ పెద్దకాయల్లోని విత్తులు తీసి నాటితే అప్పుడు ఆ మొక్కలకూడా మామూలు పెద్దరకం సైజుకాయలే కాసినై. దీనినిబట్టి మొక్క స్వభావం మండస్వభావాన్ని మార్చేయటమే కాక ఆ మార్పు వంశపారంపర్యా నిలిచిపోయిందని బుజువవుతున్నదని లిసెంకో అంటాడు. కాని అసలు విషయం వేరు. రెండోతరంలో కాయలు అంటే మండకికాసినకాయల విత్తుల్లోంచి పుట్టినకాయలు అన్నీ పెద్దసైజువికావు. అంటే కాసిన పెద్దకాయలన్నీకూడా ఎక్కడో బయటినుంచి మామూలు పెద్దరకం టొమేటో మొక్కలనించి వచ్చిన పుప్పొడి తగిలి కాసినవే అయి ఉండాలి. ఇట్లా వేరే తెగ మొక్కతో సంబంధం తగలకుండా లిసెంకో జాగ్రత్తలు తీసుకోలేదు. అదీ గాక యీ విధంగా కాసిన పెద్దకాయల్లోంచే విత్తనాలు తీసుకొని మూడోతరం తయారుచేశాడు. అందుచేత మూడోతరంలోకూడా పెద్దకాయలు కాయటంలో ఆశ్చర్యంలేదు. ఈఅన్ని కారణాలవల్ల లిసెంకో చేసిన ప్రయోగాల్ని రూఢిగా నమ్మటానికి వీలు లేకుండా పోతోంది.

పోతే ఈ తప్పుడు ప్రయోగాలని ఆధారం చేసుకుని లిసెంకో మరొక సూత్రాన్ని కూడా నిర్వచించాడు. పైచెప్పిన ప్రయోగంలో మండలో వచ్చిన

మార్పు, మంచికీ, మొక్కకీ పెట్టిన అతుకు ద్వారానే వచ్చివుండాలి. అంటే సంక్రామ ప్రక్రియలో జీనేలు క్రోమోజోములే గాక మొక్కలనుండి కారే నీరూ, జిగురు కూడా పాల్గొంటున్నాయి అని అర్థంట! దీన్నిబట్టి శరీరంలోని ప్రతిభాగమూ సంక్రామప్రక్రియలో పాల్గొంటుందని అతనివాదం! అతడిచ్చిన నిర్వచనం ఇక Heredity అన్నదానికీ దాన్ని మార్చడానికి అతడిచ్చే చిట్కాలు పరిశీలిద్దాము. గతానుగతికంగా బహుతరాలనుంచీ ఏ బహిః పరిస్థితుల సారాన్ని పరంపరగా జీవులు సంగ్రహించుకుంటూ వచ్చాయో దానిని ఆనువంశిక తత్త్వం అనవచ్చును. ఆ ప్రభావం యిన్ని తరాల మీదుగా కరుడు గట్టుకుని వస్తూవుండడంచేత దాన్ని అమాంతంగా ఒక్కసారి మార్చివేయడం సాధ్యం గాకపోవచ్చును. కాని కరుడుగట్టిన ఈ తత్త్వాన్ని కదలబారేట్లు చేయడానికి మూడురకాల ఉపాయాలు ఉన్నై. (౧) మొక్క చిన్నదిగా ఉండగానే మరోరకం మండని తెచ్చి అంటుగట్టటం. (౨) అదును కనిపెట్టి హఠాత్తుగా పరిస్థితులు మార్చివేయటం. (౩) భిన్నభిన్న వాతావరణాల్లో బహుదూరదేశాల్లో పెరుగుతూవచ్చిన ఆడ జంతువుల్నీ, మగజంతువుల్నీ తీసుకొచ్చి కలపటం."

లిసెంకో చెప్పిన ఈ మూడు పద్ధతుల్లోనూ మొదటిపద్ధతి ప్రయోగరీత్యాను, సిద్ధాంతరీత్యాను నిలవలేదని పైనే చెప్పివున్నాము. మూడో పద్ధతి కొత్తదేంకాదు. భిన్నభిన్న తత్త్వాలుగల జంతువుల్ని కలిపినప్పుడు వాటి సంతతిలో అనేక కొత్తరకాల జంతువులు కలుగుతాయి అన్నది అనాదిగా తెలిసిన విషయమే. మెండెల్ మార్గన్ల సూత్రాలప్రకారం కూడా దీనికి సమన్వయం చెప్పవచ్చును. పోతే రెండో పద్ధతి ఒక నిర్దిష్టమైన భాషలోనైనా లేదు. అదును అందకుండా, పోకను పొందకుండా సందిగ్ధంగా ఉంది. అసలు అతను వాడే పరిభాష శాస్త్రీయమైనదికూడా కాదు. కవిత్వంతోనూ, ఉపమానాలతోనూ శాస్త్రవిషయాలకి అర్థం చెబుతాడు.

స్వపక్షస్థాపన యిలావుంటే పరపక్షఖండన మరింత విచిత్రంగా ఉంటుంది. మెండెల్ సూత్రాలని గురించి మాట్లాడుతూ ఆ పప్పుసూత్రాలు తన దగ్గర ఉడకవని నిరసించాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒకగుణం అడుగుని యింకోగుణం మరుగుబడిపోవడం సంకీర్ణమైయున్న గుణాలు వేరువేరుగా సంతతికి సంక్రమించటం సంభవిస్తుందని మెండెల్ నిరూపించాడు. దీన్ని తన సిద్ధాంతం ప్రకారంకూడా అర్థం చెయ్యవచ్చునని అంటూ లిసెంకో యిలా చెప్పాడు. "మనం అన్నంతిని రొట్టె జీర్ణించుకుంటామో అల్లాగే ఒక గుణం రెండో గుణాన్ని జీర్ణంజీర్ణం వాతాపి జీర్ణం చేస్తుందన్నమాట. గుణాలు వేరువేరుగా సంక్రమించటం అంటారూ? దానిదేముందీ. దానికి తేలిగ్గా అర్థం చెప్పవచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడు చూశారూ తిన్నతిండి ఎక్కువై అరక్కపోతే మనం ఏం చేస్తాము? డోక్కుంటాం. అలాగా యీ గుణాలు వేరువేరుగా బయటపడడం అనేది కూడా ఒక విధమైన డోకువంటిది. ప్రకృతి చేసుకునే వాంతి అన్నమాట."

ఎక్స్‌రేలు, కోల్షికీనుల ప్రయోగాల్నిగురించి మాట్లాడుతూ కోల్షికీనువంటి ఘోరమైన విషాలతో నియో మెండెలియన్ శాస్త్రజ్ఞులు మొక్కల్నీ, చెట్లనీ నిష్కారణంగా నానా హింసలూపెట్టి బాధిస్తున్నారన్నాడు. ఒక తెగకీ, యింకో తెగకీ మధ్య ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో మనుగడ కోసం పోరాటం జరుగుతూ ఉంటుందనే ప్రకృతి సత్యాన్ని నిరాకరిస్తూ "ఈమాట బూర్జువా సైన్సు చెబుతోంది. పెట్టుబడిదారీ సమాజాల్లో అధిక సంఖ్యాకులు దుర్భర దారిద్ర్యాన్ని అనుభవిస్తున్నారు గనక దాన్ని సమర్థించటానికే బూర్జువా వైజ్ఞానికులు ఈ అభూతకల్పన చేశారనటానికి సందేహం లేదు" అన్నాడు. తన సిద్ధాంతం యొక్క ఔత్కృష్ట్యాన్నీ, పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతాల నికృష్టత్వాన్నీ నిరూపిస్తూ యిలా మాట్లాడాడు. "ఒక సిద్ధాంతం జగత్తును మానవుడు యథేచ్ఛగా తీర్చి దిద్దవచ్చునని వాదిస్తున్నది. ఇంకోటి సృష్టి అంతా యాదృచ్ఛికంగా ఛాన్సువల్ల జరుగుతోంది అంటోంది. ఒకటి క్రియలో సత్ఫలితాలకు దారి తీస్తుంది. ఇంకోటి ఎందుకూ కొరగాని వట్టి సిద్ధాంతం."

జెనెటిక్సు శాస్త్రానికి కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతాన్ని అంటుకట్టి రష్యా లిసెంకో సిద్ధాంతమనే విషఫలాన్ని పండించుకుంది. లెనిన్ వ్యవసాయిక

పరిషత్తులో జరిగిన చర్చలను, ఆ పరిషత్తు చేసిన తీర్మానాలనూ చదువుతూవుంటే అడుగడుగునా మనస్సుకు ఈ భావమే ఆఘాతమై తగులుతూ ఉంటుంది.

యుద్ధానంతరం రష్యాలో సర్వమైన శాస్త్రాలనీ, సర్వమైన భావననీ, కమ్యూనిస్టుసిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా మల్చుకోచ్చేపని కమ్యూనిస్టుపార్టీ సెంట్రల్ కమిటీ సభ్యుడైన ఎ. ఎ. ఝూడెనోవ్‌కు అప్పగించబడింది. ఒక సిద్ధాంతం గాని, ఒక కృతి గాని, ఒక గానంగాని ఈక్రింద చెప్పిన నాలుగు పరీక్షలకి నిలిచి నప్పుడే అది అభ్యుదయదాయక మౌతుందని ఝూడెనోవ్ సూచించాడు: (౧) సామాన్య ప్రజానీకానికి తక్షణమే అర్థంకావాలి. (౨) ప్రజలకి కొత్త ఆశ, కొత్త ధైర్యం కలిగించాలి (౩) సద్యః ఫలితాలని యివ్వాలి. (౪) స్వచ్ఛమైన స్వదేశీతనం ఉట్టిపడాలి.

* * *

ఒక శాస్త్రాన్నిగాని, ఒక కళనుగాని, దేనికి సహజమైన ప్రమాణాన్నిబట్టి దానికి విలువకట్టాలి గాని, కళలమీద శాస్త్రప్రమాణాలను, శాస్త్రంమీద రాజకీయ ప్రమాణాలను విధించటానికి ప్రాతలు మొదలు పెడితే ఆ కళలూ, ఈ శాస్త్రాలూకూడా క్రమేపీ భ్రష్టమైపోవటం అనివార్యం.

రష్యాలో ఈనాడు శాస్త్రాలూ, కళలూ వెర్రి తలలు వేస్తున్నాయి అంటే ఈ ప్రమాణాల సాంకర్యమే దానికి ప్రధానకారణం.

అసలు రష్యాకు ఇటువంటి విపరీతమైన దృష్టి ఎందుకు ఏర్పడిందీ జూలియన్ హాక్స్లే ఈవిధంగా వివరించి వున్నాడు:—

౧. మార్క్స్ చెప్పిన గతి తార్కిక భౌతిక వాదం శాస్త్రీయం అని కమ్యూనిస్టులు భావించడంచేత శాస్త్ర విషయకములైన భావాలుగాని, విజ్ఞానం గాని ఆ వాదాన్ని మించి పోగల్గడం వారికి నచ్చదు అందువల్ల శాస్త్ర విషయకములైన భావాలకుగాని విజ్ఞానానికిగాని స్వతంత్రమైన ఉనికి పనికిరాదని వీరు అంటారు.

౨. కమ్యూనిస్టుల లెక్క ప్రకారం ఏ శాస్త్ర మైనా సంఘంయొక్క ఉనికినిబట్టి నిర్ణయింపబడ వలసినదై పోతుంది. మార్క్స్ మతం ప్రకారం ఈ సంఘానికి మూలసత్యం ఆర్థికమైనదిగనుక అది మూల ధర్మం కాదని సైన్సువల్ల ఒకవేళ ఋజువైతే అది సైన్సు కాకుండా పోతుంది.

౩. రష్యాలో శాస్త్రపరిశోధనలలో క్రమబద్ధమైన ప్రయోగాల కంటె, సిద్ధాంతానికి ప్రాముఖ్యం ఇస్తున్నారు. ఇది సరి అయిన పద్ధతి కాదు. అందువల్ల అచ్చట అచ్చమైన శాస్త్ర పరిశోధనలు జరిగే సావకాశం సంకుచితమై పోతున్నది. శాస్త్రం అనేది ప్రకృతిలోని యథార్థవిషయాలవల్ల నిర్ణీతం కావాలిగాని సమాజంలోని స్థితిగతులనుబట్టి కాదు.

ఆధునిక యుగంలో నవ్య ప్రజాస్వామ్య రాజ్యాలలోనేమి, ప్రజాస్వామ్య రాజ్యాలలోనేమి ప్రభుత్వాలు సర్వాధికారాలు హస్తగతం చేసుకుని వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యాన్ని, భావనాస్వాతంత్ర్యాన్ని అంతకంతకు పరిమితం చేస్తూ ఉన్నాయి. అధికార కేంద్రీకరణం ఆధునిక యుగానికి సర్వసామాన్య లక్షణంగా కనిపిస్తోంది. సమాజాలు సంఘటితత మౌతున్నకొద్దీ ఈ పరిణామం కొంతవరకు అనివార్యం. కాని వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యాన్నీ, భావనాస్వాతంత్ర్యాన్నీ అరికట్టడానికి కూడా, ఒక పరిమితి ఉండాలి. హద్దు మీరి పోయి నప్పుడు ఎటువంటి విపర్యాసాలు కలుగుతాయో రష్యాలో మనమీనాడు ప్రత్యక్షంగా చూస్తూనే ఉన్నాము. ఒక్క రష్యానే అనవలసిన పనిలేదు. నిజానికి అమెరికా స్థితికూడా యించుమించు యిలాగే వుంది. అమెరికాలో కొన్ని రాష్ట్రాల్లో ఇవల్యూషన్ శాస్త్రాన్ని బోధించకూడదని నేటికీ ప్రభుత్వాలు నిషేధిస్తూ ఉన్నాయని చెబితే నమ్మేటట్లుగా కూడా ఉండదు. దేశశ్రేయస్సు పేరుతో ప్రభుత్వాలకు ఈ విధంగా సర్వాధికారాలను కట్టిపెట్టటంతో వచ్చే ప్రమాదాలను గుర్తించి ప్రభుత్వాధికారానికి ఖచ్చితమైన హద్దులను ఎంతత్వరలో ఏర్పరిస్తే ప్రజాస్వామ్యానికి అంతశ్రేయస్సు.

అపరాధి

ఏకాంక నాటిక

శ్రీ ఆమంచర్ల గోపాలరావు

అంకితము.

న్యాయమును అనుసరించు పోలీసులకు.

ఈ నాటికయందలి పాత్రలు ఎవ్వరినీ ఉద్దేశించి వ్రాసినవి కావు. అన్నీ కల్పితములు. ఏవయినా పోలికలు కన్పించిన అవి అవివక్షితములు.

పాత్రలు

రామయ్య: జైలువార్డరు. వయసు ఏబది. జీవితభారం అతన్ని క్రుంగదీసింది. ముఖంలో విచారం ఘనీభూతం.

కోదండరావు: పోలీసు ఇన్స్పెక్టరు. వయసు నలువది అయిదు. ఘట్టి మనిషి.

తిరుపతి: కానిస్టేబులు. వయసు ముప్పది అయిదు.

సత్యనారాయణ: ఖైదీ. వయసు ఇరువది నాలుగు. కపటం లేని ముఖం.

కనకలత: వేశ్య. వయసు పదునారు, పదునేడు ఉండవచ్చు. అందమయినది.

సుబ్బయ్య: మరో పోలీసు కానిస్టేబులు. వయసు ఏమయినా ఉండవచ్చు.

రంగము

రంగము మధ్యగా జైలు కటకటాల గది ప్రేక్షకులకు ఎదురుగా ఉంటుంది. ఇటు అటు ఘనమయిన రాతిగోడ. గోడలో కుడివైపున మూడడుగుల ఎత్తున, తలుపుప్రక్కగా ఒక గూడు. గదితలుపుకు తాళం ఈ గూటిలో ఉంటుంది. గదికి ముందు వరాండా ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. ఈ వరాండా కనీసం అయిదడుగుల వెడల్పు ఉంటుంది. వరాండాలో కంటె, గదిలో వెలుగు తక్కువ. అయినప్పటికీ, గదిలోని వెనుక గోడ, స్పష్టంగా తెలియవస్తుంది. కటకటాలకు, వెనకగోడకు, కనీసం ఏడెనిమిది అడుగు లుండడం మంచిది. గదిలో వెలుగు ఒకవయిపు ఎక్కువగా ఉంటుంది. ఎడమభాగం వెలుతురుగాను, కుడిభాగం చీకటిగాను ఉండడం మంచిది.

రంగమంతా కటికరాతిగోడలు, ఇనుప కటకటాలు తక్క, మరేమి కానరావు.

పాత్రల ప్రవేశ నిష్క్రమణాలన్నీ, ముందున్న వరాండాలోనే, కుడి ఎడమల వుంటాయి. కుడికి వెళ్ళడం జైలు లోభాగాని కని, ఎడమకు వెలుపలి కని ఉద్దేశించాము.

ప్రాతఃకాలము.

ప్రవేశం: సత్యనారాయణ.

సత్యనారాయణ కటకటాలకు వెనుకగా అటూ ఇటూ తిరుగాడుతుంటాడు. అతని వైఖరిలో అంతఃకలవరము ప్రబలమైనదని స్పష్టము. రాత్రి బట్టలు మార్చలేదు. మాసి నలిగివుంటాయి. క్రాఫు బాగా చింపిరిగా ఉంటుంది. నిద్ర లేని ముఖం వాడి ఉంటుంది. తెరలో గంటల శబ్దం. తొమ్మిది వినబడుతాయి. తిరుగుతున్న సత్యనారాయణ కటకటాల ఎదురుగా ఆగి లెక్క పెడతాడు.)

సత్య: ఒకటి.... రెండు.... మూడు... నాలుగు... అయిదు... ఆరు... ఏడు... ఎనిమిది.... తొమ్మిది... (గంటలు ఆగిపోతాయి.) తొమ్మిది!... తొమ్మిది!...

అవును! తొమ్మిది! తొమ్మిది గంటలయింది! (మళ్లీ నడక ప్రారంభిస్తాడు.)

(ప్రవేశం : కుడినుంచి రామయ్య. రామయ్య వార్డరు యూనీఫారంలో వుంటాడు. రామయ్య బూట్సుల శబ్దం గాఢంగానే ఉంటుంది. చేతిలోని తాళాలగుత్తి చప్పుడు మరింత ఘనమయినదే. సత్యనారాయణ వీశబ్దమూ వినడు.)

రామ : (కటకటాల ప్రక్కగా నిలిచి సత్యనారాయణను ఒక్క క్షణం వీక్షిస్తాడు.)

అబ్బాయీ!...(సత్యనారాయణ ఇదీ వినడు. ఆలోచిస్తూ నడుస్తుంటాడు.

(కొంచెం గట్టిగా) సత్యనారాయణా!

సత్య: (ఆగి, రామయ్యకేసి చూస్తాడు. నెమ్మదిగా కటకటాలను సమీపిస్తాడు.)

తొమ్మిది గంటలయింది.

రామ: అవును! ఇప్పుడే తొమ్మిది కొట్టారు

సత్య: ఇక్కడకూడా కాలానికి గణన ఉంది. చాల చిత్రమయిన విషయం కాదూ?

రామ: చిత్రమేమీ లేదు. గణన లేనిదే మానవుడికి జీవితం అనేది లేదు. మృత్యుముఖాననే మానవుడు క్షణాలను లెక్కిస్తాడు. విమోచన కానవమ్మ కారాగారంలో గంటలు లెక్కించడం ఏమాత్రం వింత కాదు. అది సహజం!.......నీవేనా రాత్రి మూడు గంటలకు వచ్చిన కొత్త ఖైదీవి?

సత్య: అవును! నన్ను ఇక్కడికి తెచ్చినప్పుడు మూడు గంటలు కొట్టారు. తర్వాత నాలుగు. తర్వాత అయిదు, తర్వాత ఆరు! తర్వాత ఏడు! తర్వాత ఎనిమిది! తర్వాత తొమ్మిది! అవును తొమ్మిది! ఇప్పుడు తొమ్మిదికొట్టారు. తొమ్మిది గంటలయింది.

రామ: అవును! ఆఫీసులో గంటలు కొడతారు. అందుకొరకు ఒక మనిషి. అతనికి జీతం ఇస్తారు.

సత్య: పాపం!

రామ: ఎందుకు పాపం?

సత్య: అతని జీవితమంతా గంటలు లెక్కించడంతోనే సరిపోతుంది.

రామ: అవును! తల కొక పని! వాడు గంటలు కొడతాడు.

సత్య: నీవు ఖైదీలను లెక్కపెడుతావు!

రామ: నిజం! అది నా పని! ఖైదీలు వస్తుంటారు; పోతుంటారు. వాళ్ళను జాగ్రత్తగా ఒప్పజెప్పడం నా పని. నాకు అందుకు జీతం ఇస్తారు......నేను వార్డరును!

సత్య: నీవు వార్డరువు! నీకు పేరు లేదు! (గట్టిగా నవ్వుతాడు.)

రామ: (కించిత్ కోపం వస్తుంది) నాకు పేరు లేకపోవడం ఏమిటి? నాపేరు రామయ్య! కాని నన్ను ఇక్కడ అందరూ వార్డరనే పిలుస్తుంటారు. ఒకొక్కప్పుడు నాపేరు రామయ్య అని నేనే మరిచిపోతానని పిస్తుంది. వార్డరేమిటి, వార్డరు! అదొక పేరా? నేను కాకపోతే మరొక వెంకయ్య వార్డరు. నాపేరు రామయ్య! వార్డరని పిలిస్తే నాకు నిజంగా కోపం వస్తుంది. నన్ను రామయ్య అనే పిలవాలి ... తెలిసిందా!

(తెరలో! "వార్డర్! వార్డర్!" అని కేక.) అదుగో చూచావా?....ఇదే వరస!

(ఎడమకు చూచి, గట్టిగా) చిత్తం! వస్తున్నానండీ! (ఎడమకు నిష్క్రమణ.)

(సత్యనారాయణ వార్డరు వెళ్ళినవయిపు చూస్తాడు. కొంచెం నవ్వు వస్తుంది. ముందుకు రావడంలో కటకటా లడ్డుతాయి. ముఖంలో విచారం మళ్ళీ ఘనీభవిస్తుంది)

సత్య: కటకటాలు! అవును! ఇనుపకటకటాలు! గట్టిగా బంధించారు!....... నేను ఖైదీని!

(కటకటాలను, ఒక్కసారి తీక్షణంగా చూచి వెనక్కు తిరిగి, నడక తీవ్రంగా సాగిస్తాడు.)

(ప్రవేశం ఎడమనుంచి తిరుపతి. తిరుపతి యూనిఫారంలో ఉండడు.)

తిరు: సత్యనారాయణగారూ!

సత్య: (ఆగి, తల ఎత్తి చూచి) ఏం కావాలి?

(నడక మరింత తీవ్రంగా సాగిస్తాడు)

తిరు : నాపేరు తిరుపతి. మరిచి పోయినారు

సత్య: (నటన ఆపి, కటకటాలు సమీపించి, తిరుపతిని పరీక్షగా చూస్తాడు) తిరుపతా!.... ఏమయిందే?

తిరు: పూర్తిగా మరిచిపోయినారు. పోయిన సంవత్సరం ఒక దేవుడి పీటను నాకు చేసి ఇచ్చారు. ఎంత అందమయిన పీట! దాన్ని చూచి ఆ పనితనం మెచ్చుకోనివారు లేరు. వడ్రంగిపనిలో మీకు మంచి పేరు ఉంది.

సత్య: ఎంత పొరపాటు చేశాను!

తిరు: పొరపాటు ఏమిటండీ?

సత్య: నీవు పీటను చూస్తూ దేవుణ్ణి మరిచి పోతావు. అలాంటి పీటను నిర్మించడం పొరపాటు కాదూ?......అది చెప్పడానికా వచ్చావు?

తిరు: అదేమిటండీ! లక్షణమయిన దేవుడి పీటను మా ఇంటికి ప్రసాదించారు. నేనూ, నా భార్యా, పిల్లలూ రోజూ దేవుడిని పూజిస్తూ మీ పేరు తలుచుకుంటాము. మిమ్ములను చూచిపోదామని వచ్చాను. మీరు ఇక్కడికి ఇలా రావడం ఎంత దురదృష్టమండీ! అయినా, ఎవరి దశ ఎప్పుడు ఎలాగుంటుందో ఎవరు చెప్పగలరు?

సత్య: ఏం చెప్పకపోతే!

తిరు: అదేమిటండీ? అన్నిటికీ కట్టె విరిచిన రీతి జవాబు ఇస్తారు! మీ చిత్తం పూర్తిగా మారింది. నిజం! హఠాత్తుగా కొంప విరిగి నెత్తిన పడ్డరీతి, ఈ మహా ఆపత్తు అనుకోకుండా మీమీదకు వాలింది.

ఈ పరిస్థితిలో ఎవరికైనా నిబ్బరం చెడుతుంది. తప్పదు!

సత్య: తిరుపతీ! నీవు ఎవరో, ఎందుకు వచ్చావో నాకు తెలియదు. నీవు ఏం మాట్లాడుతున్నావో నాకు అర్థం కావడంలేదు. నీకు దేవుడి పీటను నేను చేసి ఇచ్చి ఉండవచ్చు. అనేకమందికి అనేక వస్తువులను చేసిఇచ్చాను. కొద్దో, గొప్పో ప్రతివస్తువు కూలీ నాకు సక్రమంగా ముట్టింది. ఎవరికి ఏ వస్తువు ఎప్పుడు చేసి ఇచ్చానో నాకు జ్ఞాపకం లేదు. ఒకరిద్దరికి ఇవ్వవలసిన వస్తువులు పూర్తిఅయినా కాకుండా, కొట్టులో అలాగే పడిఉన్నాయి. వాళ్లు నన్నుగూర్చి ఏమను కుంటున్నారో?......ఏమయినా అనుకోనీ! ఆ వస్తువులను నేనింక ఎలా పూర్తిచేసి ఇవ్వగలను? ఇప్పుడు నావిషయం ఏమి ఆలోచించగలను? అమాంతంగా పట్టుకున్నారు! నన్నిక్కడికి లాక్కొచ్చారు! కొట్టులో వేశారు! కటకటాలు మూశారు! తాళం బిగించారు!......అవును! ఇనుప కటకటాలు!......ఇప్పుడు నేను మహా అయోమయంలో ఉన్నాను! ఒకప్రక్కనుంచి నిబిడాంధకారం నా తెలివిని కప్పివేస్తున్నది! మరోప్రక్కనుంచి తీక్ష్ణజ్వాలలు నా హృదయాన్ని దహించివేస్తున్నాయి! మనస్సులో పెద్ద మంచుగడ్డ పడి నిలిచిపోయింది! శరీరమంతా ఒక పెద్ద తాపం! ముళ్లకంపలు చర్మమంతా పట్టి పీకుతున్నాయి! ...నాలో చైతన్యం లేదు!...నిలకడ లేదు!... ...జీవం లేదు!...చచ్చిపోలేదు!...తిరుపతీ నాబాధ నాకే అర్థంకావడంలేదు. నన్ను ఇప్పుడు వదిలేయి! ఒంటరిగా వదిలేయి! నా బాధ నన్ను పడనీ!...

(చటుక్కున వెనక్కు తిరిగి, వెర్రిగా తలవంచి నవుస్తాడు. తిరుపతి ఒక్కక్షణం సత్యన్నారాయణను తిలకిస్తాడు. సత్యన్నారాయణ గోడకు నడుస్తూ ఉంటాడు.)

తిరు: అయ్యా!

సత్య: (ఆగి, వెనక్కు తిరగకుండానే) నీ వెవరు?

తిరు: నేనే నండీ!

సత్య: నేను!... నే నంటే?

తిరు: నేను, తిరుపతిని.

(సత్యన్నారాయణ వెనక్కు తిరిగి తిరుపతిని చూస్తాడు)

సత్య: తిరుపతివా? (వేగంగా సమీపిస్తాడు. కటకటాలు అడ్డుతాయి.)

తిరుపతివా? ఇంకా ఇక్కడే ఉన్నావా? నీ కేం కావాలి? చప్పున చెప్పు! నేనిప్పుడు బంధితుడనై కారాగారంలో ఉన్నాను. చూడు! రాతిగోడలు! ఇనుప కటకటాలు!......నీకు దేవుడి పీటగాని, మరో పీటగాని చేసిఇవ్వడం సాధ్యం కాదు.

(తన చేతులు చూచుకుంటాడు) నిజం! చేతులు రెండూ ఉన్నాయి! ఇవి నా చేతులే! (కటకటాలను చూస్తాడు) ఈ కటకటాలు!... (కటకటాలను

గట్టిగా ఊపి, శాసించి.) నిజం! ఈ కటకటా లేం చేశాయి? మనుష్యులే వీటిని నిర్మించారు.

తిరు: మీరు కొంచెం శాంతిస్తే......

సత్య: శాంతం అంటా వేమిటి? శాంతం అంటే నీవు ఎరుగవు: కారాగారంలో శాంతం ప్రేత భూమిలో శాంతంవంటిది. ప్రేతభూమిలో అంతా ప్రశాంతంగానే కానవస్తుంది. కాని అచట అనుక్షణం కాళీరుద్రులు భూత, ప్రేత, పిశాచాది గణాలతో భీభత్సతాండవం సల్పుతుంటారు. ఆ ఘోరభీభత్సకల్లోలం ఛాయామాత్రంగా మానవులోకింత ఎరుగు. అందుచేతనే ప్రేతభూమి అంటే మానవుడికి ఒక అనిర్వచనీయమయిన భయం. తిరుపతీ! ఈ కారాగారం కూడా ఆ ప్రేతభూమివంటిదే. ఇక్కడ బ్రతికిన ప్రేతలు తిరుగాడుతాయి. అంతే! ఇచటి మహాక్షోభను నీ వెరుగవు! ఎరుగలేవు! కటకటాల బయట నిలిచినవాడికి ఎలా తెలుస్తుంది?... ...తిరుపతీ! శాంతానికి ఇచట తావు లేదు! ఆ మాట ఉచ్చరించవద్దు. నీ కేం కావాలి?

తిరు: ఒక్క విషయం ఎరుగకోరి తమవద్దకు వచ్చాను.

సత్య: ఏమిటా విషయం?

తిరు: ఏమి లేదు? మీకు ఆ రంగూను సుబ్బరామయ్యమీద ఎందు కంత కోపం వచ్చింది?

సత్య: ఏ సుబ్బరామయ్య?

తిరు: రాత్రి......

సత్య: అతడా! నా కెందు కతనిమీద కోపం? అసలు నాకు ఎవరిమీద మాత్రం కోపం ఎందుకు?

తిరు: అయితే అంత హటాత్తుగా మీరు ఎందు కతన్ని పొడిచి చంపేశారు?

సత్య: (చకితు డౌతాడు. మాట్లాడేకొలది ఉద్రేకం హెచ్చుతుంది.) నే నతన్ని చంపలేదు! చంపలేదు! నిజంగా నేను చంపలేదు! అనవసరంగా నన్ను పట్టి బంధించి ఈ కటకటాల వెనుక పెట్టి తాళంవేశారు! నేను చంపలేదు. తిరుపతీ! నామాట నమ్ము! నీ వయినా నమ్ము! ఈ చేతులతో మానవ జీవితాన్ని అలంకరిస్తాను. హత్యచేయ వీచేతులు. నే నతన్ని చంపలేదు!

తిరు, మీరు చంపలేదా!

సత్య: అవును! నేను చంపలేదు.

తిరు: అయితే ఎవరు చంపారు?

సత్య: ఏమో!

తిరు: అదేమి టండీ! సుబ్బరామయ్య కేక విని బీటుజవాను పరుగెత్తుకొచ్చాడు. మర్రిచెట్టుక్రింద నెత్తుటి మడుగులో సుబ్బరామయ్య చచ్చి పడి ఉన్నాడు. చెట్టుమొదటనే మీరు నిలిచిఉన్నారు. అతణ్ణి పొడిచి ఎవరయినా పారిపోతుంటే మీరు చూశారా? వా డెవరో చెప్పేయండి. తక్షణం మిమ్ముల్ని వదిలేస్తారు.

సత్య: నే నెవ్వరినీ చూడలేదు. "అయ్యో! చస్తిని" అని ఒక వెర్రికేక విన్నాను. అక్కడికి పరుగెత్తాను. చెట్టుక్రిందనే ఆ ముసలివాడు పెద్ద నెత్తుటిమడుగులో పడి తన్నుకుంటున్నాడు. ఎంత ఎంత నెత్తురు. నెత్తురు! మెడనుంచి నెత్తురు ప్రవాహం లాగ కారిపోతున్నది. అంత నెత్తురు నేను ఎప్పుడూ చూడలేదు. నాఒళ్లు జలదరించిపోయింది. నావం ట్రుక లొక్కసారిగా నిక్కపొడుచుకున్నాయి. నా కళ్లుతిరిగిపోయినాయి. చెమటతో తడిసిపోయిన ట్లయింది. నాలో ప్రాణం నశించిన ట్లయింది! కళ్లుమూసుకున్నాను. నాలో ధైర్యం పూర్తిగా తప్పింది! ఎంత ఘోరం! ఆ ఘోరదృశ్యం తలుచుకుంటే ఇప్పుడు సయితము నా ఒళ్లు జలదరించిపోతున్నది. తిరుపతీ! నా కేమి తెలియదు. నే నలా ఎంతసేపు నిలుచున్నానో చెప్పలేను. హటాత్తుగా వెనుకనుంచి ఎవరో పట్టేశారు. వాడు చాలా బలవంతుడు! తర్వాత కేకలు వినిపించాయి. అనేకమంది చేరారు. నన్ను గట్టిగా త్రాళ్లతో బంధించివేశారు. నేను చంపలేదని మరిమరీ చెప్పాను. నామాట ఎవరూ వినిపించుకోలేదు. నేను చంపానని నిర్ధారణ చేశారు. నన్ను ఖైదుచేశామన్నారు. తెచ్చి ఈ గదిలో తోసి కట్లు విప్పారు. కటకటాలు మూసి తాళం వేశారు. అప్పుడు మూడు కొట్టింది. అంతే! అతని పేరు సుబ్బరామయ్య అని తర్వాత నాకు తెలిసింది. నేను అతన్ని చంపలేదు. నిజం! నేను చంపలేదు!

తిరు: అది నిశీథసమయము. దాదాపు పన్నెండు గంటల రాత్రి. ఆ సమయంలో మీ రెందు కక్కడ ఉన్నారు?

సత్య: ప్రక్కగానే నా ప్రియురాలి గృహం ఉంది. రోజూ అదేసమయానికి నా ప్రియురాలి వద్దకు వెళుతుంటాను.

తిరు: అంత రాత్రివేళా ?

సత్య: అవును అంత రాత్రివేళ నే! పనంతా ముగించి వంట చేసికొని, భోజనం చేసి, అన్నీ సర్దుకొనేటప్పటికి, రాత్రి పదకొండు దాటుతుంది. అటు తర్వాత నే ప్రియురాలిదర్శనానికి సావకాశం.

తిరు: నిజం! మేముసయితం అంతే! మాకు భార్యాపిల్లలు అంతా ఇంట్లోనే వుంటారు. పనంతా మాచుకొని ఇల్లు చేరేసరికి, ఏదో హడావుడికబురొస్తుంది. అన్నీ వదిలి పరిగెట్టాలి [నిట్టూర్పు విడుస్తాడు]........మా జీవితం నిజంగా ఎడారి.

సత్య: ఎడారి కావచ్చు! ఎడారిలో ఇసుక వుంది. ఎప్పు తగ్గులు కనిపిస్తాయి. వేడిగాడ్పులున్నాయి. వణుకు పుట్టించే చలి వుంది. రాత్రి పగలు లున్నాయి. సంపూర్ణసంచలనం ఉంది. కాని, తిరుపతీ! ఖైదులో పరమ శూన్యత్వం. గంటలు వినబడు తాయి. అంతే!

తిరు: నిజం! నిజం!......సత్యనారాయణ గారూ! తమ ప్రియురా లెవరు ?

సత్య: కనకలత! రాత్రి నేను కనకలత ఇల్లు చేరలేదు. ఎంతసేపు కాచుకకూర్చున్నదో ? ఏమనుకుంటున్నదో, కనకలత!

తిరు: కనకలతా! ఆ రంగూను కనకలతే! కనకలత భోగంది కాదూ ?

సత్య: అవును! కనకలత భోగం దే!...కనకలత నా ప్రేయసి! [వెనక్కు తిరిగి గోడకు నడుస్తాడు.]

తిరు: [ఒక్క క్షణం చూస్తాడు] సత్యనారాయణగారూ!

సత్య: [చటుక్కున తిరుగుతాడు. విసుగు, కోపం అతని ముఖంమీద కానవస్తుంది. కటకటాలు సమీపించి మాట్లాడుతాడు]

ఏమిటి? ఇంకా సత్యనారాయణగారితో నీకేమి పని ఉంది? నాకు తెలిసినంతవరకు, సర్వం నీకు చెప్పాను. నే నా మనిషిని చంపలేదు!...... మరెవ్వరినీ చూడలేదు!

......నాకు మతి పోతోంది! నన్ను కదిలేయి! నీవు వెళ్లు!

[ప్రవేశం! ఎడమనుంచి, వార్డరు రామయ్య. చేతిలో తాళాల సుత్తి ఉంది.]

రామ: ఏమిటి తిరుపతీ! సత్యనారాయణను బాధపెడుతున్నావు? అతడు ఖైదీ!

తిరు: ఏమీ లేదు! రాత్రి జరిగిన సుబ్బరామయ్యహత్యనుగూర్చి ప్రశ్నించాను. ఆయనకు కోపం వచ్చింది.

రామ: [కుడివైపుకు వస్తాడు] ఆ తుచ్ఛ సుబ్బరామయ్యహత్యవిషయమా ? వాడు పరమ పాపి! వాడిని చంపినవాడు మానవసంఘానికి ప్రబల సేవ చేశాడు. ఆ పరమనీచుడి హత్యవిషయం ఇత డే మెరుగు ?

తిరు: నీచుడో! దుష్టుడో! ఆయన్ను పొడిచి చంపారనేగా ఈయన్ను ఖైదు చేసింది.

రామ: ఏమన్నావు! (నిర్ఘాంతపోతాడు. చేతిలోని తాళాల సుత్తి జారి క్రిందపడుతుంది.)

సత్య: (గట్టిగా) నే నతన్ని చంపలేదు! ముమ్మాటికి నేను చంపలేదు!

(వెనక్కు తిరిగి చరచర చీకటిలోకి వెళ్లుతాడు. ప్రేక్షకులకు సత్యనారాయణ కనుపించడు.]

తిరు: (తాళాల సుత్తిని ఎత్తి రామయ్య కిస్తూ) రామయ్యా!...... నీ తాళాలు!

రామ: (నిర్జీవయంత్రంలాగ, తాళాలను అందుకుంటాడు. అతని ఆలోచన లిక్కడ లేవు.) అవును!

(తిరుపతి వెనక్కు తిరిగి ఎడమకు వెళ్లబోతాడు. రెండడుగులు వేసేసరికి,)

రామ: (పిలుస్తాడు) తిరుపతీ!

తిరు: ఏమిటి రామయ్యా ?

(వెనక్కు తిరిగి రామయ్యను సమీపిస్తాడు)

రామ: తిరుపతీ! ఆ సుబ్బరామయ్యను నీ వెరుగుదువా ?

తిరు: రంగూను సుబ్బరామయ్యను ఎవ రెరుగరు? ఘనవ్యాపారస్తుడు, ద్రవ్యం బాగా గడించాడు. ఈమధ్య నే ఒక సత్రంసయితం కట్టించాడుగా అతన్ని ఎవ రెరుగరు ?

రామ : అవును! బాగా ఆర్జించాడు. కాని వాడు పరమనీచుడు! తన పాపపు కుళ్ళు కప్పిపుచ్చడానికి ఒక సత్రం కట్టించాడు. ఆ సత్రంఅంతా ఆ కుష్ఠుకంపు కొడుతూనేఉంది.

తిరు : అతని ఆర్జన అంత సక్రమం కాదని వినికిడి ఉంది. అయినా అది ఎవరికి తెలుస్తుంది? అతని ఆర్జనఅంతా రంగూనులోనే. ఈ కాలం ప్రజ చూచేది మనిషివద్ద చేరిన మొత్తం! అంతే! సుబ్బరామయ్య రంగూనులో అయితే నేమి, మరెక్కడయితే నేమి, పెద్ద మొత్తం చేర్చాడు. అతడు గొప్పవాడు.

రామ : (ఉద్రేకితుడౌతాడు) గొప్పవాడు! తుచ్ఛుడు!! పరమతుచ్ఛుడు!! వాడి పేరుఉచ్చరిస్తేనే పాపం! మహాపాపం!! కాలకూటవిషపూరిత తక్షకుడు కుంభంవాడు! పంసంటి కాపురాలను భగ్నంచేసిన సంఘవిచ్ఛేత్త! వాడు చచ్చాడు! సంఘానికి ఒక పీడ వదిలింది......గొప్పవాడు! గొప్పవాడు!! వట్టి తుచ్ఛుడు!

తిరు : తుచ్ఛుడో! గిచ్ఛుడో! వాడు చచ్చిపోయినాడు. వాడి పాపం పండింది. అంతే! వాడిని గూర్చి ఇక ఉద్రేకం అనవసరం. కాపురాలను చెడగొట్టాడన్నావు. ధనవంతులందరు చేస్తున్న పని అదే! కాకపోతే వాళ్ళ ధనం ఎలా పెరుగుతుంది? నిజానికి, తమకు మించిన ధనవ్యయం చేసి, అప్పు తీసికొని, ఇవ్వలేకపోవడం, బీదవాడిదిమాత్రం తప్పు కాదూ?

రామ : కష్టపడి కాలమంతా రక్తం నీరుఅయిందాక పనిచేస్తున్నప్పటికీ, సామాన్య నిత్యజీవనసౌకర్యాలకు చాలిన ద్రవ్యం సమకూర్చలేని సంఘంలో నిలిచిఉండడమే కష్టజీవి మొదటి తప్పు! కాని, తిరుపతీ! అవినంగా చెడినవాండ్లనుగూర్చి నేను ప్రసంగించడంలేదు. తిరుపతీ! ధనం కోలుపోవడంతోనే కాపురం భగ్నం కాదు. కట్ట గుడ్డ లేకపోయినా, తిన తిండి లేకపోయినా, పూటపూటకూ సేకరించుకొంటూ, తిరుగాడుతూ, సంతోషంగా కాలం గడుపుకొనే కుటుంబాలనేకం.

తిరు : రామయ్యా! నీ భావం నా కర్థంకావడం లేదు.

రామ : నిజం! నీవు పోలీసువు. లయ తప్పి దుర్మార్గంలో సంచరించే మనుష్యుల వెంట, వేటకుక్కలాగ తిరగడం నీ వృత్తి. ప్రకృతిలయాభావం నీ కర్థం కావడం కష్టం!

తిరు : అంటే?

రామ : తిరుపతీ! అడవిలోనయితం జంతువులనేకం. అవీ జీవిస్తున్నాయి. ఒక్కొక్కప్పుడు వాటికి తిండి కొదుగడా, నీరయినా దొరక్కుండా దినాలు గడిచిపోతాయి. కాని వాటి జీవితంలో రమ్యత చెడదు.

తిరు : అవును! అప్పుడప్పుడు నేను పిచ్చుకలను గమనిస్తాను. వాటి ఆనందం అనిర్వచనీయం. నిజంగా వాటి జీవితంలోని సొంపు నా హృదయంలో ఈర్ష్య జనింపచేస్తుంది. వాటి జీవితం ఒక నృత్యంలాగ జరిగిపోతుంది. ఆ నృత్యానికి గానం ఎక్కడో?

రామ : హృదయంలో! అదే నీవు గమనించలేదు. తిండి కానరానప్పుడు హృదయతంత్రులు తెగవు! గూడు పడిపోయినప్పుడూ తెగవు! కాని తనువు, ప్రాణం, కంటె ఆప్తంగా ఎంచుకొనే సంగతి అదృశ్యమయినప్పుడు, ఆ దివ్యతంత్రులన్నీ ఒక్కమారుగా ముక్కలైపోతాయి. జీవితం విచ్ఛిన్నమయిపోతుంది. తిండి పుష్కలంగా ఉండవచ్చు! గూడు దివ్యంగా ఉండవచ్చు! కాని ఆ జీవి భగ్నహృదయ. దాని చలనచేష్టలన్నీ నిర్జీవయంత్రరూపమే. తింటూ తిరుగుతున్నప్పటికీ, అది ఒక శవమే! ఎండి, దానంతటదే కృశించి, చివర కది నశించిపోతుంది. అంతే, తిరుపతీ! అంతే!!

తిరు : నిజం, రామయ్యా! నిజం! కాని ఈ ముసిలి సుబ్బరామయ్య, కాపురాలను అవిధంగా.....

రామ : వాడి ముసలితనం ఒక వేషం! వాడు నాకంటె ఒకటిరెండు సంవత్సరాలు చిన్న. వాడు నేను కలిసి చిన్నతనంలో ఆడుకొనేవాండ్లం. వాడి ప్రకృతి నాకు బాగా తెలుసు. వాడికి ధనం ఉంది. పరమ పాపిష్టిధనం!

తిరు : ధనాన్ని తిడతా వేమిటి?

రామ : ధనం సామాన్యమనిషిని అతి నీచ మొనరిస్తుంది. బీదవాడి కార్యాల అన్నిట వాడుకోవాలని ఆట

వస్తువుగా ధనవంతుడు వీక్షిస్తాడు. మితిమీరిన ధనం చేరేసరికి మానవ హృదయ సహజ ప్రకృతే, మనిషి కోల్పోతాడు. ద్రవ్యానికి తాను అమ్ముడుపోయి నాడు. మానవహృదయ కాంక్ష సర్వం ధనమే అనే భావం వాడిలో ఇంకిపోతుంది. వాడు పరమ నీచు డౌతాడు! సంఘశత్రు వవుతాడు! ధనం నీచ పెంపర్చని మనిషి సాధారణంగా అరుదు.

తిరు: అవును! ఈనాటి సంఘప్రకృతే అతి నీచ మయినది. ప్రతి స్వల్పవిషయానికి డబ్బు కావాలి. ఒక్కొక్కప్పుడు బీదస్త్రీ ఏమిటి, పురుషు డేమిటి, ఆ డబ్బుకొరకు అభిమానాన్ని మరిచి పోతారు.

రామ: (కోపం వస్తుంది) తిరుపతీ! ఏమిటి నీ మాటలు? పసిపిల్లలు తీపి కాశపడతారు! బెల్లంలో విషంపెట్టి వాళ్ళ కిస్తావా?...... ఈ సుబ్బరామయ్య అతి దుష్టుడు. వా డంతమయినాడు! నా హృదయం కొంత శాంతి చెందింది.

తిరు: రామయ్యా! నా కేమీ అర్థం కావడం లేదు. వాడు పరమదుష్టుడే కావచ్చు! నీచాతి నీచుడే కావచ్చు! విషపూరిత తక్షక కుంభమే కావచ్చు!...... కాని నీ చిన్ననాటి స్నేహితుడు. మీ రిద్దరూ కలిసి ఆడుకున్నారు. అతనిమీద నీ కింత క్రోధం......

రామ: అట్టి ముఖ్య బాల్యస్నేహితుడు గనుకనే వాడన్న నా కంతకోపం. వా డొనర్చిన ఘోర అపచారం దూరమైనవా డెవ్వడు చేసినా, నా హృదయ మంత భగ్నమయ్యేది కాదు. నా మన స్సంత తపించేది కాదు. బహుశా నా గుండెపోటు మాని ఉండవచ్చు. నా జీవిత మీరీతి భగ్నపాత్రగా నిలిచి ఉండకపోవచ్చు. నా గాధ రూపమే వేరయి ఉండేది.

(తల వంచుతాడు)

తిరు: (ఒక్క క్షణం రామయ్యను చూస్తాడు) అయితే, రామయ్యా! సుబ్బరామయ్య నీ.........

రామ: అవును! నా విషాదకథ ఎవ్వరికీ చెప్ప తలచి ఉండలేదు. ఎండిన నా హృదయంలోనే పూడ్చి జీర్ణం చేస్తా మనుకున్నా. కాని అది ఒక మహా దావాగ్ని. ఇన్నాళ్ళుబట్టి అనుక్షణం ఎండిన నా హృదయాన్ని కాల్చి కమిల్చి వేస్తున్నది! ఆ జ్వాలలను అణిచిపెట్టడం నా సాధ్యం కాలేదు. ఒక ఆప్తుడి దరిచేరి, భోరున ఏడ్చి, కన్నీటితో మండుచున్న నా గుండెను చల్లారుస్తామని ఎన్నోమార్లనిపించింది. నేటివరకు ఆ సమయం తటస్థము కాలేదు. ఇప్పుడు ఏడ్వడానికయినా కన్నీరు చాలదు.

తిరు: చిత్రం! రామయ్యా! నీకు భార్య ఉన్నట్టే నే నెరగను.

రామ: ఈ వూరిలో ఎవ్వ రెరుగరు. అది ఒక పురాణగాథ! తిరుపతీ! అది ఒక పురాణగాథ! నాది, సుబ్బరామయ్యది, దూరంగా ఒక పల్లె. మా పల్లె చాల అందమయినది. తోటలు, చెరువులు, పచ్చటి చేలు, రాతి ఇండ్లు; నిజంగా అంత అందమయిన పల్లె మరొకటి నే నెరుగను. అక్కడి పసుల అందం వర్ణించలేనిది. మా వూరిలో రెండెకరాలు ఉన్నవాడు సుఖజీవి. ఆ స్వర్గంలో మేమిద్దరం కలిసి పెరిగాం. ఒకేనాడు మా ఇద్దరికి పెండ్లి అయింది. నాకు నాలు గెకరాల జీవనం ఉండేది. నాకొక కూతురు. రెండేండ్లు గడిచాయి. ఆ రెండేండ్లు నా మనోవికాసం శరచ్చంద్రికను మించింది. రోజూ సాయంత్రం అయేసరికి, నా భార్య, పిల్ల, నేను...ఏమి రోజు లవి!... సుబ్బరామయ్య ధనవంతుడు. రోజూ మా ఇంటికి వచ్చేవాడు. ప్రతి నెల పట్నంనుంచి నా పిల్లకు ఏమేమో తెచ్చి ఇస్తుండేవాడు. నా స్నేహితుడు! పరమ మిత్రుడు! అన్నీ నన్ను సంతోష పెట్టడానికే అనుకున్నా! ధనికుని తుచ్ఛబుద్ధి నేనా నాడెరుగను.

తిరు: తర్వాత ఏమి జరిగింది?

రామ: ఈనాటికి సరిగా పదునాలుగేండ్లయినాయి. సాయంత్రం నేను ఇంటికి వచ్చాను.

తిరు: ఆఁ!

రామ: ఏముంది? నా పిల్ల, భార్య, ఎవరూ ఇంటిలో లేరు. నా ఇంటిలో దీపం లేదు. రాత్రంతా కాచుక కూచున్నాను. తెల్లవారింది. కాని నా హృదయంలో పక్ష చీకటిమాత్రం అలాగే నిలిచి ఘనీభవించిపోయింది. నా భార్య, పిల్ల ఇద్దరూ రాలేదు. ప్రొద్దున......

తిరు: ప్రొద్దున?

రామ : ప్రొద్దున్నే స్నేహితుడు సుబ్బరామయ్యను కనుక్కుందామని వెళ్ళాను.

తిరు : సుబ్బరామయ్య సంగతేం లేదు!...... అంతేనా ?

రామ : అవును ! తిరుపతీ ! అవును!...... అంతే ! ఆనాటితో నాకా ఇల్లు, వూరు సయితం సహించరాని వయినాయి. ఒక సంవత్సరం, పూర్ణ సంవత్సరం, దేశమంతా పిచ్చెత్తిన వాడిలాగ తిరిగాను. చివరకు ఈ వూరు చేరాను. ఈ జైలువార్డరయాను. రోజూ ఖైదీలను చూస్తాను. అనేక హృదయాలు ! వివిధ వేదనలు ! అప్పుడప్పుడు నా హృదయ వేదనతో, ఆ వేదనలను పోలుస్తుంటాను. నా గుండె గాయాన్ని మించిన గాయాలు సయితం చూచాను. తిరుపతీ ! మానవజీవితం శోకమయం !

తిరు : ఎంత ఘోరం ?

రామ : తర్వాత ఏండ్లు గడిచాయి. మృత్యువెప్పుడా యని నిరీక్షిస్తున్నాను. మనస్సులో మరొక జ్యోతి రగుల్కొంది.

తిరు : అదేమిటి ?

రామ : రంగూనులో ధనం గడించిన సుబ్బరామయ్య, ఈ వూరిలోనే వచ్చి చేరుకున్నాడు. ఇక్కడ పెద్ద వ్యాపారం పెట్టాడు. వాణ్ణి నేను గుర్తించాను. వాడు నన్ను గుర్తుపట్టలేదు. అవును ! నాటి రామయ్యను కాదు. ఆనాడు నా హృదయం సంతోషంతో విప్పారుకున్నది. ఈనాడు క్రోధాగ్నిలో కుమిలిపోతున్నది.

తిరు : నీ భార్య ?

రామ : నా భార్యసయితం వచ్చింది. నా కూతురునికూడా నేను చూచాను. ఆనాటినుంచి నేటి వరకు వాళ్ళిద్దరిని నేను చూడని దినం లేదు.

తిరు : అయితే సుబ్బరామయ్య భార్య......

రామ : కాదు ! కాదు! ఆమె అతని భార్యయే! నా భార్య కాదు.

తిరు : అయితే !

రామ : (తిరుపతిముఖం ఒక క్షణం చూస్తాడు) తిరుపతీ ! నీవు కనకలతను ఎరుగుదువా ?

తిరు : అవును ! ఆ రంగూను భోగంది...

రామ : భోగంది కాదు ! కనకలత నా కూతురు. (తిరుపతి నిర్ఘాంతపోతాడు. రామయ్య తలవంచి నిలుచుంటాడు. రెండు అశ్రువులు రాలుతాయి. తిరుపతి ఒక క్షణం అలాగే రామయ్యను చూస్తాడు.)

తిరు : రామయ్యా !

(రామయ్య మాట్లాడడు. తలవంచి విచారిస్తూ ఉంటాడు. అశ్రువులు రాలుతుంటాయి. తిరుపతి నిశ్శబ్దంగా ఎడమకు నిష్క్రమిస్తాడు. సత్యనారాయణ ఆలోచిస్తూ చీకటినుంచి వెలుగులోకి వస్తాడు. కటకటాలు సమీపిస్తాడు. రామయ్యను చూస్తాడు. రామయ్య అలాగే నిలిచి విచారిస్తుంటాడు)

సత్య : రామయ్యా ! (రామయ్య వినడు.)

సత్య : (కొంచం గట్టిగా) రామయ్యా !

(రామయ్య తలఎత్తి సత్యనారాయణను చూస్తాడు.)

సత్య : గాఢంగా ఆలోచిస్తున్నావు ?...... కాదు ! ఏడుస్తున్నావు !

రామ : నా గాథ ! నా బాధగాథ ! నా జీవిత మొక భగ్నపాత్ర ! రాగరహితజీవిని నేను. నాకు శోకంకాక మరే ముంటుంది ? సత్యనారాయణా ! ఇక రామయ్య బ్రతుకనవసరం !

సత్య : రామయ్యా ! నీకు బ్రతుకనవసరం ! నాకు అవసరం ! నీ పాత్ర విచ్ఛిన్నమయింది ! రాగరహిత మయింది. నా హృదయపాత్ర ఇప్పుడిప్పుడే రూపం వహిస్తున్నది. రాగభరిత మవుతున్నది. కాని నా స్థితికే భంగ మొచ్చింది.. రామయ్యా ! భగ్నపాత్రలో నీవు జీవిస్తావు. పూర్ణపాత్రతో నే నంతరిస్తాను.

రామ : అదేమిటి, సత్యనారాయణా ?

సత్య : ఇక సత్యనారాయణ అన్న పేరు అనవసరం. రాత్రి మూడు కొట్టినప్పుడే ఆ పేరు అంతరించింది. ఇక పేరుతో నిమిత్తంలేదు. నేనొక అపరాధిని! అంతే !

రామ : (సత్యనారాయణను ఒక్క నిమిషం చూస్తాడు) సత్యనారాయణా ! నీవు చిన్నవాడివి. నీకు తెలియదు. ఇక్కడికి పట్టుకరాగానే అపరాధి కాడు. విచారణ అయి, నేరం నిర్ధారణ అయి, శిక్ష

విధిస్తేనే అపరాధి. అంతవరకూ ఎవరినీ అపరాధి అన డానికి వీలులేదు. నీవు ఇప్పుడు వట్టి ఖైదీవి...కాని, నిన్ను చూచి, నీవు నేరం చేశావని ఎవ్వరూ అనుకోరు.

సత్య: నన్నుపట్టి ఖైదుచేసిన పోలీసుల అభి ప్రాయం వేరు. (వెనక్కు తిరుగుతాడు.)

రామ: కావచ్చు! వాళ్లు పొరపాటు......

సత్య: (చటుక్కున రామయ్యవైపు తిరిగి, ఉద్రేకంగా మాట్లాడుతాడు.) అవును! ఆదినుంచీ మానవుడు చేస్తున్నవే పొరపాట్లు! పొరపాట్లతోనే మానవచరిత్ర అంతా నిర్మితమయింది. పొరపాట్లతోనే సర్వమానవ జీవితం పగిలి చిప్పయి పోతున్నది; నిజం! పొరపాట్లతోనే దేశాలకు దేశాలు దగ్ధమయి పోతు న్నాయి...అవును! ఇప్పుడు మరొక పొరపాటు! ఇది చాల చిన్నది. ఈ పొరపాటు ఒక్క జీవినే విధ్వంసము చేయగలదు......రామయ్యా! ఇది మన పొరపాటుకాదు. వట్టి పోలీసులది!

(పెద్దగా నవ్వుతాడు)

రామ: (చకితుడౌతాడు) ఎందు కలా నవ్వు తావు?

సత్య: ఖైదులో నవ్వుకు, ఏడ్పుకు వేరు వే రర్థా లున్నయా?

రామ: అనవసరంగా నీవు నిస్పృహ చెంద వద్దు. ఇక్కడికి వచ్చిన ఖైదీలు ఎందరో నిర్దోషు లని నిరూపణ అయి, విడుదల అయి పోతుంటారు. అప్పుడు వాళ్ల మోదం, ఖైదు అయినప్పటి ఖేదం కంటె వేయిరెట్లు...... నీవుసయితం విడుదల అయి పోవచ్చు. కొంతకాలం పట్టవచ్చు! ఇంతలోనే నిరాశ చెంది మనస్సును......

సత్య: (ఉద్రేకపూరితు డౌతాడు) మనస్సు! మనస్సేమిటి? రామయ్యా! బందీకృతుడికి మనస్సంటూ ఉండదు. మనస్సుకు సజీవాకాశం కావాలి! పచ్చటి చెట్లు కావాలి! వికాసవదనాలు కావాలి!......ఇక్కడ రాతికప్పు! కటిక నేల! ఇనుప కటకటాలు!...ఇక్కడ కనుపించే ముఖాలన్నీ మహాద్విచారంతో కమిలిపోతుంటాయి.......అంతే! రామయ్యా! జైలులో మనస్సుకు తావు లేదు.
(వెనక్కు తిరిగి గోడకు నడుస్తాడు అక్కడ వెనక్కు తిరిగి రామయ్యను తిలకిస్తాడు.)

రామ: నిజం! ఇక్కడకు వచ్చి మనస్సును కోలుపోయినవాండ్లను చాలమందిని చూచాను. కాని, కొన్ని మనస్సు లిక్కడే సంపూర్ణంగా వికసించి, అపార సుగంధవ్యాపక సుమపుటమయితం నేను చూచాను.

సత్య: ఏమిటి? (వడిగా కటకటాలను సమీ పిస్తాడు)

రామ: మురికి బురదనీటిలోసయితం పుష్ప రాజమయిన కమలం వికసిస్తుందన్న మాట నీవు మరిచి పోవద్దు. క్లేశభారం అతిశయించినపుడు పెద్ద మనసులు ఉబ్బి పెరుగుతాయి. చిన్న మనసులు పగిలి నశిస్తాయి.. సత్యనారాయణా! నీ దేహం నిర్జీవం కావచ్చు! హృదయం విచ్ఛిన్నమయిపోవచ్చు! బుద్ధి మాంద్యము వహించవచ్చు! మనస్సుమాత్రం కోలుపోకు.

సత్య: నిజం! రామయ్యా, నిజం! మనస్సును కోలుపోవటం అతిఘోరం. (ఒక్క నిమిషం తలవంచి ఆలోచిస్తాడు.) ప్రియురాలి సందర్శనంకోసం వస్తున్నా. మనస్సంతో ఉవ్విళ్లూరింది. ప్రియురాలి దర్శనం గాలిలో కలిసిపోయింది. కటకటా లెదురయినాయి....రామయ్యా! నేనా సుబ్బరామయ్యను చంపలేదు.

(తల వంచి రోదిస్తాడు)

రామ: ఏడవకు! నింద ఒకొక్కప్పుడు పెనుభూతంలాగ పైనబడి, మానవుణ్ని ఘోర నిబిడ నిశ్శబ్దాంధకారంలోకి త్రోసివేస్తుంది అప్పుడు దిక్కు తోచదు. అంతు లేని మహా శూన్యంలో పడిపోయిన ట్లనిపిస్తుంది. ఇంద్రియజ్ఞానమే నశిస్తుంది. కాలమే, ఒక్కసారిగా గడ్డకట్టుకపోయిన ట్లనిపిస్తుంది. కాని నిందలెంతకాలం నిలుస్తాయి? సత్యం ఒక మహా జ్యోతివలె ఉదయించి, అంధకారమంతటినీ పటాపంచలొనరించివేస్తుంది. సొంతమానవుడు మళ్లీ మానవు డౌగలుగుతాడు ...సత్యనారాయణా! నీవు బెంగపడకు.

(సత్యనారాయణ తలవంచి ఆలోచిస్తాడు)

రామ: నిన్ను ఒక్క విషయం విధిగా అడగాలి.

సత్య: ఏమిటది? ఆ సుబ్బరామయ్య....... ....

రామ: కానే కాదు. వా డంతరించాడు....నీ భోజనంమాట ఏమిటి?

సత్య: భోజనమా!........భోజనం ఎందుకు?

రామ: భోజనం ఎందు కేమిటి? ఎవరయినా నీకు భోజనం పంపుతారా?

సత్య: ఏమో?........నాకు ఈ కటకటాలు తక్క మరేమీ కనుపించటం లేదు.

(ఉద్రేకపూరితుడై కటకటాలను ఒక్కసారి ఊపుతాడు) ఇక ఆఖరుక్షణంవరకూ ఈ కటకటాలు నాకు ఎదురుగానే నిలిచివుంటాయి! కటకటాలున్నాయి! ఉన్నాయి! ఇక నాకు భోజనంతో ఏమి పని? ... రామయ్యా! నాకు భోజనం అక్కరలేదు.

రామ: పసివాడివి! జీవితరహస్యం నీ వెరుగవు. పెనుగాలికి ఎదురయిన దీపం తైలం పీల్చటం మానదు. ఆఖరుక్షణంవరకూ, ఆపదలను ఎదుర్కొంటూ ధీరతతో మానవుడు పోరాడాలి. కష్టం భారమయిందని క్రుంగి వలిగిపోవటం ప్రకృతిన్యాయం కాదు. పెద్ద రాతిక్రింద మొక్క నయితేం నెట్టుక పైకి వస్తుంది. కొంపలు కప్పిన అగ్ని పెల్లుబికొని ప్రజ్వలిస్తుంది. నీవు అధైర్యపడవద్దు. నేను వెళ్లి మేలుభోజనం ఏర్పాటు చేస్తాను.

(ఎడమకు నిష్క్రమిస్తాడు.)

సత్య: (రామయ్య వెళ్లినవయిపు కటకటాల నుండా తొంగిచూచి, గట్టిగా కేకవేస్తూ మాట్లాడుతాడు.) వట్టి భోజనమేనా? క్షీరాన్నం, పెరుగు సయితం ఏర్పాటు ఉంటుందా?

(పెద్దగా నవ్వుతాడు)

(ప్రవేశం : ఎడమనుంచి పోలీసుఇన్స్పెక్టరు కోదండరావు. కోదండరావు యూనిఫారంలో ఉంటాడు. సత్యనారాయణ నవ్వుతూనే ఉంటాడు.)

కోద: సత్యనారాయణా! ఎందుకలా నవ్వుతున్నావు?

సత్య: (నవ్వు ఆపి) ఏం? నవ్వకూడదా?

కోద: నవ్వకూడదని కాదు! అలా నవ్వుతూంటే అడిగాను.

సత్య: నిజం! ఇక్కడ నవ్వు మహావికృతంగా గోచరిస్తుంది. ప్రేతభూమిలో తోకుదలు నిలిసినట్లు ఇక్కడ నవ్వేమిటి?

కోద: ఏమిటి? ఇది ప్రేతభూమి అంటున్నావా?

సత్య: కాదు! కాదు! అభినవ ప్రేతభూమి!

కోద: ఏమిటో? అదంతా నాకు తెలియదు! సత్యనారాయణా! నా కొక్క విషయం అర్థం కావటంలేదు.

సత్య: నాకు అర్థం కానివిషయాలు చాల కలవు. వాటినిగూర్చి తెలిసికోవటం ఇక అనవసరమని, ఆలోచించటం మానేశాను.

కోద: ఈ విషయం అలా కాదు. ఇది చాల ముఖ్యం.

సత్య: కావచ్చు!

కోద: (ఒక్క నిమిషం సత్యనారాయణను పరీక్షించినట్లుగా చూస్తాడు. తటాలున అడుగుతాడు.)

ఆ కత్తి ఎక్కడ దాచావు?

సత్య: (ఆశ్చర్యచకితుడై) ఏ కత్తి?

కోద: సుబ్బరామయ్యను పొడిచిన కత్తి!

సత్య: నేను సుబ్బరామయ్యను పొడవలేదు! ఏ కత్తిసంగతీ నాకు తెలియదు.

కోద: సత్యనారాయణా! నీవు ఇక విషయములను దాచి ప్రయోజనము లేదు. నేరం స్థిరమయింది. అన్ని సంగతులు, దాచకుండా సవిస్తరంగా చెప్పేయి. ప్రభుత్వం కనికరించి శిక్ష తగ్గించగలదు.

సత్య: శిక్ష తగ్గించగలరా? ఏమిటి?...... మెత్తటి పట్టుత్రాళ్లతో ఉరితీస్తారా? హా! హా! హా!

(పెద్దగా నవ్వుతాడు.)

కోద: ఏమిటలా నవ్వుతావు? నీకు మతిపోయింది!

సత్య: (నవ్వు నాపి) మతి పోదూ! పోక ఎలాగుంటుంది?

(ఉద్రేకంతో మాట్లాడుతాడు) సుబ్బరామయ్యను నేను పొడవలేదు. అతన్ని పొడిచిన కత్తినే నెరుగను. నన్ను పట్టి, బంధించి, ఖైదుచేశారు! నేరం స్థిరం చేశారు! ఇక శిక్ష విధిస్తారు! తర్వాత ఉరితీస్తారు! తీయండి! అంతే! ఆ కత్తి నన్నెందు

కదుగుతారు? ...అయినా ఆ కత్తి ఎందుకు? కత్తిని శిక్షిస్తారా? పొడిచినవాణ్ణి అడగండి!... కత్తిసంగతి వా డెరుగు! నన్ను అడుగవద్దు!... నన్ను మీరు బాధించ నవసరము లేదు!...... ఆ కత్తిసంగతి నే నెరుగను.

(చటుక్కున వెనక్కు తిరుగుతాడు. కోదండ రావు వయిపు తిరిగి గట్టిగా.)

సుబ్బరామయ్యను నేను చంపలేదు! చంపలేదు!! చంపలేదు!!!

(వెనక్కు తిరిగి గోడవయిపు చరచరనడుస్తాడు)

(ప్రవేశం: ఎడమనుంచి తాళాల గుత్తితో రామయ్య. రామయ్యవెంట పోలీసు కానిస్టేబులు సుబ్బయ్య ఉంటాడు. సుబ్బయ్య గొలుసు, సంకెళ్లు పట్టుకొని, యూనిఫారంలో ఉంటాడు.)

రామ: కోదండరావుగారూ! నమస్కారము! ప్రొద్దున్నే దయచేశారు!

(రామయ్య కొట్టుతాళం విప్పుతాడు.)

కోద: ఇప్పుడు తాళం తెరుస్తున్నా వేమి, రామయ్యా!

రామ: ఏముంది? అర్ధరాత్రివేళ తెచ్చిన ఖైదుగా! ప్రొద్దున్నే తక్కిన ఖైదీలతో ఇతన్ని స్నానానికి పంపలేదు. పదకొండయ్యేసరికి మీరు ఇతణ్ణి కచేరీకి పిలిపిస్తారాయె. అందుకని నూతివద్దకు పంపుతున్నా.

కోద: ఇతణ్ణి చాల ప్రత్యేకంగా పంపుతున్నావు!

రామ: అవును! చిన్నవాడు! అతన్ని చూస్తుంటేనే మనస్సు కరుగుతుంది. ఇంత లేత కుర్రవాణ్ణి అనవసరంగా......

కోద: అనవసర మేమిటి? రంగూను సుబ్బరామయ్యను అమాంతంగా పొడిచి పారేశాడు.

రామ: తమరు పొరపాటుపడి ఉండకూడదా?

కోద: పొరపా టేమి లేదు. రామయ్యా! ఈ నేరంవిషయంలో పొరపా టేమి లేదు. సుబ్బరామయ్య కేకలోనే జవాను పరుగున వచ్చాడు. సుబ్బరామయ్య ప్రక్కనే ఇతడు నిలిచివున్నాడు. మరెవ్వరూ అక్కడ లేరు. సుబ్బరామయ్యను ఇతడు చంపినమాట వాస్తవం. అందులో పొరపా టేమి లేదు.

(రామయ్య, గడియ లాగి తలుపు తీస్తాడు.)

రామ: (కోదండరావుతో) ఒక్క నిమిషం! క్షమించండి!

(సత్యనారాయణకేసి తిరిగి) సత్యనారాయణా!

(సత్యనారాయణ ముందుకు వస్తాడు.)

సత్య: కటకటాలు లేవు!

(రామయ్యను, కోదండరావును చూస్తాడు.)

కోద: నిన్ను స్నానానికి పంపడానికి, రామయ్య ప్రత్యేకంగా ఇప్పుడు తలుపు తీశాడు. వెళ్లిరా!

(సత్యనారాయణ రామయ్యముఖం చూస్తాడు.)

రామ: సత్యనారాయణా! నీవు స్నానం చేసి రా!

సత్య: స్నానమా!

రామ: అవును! ఇంకాస్సేపటికి నిన్ను కచేరీకి పిలుస్తారు.

సత్య: అలాగా! (ముందుకు ఒక్క అడుగు వేస్తాడు.)

కోద: కాస్త ఆగు! (సుబ్బయతో) ఏమిటి చూస్తున్నావు, సుబ్బయ్యా! బేడీలు వేయ వేం? ఇతడు ఖూనీకేసు ఖైదీ! తెలుసునా!

సుబ్బ: చిత్తం! (సత్యనారాయణతో) చేతులు ముందుకు!

సత్య: (చేతులు ముందుంచుతాడు. సుబ్బయ్య సంకెళ్లు తగిలిస్తాడు. సత్యనారాయణ చేతులు చూచుకుంటాడు. రామయ్యకేసి చూస్తాడు.)

రామ: తప్పదు, నాయనా, అది తప్పదు!

సత్య: కండ్లముందు కటకటాలు కదిలాయి. చేతులకు బేడీలు తగిలాయి!......ఈ చేతు లింకా ఏ వేవో అందమయిన వస్తువులను నిర్మిస్తాయని ఆశపడ్డాను.

(చేతులను చూస్తాడు)

సుబ్బ: నడు! మళ్లీ త్వరగా రావాలి.

(కుడికి నడుస్తాడు. అతని వెంబడి సత్యనారాయణ ఒక్క అడుగు వేసి వెనక్కు చూస్తాడు.)

సత్య : కోదండరావుగారూ! ఈ చేతులు మానవజీవితం సౌకర్యవంతె మొనరించడానికి! హత్య చేసేవి కావు. నేను సుబ్బరామయ్యను చంపలేదు!

రామ : అబ్బాయీ! నీవు చెప్పిన స్థానం మురిం చుకరా.

(సుబ్బయ్యతో) సుబ్బయ్యా! తొందర పెట్టకు. చాల వ్యవధి ఉంది.

(సత్యనారాయణ, సుబ్బయ్య కుడికి నిష్క్రమణ)

కోద : రామయ్యా! సత్యనారాయణమీద చాల కనికరం చూపిస్తున్నావు. చిత్రంగా ఉంది.

రామ : చిత్రం ఏమీ లేదు! ఆ కుర్రవాడు పరమసాధువు. ఇంత ప్రొద్దున్నే తమరు ఇక్కడికి దయచేయడం నిజంగా చిత్రమే!

కోద : మరేమి లేదు! విధి! తప్పకుండా వచ్చాను. సుబ్బరామయ్యను పొడిచిన కత్తి కనుపించలేదు. సత్యనారాయణను కొంత అడిగి కనుక్కుందామని వచ్చాను.

రామ : ఆ కత్తి అంత ముఖ్యమా!

కోద : నిజంగా అంత ముఖ్యం కాదు. అయినా, కత్తి లేకపోతే సాక్ష్యం పూర్తి కాదు.

రామ : అంటే, కత్తి దొరక్కపోతే, సత్యనారాయణమీద నేరం రుజువుకాదన్నమాట.

కోద : సత్యనారాయణ నేరం రుజువుకు నిజంగా కత్తి అనవసరం.

రామ : హత్యచేసిన కత్తే కానుపించలేదు కదా! సత్యనారాయణ ఆ సుబ్బరామయ్యను చంపిఉండకపోవచ్చు, అన్న అనుమానమయినా మీకు కలుగలేదే! చిత్రం!

కోద : నీకు తెలియదు, రామయ్యా! అతడి లేతముఖం చూచి భ్రమిసిపోతున్నావు. నిజంగా ఇతడు చంపాడు. ఏ అనుమానం లేదు. ఇతడు చంపడానికి ప్రబలకారణాలుకూడా ఉన్నవి.

రామ : చిత్రం! ఏమిటా కారణాలు?

కోద : రంగూనుకనకలతను ఎరుగుదువా?

రామ : (మాట్లాడడు)

కోద : దానికి పదునారు, పదునేడేండ్లు నిండాయి. దానికి ఇంకా కన్నెరికంకూడ కాలేదు.

రామ : అలాగా!

కోద : నీవు పెద్దవాడి వయినావు. ఊళ్ళో భోగంవాళ్ల విషయాలు నీకు తెలియవు. అది చాల అందమయిన పిల్ల. ఊళ్ళో చాలమంది దాని కన్నెరికంకోసం ఎదురుచూస్తున్నారు. కాని. ఆ పిల్ల......

రామ : ఏమిటా పిల్ల?

కోద : వివాహం చేసుకుంటానని, వృత్తిలో దిగనని పట్టుపట్టింది.

రామ : చాల మంచిది!

కోద : మంచి దేమిటి? తల్లి ముసిలి దయింది. దానికి ఒంట్లో జబ్బు. వాళ్ళకు గడవడం లేదు.

రామ : వాళ్ళ పోషణకు......

కోద : పోషణకు ఈ సుబ్బరామయ్యే! మొదటినుంచి ఈ సుబ్బరామయ్యే వాళ్ళను పోషించాడు. చిన్నతనంనుంచి తల్లి నుంచుకున్నాడు. అతడేగా వీళ్ళను రంగూనునుంచి ఇక్కడికి తెచ్చింది!

రామ : అయితే!

కోద : సుబ్బరామయ్య పిల్లలుకలవాడు. కొద్దో గొప్పో తనకు తోచినంత ఇస్తూనే ఉన్నాడు. అది వీళ్ళ సంసారానికి చాలదు.

రామ : అందుకోసం?

కోద : కనకలతను వృత్తిలోకి దింపితే తన భారం తగ్గుతుందని ఆలోచించాడు. నిజమే! ఈడొచ్చిన పిల్ల! బాగా అందమయినది!

రామ : తల్లి ఒప్పుకుందా?

కోద : ఒప్పుకోక ఏం చేస్తుంది. సుబ్బరామయ్య తప్పితే దానిముఖం చూచేవా డొక్కడు లేడు. అందుకని కూతుర్ని...

రామ : ఎంత పాపపు మనస్సు దానిది?

కోద : పాపం ఏమిటి? వాళ్ల వృత్తి అదేగా!

రామ : వాళ్లను మీరు చూచారా!

కోద : ఇప్పు డక్కడినుంచే వస్తున్నా. ప్రొద్దున్నే మాట్లాడుతామని వెళ్లాను. కాని ఏం మాట్లాడను? ముసిలిది భోరున ఏడుస్తున్నది.

రామ : ఏమని ?

కోద : ఏమని ఏమిటి ? సుబ్బరామయ్య చచ్చిపోతే తనకు దిక్కెవరు ?

రామ : సుబ్బరామయ్య అంటే దానికంత అపేక్షా ?

కోద : అపేక్ష ఎందుకుండదు ? ఈనాటి వరకు కలిసి జీవించారుగా ! సుబ్బరామయ్యవంటి కుడిని ఒకేరాగంలో తిట్టిపోస్తున్నది.

రామ ! అలాగా !.........ఈ సత్యన్నారాయణకేమి సంబంధం ?

కోద : కనకలత వలచింది ఈ సత్యన్నారాయణనే ! ఇతణ్ణి పెళ్లిచేసుకుంటానని పట్టు పట్టింది. ఇద్దరూ గాఢంగా ప్రేమించుకున్నారు.

రామ : (ఆతురతతో) నిజంగా !

కోద : అవును ! అంతా నిశ్చయంకూడ చేసుకొన్నారట. ఆవిషయంగూర్చే, రాత్రి కనకలత ఇంట్లో పెద్ద ఘర్షణకూడా జరిగింది.

రామ : ఏమని ?

కోద : ఏమని ఏమిటి? సుబ్బరామయ్య కనకలత వృత్తిలో దిగాలని, కనకలత పెండ్లిచేసుకోవాలని. సుబ్బరామయ్యకు కోపం వచ్చి కనకలతను కర్రతో కొట్టాడుకూడ.

రామ : ఎంత దుష్టుడు. వాణ్ణి చంపడం తప్పా?

కోద : తప్పా ! ఒప్పా ! అదంతా మన కనవసరం. ఇప్పు డర్థమయిందా, సత్యన్నారాయణ సుబ్బరామయ్యను చంపడానికి కారణం ? చంపక ఏం చేస్తాడు ? ఎవరుమాత్రం ఏం చేస్తారు ? నా భార్యనే ఎవరయినా కర్రచ్చుకొని కొడితే నే నూరుకుంటానా? తండ్రో, తాతో ! రివాల్వ రుచ్చుకొని శరీరమంతా తూట్లుపడేలాగు కాల్చేస్తాను. ఈవిషయంలో అంతే జరిగింది.

రామ: సుబ్బరామయ్య పరమదుష్టుడు. వాణ్ణి చంపినవాడు శిక్షార్హుడు కాడు.

కోద : అది పొరపాటు, రామయ్యా ! వా డెంత దుష్టుడయినా వాణ్ణి హింసించినవాడు చట్టప్రకారం శిక్షార్హుడే !

రామ : అదేమిటి ?

కోద : అలా కాకపోతే సంఘం అనేది లేదు. సంఘం చట్టాలను నిర్మిస్తుంది. ప్రతివాడు చట్టంలోనే నడవాలి. ఒకొక్కప్పుడు మించిన దౌష్ట్యం చూచి, సహించలేక, ఆ దుష్టుణ్ణి చంపేస్తాం ! అది సహజం ! కాని వాడిని శిక్షించడానికి మనకు హక్కు లేదు. ఆ హక్కు సంఘందే. హక్కు నప్పుడు మితిమీరాం ! మనం శిక్షార్హులం. అంతే !

రామ : నిజం ! శిక్షహక్కు సంఘందే !

కోద : నిజం ! ముమ్మాటికి ! నిజం ! చూడు ! ఎవరయినా నా భార్యనే ఆరీతిగా కొట్టాడనుకో ! వాణ్ణి వెంటనే తప్పక కాల్చేస్తాను. కాని నన్ను నేను వెంటనే అరెస్టుచేసికొని న్యాయంయెదుట నిలుస్తాను.

రామ : నిజంగా !

కోద : ఆ విషయంలో నీవు సందేహించ పని లేదు. సంఘంచట్టాలను పాలించడం నావిధి. కోపం వచ్చినప్పుడు నే నొక సామాన్యమనిషిని. కోపం శమించినతర్వాత ఉద్యోగరీత్యా నేను పోలీసును. నా విధి నేను తప్పక నిర్వహిస్తాను. (రామయ్య తల వంచి ఆలోచిస్తాడు.)

(ప్రవేశం : తిరుపతి, ఎదురునుంచి వస్తాడు. తిరుపతి యూనిఫారంలో ఉంటాడు.)

తిరు : ఇన్స్పెక్టరుగారూ ! సత్యన్నారాయణకు భోజనం తీసుకొని కనకలత వచ్చింది. రానీయమంటారా ?

రామ : కనకలతా ! (తల ఎత్తి చూస్తాడు)

కోద : కనకలతను రానీ ! (రామయ్యతో) రామయ్యా ! నీవు కనకలత, సత్యన్నారాయణల సంభాషణను గమనించి విను. కత్తిసంగతి తెలియవచ్చు. (ఎదురుకు నిష్క్రమణ)

తిరు : రామయ్యా ! కనకలతను పంపుతాను.

రామ : కనకలతా !...... ఇక్కడికే ! (తల వంచి కంట నీరొడుతాడు)

తిరు : రామయ్యా ! నీ వేడుస్తున్నావు !

రామ : అవును, తిరుపతీ ! నాలోనుంచి పొంగి వస్తున్నది... కనకలత......

తిరు : రామయ్యా ! నీవు కాస్త సేదతీర్చుకోవడం మంచిది. అటయినా కాస్సేపు వెళ్లిరా ! నేనుండి......

రామ: (స్థిర మవుతాడు. కంటినీరు తుడుచు కుంటాడు) అక్కరలేదు, తిరుపతీ! నావిధి నేను నిర్వహిస్తాను. నీవు వెళ్ళి కనకలతను పంపు.

తిరు: నన్ను తోడు......

రామ: అక్కరలేదు! కనకలతను పంపు! కనకలత నన్నెరుగదు.

తిరు: అయితే సరే! (ఎడమకు నిష్క్రమిస్తాడు)

(రామయ్య తెరిచియున్న కటకటాల తలుపును పట్టుకొని, తల వంచి ఆలోచిస్తూ నిలిచియుంటాడు. ప్రవేశం: కనకలత, ఎడమనుంచి వస్తుంది. ముఖం మీద చిన్న గాయం పాలాస్త్రీ వేసిఉంటుంది. మర చెంబు, టిఫిను కారియరు, ఒక చిన్న పెట్టె తెస్తుంది)

కన: (ఒక క్షణం అటు, ఇటూ చూస్తుంది. రామయ్యను పరికించి) ఏమండీ?

రామ: (తల ఎత్తి చూచి) కనకలతా!

కన: అవును!......సత్యనారాయణగారు.

రామ: ఇప్పుడే స్నానానికి పంపాను. ఇంకాస్సేపటికి వస్తాడు.

కన: ఎలాగున్నారు?

రామ: ఎలాగుండాలనో అలాగే ఉన్నాడు.

కన: (కొట్టు చూచి) ఈ కొట్టే......

రామ: అవును!

కన: ఇక్కడ మంచము, పక్క ఏవీ లేవే! రాత్రి ఎలా పడుకున్నారు?

రామ: ఇక్కడ మంచాలు, పరుపులు ఎవరిస్తారు? అయినా ఖైదీకి నిద్ర ఎలా వుంటుంది?

కన: ఆయన ఈలాగ పడలేరు! నే నెరుగుదును. ఈ కటిక నేల, కటకటాలు! గాలికి కిటికీ అయినా లేదే!...అయ్యో! ఇదేమి గది?...ఇక్కడ వేరే మంచి గదులు లేవూ?

రామ: అన్ని గదులూ అంతేనమ్మా ఇక్కడ. నీ వెందుకొచ్చావు, తల్లీ!

కన: ఆయనకు అన్నం తెచ్చాను. అన్నం లేకపోతే మనిషి కెలా?

రామ: అన్నం తెచ్చావా?...... అక్కడ ఉంచు. (నేలను చూపిస్తాడు. కనకలత వస్తువులన్నీ నేలమీద ఉంచుతుంది.)

కన: మీ రెవరో నాకు తెలియదు........ మీ పేరు......

రామ: రామయ్య అంటారు. నేను ఈ జైలు వార్డరును.

కన: రామయ్యగారూ! సత్యనారాయణ గారిని చూడనివ్వరేమో అని చాల భయపడ్డాను. ఆ పోలీసు ఎవరో చాల మంచివాడు. నన్ను రానిచ్చాడు......నన్నాయనతో మాట్లాడనిస్తారా?

రామ: మాట్లాడవచ్చు! నేను ఇక్కడే ఉంటాను.

కన: రామయ్యగారూ! మీరు పెద్దవారు! తండ్రిగా ఎంచుకుంటున్నాను. మరొక్క విషయం...

రామ: (వస్తున్న దుఃఖం ఆపుకోలేడు. ముఖం అటు త్రిప్పుతాడు. కన్నీరు వేలితో తుడుచు కుంటాడు.)

కన: కోపం వచ్చిందా?

రామ: తల్లీ నాకు కోపం లేదు, నీమీద నాకు కోపం అసలు రాదు. నీ కేం కావాలో అడుగు.

కన: సత్యనారాయణగారికి నే వండి భోజనం పెడతాను. లేకపోతే......

రామ: లేకపోతే ఏమిటమ్మా!

కన: ఆయన తినరు! నాకు తెలుసు. చాల దిగులుపడిఉంటారు. ఆయనది చాలా సున్నితమయిన మనస్సు. ఆయనను పూర్తిగా నేను ఎరుగుదును.

రామ: కనకలతా! సత్యనారాయణ నీ కేమవుతాడు?

కన: నా భర్త! నా దేవుడు. (శోకం ఆపుకోలేదు. తల వంచుకుంటుంది.)

రామ: నీ భర్తా!... వివాహం.

కన: ఇంకా కాలేదు.

రామ: అయితే?

కన: వివాహం ఇవ్వాళ సాయంత్రమనే అనుకున్నాము. నా దురదృష్టం. (శోకం పొరలివస్తుంది. వంచిన తల ఎత్తకుండానే రోదిస్తుంది.)

రామ: కనకలతా!

కన: (కన్నీరు తుడుచుకుంటూ) ఏమిటి?

రామ: నీవు ఏడువవద్దు.

కన: ఏడవక ఏమి చేసేది. ఒక సంవత్సరం బట్టి, కష్టపడి, అతిజాగ్రత్తగా వివాహంకోసమని మూడువందల రూపాయలు దాచారు. మూడు వందలు! ప్రతి ఒక్క రూపాయకు ఎంత చెమట

కార్చారో? ఈ రూపాయలకోసం ఆయన తిండి సయితం మానేసి ఉంటారు. అవును, నాకు ఆయన కష్టజీవనం తెలుసు. మొన్న రాత్రి వివాహం ఖర్చుకని అతిసంతోషంగా తెచ్చి నావద్ద ఇచ్చారు. ఎంత సంతోషం! ఎంత సంతోషం! స్వర్గం ఆయన ముఖంలో తాండవించింది...... ఇచ్చారు!...... వెళ్ళిపోయినారు... మళ్లీ రేపొస్తా నన్నారు........ (దుఃఖం భరించలేదు, వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తుంది.)

రామ : కనకలతా!

కన : (ఏడుస్తూనే వుంటుంది)

రామ : (దుఃఖం పట్టలేడు. గద్గదికస్వరంతో) కనకలతా! నీవు ఏడువవద్దు! నీ ఏడుపు నేను భరించలేను.

కన : (కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ) నేను ఏడువను ... క్షమించండి! (తల ఎత్తుతుంది.)

రామ : క్షమించవలసినది నీవు కనకలతా! నీవు నన్ను క్షమించాలి! (కంట నీరు వస్తాయి. తల వంచుతాడు.)

కన : మీరు ఏడుస్తున్నారు.

రామ : అవును! నీ దుఃఖం చూడలేను.

(దుఃఖం అణుచుకుంటాడు.)

కన : నే నింక ఏడువను లెండి.

రామ : కనకలతా! నీముఖంమీద ఎంత గాయమయింది?

కన : ఏమంత పెద్ద దెబ్బ కాదు.

(చేతిలో గాయం నిమురుకుంటుంది.)

రామ : పెద్ద దెబ్బ కాకపోవడం ఏమిటి?.... ఎందుకంత దెబ్బ తగిలింది?

కన : ఏదో లెండి! అది ఒక పెద్దగొడవ.

రామ : తండ్రిగా భావించా నన్నావు. నాకు చెప్పవా?

కన : మా ఇంటికి సుబ్బరామయ్యగారు వస్తుంటారు. రాత్రి ఆయన......

రామ : (కోపంతో కళ్లు మెరుస్తాయి.) రాత్రి ఆయన......?

కన : రాత్రి ఆయనకు నామీద కోపం వచ్చింది.

రామ : కోపం వచ్చిందా! కోపం?

కన : అవును! కోపం వచ్చింది. కర్రతో కొట్టారు.

రామ : (కోపం పట్టలేడు) దుర్మార్గుడు! కొట్టాడా! కర్రతో కొట్టాడా! పరమ దుర్మార్గుడు! నా దేవిని నిన్ను కొట్టడానికి? నీమీద కోపం రావడానికి వాడి కేమి హక్కు వుంది?

కన : మా ఇంటికి ఆయనగారే పెద్ద! మరెవ్వరూ లేరు. ఆయనకు కోపం వచ్చింది! నన్ను కొట్టారు.

రామ : నీమీద ఎందుకు కోపం?

కన : మా అమ్మ పెద్దదయింది. ఆమెకు రోగం. మందులకు, మాకులకు డబ్బు చాలదు.

రామ : డబ్బు చాలకపోతే తెచ్చి ఇవ్వాలి. అంతే! నిన్ను కొట్టడం ఎందుకు?

కన : ఆయన ఇక ఇవ్వరట! నన్ను వృత్తిలో పెట్టమని చాలరోజులబట్టి చెబుతున్నారు. రామయ్యగారూ! ఆ వృత్తి నాకు వద్దు! ఏ వృత్తీ వద్దు! నాకు సత్యన్నారాయణగారు కావాలి. నేను సత్యన్నారాయణగారిని పెళ్లిచేసుకుంటా నన్నాను. ఆయనకు కోపం వచ్చింది. చేతిలోని కర్రతో కొట్టారు. పెద్ద దెబ్బ కాదులెండి!

రామ : మా తల్లివి! నీకెంత కష్టం వచ్చింది? ఎంత గాయం! ఎంత గాయం!...... నేను అప్పుడు...

కన : అవును! నా తండ్రి లేడు. అమ్మకూడా ఆ మాటే అన్నది.

రామ : (ఆతురతగా) ఏమన్నది?

కన : సుబ్బరామయ్యగారు వెళ్ళిన తర్వాత అన్నది లెండి. నీ తండ్రిగనక ఉంటే నీకీ పాట్లు ఉండేవికదమ్మా అని ఏడ్చింది.

రామ : (మరీ ఆతురతగా) ఏడ్చిందా? ఏడ్చిందా? మీ తల్లికి నీ తండ్రి జ్ఞాపకం ఉన్నాడా?

కన : ఉన్నారు! బాగా ఉన్నారు! రంగూనులో సయితం అప్పుడప్పుడు ఆయన్నుగూర్చి చెబుతూ ఉండేది. నా తండ్రి చాల మంచివారుట. ఎందుకు! నాది దురదృష్టం. నా తండ్రిని ఎరిగే యోగ్యత నాకు లేదు.

రామ : కాదు! కాదు! దురదృష్టమంతా నీతండ్రిది.

(దుఃఖం ఆపుకో లేడు. ముఖం అటుకు త్రిప్పుతాడు. ఒళ్లు కంపిస్తుంది. కంట నీళ్లు ప్రవహిస్తాయి.)

కన : మీరు ఏడుస్తున్నారు.

రామ : (శోకం అణుచుకొని, కనకలతవైపు తిరుగుతాడు)

కనకలతా !

కన : ఏమిటి ?

రామ : నీవు సత్యనారాయణను ఇవ్వాళే నేనా వివాహం చేసుకుందా మనుకున్నది ?

కన : అవును ! ఆ కోరిక భగ్నమయింది. ఆయన్ను ఖైదు చేశారు. వారినిగనుక శిక్షిస్తే...

రామ : శిక్షిస్తే ఏమిటి, కనకలతా !

కన : నేను జీవించను. నాకీ జీవితం ఇక అక్కర లేదు. సత్యనారాయణ గారు లేకుండా నే మండను. ఏ నూయో, గోయో......

రామ : కనకలతా ! చిన్నదానివి ! కోరి ప్రాణం కోలుపోవడం అధర్మం. సత్యనారాయణ కాకపోతే......

కన : మీరు తండ్రివంటివారు. అలా అనకండి. సత్యనారాయణగారు కాక మరెవ్వరూ నాకు లేరు. ఈ హృదయంలో ప్రేమజ్వాల ఆయన రగిల్చారు. ఆయనే ఆ జ్వాలకు తైలం. మరోమనిషికి ఈ హృదయంలో తావు లేదు. ఆయన లేకపోతే నాలో శూన్యం. శూన్యహృదయ జీవితం దుర్భరం, నాకేదీ వద్దు. రామయ్యగారూ, నా జీవితం, సర్వస్వం సత్యనారాయణగారే !

రామ : నీవు సత్యనారాయణను గాఢంగా ప్రేమించావు.

కన : నిజం ! రామయ్యగారూ ! మీరు గాక మనవిచ్చి మాట్లాడగలవారు నాకు లేరు. ఒక్క సాయం చేయండి.

రామ : ఏమిటి తల్లీ !

కన : (తన చెంగు విప్పి నోట్ల కట్టను తీస్తుంది) ఇవి మూడు వందల రూపాయలు. ఇవన్నీ ఆయనవే. చెమ టూర్చి చేర్చారు...మా పెళ్లికోసం అని. మీ రివి తీసుకోండి. ఎలాగయినా వారిని రక్షించండి.

రామ : (నోట్లను చూస్తాడు) కనకలతా ! ఆ నోట్లు నీవద్దనే ఉంచు.

కన : (దీనంగా) ఇవి చాలవా ! నే నింక చిల్లి కాని సయితం తేలేను. నావద్ద మరేమీ లేదు. నా తండ్రిగనక ఉంటే... (రోదిస్తుంది.)

రామ : కనకలతా ! నీ వేదనవల్ల, నీ శోకం నేను చూడలేను. నీ సత్యనారాయణను నీకిచ్చే భారం నాది.

కన : రక్షిస్తారా ! నా సత్యనారాయణగారిని రక్షిస్తారా ! నా తండ్రివంటివారు ! (వంగి రామయ్య కాళ్లు పట్టుకుంటుంది.)

రామ : (కనకలతను లేవనెత్తుతూ) కనకలతా ! నేను నీ తండ్రిని !

కన : (రామయ్యముఖం చూస్తుంది)

రామ : నిజం ! నేను నీ తండ్రిని, నేనే ఆ పరమ నిర్భాగ్యుడిని, నిన్ను పెంచి పెద్దదాన్ని చేసే యోగ్యత నాకు లేక పోయింది. పరమ నిర్భాగ్యుడిని ! నీకు కనకలత అని నేనే పేరుపెట్టాను. నీవు కనకలతవు !

కన : ఆఁ ! ఆఁ ! నిజంగా ! (వెనక్కు ఒక్క అడుగు వేస్తుంది.)

రామ : అవును ! నీకు తెలియదు. నీవప్పుడు రెండేండ్ల పిల్లవు. సుబ్బరామయ్య దబ్బుతళుకు చూచి నీతల్లి మోసపోయింది. వెర్రిది... నే నతి దురదృష్టవంతుడిని !

కన : అవును ! అమ్మ ఎన్నోమా ర్లన్నది, నా తండ్రిపేరు రామయ్యగారు.

రామ : మీ తల్లి నన్ను మరిచిపోయింది. నేను నీతల్లిని మరిచిపోలేదు. ఏక లయను పలుకుతున్న జంట హృదయాలు మావి. ఏమరుపాటున ఒక్క నిముషం ఒక్క హృదయం లయ తప్పింది. అంతే ! రెండు జీవితాలు భగ్నమయినాయి. (తల వంచి కంట నీరొడుతాడు.)

కన : మీరు ఏడవకండి !

రామ : ఏడువను ! ఇంక ఏడువను ! ఇక ఏడ్చేందుకు నాకు కన్నీరు లేదు. కనకలతా ! మీరు రంగూనునుంచి వచ్చినప్పటినుండి నేను మిమ్ముల కనిపెట్టని క్షణం లేదు. నీ తల్లిబాధ, నీబాధ, నన్ను పరిమితంగా దహించాయి, నేను అతి నిర్భాగ్యుడిని ! ఏమి చేయుటకు ధైర్యము చాలిందికాదు. నీ తల్లి నన్ను మరిచిపోయిందన్న భ్రమ నన్నతిగా బాధించింది. ఆ సుబ్బరామయ్య పరమ దుష్టుడు. వాడిని మీఇంట్లో చూచినప్పుడల్లా నా వొళ్లు దహించుకపొయ్యేది.

నా కంట్లో ఒక పొర కమ్మినట్లనిపించేది. నిన్న రాత్రి ఘర్షణంతా చూశాను. నీమీద వాలిన దెబ్బ కండ్లార చూచాను. నీ తల్లి రోదన విన్నాను. అంతే, నాకింక ఏమీ తెలియదు, అప్పుడే ఆ సుబ్బరామయ్యను...

కన : ఆయన చనిపోయినారు. యింకా....

రామ : వాణ్ణి, ఆ పరమనీచుణ్ణి ఆయన అని అనవద్దు. వాడు పరమపాపి !

(ప్రవేశం : కుడినుంచి సత్యనారాయణ. స్నానం చేసి తుడుచుకోలేదు. సంకెళ్లుంటాయి. గొలుసు పట్టుకొని సుబ్బయ్య.)

కన : అరుగో ! ఆయనే వచ్చేశారు .. ఏమిటా ఆకారం ! స్నానంచేసి తుడుచుకోనయినా లేదు.

సత్య: కనకలతా ! నీవుకూడా ఎందుకిక్కడికి?

కన : మీకు భోజనం తెచ్చాను. తుండుగుడ్డ, దువ్వెన, అద్దం అన్నీ తెచ్చాను. (పెట్టె తెరుస్తుంది. చేతిలోని నోట్లు క్రింద బడతాయి.)

రామ : కనకలతా ! ఆ నోట్లు జాగ్రత్త, అమ్మా !

కన : మరిచిపోయినాను ! (నోట్లను సత్యనారాయణకు చూపుతూ) ఇవి మీరు తెచ్చినవే ! (నోట్లను పెట్టెలో తురుముతుంది. తుండుగుడ్డ, మొదలయిన వస్తువులను తీస్తుంది.)

సత్య : కనకలతా ! నేను రాత్రి రాలేకపోయినాను ! నీవే ఇక్కడికి వచ్చావు.

కన: అవును, నా జీవితమంతా ఇక్కడే ఉంది.

(తుండుగుడ్డ సత్యనారాయణకివ్వబోతుంది. సత్యనారాయణ అందుకోడానికి చేతులు ఎత్తుతాడు. కనకలత సంకెళ్లు చూస్తుంది.)

కన : (నిశ్చేష్ట అయి.) ఏమిటది ?

సత్య : సంకెళ్లు ! కనకలతా ! ఇక్కడ కటకటాల వెనుక ఉండకపోతే, ఇవి అలంకరించుకోవాలి! తప్పదు !

కన : సంకెళ్లా ! సంకెళ్లే ! అయ్యో ! రామయ్యగారూ !... నిరపరాధికి సంకెళ్లు వేశారు !

రామ : పొరపాటు జరిగింది ! తల్లీ ! పొరపాటు ! (సుబ్బయ్యతో) సుబ్బయ్యా ! ఆ సంకెళ్లు తీసేయి.

సుబ్బ : ఖూనీకేసు ఖయిదీ గదండీ !

రామ: నేను చెబుతున్నాను ! సంకెళ్లు తీసేయి

సుబ్బ : చిత్తం ! (సంకెళ్లు విప్పుతాడు)

(సత్యనారాయణ కొట్టులోకి పోతాడు)

రామ : సత్యనారాయణా ! నీవింక ఆ కొట్టులోకి అనవసరం. నీవు నిరపరాధివి ! (సుబ్బయ్యతో) సుబ్బయ్యా ! నీవు చప్పున వెళ్ళి కోదండరావుగారిని పిలుచుకురా !

సుబ్బ : చిత్తం ! (ఎడమకు నిష్క్రమణ)

కన : పాడు సంకెళ్లు ! నొప్పి పుట్టలేదూ?

సత్య : నిన్ను చూచేసరికి అన్నినొప్పులూ పోయినాయి, కనకలతా !

రామ : కనకలతా! సత్యనారాయణా ఇద్దరూ దాపుకు రండి. (వాళ్ల చేతులు కలుపుతాడు) కనకలతా నా పరమనిధి అనుష్ఠిస్తున్నాను. నీ భర్తను నీకిస్తున్నాను. సరిగా చూచుకో. సత్యనారాయణా ! కనకలత నా కూతురు. సరిగా పాలించు. నేనిక ఉండను.

సత్య : ఏమిటి ? నాకేమీ అర్థంకావటం లేదు.

కన : మనుష్యులను ఇక్కడనుంచి వెళ్లనిస్తారా?

(ప్రవేశం : ఎడమనుంచి, కోదండరావు, తిరుపతి. ఇద్దరూ యూనిఫారంలో ఉంటారు.)

కోద : ఇదేమిటి రామయ్యా ! సత్యనారాయణకు బేడీలు తీసివేసి......

రామ: మరో బేడీలు వేస్తున్నా. (నవ్వుతాడు)

కోద : నాకేమి అర్థం......

రామ : (సంతోషంతో ముఖం వికసిస్తుంది) కోదండరావుగారూ ! విధి నెరవేరుస్తున్నా. కన్యాదానం చేస్తున్నాను. కనకలత నా కూతురు.

కోద : ఏమిటీ ?

రామ : సుబ్బరామయ్యను చంపిన కత్తికొరకు ఇందాక సత్యనారాయణ నతి వెతపెట్టారు. ఇదుగో, కత్తి పుచ్చుకోండి. (తన చొక్కాలోంచి, నెత్తురెండిన దూరకత్తిని తీసి ఇస్తాడు.)

కోద : (కత్తి పుచ్చుకొని, కత్తిని పరిశీలిస్తూ.) ఏమిటి ? ఆ కత్తే ! నీవద్ద కెలా వచ్చింది?

రామ : సుబ్బరామయ్యను నేనూ చంపినది.

సత్య : నిజంగానా !

కన : ఆ !

రామ : నిశ్చయంగా! రెండు సంవత్సరముల నుంచి, ఆ కత్తి, ఇక్కడే, నా హృదయసమీపం లోనే దాగిఉంది. సుబ్బరామయ్యరక్తంతో నా హృదయం చల్లారుతుందనుకున్నాను! చాల పొరబడ్డాను. కనకలత నాకు శాంతి నిచ్చింది.

కోద : అయితే, ఆ వీటుజవాను......

రామ : కోదండరావుగారూ! సత్యరాయణను పట్టుకున్నప్పుడు నే నా చెట్టుమీదనే ఉన్నా. నన్నెవ్వరూ చూడలేదు. కటిక చీకటిలో నేను ఎవ్వరినీ గమనించలేదు. సద్దు అంతా అణిగింతర్వాత అటుపైపు దూకి పారిపోయినా. నాకు సుబ్బరామయ్యమీద కోపం వచ్చింది. పొడిచి చంపాను. చట్టానికి బద్ధుడనై శిక్షకు తల వంచుతున్నాను...... నేను అపరాధిని.

కోద : (కత్తిని పరిశీలించి) నే ననుకోలేదు!

తిరు : మొదట నేనూ అనుకోలేదు. తర్వాత అనుమానం కలిగింది. కొమ్మమీదనుంచి దూకిన చోట జాడ గమనించాను.

రామ : కనకలతా! సత్యన్నారాయణను తీసికొని మన ఇంటికి వెళ్లు! ఇక ఆ భోగంవీధిలో వద్దు. మీ అమ్మ నిక దిగులుపడవద్దను. అమ్మ మందులకు, మాకులకు కావలసిన ద్రవ్యం ఇంటిలోనే వుంది. సత్యన్నారాయణా! నీ చేతులతో దివ్యమైన వస్తువులను మనసార నిర్మించు. తిరుపతీ! వీళ్లకు మన ఇల్లు చూపించు.

సత్య : అంధకారంలో పడిపోయినా ననుకున్నా. జ్యోతి నిచ్చావు. నా జీవిత మిక జ్యోతిర్మయము. రామయ్యా! నీ మనసు దొడ్డది.

కోద : (కత్తిని రుమాలలో చుట్టి, జేబున ఉంచుతాడు)

రామయ్యా! నీవు ఒక దుష్టుడిని చంపావు. నీవు అపరాధివి కావు...... నేను అపరాధిని!

తిరు : అదేమిటి?

కోద : నిరపరాధిని పట్టి, ఖైదు చేసి అపరిమిత మనోవేదనకు గురిచేశాను. ఆ మనోవేదన నిజశిక్ష కన్న వేయి రెట్లు. నా అపరాధం ఎవ్వరూ క్షమింపలేరు. నేను అపరాధిని!

(ఆలోచనతో తల వంచుతాడు)

రామ : కోదండరావుగారూ! మనం చట్టానికి బద్ధులం. మీరు...... (కోట్టులోకి వెళుతాడు)

కోద : (తల ఎత్తి) మరిచిపోయినా! తిరుపతీ! రామయ్యను ఖైదు చేయి. (ఎడమకు నిష్క్రమణ)

తిరు : రామయ్యా! తాళాలు.

(తాళాలు పుచ్చుకొని, కటకటాలు మూసి, తాళం వేస్తాడు.)

రామయ్యా! ఇది నా విధి!

రామ : తిరుపతీ! నీ వేమీ విచారించనక్కరలేదు. నా హృదయం ఈనాటినుంచి మహోల్లాసభరితం. నావిధి పూర్తిగా నెరవేరింది. నా కిక తృప్తి! సంపూర్ణంగా తృప్తి!

(నవ్వుతాడు)

నన్నిక వార్డరని ఎవ్వరూ పిలవరు. నేనిక రామయ్యను, అంతే!

తిరు : రామయ్యా! నీవు దొడ్డవాడివి.

(సత్యన్నారాయణను చూస్తాడు.) సత్యన్నారాయణగారూ! మీ రదృష్టవంతులు! బయట మీకోసం ఎదురుచూస్తాను.

(ఎడమకు తాళాలతో నిష్క్రమణ)

కన : (రామయ్యను కటకటాలవెనుక చూస్తుంది. రామయ్య నవ్వుతుంటాడు) అయ్యో! మీరు.........

రామ : జైలు నా వాసం! కనకలతా! నేను జైలువార్డరును. నీ వేమి చింతపడవద్దు. నన్నిక మరిచిపో?

కన : మరిచా! ఎంత మాట! నా తండ్రిని చూచి......

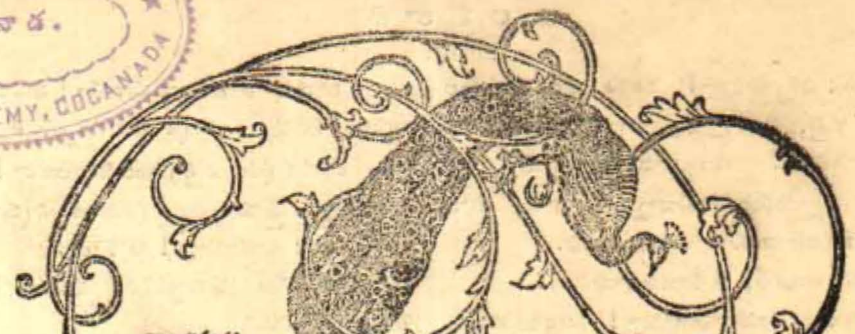
(దుఃఖం పొరలివస్తుంది. చెంగులో ముఖం మూసుకుంటుంది.)

సత్య : కనకలతా! రోజూ తండ్రికి ఇద్దరం...

(తెరలో గంటలు)

రామ : పది గంటలయింది. అవును. పది. రెండు... మూడు...నాలుగు...అయిదు...

(రామయ్య గంటలు లెక్క పెడతాడు. సత్యన్నారాయణ నిర్విణ్ణుడై రామయ్యను చూస్తాడు. కనకలత రోదిస్తూనే ఉంటుంది తెర.)

పెద్దకథ:

అన్నపూర్ణ

★

శ్రీ బలివాడ కాంతారావు

శ్రావణ మంగళవారం. ఆ వేళ రాత్రి స్నేహితుని సాగనంపటానికి భోజనా లయ్యాక స్టేషనుకు వెళ్లాడు వీరభద్రరావు. ఇంతలో బుచ్చిబాబు యింటికి చేరుకున్నాడు.

భోజనందగ్గర వదిన మరదిని ప్రశ్నించింది "రేపు వాళ్ళ కేదో కబురు చెప్పాలి—ఏం ఆలోచించారండి బుచ్చి?"

"చెప్పవలసిందేదో యిదివరకే చెప్పాను"

"బాగా ఆలోచించండి. ఊళ్లో సంబంధం. కష్టసుఖాలకి కాస్త చేదోడు, వాదోడుగా వుంటారు"

తడుముకోకుండా దృఢమైన గొంతుకతో "నా కిష్టం లేదండీ వదినా" అన్నాడు.

అన్నపూర్ణ మనసు బాధపడినా సర్దుకొని "మీ అన్నయ్యగారికి ఆ సంబంధం చాలా యిష్టంగా ఉంది. మనకు కావలసిన అన్ని హంగులున్నాయ్..." కాసేపు సాలోచనగా ఆగి నెమ్మదిగా "మీరు ఒకింటివారైతే లక్ష్మి పెళ్ళికూడా చెయ్యొచ్చు?..."

లోపల రహస్యాన్ని యీ చివరి ప్రయత్నంలో వెళ్లగక్కింది. కాని యీమాటలు అన్నాక మరది ముఖంలో యేవగింపు చూస్తూనే వుంది. చప్పున "వాళ్ళుముక్కుపిండాలా?" అన్నాడు బుచ్చిబాబు.

"మన ముక్కుపిండేవాళ్లు లేకపోతే—మనం యింకోళ్ల ముక్కు పిండేవాళ్లమే కాదు...అయినా మీకు తెలియని దేం ఆ స్తిపాస్తు లున్నాయ్ అమ్మ చెయ్యటానికి..."

వదిన నెమ్మదిగా ఆడిన యీమాటల్లో సత్యాసత్యాలు వితర్కించే అవసరం లేనట్టే "కాదంటే అలా చదివించేవచ్చు." అన్నాడు.

"పెద్దచదువులు చదివి యేం ఉద్యోగం చెయ్యాలి?"

"చెయ్యవలసివస్తే చేస్తుంది. అనిస్వతంత్రంగా బ్రతికితే..." వాక్యం సగంలో ఆగిపోయాడు. గదిలో పొంచి యీమాటలు వింటున్న చెల్లెలు పెద్ద నిటూర్పు విడిచింది.

"మనవంశంలో ఆడవా ళ్లెవ్వరూ వుద్యోగం చెయ్యలేదు-" ఇంకా వదిన ఏదో అనబోతుంటే అడ్డొచ్చి "వంశమర్యాదను మాసుకుంటే యీ కాలంలో బ్రతక లేమండి వదినా!" అని కొంచం ఆగి మళ్ళీ అన్నాడు "తెలివి తేటలున్నప్పుడు చదివించటంలో తప్పేంవుంది?"

మనసులో పాతుకపోయిన ఒక గట్టినమ్మకాన్ని ఛేదించేటప్పుడు పొంగే బాధతో వదిన గింజు

కుంటోంది. చివరిమాటలుగా ప్రశ్నించింది. "అయితే ఆళ వదులుకోమంటారా?" అని.

"నే నేదో తెచ్చుకుంటున్నాను నాకు పైవాళ్ళ దబ్బు అక్కర్లేదు."

ఈసమాధానం యిచ్చాక బుచ్చిబాబు లేచి పోయాడు.

ఈవేళ యింత పెద్ద ధిక్కారం తట్టుకొనే నిగ్రహం కొంతసేపటికిగాని వచ్చిందికాదు. ఓర్పు కలిగి తొందరపడని మనిషి కొబట్టి "మంచిదండి" అంది.

వీరభద్రరావు వచ్చి రావటంతో యిదేపనిగా ప్రక్కగదిలోనున్న బుచ్చిబాబుదగ్గరకు వెళ్ళి "రేపు వాళ్ళకు చెప్పొచ్చుగా" అన్నాడు. "వదినతో చెప్పా" నని గొణిగాడు బుచ్చి. రెండుగదులకు మధ్య నున్నగుమ్మానికి రెండువేపుల కాళ్లుచాచి నిలుచుని రెండో గదిలో వున్న భార్యవేపు చూస్తూ "ఏం చెప్పావే" అన్నాడు.

అన్నపూర్ణ జవాబీయలేదు. జవాబు ముఖం లోనే చూపించింది. గదిలో కూర్చుని "బుచ్చీ! ఇలా ఒకసారి రారా" అని శాసించాడు. తమ్ముడు వచ్చి తల దించుకుని నిలుచున్నాడు.

"వాళ్ళకు మాట యిస్తాను"

"అయితే నన్నడగటం దేనికి?" బింకంగానే అన్నాడు. "అడిగక్కరలేకుండా చెయ్యొచ్చన్నమాటేనా?"

ఈప్రశ్నకు జవాబు రాక పోవటంతో భద్రరావు వ్యాకులపడి కూర్చున్నవాడు లేచాడు. అన్నపూర్ణ అలానే పెరటితలుపుకు చారబడి నిలుచుంది.

"ముఖంముడుచుకొనే బదులు, ఏదో ఒకటి అఘోరించు."

"నా కిష్టంలేదు"

కొంచెం కటుత్వం యీ సమాధానంలో చొప్పకు పోవటంతో హఠాత్తుగా "చూడే" అంటూ పెళ్ళాంవేపు తిరిగాడు— "మాటాడితే నన కేసు కొస్తావ్. బుద్ధీ జ్ఞానం వుండే మాటాడుతున్నావా?" కొ ప్తస్వరస్థాయి హెచ్చించి యీసడింపుతో "వెధ్ధి సంస్కారాలతో బుర్ర పాడుచేసుకోకురా! "ఇష్టాయిని ముందు కొస్తుంటే పుచ్చుకోవటంలో యేం తప్పు లేదు."

"తొందర్లేదు" అంటూ మొండిగా లేచ్చేసి, ముఖం పెడగా త్రిప్పి రెప్పపాటున ప్రక్కగదిలోనికి వెళ్ళిపోయాడు తమ్ముడు.

ఇంతవరకు లొంగివుండేవాడు యిలా సంచరించటంతో భరించలేని కోపానికి లొంగిపోయాడు భద్రం.

రొప్పుకుంటూ ఆగదిలోనికి వెళ్ళి ఆవేళపు అధారిటీతో "ఈయింట్లో వున్నంతకాలం నీ యిష్టాయిష్టాలు పనికిరావు. నాకిష్టంగా వుంది చేసుకతీరాలి"

"చేసుకోను" కటువుగా అన్నాడు తమ్ముడు "చేసుకతీరాలి" అరిచాడు అన్నయ్య.

తమ్ముని కళ్ళొక్కసారి చింతనిప్పులయ్యాయి. ఇన్నాళ్లకి వున్నతంగా లేచిన కోపంతో కుర్చీని గప్పున త్రోసి "చేసుకో నంటే చేసుకోను" ఊర్ధ్వకంఠంతో అరిచాడు.

అన్నయ్య పళ్లుపటపటా కొరికాడు. త్రోసి వేసిన కుర్చీని కాళ్లతో తన్ని పిచ్చివానిలా అరిచాడు. అన్నపూర్ణ అడ్డువచ్చింది. పోవే అంటూ పెళ్లాన్ని ప్రక్కకు నెట్టివేశాడు. ఎనిమిదేళ్లు నిండని కడసారపు చెల్లెలు అరుణ వదినను అన్నయ్య నెట్టివేయటంతో గట్టిగా యేడ్చేస్తోంది. నాలుగేళ్లపాప తల్లిచీర పట్టుకొని కళ్లు నలుపుకొంటోంది. ఈ యేడుపుకు పుయ్యాలలో యింకో యేడుపు జతయింది. పదహారేళ్ల పెద్ద ఆడబడుచు లక్ష్మి తలుపు చాటునుంచి చూస్తూ విషాద భారంతో అప్పు డప్పుడు కళ్లు చీరకొంగుతో ఒత్తుకుంటోంది.

"నీకూ నాకూ యీ వేళతో సరి. యెక్కడికి పోతావో పో" భయంకరంగా వెళ్లగ్రక్కాడు అన్నయ్య.

"పోతాను. నా అవసరం నీకేం—" చంచలమైన మనసుతో వున్న అన్నపూర్ణ మరదిజోరు చటుక్కున మాసివేసి చెయ్యిపట్టుకొని పెరటకు బలవంతాన తీసుకుపోయింది.

పెనుతుఫాను వుడిగాక యేర్పడ్డ ప్రశాంతత మళ్లే యిల్లంతా మూగపోయినట్లుంది. పగం విరిగిన

చెట్లలా అందరిముఖాలు కాంతివిహీనమై బాధా యుతమై చెత్తగా వున్నయ్.

నిండుయౌవ్వనంలో మల్లెలా మనోహరంగా వికసించవలసిన లక్ష్మీ, రెమెన్నడూ వూహించటానికి కూడా ఆస్కారంలేనటువంటి కలత యీనాడు రేగటంతో, పూర్తిగా వాడిపోయింది. మనసులోవున్న రహస్యాల్ని హృదయంలో దించుకున్న సుఖాంతమైన కోరికల్ని యీకయ్యం విచ్ఛేదించింది. ఈకలహానికి మూలకారణం తనే అనుకొని మెదడులో చిచ్చు పోసుకుంటోంది.

ఆకస్మాత్తుగా రాజుకున్న యీకలతవల్ల అన్నపూర్ణ చాలరాత్రివరకు రెప్ప వేయలేదు. రేపు తెల్లవారేసరికి యింట్లో వాతావరణం ఒక్కసారిగా మారిపోయి వుంటుంది. చిరునవ్వుతో యెదురయ్యే మరది కనపడడు. అన్నపూర్ణ యింటిలో "అన్నమేకరువా" అని వేళాకోళాలాడే బుచ్చిబాబు కనపడడు. పాలపళ్లని వేళాకోళాలాడే భర్త అగపడరు. ఇలా అర్థంలేకుండా మారుతుందని ఆమె అనుకున్నా పూర్తిగా నిరాశ చెందలేదు. ఒకరితత్వాన్ని పూర్తిగా తెలుసు. ఇంకొకరిమీద కోపం చూపించో, నాలుగు మాటలు నచ్చించో పరిస్థితి చక్కబరచవచ్చు. ఆ ధైర్యంతోనే కొత్త వెూగన్ను నిద్రచెందింది.

చిట్టి 'కీc' మంటుంటే తెలివివచ్చింది. బుజ్జగించి నిద్రపుచ్చింది. భర్త యింకా యేదో చదువుకుంటూండటం గమనించింది. మెల్లగాఆయన పాదాల చేరువులో కూర్చుని

"ఒక మాటంటాను..."

భార్యస్వరం విన్నాక ఆమెవేపు చూశాడు.

"ఈవేళ మనల్ని యిరుగు పొరుగు వాళ్లు మనుషుల్లా చూడలేదు..."

"అంతేగా..." పుస్తకంమీద దృష్టి పోనిస్తూనే అన్నాడు.

"అత్తయ్య ఏంచెప్పారో జ్ఞాపకం తెచ్చుకోండి—"

రుక్మిణమ్మ చివరిఘడియలు జ్ఞప్తికి రావటంవల్ల కామోసు అక్షరాలన్నీ అలికినట్లు అగపడ్డాయ్.

కొంతసే పయ్యాక నిశ్శబ్దాన్ని కబళిస్తూ సన్నదైన స్వరంమాటలు జారుస్తోంది— "మనపిల్లలు తప్పుచేస్తే యెలా నచ్చచెప్తాం? వాళ్లూ అంతే మనకి—"

భద్రంపెదిమలు కదల్లేదు. వైఖరిలో కూడా అట్టే మార్పు లేదు.

శోకమయమైన కంఠంతో "బుచ్చిని క్షమించరూ?" అన్నది.

"వాడివిషయమే నాతో చెప్పక"

"నేను చెప్పకపోతే యింకెవరు చెప్తారు?"

ఈప్రశ్నకు జబాబు చెప్పటానికి మాటలు దొరకలేదు. తను నిజంఅనుకొని నమ్మిన విషయాన్ని భార్యతో చెప్దా మనుకున్నాడు. కాని కొంతసేపటి వరకూ మాటాడలేదు.

"ఈవేళ జరిగిన దంతా మరచిపోండి"

"వాడి మనస్సులో యేంవుందో ఆలోచించకుండా మాటాడతావే!"

అన్నపూర్ణ నోరుతెరచి భర్తవేపు ఆశ్చర్యంగా చూసింది.

"పెళ్లివద్దనటంలో వాడివుద్దేశం యేమంటావ్?"

"ఉద్దేశం యేం వుంటుంది? మనకిగతిలేక కట్నం పుచ్చుకుంటామని బలవంతంచేస్తున్నాం గానీ బుచ్చివుద్దేశం మంచిది కాదంటారా?"

"వాడివుద్దేశం యింకా నువ్వు తెలుసుకోలేదే-కట్నం వూళ్లోసంబంధం అని వంకలుపెట్టున్నాడు గానీ."

"మనసు పాడుచేస్తా రని భయం వుంటే వుండొచ్చు. అయినా బుచ్చి చేతకానివాడా?"

"అసలుసంగతి అదికాదు. కట్నంరూపంలో వచ్చింది వీడికేం దక్కుతుంది? కట్నం పుచ్చుకోనని ఆ డబ్బంతా వాడే అంకించుకోవాలని..."

"ఛా ఛా..."

"ఛాఛా యేమిటి—ఉన్నవాళ్లువస్తురూపంలో పిల్లకు ఆ డబ్బు ముట్టచెప్పకుండా వూరుకుంటారా?"

అన్నపూర్ణ లేచి "మీరెందుకిలా అనుకోవాలి? బుచ్చి మీ మీద యింకోలా అనుకుంటే— మధ్యనున్న ఆడపిల్లల్ని యేడిపిస్తారు—"

"ఎవరైనా రెండు కేసవాలే?"

"ఈరెండుముఖాలు పెదముఖాలతో మమ్మల్ని యేడిపించండి"

"మధ్య నువెవ్వెందు కేడవాలి? నువ్వు తెచ్చిన నూరు వేలలో మిగిలింది వాడిచదువుక్రింద తగలేశావ్. వాడిచెయ్యి కలిశాక నోరుకట్టుకొని యీ రెండేళ్లలో గడించింది యిలా పెళ్లిక్రింద తగలెయ్. యెవరు కొద్దన్నారు?" అంటూనే దీపం తగ్గించి లేచి పోయాడు. పరుపుదగ్గరకు వెళ్లినా అన్నపూర్ణ యింకా అక్కడే కూర్చుంది. రెండుమూడుసార్లు భార్యవేపు చూశాడు. ఆమె అలానే కూర్చుంది. కానీ చీర కొంగుతో కళ్లు ఒత్తుకోవటం చూశాడు.

"చాలా రాత్రయింది. పడుకో" అన్నాడు

అన్నపూర్ణ తలెత్తి చూసింది. ఎదురుగా భర్తను చూసి చప్పున లేచిపోయింది. "మధ్యను నాకెందు కానిష్ఠూరం నీ యిష్టంవచ్చినట్లు కానీ- నే నేవిధంగా అడ్డురాను" అన్నాడు.

ఈమాటలు విన్నాక ఆమెముఖంలో వెలిగిన వెలుగు ఒకవిధంగా ఆయన దగ్గరగా రాటానికి తోడ్పడింది. భర్తవక్షంమీద పరిపూర్ణానందంతో వ్రాలిన ఆమెను అర్థంచేసుకున్నా వన్నట్లుగా ఆయన సంచరించాడు.

నిముషాలు దొర్లుతున్నా యిరువురూ అలా నిల్చుండిపోయారు. ఈ వేళ కయ్యంవల్ల వుత్పత్తి అయిన హాలాహలం తరవాత అమృతమేమో యిది! ఇంతగా తనకు తానై దిగిరావటం యేనాడూ జరగ లేదు—దీనికి యింకొక కారణంకూడా లేకపోలేదు. రాత్రిజరిగిన సంఘటనగురించి ఒకవిధంగా సిగ్గ పడాలని తన అంతరాత్మబోధిస్తూనేవుంది.

సన్ననిస్వరం, మెల్లగా తేరుకున్న అస్వరంతో "బుచ్చిని మామూలుగా పిలుస్తారుకదూ?"—ఆమె నోరు ఆవిలించివుంది...కళ్లు మూతపడలేదు— చేతులు వదులుచేరాయ్...

"హాఁ" అన్నాడు భద్రం చివరకి.

నోరు, కళ్లు మూతబడి శక్తికోలదీ భర్తను బంధించింది బాహువులతో...

పరుపుమీద కళ్లు మూతలు పడేముందు "లక్ష్మి పెళ్లివిషయం?" అన్నాడు.

"ఆపిల్ల అదృష్టం యెలావుందో?"

"అదృష్టానికే విడిచిపెట్టేస్తావూ?"

"మా అమ్మవుంటే, అని, ఆపిల్లల్లు అనుకో కుండావుండటానికి చెయ్యవలసింది చేద్దాం" అన్నది అన్నపూర్ణ.

"అమ్మ యేదో చెప్పిందన్నావ్ ఒకసారి"

"ఆవిషయం మీతో చెప్పఖర్లే దనుకుంటాను"

"ఏం"

"ఎప్పుడో అవసరంవస్తే చెప్తాను"

కనురెప్పలు బరువెక్కటంవల్ల కాబోలు యిద్దరూ మూగపోయారు.

3

తెల్లవారింది. డాబామీది మంచంలోనే రాత్రంతా పడుకున్నాడేమో ముఖం కొంచం నిగారించివుంది. పరుపుతో క్రిందికి దిగుతున్న బుచ్చిబాబు వంటయింటి వసారాలో నిల్చున్న వదినవేపు చూశాడు. కాని యిదివరలా నవ్వలేకపోయాడు. వదినముఖం చప్పున త్రిప్పివేయటంతో సిగ్గుపడ్డాడు.

వదినమోము గంభీరంగా వుండటంవల్ల పిల్చి యేమైనా మాటలు వడ్డిస్తుందేమో అని అక్కడే యిటూ అటూ పచారు చేశాడు. మరదిముఖం చూడనని ఒట్టు పెట్టుకున్నట్లుగా సంచరించటంతో యేడుస్తున్న చిట్టిని తీసుకొని వదినదగ్గరగా వెళ్లాడు. వదిన అక్కడనుంచి వెళిపోతుంటే "చిట్టిని తీసుకోండి వదినా" అన్నాడు.

వదిన చేతులుచాపింది. అప్పుడైనా చూడలేదు. బుచ్చిబాబు సిగ్గుతో సగం గొంతుకవిప్పి "కోపం మీద యేదో అనేశాను మరచిపొమ్మని చెప్పండి వదినా"

పిల్లాడిని బుజ్జగిస్తూ అన్నపూర్ణ కోపంగానే "నాతో చెప్పటం దేనికి?"

మరది తెల్లని ముఖం నల్లబడిపోయింది.

వదిన మళ్లీ అన్నది. "చెప్పవలసినవాళ్లతో చెప్పండి"

కర్తవ్యమూఢినిలా చూస్తూనిలుచుని కొంతసేప టికి జాకెట్లోనికి వ్రేళ్లు పోనిస్తూ "అన్నయ్య రాందర పడటానికి సిగ్గుగావుంద"న్నాడు.

"అయితే మరేం? చీర కావాలా?"

ఈప్రశ్న వేశాక యిక వచ్చాపురో తేక పోయింది. బరువెక్కి పోయిన మనిషి పెద్ద నిట్టూర్పుతో తేలికై పోయాడు.

"ఎప్పుడూ లేనిది అలా డాబా యెంగరగొట్టే కారణం ?"

"ఏంటో అలా వచ్చేసింది- అన్నయ్య నించే"

"ఏమిచేశారేమిటి ? పెళ్లిచేస్తే ఒళ్లువంచాలని కాబోలు. వుండవట్టేవాళ్లం పున్నాంగా భయం దేనికి బాబూ ?"

"అన్నయ్య పైవాళ్ళతో యెందుకు చెప్పాలి?"

బుచ్చిబాబు ముఖం కొంచం గంభీరమైంది.

"ఏం చెప్పారు ?"

"అమ్మన్య రెండుసార్లు సినీమాలకీ, ఒకసారి ఆఫీసువాళ్ళతో ఎక్స్‌కర్షన్‌కి వెళ్ళి డబ్బు తగలేశా ననీ, యింకా యేవేవో ఆ గోపాలకృష్ణమూర్తిగారితో చెప్పారు. ఆయనేదో బ్రహ్మాండం బ్రద్దలయ్యేటట్లు నలుగురిమధ్యా పుట్టుపూర్వోత్తరాలు జ్ఞాపకానికి తెస్తూ బుద్ధులు చెప్పకొచ్చారు. ఏం ! అన్నయ్య మన సులో యేమైనా వుంటే మీతో చెప్పకూడ దండీ ! మీకంటే బుద్ధులు చెప్పేవాళ్లిం కెవరున్నారు ! ఆకోపం యీకోపం అంతా-"

రాత్రి గలాటా జరగటానికి కారకురాలని తనే అనుకొని యేమీ మాటాడ లేకపోయింది.

భర్త ఆమెతోనూ యీవిషయం చేప్పారు. భర్తను వారించిందిగానీ మరదితో ఆమాటలు చెప్ప లేదు. లక్ష్మి అంతలో అక్కడ నిలుచోవటం చూసి బుచ్చిబాబు పళ్లుతోముపుల్లకోసం వెళ్లాడు.

కాఫీ గదిలోనికి తెస్తూ ప్రక్కగదిలోనున్న మరదిని కేకవేసింది. బుచ్చిబాబు వచ్చాడు. అన్న దమ్ము లిద్దరూ ఒకగదిలోనే వున్నారు. అన్నపూర్ణ పెరటితలుపుకు చారబడి చిన్ననవ్వుతో అంది "మీతమ్ముడుగారు క్షమించమంటున్నారని"

ఈమాటలు వినవట్టే కాఫీ సేవిస్తున్నాడు వీరభద్రుడు.

వెనుకకుతిరిగి లక్ష్మి వేపు చూస్తూ "కాస్త పొయిదగ్గర కూర్చో అమ్మా- ఈ తపవు తీర్చి వస్తాను"

"నీలా దాని చెయ్యాక్కొల్పుకోవిలయ్" అన్నాడు భద్రం.

"వుండవట్టే టప్పుడు చుట్టుకుదురుమీద మట్టి కుండలా కూర్చుంటే యెలా జౌతుంది ! చెయ్యికా లిపా అనుభవించాలి"

"ఓపకో బరేయిల్లాలు దొరికిందే—ఒరేయ్ బుచ్చీ- మరేం-" కొంచం ఆగి "కానీ మరదలు పిల్ల మహాఘటికురాలని విన్నాను"

"మా చెల్లెలు మీ వెంఖాపాలేం దోచుకపోరు లెండి ?"

"దోచుకుంటే పూరుకొనే వా ళ్లెవరే ?"

'ఆ ఊరుకుంటారా- కుర్చీలు విరగదోసుకుం టారు- దొమ్మరివాళ్లలా అరుస్తారు- మొఖాలు మడు చుకుంటారు- అంతేనా ? మరేం చేస్తారు ?"

"వదిన వచ్చి నోరుమూస్తారు. ఎంతో కోపంగా వున్నట్లు నటిస్తారు"

"అదేమిటిరా అటు వేపు తిరిగావ్"

"మనం యేమిటో గొప్పవాళ్ల మనుకుంటాం గానీ వాళ్ళతరవాతే మనం అన్నయ్యా"

కలతలెలా వచ్చినవొ్యా కలియికకూడ అంత వేగంగా జరగటంలో అన్నపూర్ణ సంతోషగర్వంతో ఫక్కున నవ్వింది.

"ఎందుకు నవ్వుతావే ? పాలు పళ్లు కనిపిస్తు న్నయ్" చివర అతురా లింకా భద్రంనోటిలోనే వున్నయ్. పెరటినుంచి ఒకసన్ననిస్వరం "అన్నయ్య పళ్ళకంటే చిన్నవే" అంది. లక్ష్మి మాటలు విని నిర్విణ్ణుడైనా మళ్లీ సర్దుకొని "సరి ! ఈయింట్లో నే నొక్కడినే ఒకటి"

"నన్ను వెక్కిరించినంతకాలం అంతే"

"ఏమైనా మానేది లేదు"

అన్నపూర్ణ వంటయింటివేపు ఖాళీ గ్లాసులు పట్టుకుపోతూ "వాళ్లూ మానేది లేదు" అంది

"పోనీ నువ్వు వెక్కిరించలేవుగా"

జవాబులేదు. కాని అన్నదమ్ము లిద్దరూ ముఖాలు చూసుకున్నారు.

పాడుతూ మెల్లగా పూరుతోంది "బాగానే వుందను వదినా — మేం పంపించ మను"

అన్నపూర్ణ అప్పటికీ మాటాడలేకపోయింది. బుచ్చిబాబు "పాపుపీసే తెచ్చానండి వదినా" అంటూ గొడవచేసు కొచ్చాడు. సంచి అందుకొని చూసింది. వంకాయలు కూడా వున్నయ్. మిగతా డబ్బులు కానితోసహా లెక్క చెప్పి వదినచేతిలో పెట్టుండటం అన్న చెల్లె ళ్లిద్దరూ చూశారు.

సిగరెట్ ముట్టిస్తున్న బావగారికి కొంత దూరంగా ఒక ట్రంకుపెట్టెమీద కూర్చుని "చదువు లెలావున్నాయండి" అన్నాడు. 'ఆఁ' అని గొణిగాడు బావ. ఈవైఖరి కొంతవరకు అర్థం చేసుకున్న బుచ్చిబాబు మరికొంత విజృంభించాడు.

"ఈమధ్య ఏవి పిక్చర్సు చూశారు?"

"ఏవో మీకు నచ్చనివి"

"బి. ఎస్. సి, లో నా లాగే ఫస్టుక్లాసు వస్తుందని మీ సిష్టరు అంటోంది. మీలాంటివారికి రాక పోవడ మేంటి?"

జవాబులేదు.

"ఈమధ్య లవంగాల ధరలు పెరిగాయన్నారు?"

ఈప్రశ్న వేసి పద్మజముఖం వేపు చూశాడు. కుపితుడై శ్యామలరావు లేచి వెళ్లిపోయాడు. అన్నపూర్ణ, తమ్ముడూ, అని పిల్చినా లాభంలేకపోయింది.

గదిలో పద్మజ, బుచ్చిబాబే వున్నారు. చాల సేపటివరకు ఒకరిముఖం ఒకరు చూసుకోలేదు. కుచ్చహాసంచేస్తూ "మీఅన్నయ్య చాలా తెలివైనవాడు" అన్నాడు. పద్మజకు ముళ్లు గుచ్చుకున్నట్లయింది.

లేచి యిటూ అటూ పచారు చేస్తూ కొంచం కళ్లల్లో నీరుతెచ్చుకున్న భార్యను చూశాడు. కిటికీ దగ్గర ఆగి, గజాలు పట్టుకొని మేఘావృతమైన ఆకాశం వేపు చూస్తూ మెల్లిగా మాటలు తొణికేస్తున్నాడు. "ఇలా కన్నవారికి అన్నీ చెప్పుకోవటం వల్ల యెప్పుడో ఒకనాడు విచారిస్తావు — నువ్వెన్నో ఆశలు పెట్టుకున్నావ్ — కానీ నేను ఆరోజున యేం చెప్పానో యిప్పటికీ ఆ మాటలే చెప్తాను — మా అన్నయ్యకు వదినకు శాసించటానికి హక్కుంది — శిరసా వహించటం నావిధి"

ఉపదేశంలా యీమాటలు అన్నాకా భార్య వేపు చూడలేదు. ఇంతలోనే వేగంగా లేలిపోయానని కామెూసు సిగ్గుపడ్డాడు. భార్య తనవిషయమై ఒకవిధమైన లోకువను మనసులో సృష్టించుకోటానికి ప్రయత్నిస్తుందని "ఆకాశం మీద యేంతదో" అన్నాడు అభినయంతో,

పద్మజ కదల్లేదు మెదల్లేదు.

"మాశావా! చూడు"

ఈసారి లేచింది. కానీ వడిగా నడవలేదు. కిటికీగుండా చూసింది. పెదాలు విరచి మళ్ళీ కూర్చుంది.

"గులాబి పువ్వును చూడలేదూ?"

జబాబులేదు.

"ఆకాశంమీద హరివిల్లైనా పాడుస్తుంది. కానీ — ఉష్ — అదేమిటో నీ ముఖంలో నవ్వంటూ చూడలేదు" తరవాత ఇద్దరూ యేదో ఆలోచిస్తూనే కూర్చుండిపోయారు.

౫

మరుచటిరోజు తహశీల్దారుగారు భార్యను పంపించారు. నిలుచున్నపాటునే కూతుర్ని పంపెయ్యమని కూర్చుంది. అన్నపూర్ణ చివరకు "మగవాళ్లు వచ్చేవరకైనా వుండండి పిన్నీ" అని బతిమాలింది. "వాకు పనుంది. సాయంత్రం అయనే వస్తారు" అని భోజనానికి వుండమని బతిమాలినా వుండకుండా వెళ్లిపోయింది.

ఆవిడ వెళ్ళాక "పంపటానికి వీల్లేదని చెప్పలేకపోయావా వదినా — వాళ్లిష్టమా మనిష్టమా — మంచిగా పోదామంటే మరీ యిదిగా వుంది"

అన్నపూర్ణ "తొందరపడి నోరు జారేసుకోకమ్మా" అని లక్ష్మిని వారించింది.

పిల్లాడికి పాలుపెట్టూ పద్మజతో "ఒక్కర్తెనని పూఅమ్మ నాకేం వచ్చినా నెత్తీనోరు మొత్తుకుంటుంది. అయినా అత్తవారింట్లో పడ్డకష్టాలు చెప్పుకొని పరువు కొల్పుకుంటామా — కలిగిన సంపారాలా కష్టపడకుండా బ్రతకడానికీ — ఏ యెండ కాగాడును బట్టి బ్రతుక్కొస్తున్నాం — ఈరోజు దాటితే యీడబ్బురొక్కటం తీరుతుంది. బుచ్చిబాబు ట్రయి

వింగయిపోయి రెండువందల దాకా తెచ్చుకుంటారు కాబట్టి యీయిబ్బందులన్నీ తీరుతాయి"

ఇంతవరకు నిమ్మళ్లంగా తోటికోడలుతో చెప్తుం దేకానీ తనకు కాదన్నట్లుగా పద్మజ మెసలింది.

సాయంత్రం అయింది. ఉదయం వెళ్లిన బుచ్చిబాబు ముందుగా వచ్చాడు. ఒళ్లంతా జిడ్డుగా వుంటంవల్ల స్నానానికని పెరటినూతిదగ్గరకు వెళ్లాడు. భద్రం యింకా రాలేదు. తహశీల్దారుగారు వచ్చారు. "వచ్చే వేళయింది కూర్చోండి బాబాయ్" అంటూ కుర్చీమీద కూర్చోబెట్టి కాఫీ తీసుకు రావటానికి వెళ్లింది. తండ్రీ, కూతురు మాటాడుకుంటుంటే భద్రం వచ్చి గదిబయట నిల్చొనే నమస్కరించాడు. బయటకు వస్తూ "ఒకసారి అమ్మాయిని పంపించండి. వారంపదిరోజుల్లో దిగబెట్తాను" అన్నారు.

ఇంట్లో యిద్దరికి తప్పించి అందరికీ యీ కోరిక సమంజసమే అనిపించింది. పద్మజ వెళ్లాక బుచ్చిబాబు వంటయింటిదగ్గరకు "ఏం కూరండి వదినా" అంటూ వచ్చాడు.

"ప్రొద్దున్న తెచ్చిన వంకాయ వేపుడు— అవునుగానీ ఇంతకంటె మంచివి బజారులో లేవండీ బుచ్చీ?"

"మీబాబాయి లాంటి వాడెవడో మంచి మాట లాడి అంటగట్టాడు. అయినా రేపు పూరు కుంటావా?"

"ఏం చేస్తారు?"

"ముక్కు పిండి మరీ వసూలు చేస్తాను"

"మీ పుణ్యం వుంటుంది. కయ్యం తెచ్చుకోగలరు?"

"అబ్బా! ఏమండీ మహాపిరికి" అంటూనే బుచ్చిబాబు నవ్వాడు. చెల్లెలు అరుణతో సహా అందరి ముఖాలు వెలిగాయి.

వారం, రెండువారాలు, మూడువారాలు కూడా దాటాయి. పద్మజను దిగబెట్టలేదు. ఆనోటా యీనోటా పడి భద్రంవరకూ వచ్చిన నిందలవల్ల అన్నపూర్ణను నడపచాటనీయలేదు.

ఆదివారం అన్నదమ్ము లిద్దరూ కాఫీ త్రాగుతుండగా "అవునండీ బుచ్చీ—మాతమ్ముడితో అలా పౌడర్లూ, స్నోలనీ వేళాకోళం ఆడాలా. వాళ్లే మనుకుంటున్నారు?" అంది అన్నపూర్ణ—

"కైలాసంనించి దిగివచ్చినట్టు మాటాడతాడు. కోతలుకోసేవాళ్లదగ్గర కొయ్యాలిగానీ. అవును గానీ —ఒకరోజుకు పౌడరు లేదని ఆడవాళ్లు గింజుకు చచ్చిపోవాలా?"

తమ్ముడు మాటలకు చప్పున అన్నయ్య "దానికేం తెలుస్తుందిరా? పందెం వేస్తాను. ఒక పౌడరు పేరు చెప్ప మనూ?"

"ఈ హాస్యాల మాటకేం గానీ—ఈ వేళైనా ఒకసారి నన్ను వెళ్లనీయండి. మాచెల్లెమ్మ ఒంట్లో బాగు లేదని విన్నాను."

"ఏముఖం పెట్టుకొని వెళ్తావ్? కబురూ కాకరకాయ లేంది?" యీసడించాడు భద్రం.

"ఇద్దరూ యిలాంటి పట్టింపులు పెట్టుకుంటే యెలా? సాయంత్రం ఒకసారి వెళ్తాను."

"వారం రోజుల్లో దిగబెట్తానన్న పెద్దమనిషి యేం చేశాడు? వెళ్లు—వాళ్ళ కాళ్లు పట్టుకో యెవరొద్దన్నారు?"

"వాళ్ళనంటే యేంలాభం? తప్పంతా మనలో పెట్టుకొని" బుచ్చిబాబు అంటూనే లేచిపోయాడు.

అన్నపూర్ణ కొంచం నిష్ఠూరమైన స్వరంతో "నిజమే తప్పు మనదే—పిలవటానికి వెళ్లామా?"

"ఎలాగో మీరంతా చావండి. నా కెందుకు?" భద్రం కోపంతో మూలిగాడు.

ఈ మూలుగుతో మళ్ళీ గదిలోనికి బుచ్చిబాబు వచ్చి "వాళ్ళకి తగ్గట్టే మనం ఉండాలి. పంపించకపోతే నష్టం యెవరికి?"

"పోనీయండి బుచ్చీ! తగూల్తో మరింత పరువుపోతుంది. మనకూ ఆడపిల్ల లున్నారు. అభిమానాన్ని కాల్చేయట మెందుకు? మన లక్ష్మిలాంటి పిల్ల. ఏడిపిస్తే మనకేం శ్రేయస్సుకాదు. సాయంత్రం వెళ్దాం."

"మంచినీళ్లైనా యిస్తారా?" అన్నాడు భద్రం, "ఇచ్చినా యివ్వకపోయినా మనం వెళ్లినపని అయితే చాలు."

"అలాగనే పెళ్ళిలో అన్నిటికీ తలవంచావ్. పడు, ఎవరొద్దన్నారు?"

"సంబంధాలు చేసుకొన్నాక ఎవరివల్లో ఒకరి వల్ల లోటుపాట్లుంటాయ్. ఎవరో ఒకరు సర్దుకోక పోతే ఎలా?"

"నే రాను" అంటూ మొండిగా తేల్చేసి బుచ్చిబాబు బయటకు వెళ్ళిపోయాడు.

"మీరైనా రండి" అని అన్నపూర్ణ బ్రతిమాలింది భర్తను. ససేమిరా రానన్నాడు. అప్పుడు నెమ్మదిగా ముందుకు రాగల విషయాలు నచ్చచెప్పింది. "చూడండి వాళ్లిద్దరూ హాయిగా వున్నట్లు చూడాలి. ఇద్దరిమధ్యా ఏదో కలత లున్నాయి. పెద్దవాళ్లం మనం కలపాలిగానీ విడదీస్తే పాపం! అదికాక పోయినా మరికొన్నాళ్ళకి బుచ్చి ఏ వేషాలు వేసినా మనం తలయెత్తుక తిరగ్గలమా? ఈ వేళ మనం వెళ్ళి బుచ్చి నొకసారి రేపు పంపిద్దాం."

ఇలా కొంతసేపు నచ్చచెప్పాక భద్రం "సరే" నన్నాడు.

ఆ వేళ సాయంత్రం తహశీల్దారుగా రింటికి వెళ్లి వచ్చాక భద్రం నోరు చాలసేపటివరకు అడ్డూ ఆపూ లేకుండా పెగిలింది. నిజానికి క్రొత్త కోడలిని పూజిస్తున్నామని వీరనుకుంటుంటే వాళ్లు దానికి యెదురుగా ఆరోపించారు. ఆమెను సంతోషపెట్టడానికి తనింకేమి చెయ్యాలో అన్నపూర్ణకు అంతు పట్టలేదు.

బుచ్చిబాబు అన్నయ్యమాట లంతా విని చివరకు "ఇందులో ఒక్క మాటైనా వాళ్ళెదురుగా అన్నారా వదినా?" అన్నాడు.

ఈ మాటిప్రశ్నతో పరిస్థితి కొంత విషమించింది. కోపంతో తబ్బిబ్బవుతున్న అన్నయ్యవేపు చూడకుండా "వాళ్ళ నెందుకనాలి?" అన్నాడు.

పెద్ద యీ సడింపుతో అన్నయ్య లేచేసరికి అన్నపూర్ణ మోము భయావృత మైంది.

ఇంతలో పాప 'క్కీ' మంటూ గొంతు లేసుకుంటూ చెయ్యి దులుపుతూ గగ్గోలు పెట్టుకుంటూ వచ్చింది. భద్రం గబ్బున వేలిని నొక్కిపట్టి "ఎక్కడ చెయ్యి పెట్టావమ్మా" అంటూనే భార్యవేపు తిరిగి "వేగంగా వుల్లిపాయ నూరు" అన్నాడు. తీరా చూశాక వంటయింటి అలమారులో పంచదార డబ్బాచాటున యింకా తేలు నక్కి వుంది.

మరుచటిరోజు ఆఫీసుకు వెళ్లేముందు వదిన, ఒకసారి అత్తవారింటికి వెళ్ళమని నచ్చచెప్పింది. సాయంత్రం అలా చూసుకొనివస్తా నన్నాడు.

సాయంత్రం వచ్చినవెంటనే "వెళ్లారాండి బుచ్చీ" అన్నది. వెళ్ళా నన్నాడు క్లుప్తంగా. కానీ విషయా లేమీ చెప్పలేదు. కొంతసే పయ్యాక "మనుషులని చూసి మరీ మసలాలండీ!"

ఎందు కిలా మరది అంటున్నాడో ఆమెకు అవగాహన కాలేదు.

"సంబంధం చేశారుగాని సంగతులు తెలుసుకున్నారు కాదు."

అన్నపూర్ణ మళ్ళీ మొగం వెలబోసింది. "ఊన్నా, లేకపోయినా నీ వెంతో నేనూ అంతే అని పట్టువదలకుండా వుంటే ఎవరికోసం లొంగుతారు? చిత్తం బత్తెం అనుకుని కూర్చుంటే లోకువచెయ్యరూ మరి!"

"కోరుగాని చేసుకోలేదు కదా?"

"అంతలో కొట్టేసుకుంటామా? తిట్టేసుకుంటామా? నిలదీసి అడిగితే ఒంట్లో బాగున్నాక తప్పకుండా దిగబెట్టా మన్నారు."

అన్నపూర్ణ పెద్దనిట్టూర్పు విడిచింది. "రోజూ అలా త్రోవేకదా! ఒకసారి చూసి మరీ రండి" అంది.

బుచ్చిబాబు సవ్వాడు గాని యింకేమీ అనలేదు. కానీ ఆవేళ అన్నయ్య చేయవలసినపని తను చేసినందుకు చాలాసేపు కంగారు పడ్డాడు.

౬

నెల దాటింది. వచ్చేవారంలో పద్మజ వస్తుందనగానే భద్రం "మీఅమ్మకు కొంచం జ్వరంకాస్తోందిట వెళ్తావా?" అని అడిగాడు. అన్నపూర్ణ వెంటనే వెళ్లనని చెప్పలేకపోయింది. ఆవారంలోనే భార్యతో అన్నాడు "అల్లుడుమామలు కలిసి తిరుగుతున్నారే"

"వీరాలా వుండమంటారా? మనకి కావలసిందేమిటి? వాళ్లకీ, మనకూ యెటువంటి అరమరికలూ లేకుండా వుండాలనేగా"

పాడినప్పుడల్లి వెళ్ళిపోయాడు. ఎల్లుండి పద్మజ వస్తుందనగా రాత్రి తొమ్మిదిదాటినా ఆ వేళ రాలేదు. బుచ్చి మొదటిఆట సినీమాకు వెళ్ళిపోయాడు. కళ్లు కాయలు కాసేటట్లు యెదురుచూసుకొని కూర్చుంది. తొమ్మిదిదగ్గరైంది. వచ్చాడు. ఆలస్యానికి కారణం అడిగితే ప్రయాణం కమ్మన్నాడు.

బుచ్చిబాబు సినీమానించి వచ్చేసరికి వదిన కళ్లలో నీరు కారుతోంది. తరవాత ఫోంచేస్తానని స్టేషనుకు వెళ్లాడు. రైలులో కూర్చొని తల్లి కేలా వుండనే తెంగను దిగమ్రింగి మరదికి యెల్లుండి పద్మజ వచ్చాక జాగ్రత్తగా తను వచ్చేవరకు త్రిప్పకోమంది. గోపాలకృష్ణమూర్తి స్టేషనుకురావటంవల్ల భద్రం ప్లాటుఫారం చివర యేదో మాట్లాడుతున్నాడు. రైలు కదిలేసరికి భద్రం వచ్చాడు. తమ్ముడు పెట్టెనుంచి దిగిపోయాడు.

భార్యాపిల్లలను కన్నవారింట్లో విడిచిపెట్టి వచ్చిన వారంరోజులనాడు ఇంట్లో సామానులు చాలవరకు పాక్ చేయిస్తున్నాడు. ఆ వేళనే "ఎలమంచిలి బదిలీఅయిందని" తమ్మునితో చెప్పాడు. అకస్మాత్తుగా యిలా రావటంతో బుచ్చిబాబు యేవేవో ప్రశ్నలు వేశాడు. ప్రయత్నిద్దామన్నాడు. అన్నయ్య "లాభంలేదు. నయం చింతపల్లి యేజన్సీకి వెయ్యకుండా రక్షించారు" అన్నాడు.

వెళ్లిపోయేముందు 'వుత్తరం వ్రాయి అన్నయ్యా' అన్నాడు. అలాగే అన్నాడు అన్నయ్య. ఒక్కొక్కసారి అనేక విధమైన నవ్వును బుచ్చి గమనించకపోలేదు. దానికి కారణం యేమా అని ఆలోచించినా యేమీ పాలుపోకుండా వుంది. లక్ష్మి, అరుణల విషయము యేమైనా చెప్తాడంటే యేమీ లేదు.

రైలు యెక్కేముందు చెప్పాడు. "మీ వదినను అలాగే తీసుకువెళ్తాను. నువ్వేమీ అనుకోవద్దు" అన్నాడు. ఈ చివరివాక్యం అతనిజీవితంలో తొలిసారిగా అన్నయ్యకోటివెంబడి వినటంతో బుచ్చి నిర్విణ్ణుడయ్యాడు.

"వదిన కొన్నాళ్లక్కడవుంటే" అన్నాడు.

"వాళ్లక్కడ హోటల్లో కష్టంగా వుంటుందిరా" అన్నాడు.

రైలు కదులుతుంటే తమ్ముడు శిలాప్రతిమలా నిలుచుండిపోయాడు. వాళ్ళ జీవితాలలో విడిపోయి వుండటం యిదే తొలిసారి. అన్నయ్య వెనుకకు తిరిగి కిటికీసుండా వాస్తేరుప్లాటుఫారంవేపు చూసినా మళ్ళీ వెంటనే తల త్రిప్పాడు. అంతవరకు అపుకున్న కోపం ఆవులింతలతో గాలిలో కలసిపోయింది. తమ్ముడు తలవంచుకొని మెల్లగా అడుగులు చూసుకుంటూ వచ్చాడు.

అచ్యుత రామయ్యగారుగానీ, అన్నపూర్ణగానీ యెటువంటి అనుమానానికిగానీ పాల్పడకుండా సంచరించటానికి బహువిధంగా కృషిచేశారు.

అన్నపూర్ణకు యెలమంచిలి రాగానే యిల్లు ఒంటిగా వుండటం యేమీ నచ్చలేదు. ఇరుగు పొరుగులేని యిళ్ళల్లో వుండటమంటే ఆమెకు గిట్టదు. కాని యిళ్ళకరువు. ఎలాగో వుండక తప్పిందికాదు. తను అడక్కముందే భర్త అన్నీ చెప్తున్నారు. తమ్ముని మీద యింత అభిమానంతో మెసలుతుండటం ఆమెకెంతో ఆనందాన్ని కలిగించింది. నెలనెలా డబ్బు పంపించటం, వుత్తరాలమీద వుత్తరాలు వ్రాస్తున్నట్లు మరది, పద్మజ, లక్ష్మి అరుణల క్షేమాలు భర్త చెప్పటంవల్ల యెలాగో కాలం గడచిపోతూంది.

౭

కాలగర్భంలో అయిదు నెలలు క్రుంగిపోయాయి. ఆదివారం సాయంత్రం లక్ష్మిని తోడుకొని గుమ్మంలో కాలుపెట్టగానే పాప "చిన్నాన్న చిన్నాన్న" అంటూ కాళ్ళకు రెండుచేతులతో లంకె వేసింది. అన్నపూర్ణ యీ గొడవ విని పెరటినుంచి గబగబ వచ్చేసరికి మరది పాపను యెత్తుకొనివున్నాడు. లక్ష్మి నాలుగడుగులు ముందుకేసి వదినని కౌగలించుకుంది.

ఇంతలో "ఇప్పుడే వస్తానని" పాపను దించి బైటకు వదినమాటలు వినిపించుకోకుండా వెళ్లిపోయాడు. లక్ష్మి పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచి పాపను యెత్తుకొని బిస్కట్లపేకట్ చేతిలో పెట్టింది.

"ఉత్తరం వ్రాసి వారంరోజులైందే యింత ఆలస్యంగా వచ్చావేమమ్మా" అంది వదిన.

క్రిందకు దిగాలనుకున్న పాపను దించేస్తూ వది

నతో వసారాలోనికి వెళ్తూ "శంభం! చిన్నన్నయ్య యెందుకిలా యిలా అడిగ లేదూ."

"ఏమిటి?"

"నీవు వ్రాయించిన ఉత్తరం అన్నయ్యకు చూపించలేదు వదినా."

లక్ష్మి యిలా యెందుకు దాపరికం చేసిందో ఆమెకు అర్థం కాలేదు.

వసారాలో కూర్చుంటూ "వరే గానీ! ఇలా చిక్కిపోయావేం?"

లేని నవ్వు తెచ్చుకొని "బావుంది వదినా నువ్వు చిక్కిపోయి నేను చిక్కిపోయానంటావ్?"

"మా చెల్లెమ్మ అరుణ అంతా..."

లక్ష్మి యీ మాటలకు సమాధానం యీయకుండా వుయ్యాల వేపు చూస్తూ "చిట్టి చాలా పెంకితనం చేస్తున్నాదేమో—సాయంత్రం నిద్రపోతున్నాదా—రాత్రికి పడుకోనిస్తాదూ?"

"నేనడిగిన దానికి జవాబు చెప్తావా?"

"ఏం చెప్పను వదినా" ముఖం త్రిప్పుకొనే అంది "దాపరికమెందుకమ్మా? నే నేమైనా అనుకుంటానా?"

"అదికాదు వదినా—మా అమ్మ వుంటే" లక్ష్మిగొంతుక పట్టుకపోయింది. కంటిరెప్పలు చెమ్మగిలినాయ్.

అన్నపూర్ణ గతుక్కుమన్నా సర్దుకొని "చెప్పమ్మా ఇక్కడున్నానే గానీ నా మనసంతా అక్కడే వుంటోంది, కానీ బుచ్చి మనసు తెలుసు కాబట్టి యేకో కొంత స్థైర్యంగా మెసిలేదాన్ని"

"చిన్నన్నయ్య యేంచేస్తాడు వదినా. నిజానికి నాకీయింటికి రాటానికి యిష్టం లేకే నీవు వ్రాయించిన ఉత్తరం దాచేశాను కానీ—"

ఏదో అవమానం పీక్కుతినటంచేత అన్నపూర్ణ అన్నది "అవునమ్మా! ఇల్లు గుల్లచెయ్యటానికి యిల్లాలి సహాయ్యమా?"

ఈ ప్రశ్న లక్ష్మిని వ్యాకులపరచింది. వదిన యింకోలా అర్థంచేసుకుంటుందని గబ్బున గొంతుక వరస మార్చి "నిన్నంటే మాకళ్లు పోతాయ్ వదినా. ఏ నిష్ఠూరం వేసినా అన్నయ్యల మీద వేస్తాంగాని"

"మగవాళ్లు—వాళ్లగొడ్డుల్లా కష్టపడి యింట్లో వేస్తేనా మన సంసారం సాగించేది? ఈ నిష్ఠూరాలనీ, యింటివ్యాపకాలనీ వాళ్లనెత్తిన రుద్దే స్త్రీ మనం వుండి యెందుకు?"

లక్ష్మి వదిన యింకేదో అనబోతుంటే హఠాత్తుగా "నాకేది యిచ్చిపుచ్చుకోలేదని యీవాడు కాదు యేవాడూ అనడు. అన్నయ్యలదగ్గర నుంచి ఒకచల్లని కబురైనా ఆశిస్తుంటాను."

అన్నపూర్ణ పాలిపోయిన ముఖం కొంత నిగారించింది. "ఏం! ఉత్తరాలు వ్రాస్తున్నారుగా!"

"ఒక ఉత్తరంలోనైనా నా సంగతి గానీ, అరుణ సంగతి గానీ ఒక మాటైనా వ్రాశారా? మా వూసే అక్కరలేని అన్నయ్యసుఖం యెందుకు చూడాలి?"

వదిన విభ్రాంతితో "వ్రాయలేదూ?" అంది. "లేదు. వ్రాసుంటే అనటానికి నా నోరెలా వస్తుంది? పోనీ నీకైనా?"

అన్నపూర్ణ కళ్ళల్లో నీళ్లు నిండుకున్నాయి. ఒత్తుకొని "అన్నదమ్ములు యింగ్లీషులో వ్రాసుకుంటారు. ఏదో ఆయన చెప్పింది నమ్మటాను గానీ వన్నిలా అబద్ధాలాడి మోసం చేస్తారని యెలా అనుకుంటాను? నేను వ్రాయటానికి చానా కాలం చదువాలె—వ్రాయటానికి ఆయన తప్పించి యింకెవరున్నారు? ఏదో మా తమ్ముడు కాబట్టి ఆయనకు తెలియకుండా అన్ని కష్టసుఖాలు వ్రాయించాను."

"నేను అంతె అనుకున్నాను. అన్నయ్య రమ్మనమన్నట్లు వ్రాయించావు గాని అన్నయ్య రమ్మంటాడా వదినా?"

"ఎందుకనరమ్మా! మీమీద అభిమానం లేకపోతే నెలనెలా యిక్కడ కష్టపడైనా మీ రెక్కడ బాధపడ్తారేమో అని."

"అంత అభిమానంవుంటే మరేం?" చప్పున ఆర్థోక్తిలో అందుకున్న లక్ష్మి మాటలతో వ్యాకుల పడి "ఏం? పంపలేదూ?"

"లేదు వదినా ఒక్కానీ పంపలేదు. చిన్నన్నయ్య సంగతి నీకు తెలుసుగా. ఇంట్లో వస్తుంటాడు గానీ దగ్గర స్నేహితుకైనా ఒక దమ్మిడీ అనగదు. ఇళ్ళైతే పాలికపోను సంసారం యేం సాగిస్తాడు?"

అన్నపూర్ణ తలవొంచుకుంది. లక్ష్మి యింకా చెప్పుకుపోతోంది "మొదటినెల చూశాం. డబ్బు పంపలేదు. చిన్నన్నయ్యకు వ్రాయటానికి యిష్టం లేదు. తెచ్చినజీతం పాలవాళ్లకీ, యింటి అద్దెకూ, చిల్లరబాకీలకే పోయింది. కోరికోరి పంతంమీద తెచ్చుకున్నావ్ తోటికోడల్ని. ఆవిడని దెప్పడమూ మెప్పిస్తూ కూర్చుంటే నే ఆ యింట్లో యీ తల్లి లేని పిల్లలు మెసలేరు."

ఈ మాటలు అన్నపూర్ణ వినలేకపోయింది ముఖం పక్కగా త్రిప్పి కన్నీరు కార్చుతోంది.

"బలవంతంచేసి నే నే చిన్నన్నయ్యచేత ఉత్తరం వ్రాయించాను. పెద్దన్నయ్య యేం మనసులో పెట్టుకున్నాడో మాకేం తెలుసు వదినా?"

జవాబు చెప్పటం కానీ, యిటువేపుమాడటం కాని చెయ్యలేదు. పెదిమలచివర గమర్పాటు కలిగిందామెకు.

"బట్టను చూసి కోటుకత్తిరించుకో"మని పదిహేనురోజులుపోయాక జవా బిచ్చాడు. చిన్నన్నయ్య యీ ఉత్తరం చూసి ముఖం మాడ్చుకున్నాడు పెద్దన్నయ్యకోపం నాకుతెలుసుగా మళ్లీ నచ్చ చెప్పి యింకో ఉత్తరం వ్రాయించాను. ఆ ఉత్తరానికి జవా బీయలేదు. రెండోనెల పెద్దన్నయ్య ఒక ఉత్తరం వ్రాశాడు మొదటిఉత్తరం సంగతిలేకుండా. నేనూ యిక్కడ సంసారంసాగించాలి. నాదగ్గరనుంచి యెటువంటి సహాయం గురించి ఆలోచించకని— నేను యీ ఉత్తరం చూసి యే డ్చాను వదినా? చిన్నన్నయ్య యేమీ అనలేదు. కానీ ఆవిడ పెద్ద హంగామా చేసింది. ఆవిడ వద్దంటే బలవంతం చేసి నేను వ్రాయించినందుకు ఫలిత మిదని—ఆవిడ మాట కద్దా ? నీవున్నప్పుడు పొయ్యిదగ్గరకు వస్తే కొప్పడేదానివి. నేను స్కూలునుంచి వచ్చేవరకూ పొయ్యి రాజెయ్యదు. పోనీ నేనేదో కష్టపడ్డాను. కానీ అరుణ !!"

"నాఅరుణ నేం చేసింది ?" అంది తొందరగా అన్నపూర్ణ. బహుఆతృతితో అటుమటిస్తుంటే లక్ష్మి పెదిమలు వణకంగా కదపలేకపోయింది.

"చెప్పమ్మా చెప్పు ఏంచేసింది?"

"ఏం చేస్తుంది ? చంపెయ్యదుగా" అంది లక్ష్మి. వదినమనసు ద్రవించిపోయింది.

"ఆ పిల్లచేత నానాచాకిరీ చెయ్యిస్తుంది. దాని వయస్సెంత వదినా—అప్పుడే అది పొయ్యిరాజెయ్యగలదా ? నేనా, పదిగంటలకు పోయి సాయంత్రం వస్తాను. అన్నయ్య ప్రొద్దునపోయి సాయంత్రం వస్తాడు. రోజూ నేనింటి కొచ్చేసరికి యేడుపు. వదిన ఇలాచేసింది, అలాచేసిందని. నే నేదైనా అంటే నోటికొచ్చినట్లు అనేస్తుంది. నాలుగుకాలాలపాటు బ్రతుకుండవలసిన మనిషి కదా అప్పుడే యింత కష్టం దుకు వదినా ? ఆవిడలా చీరలుకొనమని యేం అల్లర పెట్టు న్నా నా! నువ్వున్నప్పుడు ఏం కొన్నావో అవే. అరుణ మాసినబట్టలతో నీ వున్నప్పుడెప్పుడైనా వుందా ? నీవు మాని, పాప కూడా లేకుండా తల్లిలేనిపిల్ల లని మమ్మల్ని ముందు చూ పే దా ని వి. నువ్వుండబట్టి మా అమ్మను మరచిపోగలిగాము గాని లేదా అంటే అన్నయ్య లిలా వున్నందుకు మేం యేమయ్యేవాళ్ళం వదినా?"

అన్నపూర్ణ కళ్లు చీరకొంగుతో వత్తుకుంటోంది. "పెద్దన్నయ్య కోపిష్టి అని నే నెప్పుడూ ఏమీ లేదు అన్నయ్య కోపిష్టి, అవటానికి కారణం మనమే. అమ్మపోయాక యిల్లు నిలబెట్టాడా. ఈ సంసారం సాగించటానికి యెంత హైరానపడ్డాడు. మేం అందరం పీక్కుతినేవాళ్ళం. కాని చిన్నన్నయ్య యేం కష్టపడ్డాడు. ఈ అయిదు నెలలకే యెంత మారిపోయాడు. మాటలతో మమ్మల్ని పీక్కుతింటుంటే యెందులోపడి చావాలి వదినా?"

"నేను చచ్చిపోలేదమ్మా" అంది అన్నపూర్ణ.

"ఆ ధైర్యమే బ్రతికా లనిపించింది. ఐనా మగాళ్ళమాటలు సాగుతాయిగాని"

"సాగినన్నాళ్లూ సహించిన వాళ్లుంటే సాగుతాయ్."

"నీ విలా అంటావుగాని—ఇప్పు డేమైంది వదినా."

"అయిందేదో అయిపోయింది. బుచ్చికి సెలవు దొరకలేదని, మీరంతా కులాసాగా వున్నారని యిలా అబద్ధాలాడి యింతవరకు తెచ్చారు. అంతా మరిచిపో అమ్మా."

వదిన బ్రతిమాలేసరికి లక్ష్మి కళ్లు నీటితో నిండిపోగా వర్దుకొని "పరచిపోకపోటానికి యిదేం పెద్దవిషయాలా వదినా. ఇన్నాళ్లూ మనసులో దాచి పెట్టుకున్నది నీ దగ్గర వెళ్లగ్రక్కకానూ."

లక్ష్మియొక్క యీ పరిపూర్ణ హృదయాన్ని వదినా! యెన్నోసార్లు చవిచూసింది.

"ఆయన పెక్కిరించినా రేమున్నా—మీా అందరు చూపించిన అభిమానంవల్లే బ్రతికాను."

"అభిమానం నీమీాదే యెందుకు చూపించాలి వదినా జపద్మజమ్మ పెద్దింటిపిల్ల కావచ్చు కాని చిన్నబుచ్చటానికి అధికారం యెవరిచ్చారు? చిన్నన య్యలా చేతకానివాళ్లం అవుతామా! ఒకనాడుమన సుండబట్టక యీ యింటికి రాటానికి నువ్వే కారణమని చెప్పాను. వుండిపోదు. ఏం భాగ్యభోగాలు అను భవించటానికి వచ్చేశా అంది. అన్నికష్టాలు పడ్డప్పుడు అన్నయ్య మా ఎదురుగా నీమీాద విరుచుకుపడ్డప్పు డైనా యిలాంటిమాటలు అన్నాడా వదినా? ఏమైనా చిన్నన్నయ్య యెదురుగానే అనేస్తుంది."

"నన్ను పొగడటంతోనే గడిపేస్తున్నావు. అరుణను విడిచిపెట్టి యెలాగ రాగలిగావు"

"వచ్చేటప్పుడు ఒక్కటే ఏడుపు, తీసుకు వెళ్తామంటే అన్నయ్యకు కోపం వచ్చింది. నిన్న తల్చుకొని రోజూ ఏడుపే."

"బ్రతికుండి వచ్చిన దాన్నయ్యాక."

"నీ పేరెత్తితే ఆవిడగారికి మంట! నువ్వేదో చిన్నన్నయ్యను మొదటనుంచీ పోకిళ్లాలా తిరగ నిచ్చావు కాదని కామోసు. ఇంట్లో పైటులు దాని చేత తుడిపిస్తుంది. నేను చేస్తానంటే యిప్పటినుంచి పిల్లని మొద్దుని చెయ్యకంది. బడికి పంపకుండా ఆవిడ మొద్దును చేస్తుందిగానీ నేనా చేస్తాను? ఒక నాడు నే నింటికొచ్చేసరికి వెక్కి వెక్కి యేడుస్తోంది. ఏమే అంటే ఏడుస్తుంది కానీ చెప్పదు. తరవాత తెలిసింది. జోము తుడుస్తున్నప్పుడు జారిపోయి ముక్కలైపోయింది. దానికి ఆవిడగారు చెయ్యి వేసు కున్నారు."

"కొట్టిందేమి!" అంది ప్రాణం పోయినట్లుగా. "కొట్టటం ఆవిడ కొనితీసుకరా అక్కర్లేదు వదినా. నేను ఆవిడ వయస్సుదానిని అయిపోయాను గాని లేదా అంటే నన్నూ కొట్టేదేమో! అయినా పూరు కుంటా? మాటలతో పీక్కుతింది."

ఈ మాటల ధోరణితో దుఃఖం ముంచు కొచ్చినా యెలాగో విన్నది వదిన.

"ఆవిడ వారిద్దరు కులాసాగా ఆనందంగా వుంటున్నారు. ఇద్దరూ కలసి మమ్మల్నిద్దర్ని వది లేసి సినీమాలకి వెళ్లేటప్పుడైనా యేమైనా అన్నామా? ఆవిడగారికి సిల్కు జాకెట్లు నగలు తెచ్చేటప్పుడైనా ముఖం ముడుచుకున్నామా? మా మానాన మేం యింట్లో పడివుంటే ఆవిడ కా ఓర్వలేని తనం యెందుకు? మొదటిలో పెళ్లి ముందు అంత పెద్దకబు ర్లాడిన చిన్నన్నయ్య యేమయ్యాడు? నిన్నర్థం చేసు కున్న వాళ్లు గొప్పవాళ్లైయుండాలి వదినా—నీకు కోపం వస్తే రావచ్చు. నువ్వనుకున్న మరిది, యిప్పుడు నీయింటికి రాలేదు."

అన్నపూర్ణ ఆవేదనతో యిచ్చే అభిప్రాయాల తోపాటు మనస్సులో అలముకుంటున్న విషయాల వల్ల వర్ణించలేని బాధపడుతోంది.

లక్ష్మి ముఖం యెత్తి అన్నది "నీయెదురుగా నా చదువు విషయమై అన్ని కబుర్లాడాగా? వచ్చే యేటినుంచి చదువు మానేస్తున్నాడు"

"ఇంత వేగంగా మారిపోయూరా అమ్మా!"

"మొదట్లో లేదు! కట్టుదలతో వున్నాడు. ఆవిడ యేం మంత్రం వేసిందో మరి. అత్తవారింటి దగ్గరనుంచి అవీ, యివీ రాసాగినయ్. మొదట్లో యెందుకని కేకలువేసినా మళ్ళీ పూరుకొనేవాడు. ఇదీ అదీ లేదని చెప్తే యెక్కడనుంచి తేవటం అంటూ చిరాకుపడేవాడు. తరవాత ఆవిడ యేం చెప్పిందో యేమిటో రానురాను మా వూసే యెత్తేవాడు కాదు. తిన్నారా చేశారా అని అడగట్లేదు. ఉన్నాము సైనా, పైవాళ్లం కామసైనా ఆలోచించవట్టుంది. ఇల్లు మారిస్తే శ్రద్ధ చాలా కలిసొస్తుందంటే యిల్లు కరువా యెను. ఇలాంటి యిల్లు వదిలేస్తే యిన్ని సదు పాయాలున్న యిల్లు తక్కువకు దొరకదు. కన్నవా రింటిపొరుగులో యిల్లు చూసింది. నాకు పసేమిరా ఇష్టంలేదు. అన్నయ్యతో చెప్పాను. ఆ యిల్లు చవకగా ఉంది అని తేలికగా అనేశాడు. నా కష్టం యేమిటో చెప్పలేకపోయాను వదినా."

"కన్న వారి పొరుగున మరింత..." వాక్యం సగంలో ఆగింది వదిన.

"అదికాదు వదినా. ఈ సెలవులెందు కొచ్చాయో గానీ.. కన్నవారింటినుంచి గ్రామఫోను తెచ్చింది. రోజూ సాయంత్రం వాళ్లన్నయ్య యేవో క్రొత్త క్రొత్త రికార్డులు తెచ్చి యిల్లంతా గోల. ఎందుకొస్తున్నాడని చెప్పను? ఏదో పేలుతాడు. ఎంతని సహించను, కనపడకుండా ఏమూలో దాసుంటే ఆవిడగారికి కోపం. మాఅన్నయ్య ఇంటి కొస్తే నీకెందుకు కోపం అని అంటుంది. నిజంగా నాకు కోపమే. కానీ అనలేదు. వచ్చేవాళ్లు శుభ్రంగా పోతే నాకెందుకు కోదినా కోపం? వాళ్లన్నయ్య అందగాడని ఆవిడ మురిసిపోవాలి గాని నన్ను మురిసిపోమంటే నామనసెలా ఒప్పుతుంది? మొన్ననే యిల్లు మార్చేశారు. అప్పుడే ఆయనగారు రోజంతా భాతాఖానీ - చిన్నన్నయ్య వున్నా కూడా కేరింతాలు మన్నను ఒకరోజుకే సగం చచ్చాను"

అన్నపూర్ణ పెద్దనిట్టూర్పు విడిచింది. పాప యిటూఅటూ గదిలోకి, చావిడిలోకి తిరుగుతూ, బిస్కట్లు పూర్తిచేసి అత్తయ్య వేపు చూస్తూనే దగ్గర కూర్చుంది. పాపను దగ్గరగా చేరదీసి "ఇలాంటి పిల్లలని కొట్టడానికి చేతులెలా వస్తాయ్ వదినా! నలుగురు మధ్యా నీ గురించి చెప్తూ ఆ కోతిపిల్ల వదిలిందంది. అరుణ అక్కడే వుందేమో "హోను నువ్వే కోతి" అంది. "షట్ నోరుముయ్" అంటూ చెయ్యెత్తిందావిడ. అరుణ "నువ్వే కోతివి ఫో నువ్వే కోతి" అని రెట్టించింది. గప్పున లేచి వీపుమీద చరిచింది. గదిలోనించి చూస్తున్న దాన్ని భరించలేకపోయాను. అరుణను తీసుకొని "చేతులెలా వచ్చాయమ్మా" అనేసరికి అగ్గిమీద గుగ్గిలంపడ్డట్టయింది. "మేం కోతులం కామంది".

"నిజమే కొరమ్మా! కోతులైనా పిల్లలను చూసి కొంత కనికరిస్తాయ్" అన్నాను. ఆవిడ మరింత రేగింది. "ముదిమ్మా కూర్చో. సిగ్గుపడనివాళ్లకి యేంచెప్తే యేంలాభం?" అంది. ఎంత కోపమైనా వచ్చింది. ఏం చేస్తాము? నా నాలిక నేనే కరుచుకొని యేడ్చుకున్నాను. ఏమైనా అంటే యింటినుంచి పంపించేటంత సాకచక్యం కూడ వుంది. అప్పు డెక్కడికి వెళ్ళటం.— పెద్దన్నయ్యకు కోపం. అయినా ఆరాత్రి యెక్కడికైనా వెళ్లిపోయి అదుక్కొని బ్రతుకుదా మనిపించింది. కానీ మా అమ్మ లాంటిదానివి నువ్వొకర్తి వున్నావు. ఒకనాడు కాకపోతే యింకో నాడైనా అన్నయ్య మనసు మార్చి మా కోసం పంపిస్తావ్. అప్పుడు మేం యింట్లో లేకపోతే నువ్వు బెంగపెట్టుకుంటావ్ — నీపిల్లలు మాలా అవటానికి నేనే కారకురాలవ్వాలా? నాలాంటిదానికి పౌరుషం వుండి యెందుకని చంపేసుకున్నాను. అరుణ నాప్రక్కనే పడుకుంది. పెంచిందినువ్వు. ఉండివుండి నీకోసం పలవరిస్తోంది. ఏం చెయ్యటమో తోచక బేజారెత్తిపోయాను. అప్పుడే నీకు వుత్తరం వ్రాద్దామనుకున్నాను. కానీ నాకు తెలుసు. నీకా వుత్తరం అందదని. మళ్లీ దేవుడిమీద భారం వేశాను. నాకర్మ యిల్లా కాలిందనుకున్నాను—"

ఈమాట లింకా లక్ష్మినోటిలో వున్నయ్. స్తంభానికి చారబడి వున్న వదిన చీరకొంగుతో కళ్లు కప్పుకొని వెక్కి వెక్కి యేడ్చేస్తుంది. ఆ యేడుపు చూసి లక్ష్మి కళ్లల్లో నీళ్లుధారాగా నిండుకున్నయ్. పాప తల్లిమీద చారబడి కళ్లు నులుపుకుంటోంది. చాలసేపటివరకు యెవరి నోటంటా ప్రయత్నించినా మాట రాలేదు. చివరకు వదిన మెల్లగా అడిగింది "క్రొత్త యింటికి వెళ్లాక యేమైనా నోరు జారేశావా" అని.

లక్ష్మి కొంచం తేరుకొని "వెళ్లిన రెండో రోజునే అన్నగారితో యెన్నో విషయాలు చెప్తోంది. నేనక్కడనుంచి పెరటికి వెళ్లిపోయాను. తరవాత వచ్చి ఒకసారైనా నవ్వుముఖం చూడలేదన్నాడు. నాకు రోషమొత్తింది. సహించలేకపోయాను. తిమ్మనలా వున్నావని వెక్కిరించాను. అంతే నేను చేసింది. ఆవిడగారు యేంచెప్పారో యేమిటో నాకేం తెలుసు"

"సరే లే అమ్మా—ఎప్పుడు రైలెక్కావో కాస్త—"

"ఇప్పుడేమీ అక్కర్లేదు..."

ఇంతలో నిద్రమేల్కొని మూలుగుతున్న చిట్టిని యెత్తుకొని ఆడిస్తూ కూర్చుంది. వదిన వంటయింటి వేపు వెళ్లింది. వంటయింటినుంచి తిరిగివస్తున్న వదిన వేపు చూసి "చూశావ్ వదినా నీకొడు కేంచేసాడో?!"

"అత్తయ్య మర్యాదని వుంచావా? వెళ్లమ్మా బిందెలో నీరు వుంచాను. స్నానం చేస్తే..."అంటూ చిట్టిని తీసుకుంది.

ఈమాటల్లోనే బాగా ప్రొద్దుపోయింది. రోజూ సాయంత్రమైతే యిల్లు కదలని యింటిపెద్దా రాలేదు. బుచ్చిబాబు కూడా యింకా రాలేదు. పాప, నాన్న యింకా రాకపోవటంతో ప్రాసేవి అ ఆ, లైనా మాటిమాటికీ నాన్ననిగురించి అడుగుతోంది. "అంత ప్రొద్దు వుండనగా వెళ్ళారు. మీరొచ్చారని కాబోసు యీ వేళ యింత ఆలస్యం" అందివదిన లక్ష్మితో.

ఇంతలో బుచ్చిబాబు వచ్చాడు. వదినముఖం చూడలేక లజ్జాన్వితుడై పాపను యెత్తుకొని నిలుచున్నాడు. పెరటి వసారాలోనికి వెళ్లి వదిన చిన్నన్నయ్య నేమంటుందో అని చెవు లప్పచెప్పి వింటోంది లక్ష్మి. "ఏమండీ బుచ్చీ! మాచెల్లెలిని తీసుకవచ్చారు కాదు"

"లేదు" అన్నాడు ముక్తసరిగా వది వేదో గుండె చీల్చే టట్లు మాట్లాడుతుం దనుకుం టే యింకా అభిమానవాక్యాలు పలుకుతుందేమో అని లక్ష్మి లోలోన మండిపోతోంది.

"ఇలా ఒకసారి రండి" అంది వదిన పాపను దించి వనకాలే వెళ్తూ. "ఇంకో అరగంటలో రైలుంది. వెళ్తానండి" అని నమిలాడు మాటల్ని.

"రైలు దిగేసరికి చాలా రాత్రవుతుంది. రేప్రొద్దున్న వెళ్లకూడదూ? ఇంతదూరం వచ్చి మీ అన్నయ్యను చూడకుండా వెళ్తారా?"

"లేదండి వెళ్లాలి"

ఈమాటలు కొంత దృఢమైన స్వరంతో రావటంతో "భోంచేసి వెళ్లండి" అంది.

మరది ముఖంలో విముఖత తిరిగి చూసి కాంతి విహీనమైన నగవుతో "అన్నపూర్ణ యింట్లో అన్నమే కరవా—భోంచెయ్యకుండా వెళ్లటం— యిదెవరు చెప్పారు"

తనమాటలు తనకే అప్పచెప్పటంతో విధిలేక నాలుగు మెతుకులు నమిలాడు.

భోజనం చేస్తుండగా అన్నపూర్ణ యెందుకో మాటాడలేకపోయింది.

చెయ్యి కడుక్కున్న వెంటనే బయలుదేరాడు. వదిన సాగనంపుతూ గదిలోనే "ఆగండి బుచ్చీ" అంది. దగ్గరగానే లైటు వెలుగుతోంది. మరదిముఖం లోనికి చూస్తూ చెయ్యిపట్టుకొని చేతిలో యేదో పెట్టింది. బుచ్చిబాబు చూశాడు. నాలుగు పది రూపాయల నోట్లు. "అక్కర్లేదు. మీ రి చ్చినవి పోతే చచ్చిపోం" అన్నాడు.

"నా ముఖం చూడండి— మీఅన్నయ్య కోపం మీకు తెలుసు—యిప్పుడు అబద్ధాలు కూడా నేర్చారు. నేను చచ్చిపోయా ననుకున్నారా? మీరీ డబ్బు తీసుక వెళ్లకపోతే నన్ను చంపుకుతిన్నట్టు"

వదిన స్వరం శోకమయం కావటం మరదిని కొంచెం వ్యాకులపరచింది.

"ఒక తల్లిబిడ్డలు— అందులో మీఅమ్మ యెలా పెంచారో అప్పుడప్పుడూ జ్ఞాపకానికి తెచ్చుకోండి—"

ఈమాటలకు కూడా మరిది కంఠం పుక్కిరిబిక్కిరవటంచేత మాటాడలేకపోయాడు.

"వెళ్లండి—కానీ ఒక్కమాట"

ముందుకు రెండడుగులు వేసినవాడు ఆగాడు.

"ఈసారి మీ రొచ్చేటప్పుడు చెల్లమ్మని అరుణను తోడుకొని వస్తారు కదూ."

ముందు తటపటాయించినా "హాఁ" అంటూ కదిలాడు.

"ఈ విషయం మరచిపోకండి."

బుచ్చిబాబు తనకాళ్లు బారగాళ్ళయినట్లు భ్రమపడ్డాడు.

ఇంతవరకూ కొంకొంలాడుతూ లోలోన మండిపోతున్న లక్ష్మి భుజంమీద చెయ్యివేస్తూ "బుచ్చి బాగా చిక్కిపోయారు. సరైన వేళకు భోజనం పెట్టలేదమ్మా" అంది.

ఏమనాలో, యేం చెయ్యాలో తోచలేదామెకు. వదినముఖంలోని విషాదరేఖలు, క్షణకాలపు మౌనం, లక్ష్మిమనసులో ఆలోచనలను రెచ్చకొట్టినయ్. దాని టానికి చోటులేక పైకివెళ్లగ్రక్కింది. "డబ్బిచ్చిపంపావ్ నీవు పిచ్చిదానివి కదినా- నిన్ను మోసం చేశాడు."

"నన్నా! లేదు" అంది అదే ధోరణిలో.

"లేదూ! కట్నం పుచ్చుకోనని పెద్ద కబుర్లాడాడే ఇప్పు డావిడిగారి ఒంటినిండా బంగారమే"

బహుశః భర్త ఆరాత్రి అడిన మాటలు జ్ఞప్తికి రావటంవల్ల కాబోసు అన్నపూర్ణ ఆలోచనలో పడింది. "మంచిదే. అవసరం వస్తే అప్పైనా దొరుకుతుంది."

"ఇన్ని చెప్పాను వదినా, నా యెదురుగా అడిగితే పోయేదిగా."

అన్నపూర్ణ పాడినవ్వునవ్వటంతో లక్ష్మి నిజంగా వదినకు పిచ్చెత్తిందేమో అనుకుంది. తన్ను కూర్చోబెట్టా అడిగి ప్రయోజనం ?

మరింతరాజేస్తే యేంలాభం ?

"అడిగుంటే యేం అనేవాడో. నిలువున్న పాటున ప్రయాణం కట్టాడే. ఉంటావా లేదా అంటే యెవరికోసం వుంటాడు."

"నీదో కోపాలు చల్లార్చి యిల్లు నిలబెట్టాలి మనం. మనం పౌరుషా లంటూ పెట్టుకుంటే వాళ్ళకి చెప్పగలం? చూడు కోపంతో యేదో అనేశానే అనుకో— అప్పుడు నీ విషయం ?"

"ఏం—."

"మీఅన్నయ్య యీనాడు కాకపోతే యేనాడైనా అసలైన అన్నయ్య కాకుండా పోతారా? నే నన్నమాటలు నువ్వే చెప్పావని నీమీద అపహ్యా పడరూ ?"

"పడితే పడ్తాడు—అన్ని పెద్దకబుర్లాడిన వాడు అత్తారిడబ్బు యెందుకు పుచ్చుకోవాలి ?"

అన్నపూర్ణ మళ్లీ నెమ్మదిగా నవ్వి, మన్ననను "నీ కెందుకమ్మా యీపంతం—మా యెవరికీ లేనిది?"

"నువ్వెప్పుడూ యిలా సర్దుకొస్తావు వదినా!" అంటూ చప్పున లేచిపోయింది.

వెనకాలే వెళ్లి "ఇంకా నీవు చిన్నదానవమ్మా. మనలాంటి కుటుంబాలలో కష్టసుఖా లింకా మాలోటికోడలిలా నీకేమీ తెలీవు. అవసరం యెంత పనైనా చేయిస్తుంది. బాధపడ్డవాళ్లకిగానీ మిగతా వాళ్లకి ఆవిషయాలు తెలియవమ్మా. మీచిన్నన్నయ్య యింతలా మారటానికి కారణం యెవరంటావ్ ?"

"ఇంకొకరి పెందు కనాలి ?"

"ఈయన డబ్బు పంపిస్తే బుచ్చి అలా అవుతాడా ? మీమీద మాటలు విసురుతారా ? అయిందేదో అయిపోయింది. పదమ్మా. ఎప్పుడు భోంచేశావో ?"

"అన్నయ్య భోజనంకానీ."

౮

భద్రం రాగానే పాప బుచ్చిబాబు రాకను పోకనుచాలా గమ్మత్తుగా చెప్పింది. ఈవిషయం ముందుగా తెలిసినట్టే, యిదొక పెద్దవిషయంకానట్టే సరిగ్గా వినిపించుకోకుండా "అమ్మనుపిలు" అన్నాడు ఇంతలో రంగారావు బట్టలు మార్చాడు. అన్నపూర్ణ కూతురువెనకాలే వచ్చి గుమ్మందగ్గర తలదించి నిలుచుంది.

"మీ తమ్ముడు రేపే పోతా నంటున్నాడు."

ఈమాటలు తనకు కాదన్నట్లుగానే మౌనముద్ర అయ్యింది.

"ఏదీ, వచ్చివారమే అయ్యింది. ఇంకోవారం వుంటే యేంపోయింది."

బావగారి మాటలకు అందుకున్నాడు— "అక్కడ పదిరోజులైనా వుండకపోతే నాన్నకు కోపం వస్తుంది."

ఇక బావమరుదులు వాదనలోనికి దిగారు. అన్నపూర్ణ అడ్డొచ్చి "రేపొకరోజుండి, ఎల్లుండి వెళ్లిపో తమ్ముడూ" అన్నాక అక్కడినుంచి వెళ్లిపోతూ "భోజనాలకి లేవండి" అంది.

భద్రం భోజనానికి కూర్చొని యెదుట చెల్లెల్ని వంటయింట్లో చూసి హేళనగా నవ్వుతూ "ఈ దొప్పచెవులన్నయ్యమీద అభిమానం పుట్టిందేమో" అన్నాడు.

ఒకసారి యెవరో క్రొత్తమనిషి యెదురుగా వదినను వెక్కిరించాడని అన్నయ్యను దొప్పచెవులన్నయ్యని పరోక్షంగా వెక్కిరించింది. అన్నయ్య వర కెలావచ్చిందని ఆలోచించి యెటువంటిజవాబు యీయలేదు.

మాటల్లో మాటగా పంక్తిలో కూర్చున్న బావతో అన్నాడు "నాలాంటివా డుండబట్టి మీఅక్కయ్య వెళ్లిపోయింది."

సహజంగా సిగ్గుకు లొంగే మనిషి రంగరావు. ఒక చిన్ననవ్వు నవ్వి అక్కయ్య వేపు చూశాడు. భద్రం ఇంకా లోకువను బాగా వినియోగించుకుంటుంటే యిక అక్కమీద అధారపడి లాభంలేదని నోరువిప్పాడు.

"మీ పేరు ఊరూరా చెప్పుకుంటున్నారు"

"చెప్పుతో రటోయ్—అపాఅపల్లు"

"మీపళ్ళ కంటే పెద్దవికావు" అన్నాడు. చెప్పిన తనతో యేకీభవించే యీయన నొకసారి లక్ష్మితొంగిచూచింది. రంగారావు యిదివరకన్నా కొత్త శరీరం చేశాడు. తలవంచి భోంచేస్తున్న వాడు గప్పున తలెత్తి యెదురుగా కనపడి వెంటనే మాయమైన కళ్ళని మనసులో వెతుక్కుంటున్నాడు.

ఈసారి బావగా రేమన్నా యెదురాడలేదు. ఒకవిధంగా కులాసాగా వుండి భార్యముఖకళను మార్చాలని యిన్ని విధాల ప్రయత్నించినా లాభం లేక చేతులు కడుక్కున్నాడు భద్రం.

కోపంతో యేదో అనేముందు ప్రయత్నంమీద నోరు నొక్కుకొని ఆలోచించి మళ్ళీ అవసరమైతే అంటామనే తత్వం గల మనిషికాబట్టి అన్నపూర్ణ ఆ రాత్రి చాల సేపటివరకు ఆలోచిస్తూనే వుంది.

తెల్లారేక మామూళ్ళలుగా యింటిపనుల్లో నిమగ్న మయ్యింది. భద్రం ఆఫీసుకు వెళ్లాడు. రంగారావు వీధిలోనికి వెళ్లేముందు అక్కతో చాలాసేపు మాట్లాడాడు. చిట్టెని నిద్రవుచ్చి కూర్చుంది, గదిలో ఒకమూల నేలమీద తలమీద చేయివేసుకొని.

వంట పూర్తియాక పాపతో పాటల పోటీకి దిగింది లక్ష్మి. ఏకాంతరూపా అనే ఎనిమిదిపాట్ల వల్లించింది పాప.

ఈ పాటలు బయటకు వినిపిస్తున్నాయేమో రంగారావు తలుపు తట్టకుండా బయట నిల్చుండి పోయాడు. తరవాత లక్ష్మి అన్నపూర్ణల మాటలు విని తలుపు తట్టాడు. లక్ష్మి అక్కడినుంచి మెరుపులా మెరసి మాయ మయ్యింది.

అక్క యెదురుగా కుర్చీమీద కూర్చొని "మంచినీరు" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"లక్ష్మీ! మంచినీరు తీసుకురా అమ్మా", అంది తలత్రిప్పి.

"ఏమిటక్కా! కూతుర్ని పిలిచినట్లు"

"కూతురుకంటె హెచ్చు తమ్ముడూ..."

లోపలనుంచి యిప్పటివరకూ యే సమాధానం లేదు. కొంచం సేపటికి "ఇదిగో వదినా" అంది. అన్నపూర్ణ నవ్వి "అంత సిగ్గుపడితే యెలా? తీసుకురా మామ్మా" అంది. లక్ష్మిగ్లాసు గుమ్మం దగ్గర పెట్టి గప్పున మళ్లీ మాయమై పోయింది.

"ఏమిటమ్మా యింతసిగ్గు— నిన్నెవరూ మింగెయ్యరు" అంటూ లేచి గుమ్మందగ్గరకు వెళ్ళి గ్లాసుపట్టుకొని చూసింది.

"పో వదినా" అన్నట్లు నవ్వుతున్న వదిన వేపు చూసి ముఖం ముడుచుకొని సైగచేసి పెరటివైపుకు వెళ్లిపోయింది.

మరుచటి రోజు వెళ్లిపోయేముందు ఒంటిగా కూర్చున్న లక్ష్మి వేపు చూస్తుంటే, పరిస్థితి విషమించిందని తెలుసుకొని లక్ష్మి వెళ్లిపోయింది. రంగారావు నాలుగడుగులు ముందుకు వేసి ఆగిపోయాడు.

౬

వాతావరణంలో మార్పు వచ్చింది. వరసగా వానజల్లు నాలుగురోజు లుంది. అన్నపూర్ణకు తలనొప్పితో పాటు వుండివుండి కొత్త జ్వరం కూడా కొస్తోంది. అయినా యింట్లో పని పాటలు పూర్తిగా లక్ష్మిమీద విడిచి పెట్టలేదు.

సంసారం సాగిపోటానికి అవసరమైన విషయాలలో భర్తతో మామూలుగా మాట్లాడటానికి ప్రయత్నించినా యిదివరలా మనసు వికసింపజేసికొని మాటాడలేదు. భర్తను నిలదీసి అడగాలనిఅనుకుంది కానీ ఆపని చేసేముందు ఆలోచించదటమే యీపదిహేను రోజులూ ఆమె నిలా మెసలనిచ్చింది. ఏమైనా ఆ వచ్చేనెల జీతా లందేవరకు పూరక వుండటమే మంచి దనుకుంది.

ఆదివారం పదిగంటలు కేశారు. అప్పుడే నాన్న రావటంచేత మంచంమీదనుంచి లేచింది. నాన్న మనమరాలితో ఆటల్లోపడ్డారు. బొమ్మకావా లని పాప మారాం చేసింది. వీధిలోనికి పాప నెత్తుకొని వెళ్లాడు.

తిరిగివచ్చేసరికి పండ్రెండుదగ్గ రయింది. భద్రం కూడా అప్పుడే వచ్చాడు. ఏలాగో ఓపికపడి అన్నపూర్ణే అల్లుడుమామలకు వడ్డించింది. భోంచేస్తూనే అచ్యుతరామయ్యగారు అల్లు నుద్దేశిస్తూ "ఏమోయ్! సెట్టులు చేసయ్యావు కదా ఇంకో మెట్టెక్క అవకాశం వుందా?" అన్నారు.

"ప్రస్తుతానికి ఇంతే" అన్నాడు అల్లుడు.

ఈ విషయాన్ని యిరువురిలో యెవరూ ముందుకు సాగించటానికి ప్రయత్నించలేదు. మౌనంతోనే మజ్జిగవరకూ వచ్చారు.

భారీశరీరాన్ని కొంచెం పీటమీద సర్ది అన్నాడు "ఆఁ అడగటం మరిచాను— రంగణ్ని యెందుకు పిలిపించినట్లు?"

ఈ ప్రశ్న కొంచెం అసహజమైన స్వరంతో రావటంతో సంకోచంతోనే "వూరకనే" అన్నాడు.

"అంతేనా?" అర్థోక్తిలో అన్న మామగారికేసి పాకసారి చూచాడు.

"మీ మనసులో యేం వుందో చెప్పండి" అన్నాడు నిర్మొహమాటంగా.

"ఏం వుంది! ఇప్పుడు వాడేం అఘోరిస్తున్నాడు ఇంటా వంటా లేని పని చేస్తున్నాడు"

"ఏమిటా పని?" గభాల్న అనుకున్నాడు అల్లుడు.

"పిలిపించినట్లు పిలిపించి వాడికి నేర్పిస్తావటోయ్."

"మేమేం నేర్పించబల్లేదు మెత్తగా వున్నా నేర్పించేవాడు మీవాడే"

"ఇదిగో వోయ్— దాపరిక మెందుకూ? కుంచె మార్పుకు నేను ఒప్పుకోను"

చేతిలో అన్నం, భద్రం రౌకురుగా వున్న ఆకు మీద పడిపోయింది. త్రుళ్లిపడ్డాడు. క్రోధారుణిత నేత్రాలతో భార్యవేపు చూశాడు. చలించనట్లే ఆమె తలదించుకొని నిలుచుంది. చలించిందిప్పుడు భద్రం. లేచి చెయ్యికడుక్కున్నాడు. గదిలోనికి వెళ్లిపోయి బట్టలు మార్చి, ఛడాలున తలుపు వేసి వీధిలోనికి వెళ్లిపోయాడు. బొమ్మతో ఆడుకుంటున్న పాప త్రుళ్ళిపడింది. బొమ్మనుగట్టిగా పట్టుకొని కేక వేసింది.

అందరి గొంతుకలు కట్టుబడ్డాయ్. అచ్యుత రామయ్యగారు బొజ్జ నిమురుకుంటూ అంగటిగదిలో వాలుకుర్చీమీద చారబడ్డాడు.

ఆవులింతలు తీస్తు కూర్చున్న తండ్రిదగ్గరగా వచ్చి నిలుచుంది. ముఖం దించుకొని "ఇంకేమైనా అనాలని వుంటే నేనున్నాను నాన్నా" అంది.

"నువ్వీ విషయంలో మధ్యపడకమ్మా" సహజమైన ప్రేమతోనే.

"తమ్ముడితో చెప్పిందాన్ని నేనే. ఆయనకీవిషయం యేమీ తెలీదు నాన్నా"

"కప్పకోస్తున్నావు గానీ— ఇదాపనీ!"

"నామాట నమ్మరా నాన్నా" అంది కంపించే గొంతుకతో. ఈ గొంతుక కొంతవరకు పనిచేయటంచేత తండ్రి జవాబీయలేకపోయాడు.

అన్నపూర్ణ మళ్లీ అంది "నేనే వుత్తరం వ్రాయించాను. నేనే ఆ పిల్లను చూపించాను. చేసిందంతా నేనే. ఆయన కేమీ తెలీదు."

"ఏంకానీ! నాకు పనేమిరా యిష్టంలేదమ్మా. ఈ కబురు చెప్పడానికే వచ్చాను— ఎక్కడకో వెళ్ళవట్లుంది. విన్నా వినకపోయినా యీ కబురు చెప్పేయ్— వస్తాను" అంటూ కుర్చీమీదనుంచి లేచిపోయాడు.

ఇంత వేగంగా వెళ్ళటానికి నాన్న లేచినా అన్నపూర్ణ వుంచమనైనా అనలేకపోయింది. బట్టలు వేసుకొని గొడుగు పట్టుకు నేవరకూ తండ్రివేపు కొయ్యబారి చూస్తోంది. చివరకు "ఆశ విడిచి పెట్టుకోమంటారా నాన్నా" అంది.

"నువ్వే చెప్పమ్మా! ఇదేం సబబుగా వుందో."

"తెగతెంపులు చేసి నేనెలా మాట్లాడుతాను నాన్నా. పిల్ల మాది. పెంచాం పెద్దచేశాం. ఇక నులి వేస్తామా?" అంది. ఈ మాటలు హృదయాంతరాన్ని విస్పష్టంగా బహిర్గతం చేస్తోంటే తండ్రి అలా నిలుచుండి పోయాడు.

"ఉన్నవాడొక్కడేనా...నలుసుల్లో.''

"దీనికే మీ పరువు పోతుందా నాన్నా?''

ముసలాడు ముఖం త్రిప్పి "మీ అమ్మకూడా యిష్టంలేదు. నామాట విను. కాదంటే ఆపిల్ల కేదో సంబంధం చూద్దాం'' అంటూనే ముందుకుసాగాడు.

"పేదవాళ్ళ యింటిలో పుట్టడమే ఆ పిల్ల చేసిన తప్పు. అయినా మేం వస్తుందైనా ఆ పిల్లను ఒక యింటిదాన్ని చెయ్యకుండా పోతామా? వెళ్ళండి నాన్నా'' అంది.

నాన్న ఒక్కొక్కడుగు వేస్తోంటే అన్నపూర్ణ గొంతుక రానురాను శోకంనుంచి ... లేరు

పంటోంది. గుమ్మందగ్గర కాలు వేసి వెనుకకు చూసే సరికి కూతురు చీరకొంగుతో కళ్లు ఒత్తుకుంటోంది.

"వస్తానమ్మా" గొణిగాడు తండ్రి.

"మంచిది నాన్నా—కూతురి కిచ్చినడబ్బు కొడుకు నమ్మైనా రాబట్టుకోండి."

డబ్బుతూ తనకూవున్న సంబంధ మెలాంటిదో తెలిసున్న కూతు రిలా అంటుందని యేనాడూ అనుకోని పెద్దమనిషికి ఒళ్లొక్కసారి పీక్కుపోయింది.

"వచ్చారు—ఇంట్లో పెద్దకలహం లేవదీసి పోతున్నారు. వెళ్ళండి—నాకు తల్లీ తండ్రీ లేర నే బ్రతుకుతాను."

ముసలాడి చంకనున్న గొడుగు జారిపోయింది. అన్నపూర్ణ అక్కడ నిల్చోలేక రెండో గదిలోనికి వెళ్లిపోయి మంచంమీద కూలబడింది. కూతురు మాటలు కాళ్లను బంధించినా ప్రయత్నంమీద ముందుకు కదిలాడు.

ఎంత చల్లబడ్డాక అచ్యుతరామయ్య మళ్లీ వచ్చాడు. నాన్నను తను పలకరించకుండా నిద్ర మంచి లేచిన కూతుర్ని కూడ దగ్గరకు వెళ్లనీయ లేదు. వీధి గదిలో కూర్చొని చివరకు రెండో గదిలోకి వెళ్లాడు. తలనొప్పితో పడుకున్న కూతుర్ని పిలవటానికి ప్రయత్నించాడు గాని పిలవలేక అక్కడే వున్న పాపను యెత్తుకున్నాడు. పాప చేతితో నోరు మూసుకుంది.

"చాల్లేవే నీ వేషాలు—కళ్లుకూడా మూసీ సుకో—పళ్లూడిన ముసలాణ్ని గా."

"చెవులు కూడ" పాప కళ్లుమూసుకుంది.

పాప ఒక్కసారి కళ్లు తెరచి లల్లలల్లా అని నాలికతో వెక్కిరించింది.

"చూడమ్మా! నీ కూతురు చెవులుపట్టుక ఆడిస్తోంది...."

అన్నపూర్ణ లేచి కూర్చుంది. మంచంమీద కూతురు ప్రక్కనే పాప నెత్తుకొని కూర్చొని "చాలా పెద్దమాట లనేశావమ్మా" అన్నాడు.

ఆమె యేమీ అనలేదు. ముఖం దించింది. కాని దుఃఖం మాత్రం పుబికిపోతోంది. ముసలాడు ముక్కు కొస్త నలుపుకొని "నీకంటే నమ్మా" అన్నాడు. శోకం నిండుకున్న కళ్లు కప్పుకొని "కన్నవారిమీద నిష్ఠూరం వెయ్యక యింకెవరిమీద వేస్తాను నాన్నా" అనేసరికి ముసలాడి కంటిరెప్పలు చెమ్మగిలినాయ్. పాప నోరు తెరచి ఆకళ్ల వేపు చూస్తోంది. వాళ్లజీవితాల్లో ఆపుకోలేని దుఃఖం మళ్లీ యిద్దరికీ ఒక్కసారి పొంగటం యిది రెండోసారి

అచ్యుత రామయ్య గారు కొంతసేపయ్యాక "అమ్మను వారం పదిరోజుల్లో మంచి రోజు చూసి పంపిస్తాను" అన్నాడు. తండ్రి వెంటనే రైలువుందని ప్రయాణం కట్టాడు. వెళ్లేముందు "చాల నీరసంగా వున్నావు. కొంచం జాగ్రత్తగా వుండమ్మా" అన్నాడు.

అన్నపూర్ణ మౌనంగా నిగారించిన ముఖంతో కూతుర్ని యెత్తుకొనే గుమ్మంవరకూ సాగనంపింది. గుమ్మందాటుతున్న తాతయ్యని పిలిచి మరీ లల్లా లల్లా అని వెక్కిరించింది పాప.

పోవే అంటూ ముసలాడు వెనక్కు తిరిగాడు. విరగబడినవ్వుతూ మళ్లీ పాప వెక్కిరించింది.

పాప బుగ్గ పట్టుకొని, రెండో బుగ్గ మీద ముద్దులాడి "వస్తానమ్మా" అంటూ వెళిపోతోంటే కూతురు తండ్రి కనిపించేవరకూ చూస్తూనే వుంది.

౧౦

వీరభద్రరావు వచ్చేసరికి బాగా చీకటిపడింది. అన్నపూర్ణ కొంచం జ్వరం తగలటంవల్ల మూలుగుతూ మంచంమీదపడుంది. అన్నయ్యను చూసి లక్ష్మి పెరటిలోకి వెళ్లిపోయింది. చిట్టి వుయ్యాలలో నిద్రపోతున్నాడు.

పాప ఒక్కతె తప్పించి ఆ యింట్లో ఆయనను అప్పటికి పలకరించే వా రెవరూ లేకపోయారు. తండ్రిచుట్టూ గెంతులేస్తూ తాతయ్య నెలా వెక్కిరించిందీ చెప్పుకొస్తోంది. చిరాకుగావున్నా ఒక్కొక్కసారి దృష్టి పాపమీద పడటంచేత నవ్వు వస్తున్నా ఆపుకున్నాడు.

అన్నపూర్ణ ఒకఅరగంట పోయాక మెల్లిగా లేచివచ్చి "భోజనానికి లేవండి" అంది. మాటాడకుండా లేచి పెరటకు వెళ్లాడు. చేరువలోనే కూర్చొని "అప్పుడనగా వెళ్లి యింత ఆలస్యంగా

వచ్చారేం" అంది. భద్రం నోరు మనసు భోజనం మీదే లగ్నమైయుంది. లక్ష్మితో యిది తీసుకరామ్మా అది తీసుకరావమ్మా అని చెప్తూనే భర్త భోజనం అయ్యేవరకూ అక్కడే కూర్చుంది.

సోమవారంనాడు యింటియజమాని ఒక క్రొత్తమనిషిలా మెసలటం తప్పించి మిగతావన్నీ మామూలుగానే జరిగిపోతున్నయ్.

నాలుగురోజులు పోయాక ఒంట్లో కొంత నిమ్మళించాక భర్తతో లక్ష్మి పెళ్లివిషయం మెల్లగా నచ్చచెప్తామని, తరవాత మరదికి వుత్తరం వ్రాయిద్దామని, సంకల్పించుకుంది. కానీ మంగళవారం చీకటిపడ్డాక బుచ్చిబాబు, పద్మజ, అరుణ రావటంతో అన్నపూర్ణ ఆశ్చర్యపడింది.

అరుణ పరుగెత్తివెళ్లి మంచంమీద అన్నపూర్ణ ఒడిలో పడి వెక్కి వెక్కి ఏడ్చేస్తోంటే అందరూ అలా నిశ్చేష్టులయ్యారు. వదిన కళ్లు మసకలు కమ్మినట్లనయ్. మాటాడటానికి గాని, ఆలోచించటానికి గానీ పాలుపోలేదు. వదిన చెక్కిళ్లపై కన్నీరు జారటం బుచ్చిబాబు చూశాడు. చివరకి యెక్కడనించి శక్తివచ్చిందో లేచి అరుణను యెత్తుకొని మెల్లగా పెరటుకు నడిచింది. వదిన యెక్కడ పడిపోతుందనో లక్ష్మి వెనకాలే వెళ్లింది. వసారాలో కూర్చోబెట్టి అన్నం తీసుకరమ్మని సైగ చేసింది. అరుణ వీపుమీద వేసిన చెయ్యి ఆపిల్ల భోజనం పూర్తి చేసేవరకు తీయలేదు.

లక్ష్మి వంటయింటిలో క్రొత్తగా వంటప్రయత్నంలో వుంది. ఆమె వెనకాలే పద్మజ కూడ వుండి సహాయం చేస్తోంది. భోజనాలు పూర్తయేసరికి తొమ్మిదిదగ్గరయ్యింది. అన్నదమ్ములిద్దరూ భోజనం దగ్గర మౌనంగానే వున్నారు.

వదినా మరుదులు మాట్లాడుకోనే టప్పుడు పద్మజ రెండుసార్లు అగదిలోనికి వచ్చి యేవో సామాను తీసుక వెళ్లింది. ఆమె ముఖంలో యిదివరకున్న కళ యిప్పుడు లేదు. కొంత రగడచేసిన మనిషిలా వుంది. కోరి లక్ష్మికి వంటప్రయత్నంలో సహాయం చెయ్యటం కూడా అన్నపూర్ణకు పరిపరివిధాల ఆలోచించటానికి ఆస్కారం యిచ్చింది.

భోజనాలయ్యాక పిల్లలు ముగ్గురూ పడుకున్నారు. బుచ్చిబాబు, పద్మజ, లక్ష్మి వదినదగ్గర కూర్చున్నారు. భద్రం అంగటిగదినుంచి వచ్చాడు తమ్ముడు తలచించాడు. పద్మజ, లక్ష్మి అక్కడనుంచి పెరటుకు వెళ్లిపోయారు.

"నీతో రేపు లక్ష్మిని తీసుకపో" అన్నాడు అన్నయ్య.

"అందుకేనా టెలిగ్రాం" అన్నాడు తమ్ముడు.

"హాఁ, అందుకే" అంటూ భద్రం వెళ్లిపోయాడు మామూళ్లు స్థలానికి. ఇంతవరకూ యీ టెలిగ్రాం విషయమై వినని ముగ్గురూ నిర్ఘాంతపోయారు.

అన్నపూర్ణ తేరుకొని చూసేసరికి పరిస్థితి విషమించినట్లుంది. బుచ్చిబాబు అంగటి గదిలోనికి వెళ్తే పరిస్థితి విషమిస్తుందని "కూర్చోండి బుచ్చీ" అంది. బుచ్చిబాబు కూర్చోలేదు. "సరే గానీ..." మాటలు యీ ఊత పదం తరవాత దొరకలేదు. పరిస్థితి అదుపులోనికి తేడానికి కొంత చలించింది. ఒకప్రక్కన వచ్చి కూర్చున్న పద్మజ కనిపించింది. ఇదివరలా ఆమె మొహంలో ఆట్టే యేవగింపు అగపడలేదు. ఇదివరకు చెప్పాలనుకున్న విషయం చెప్పితే పద్మజే కాదు— యింట్లో యెవరికీ తెలియని విషయం ఒకటుంది— భర్తకు అవసరంవస్తే చెప్తానన్న విషయం అదే-ఇంతకంటె మంచి సమయం లేదని శక్తిని కూడగట్టుకొని "చెల్లీ" అని అభిమానం వుట్టిపడే స్వరంతో పిలచింది. పద్మజ కొంత దగ్గరగా జరిగింది "ఈ యింటి కోడలివి కానీ యీ యింటి సంగతి యిన్నాళ్లూ నీతో చెప్పలేదు. వింటావా?"

పద్మజ మౌనంగా కోరికను వ్యక్తపరిచింది. మళ్ళీ నీరస కంఠంతో "కూర్చోండి బుచ్చీ! మీకూ తెలియని విషయా లున్నయ్—" ఏమనుకున్నాడో బుచ్చిబాబు కూర్చున్నాడు. ముఖం మాత్రం వదిన వేపు లేదు.

ఆ కొంత స్వరం అశాంతి యుతమైన విషయాన్ని చెప్పటానికి సాహసిస్తోంది.

"మామయ్యగారు ముక్కుకు మాటిగా పోయేవారట! అందువల్ల చాలామంది బంధువులకద్దు చెడ్డయ్యారు. ఆ కోపం అత్తయ్య కాబట్టి సహించ

గలిగారు. అత్తయ్యగారు గట్టివారు కారాయె. పట్టుమని పదినెలలు ఆరోగ్యంగా వున్నారని లేదు. ఆవిడగారి క్రింద డాక్టర్లకి పోసేసరికే సరిపోయింది. గడించిం దేమీ లేదు. మీ బావగారి తర్వాత ముగ్గురు పోయారు. బుచ్చి తరవాత యిద్దరు పోయారు. లక్ష్మి తరువాత లేక లేక మళ్ళీ అరుణ. ఈ చావులతోనే ఆవిడ మరింత నీరసించిపోయారు. మీ బావగారు బి. ఏ. పాసయ్యేసరికి అప్పటికి మూడునెలలై మామయ్యగారు దీర్ఘరోగంతో మంచం పట్టారు. కష్టాలన్నీ ఒక్కసారే కూడుకొస్తయ్. ఋణాలు తప్పించి యింట్లో మిగిలిం దేమీ లేదు. మీ బావగారికి అనగానే వుద్యోగం దొరికిపోతుందా?"

అన్నపూర్ణ ఆగింది. ఆమె అలసట కెందుకున్నట్లు గ్రహించిన పద్మజ మరికొంత జరిగింది. శక్తి కూడగట్టుకొని—

"లోకంలో యెవరకు యెవరనుకుంటే మనం యెక్కడుంటాం చెల్లీ? ఒకరు కాకపోతే ఒకరైనా కనికరించేవాళ్లు వుండకపోరు. కానీ కష్టాలు చెప్పుకొని చెయ్యి చాపటానికి సిగ్గుతో చచ్చిపోయే వాళ్ల సంగతి యేం చెప్పను? ఇంట్లో పస్తు—యింటి యజమానికోసం మందులు కావాలి. డాక్టరు తొందర చేశాడు..."

అన్నపూర్ణ గొంతుక పట్టుకపోయింది. అందరి ముఖాలు ఆదృతితో ముందుకు వంగాయ్. ఆగదిలో వున్న ముగ్గురకు రమణమ్మ యేంచేసిందో తెలియదు. కంఠం సవరించుకొని "అత్తయ్య యేం చేస్తారు? పసుపుకొమ్ము కట్టుకొని—పుస్తె పెద్దకొడుకు చేతిలో పెట్టారు—అంత పెద్దకొడుకు రాయిఅయిపోతే వెళ్లు నాయనా త్వరగా అంటూ త్రోసిం దావిడ. చెయ్యి వణుకుతుందేమో పుస్తె జారిపోయింది. మీబావ యేంచేస్తారు? వెళ్లారు గుండెపట్టుకొనే చేరారు. మందు తీసుకొని పరుగెత్తుకొని వస్తుంటే అంతదూరంలో వుండగా యేడుపు వినిపించిందట. నడిరోడ్డుమీద చేతిలోని సీసా జారిపోయింది—మెడలో మంగళసూత్రం మట్టిపాలైంది."

కళ్లకు కట్టినట్టు విషాదాంతమైన యీ దృశ్యాన్ని విషాదమైన స్వరంతో అన్నపూర్ణ చెప్పటంతో ముఖాలన్నీ బరువెక్కి వంగిపోయాయి. ఇల్లంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. ఇంతలోనే గడియారం పదిగంటలుబదులు తప్పుగా యేడుగంటలు కొట్టడం యెవరూ గమనించినట్టు లేదు.

అన్నపూర్ణ పద్మజవేపు చూస్తూ,

"ఇక పెళ్లిసంగతి—ఆయన చెప్పారు అప్పటి యింట్లో పరిస్థితిచూసి ఆయనకు యేనూతిలోనో పడి చచ్చిపోవాలనిపించేదట—అలాంటిదుఃఖంలో కూడా మీబావగారికి నచ్చచెప్పి కాలం వెళ్ళబుచ్చిం దావిడ. పరామర్శకు వచ్చిన వాళ్లు ఆ యేడుపులో సగం విని వెళ్లిపోతున్నారు. మిగతా సగం యేడుపు అర్థంచేసుకొనేవాళ్లెంతవాళ్లై యుండాలి? మా నాన్న చాలా దూరపుబంధువు. చూడటానికి వచ్చారు. నాన్న యింటికొచ్చాక అమ్మతో మాట్లాడుతుంటే విన్నాను. అమ్మను పంపించారు. బలవంతంచేసి మూడువంద లిచ్చారు. అత్తయ్య ఆకలితో చచ్చిపోయేబదులు యిలా బ్రతకాలనే ఆ డబ్బు పుచ్చుకున్నారట. మా మేనమామ అప్పుడు హుజూరుసిరస్తెదారుగా వుండేవారు. నాన్న మీబావగార్ని కష్టం మీద వుద్యోగంలో వెయ్యించాక మొదట యిచ్చిన డబ్బువిషయమై మరచిపోతున్నారు. కానీ అత్తయ్య మరచిపోలేదు. మానాన్నకు ఆవిడకోరిక కాదనటానికి మనసుపోలేదు. మాఅమ్మకు యిష్టం లేదు. మాఅమ్మతో అనటం విన్నాను—

"ఆ రమణమ్మలాంటి మనిషిని చూడలేదు. అటువంటి యిల్లు నిలిపితే నా కూతురు నా పేరు నిలబెట్టినట్లే—దానికోసం మన అన్నపూర్ణ బాధపడినా నేను విచారించను"—ఇదే చెల్లీ యెప్పుడైనా జ్ఞాపకంవస్తే ఒళ్లు ఝల్లుమంటుంది. ఈ యింటి కోడల్ని. సంసారం యేమిటో—యెలా నుసలాలో నాకేం తెలుసు? క్రొత్తగా ఒకసంవత్సరంవరకు అత్తయ్యవెంట త్రిప్పుకున్నారే సరెయ్యో గొయ్యో చూసుకోవాలని వుండేది— నేనేం చేసేది? అప్సరసలా వుండాలంటే దేవు డివ్వని అందాన్ని యెక్కడ తేను? అత్తయ్య గురువైనా, దైవమైనా అంతా ఆమే. ఆవిడ ప్రయత్నంవల్ల కాలంతోపాటు ఆయన మనసు కూడ మారింది."

వదిన తమతో యింతగా చెప్పని విషయాలను తోడికోడల నుద్దేశిస్తూ వెళ్ళగక్కటంతో లక్ష్మి, బుచ్చిబాబు మనసు లోకవిస్మయంగా తేలి పైనయ్. పద్మజ తల దించుకొని వింటూనేవుంది. అన్నపూర్ణ

వదనంలో హెచ్చుగా నీరసం అలముకుంటోంది. మాట్లాడటానికి కూడ కష్టపడిపోతోంది. అయినా చెప్పాలనుకున్నది చెప్పితీరాలన్న ఆతృతపట్టు దలవల్ల మెల్లగా గొంతు విప్పింది. ఈసారి భర్త మాత్రం చెవులు బాగా రిక్కించాడు. తనకు యిది వరకు చెప్తానన్న విషయం చెప్తుందేమో అని. "ఆవిడ కాలంచేసే ముందు నా పిల్లలు తల్లిలేదని యెప్పుడూ యేడవరన్నారు—ఆ పిల్లలు మాఅమ్మ వుంటే యింత అన్యాయంచేస్తారా? అని యేడవ కుండా వుండాలనే యింత ప్రయాసం చెల్లీ! ఆవిడ అంతకు ముందు ఒకవిషయం కూడా చెప్పారు. చెప్పవలసిన అవసరం వచ్చింది కాబట్టి చెప్తున్నాను- ఆవిడ అన్నారు. నాశరీరం దిట్టమైంది కాదాయె. ఏనిముషంలో కళ్లు మూస్తానో— అన్నదమ్ము లిద్దరూ సఖ్యంగా వుంటారని నాకేం నమ్మకం లేదు. మన్యను నలిగిపోయేవాళ్లు ఆడపిల్ల లిద్దరూను వాళ్లు అత్తవారిళ్లకు వెళ్ళేవరకైనా సఖ్యంగా వున్నట్లు చూడమ్మా అన్నారు—ఈ అన్నదమ్ము లలా వుంటున్నారా? ఏపముఖాలు పెడముఖాలతో వాళ్ల బాగోగులు చూసుకుంటున్నారు గానీ తల్లిలేని పిల్లలు కాపురమని యేడిస్తే వాళ్లకేం శ్రేయస్కరం కాదనైనా అనుకుంటున్నారా? ఏదీ లేదు. వాళ్ళ నోటి కొచ్చిన కూత కూస్తూ యిద్దర్నీ హతమార్చేస్తు న్నారు. అన్నయ్యలని మర్యాద యిస్తున్నారని వాళ్ల లేతమనసుల్లో చిచ్చు పోస్తారా? చెప్పండి బుచ్చి చెప్పండి!"

చివరిమాట లన్నీ ఆవేశంతో రావడంవల్ల ఆమె మంచంమీదనుంచి లేచిపోయింది. ఆమె కళ్లు తిరిగాయ్. మళ్లీ మంచంమీదే వాలిపోయి మాటాడ టానికి కూడ శక్తి లేకపోయింది.

అందరూ అలా కొయ్యబారిపోయారు. నిస్త్రాణగా పరుపుమీద నుంచే పద్మజవేపు చూస్తోంది. ఎవరితలలూ మీదికి లేవలేదు.

మాట్లాడగలిగి మాట్లాడలేని వారి పరిస్థితిని కొంత వరకు మాటలురాని చిట్టి సరిచేశాడు. కీఁ మంటూ వుయ్యాలలో స్వరం హెచ్చించగానే అన్నపూర్ణ లేచి కొడుకును యెవరినీ కష్టపెట్టకుండా తనే తీసు కొని అద్దాలలో వేసుకుంది అతి కష్టంమీద.

౧౧

తెల్లవారేసరికి పద్మజ కాఫీకాచి అన్నపూర్ణ యెదరగా పెట్టడంతో ఆమెకళ్లల్లో ఆనందబాష్పాలు నిండుకున్నయ్. రాత్రి యేమీ తీసుకోలేదని బలవంతం చేసి అన్నపూర్ణ త్రాగేటట్లు చేసింది.

ఏకాంతంగా లక్ష్మిని అడిగింది "ఇంట్లో యిలా కష్టపడేదా?" అని.

"బాగా నేర్పి తీసుకొచ్చావేమో చిన్న న్నయ్య. అక్కడైనా యెంత మద్దుచేసేవాడో అంతగా పనికూడా చెయ్యించేవాడు" అంది లక్ష్మి.

ఈ పరమసత్యాన్ని ఆమె చేష్టలే నిరూపిస్తు న్నాయని అన్నపూర్ణ అనుకుంది. బుచ్చి చేతకాని వారా అని భర్తను సూటిగా ప్రశ్నించినందుకు తగ్గట్టే భార్యను వంచారని సంతృప్తిపడింది. ఐనా పద్మజ పూర్తిగా మారిపోలేదు. విసుగుబాటు, అసూయ ఆమెను పూర్తిగా విడిచిపెట్టలేదు.

ఏడు దగ్గరైంది. అచ్యుతరామయ్యగారు భార్యతో సహా కలిసిరాకపోతే రాత్రంతా ఆలోచనలతో మనసులను నింపుకున్న వాళ్ళ ప్రవర్తనలో మార్పు కొంతలో కొంతైనా దృశ్యమయ్యేది.

నగంచచ్చి వచ్చిన సుబ్బమ్మ రాగానే కూతుర్ని చూసి నిండుజీవి అయ్యింది. అచ్యుత రామయ్యగారు అల్లునివేపే చూడలేదు. బుచ్చి బాబు నమస్కరించటం, ఆయన అందుకొని కుశల ప్రశ్నలు వెయ్యటం జరిగింది. దంతధావన చేస్తూ వీధి అరుగుమీద బుచ్చిబాబుతో మాట్లాడారు. స్నానం పూర్తయాక కాస్సేపు కూతురుతో యేకాంతంగా మాట్లాడారు.

ఇంతకు పూర్వమే సుబ్బమ్మ జరిగిన తంతంతా కూతురుతో చెప్పుకొచ్చింది. "ఆ మూలకి వెలిగిరాం చేరేసరికి ఒకరోజు ఆలస్యం. రెండురోజులై యెడ తెరిపిలేకుండా వర్షం పడుతోంది. పొలాల గట్లు దాటి రోడ్డు కొచ్చేసరికి బస్సులన్నీ తప్పిపో యాయ్. వేగంగా రమ్మని రెండుముక్కల్లో తెల్పాడు— నీ ఒంట్లో బాగులేదని మీనాన్న చెప్పారేమో సగం చచ్చా నమ్మా— రంగడు ధైర్యం చెప్తూనేవున్నాడు — అప్పటి కప్పుడు

బండి కట్టించుకొని స్టేషను కొచ్చేసరికి రైలు వెళ్ళిపోయింది. రాత్రిబండివరకూ వున్నాం. ఆ పాడుబండి నాలుగ్గంటలు లేటు — మీనాన్న ధైర్యం చెప్తనే వున్నారు. కానీ ఏమిటో నమ్మా — కాలం చూస్తే మంచిది కాదు. అందులో యేముహూర్తాన యీవూర్లో అడుగు పెట్టానో యీనీరు నీకంటికి పడింది కాదు.''

ఇరువైపుల టెలిగ్రాంలు యిచ్చాక భద్రం ఆశించిం దొకటి. కానీ జరిగింది వేరొకటి. అటు తమ్ముడొక్కడే వస్తా డనుకున్నాడు. యిటు మామయ్యగారొక్కరే వస్తా డనుకున్నాడు.

ధ్యానం అయ్యాక అచ్యుతరామయ్యగారు. బొజ్జ నిమురుకుంటూ అంగటి గదిలోనికి వచ్చారు. అల్లుడు కాఫీ త్రాగుతున్నాడు. మధ్య ద్వారానికి చేరువుగా నిల్చొని పెరటివేపు చూస్తూ "అదేంటోయ్ బుచ్చీ! పిల్లిలా ఆమూల కూర్చుని త్రాగుతున్నావ్''

"అబ్బే అబ్బే...''గొణుక్కుంటూ లేచి పోయాడు బుచ్చి.

"సరేగానీ—యిలా వస్తావటోయ్ ...''

బుచ్చి తనవేపు రావటం చూసి అల్లునివేపు తిరిగాడు. బుచ్చి గదిలోనికి వచ్చి ముఖం పెడగా త్రిప్పుకున్నాడు. ముసలాడు యిటూ అటూ పచారు చేస్తూ "ఏంవోయ్! టెలిగ్రాం యెందు కిచ్చినట్టు?'' సహజ గంభీర స్వరంతో అడిగాడు.

ఇదే సమయానికి అన్నపూర్ణ రెండో గదిలో గుమ్మందగ్గర చారబడి నిలుచుంది. ఎటువంటి బిడియం పడకుండా అల్లుడన్నాడు "దానికి యీ నీరు పడలేదు. కొన్నాళ్లు మీయింటికి తీసుకు వెళ్తారని''

"ఇలాంటి విషయాలు యిదివరకు టెలిగ్రాంల మీద నడవలేదే—'' కొంచం ఆగి "అదే నా సంశయం లే''

ఈ సంశయం తీరుతుం దనుకొనే మాటలు నములటానికి అల్లుడు కొంత విరామం తీసుకోవలసి వచ్చింది.

"జ్వరం ముదరకూడదని—ఇక్కడ సరియైన సంరక్షణ లేదని—''ఈ సగం వాక్యాలు సరిగ్గా వుచ్చరించకపోవటంతో ఆయన చప్పున "ఇదివరకు అభాగ్యం వుండేది. ఇప్పుడు లక్ష్మి వుందిగా'' అన్నాడు "అది యీ వేళో రేపో వెళ్లిపోతుంది''

"ఎక్కడికి?''

"బుచ్చి తీసుకువెళ్తున్నాడు''

"ఎందుకూ?''

ఈప్రశ్నల పరంపరలకు సమాధానం యిచ్చే ఆవశ్యకతగురించి భద్రం ఆలోచించాడేమో ఒళ్లు మండి జవా బీయలేదు.

అచ్యుతరామయ్యగారు బుచ్చిబాబు వేపు తిరిగి "ఏంరోయ్ బుచ్చీ—ఎందుకు తీసుకువెళ్తున్నావో చెప్పగలవా?'' అన్నాడు.

"నేను తీసుకవెళ్లటం లేదు''

"ఏం?''

"ఏమీ లేదు. నాకిష్టం లేదు''

ఈమాటలు భద్రం సహనాన్ని ఛేదిస్తున్నయ్. మామ యెడంగా నిల్చొని యిద్దరివేపు దృష్టిని పోనిస్తూ "మన నువ్వుల్లో నూనె లేకపోతే తెలకలివాణ్ణంటే యేంలాభం? మీ బుర్ర లింతవరకే పనిచేశాయ్. చదువుకున్నారు. కాస్త మీ స్థితిగతులు ఆలోచించ టానికి ప్రయత్నించండి''

ఆ పెద్దమనిషి మళ్లీ యిటూ అటూ తిరుగుతూ "సిగ్గూ ఒగ్గూ లేకుండా మసలటం మంచిపని కాదు. మనుష్యను యేపాపం యెరగని ఆడపిల్లల్ని బయట వేస్తారటోయ్—మాకేం జరువని కాదు. కానీ ఆడపిల్లలు కన్నవారింట్లో గాదెక్రింద యెలుకల్లా బ్రతుకుతామని భయపడుతుంటారు— బాగా ఆలోచించండి''

ఎవరూ నోరు పెగిలించకపోవటంతో ఆగి బొజ్జమీద చెయ్యి గిరగిర మెల్లగా త్రిప్పుతూ "నేను చెప్పాల్సివచ్చింది కాబట్టి చెప్తున్నాను. యోగ్యత గలవాళ్లని పాడవకముందే చెప్పటం నావిధి... నేననేది-అన్నదమ్ము లిద్దరూ యిలా కౌగలించుకోమని కాదు. కలత లెలా వచ్చినయో కలయికకూడా అంత కాలం పట్టుంది. ఇద్దరూ తాత లయ్యేవరకూ కలసి మెలసి వుండాలని కాదు. అలావుండా లన్నా వుండ లేరు. మీ కుటుంబపరిస్థితులు తెలుసుకొని కాలం యెరిగినవా ళ్లమంటా రంటే—ఆ ఆడపిల్లలు అత్తవారిళ్లకు వెళ్లేవరకైనా మీరు సఖ్యంగా వుండా లంటారు—చిన్నవాళ్లు కారు—ఆలోచించండి''

బుచ్చిబాబు వంచిన తల యెత్తలేదు—కానీ క్రోధాన్ని యీ మాటలన్నీ రిమ్మెత్తిస్తున్నట్లు ముఖకళే చెప్తోంది. మున్సబు యిలా యీ ముసలాయన రావటం సుతరాం యిష్టం లేనట్లుగా చిరాకు పడుతున్నాడు. ఈ చిరాకుతో సంబంధం లేకుండానే ముసలాడు అన్నాడు "తగూలకి పెద్దకారణా లుండక్కర్లేదు. ఇదంతా యెందు కొచ్చిందో చెప్తావా?"

భద్రం కోపం పట్టలేనంతయింది. ఇంతలో యెవరూ మాటాడకపోవటంతో అన్నపూర్ణ ముందు కొచ్చి నాందీప్రస్తావన చెయ్యబోయింది. భద్రం చప్పున లేచిపోయాడు. కళ్లు చింతనిప్పు లయ్యాయ్. భార్యమీద కోపం యింకోవిధంగా చూపించటానికి లాభం లేక యిల్లు కదులుతుంటే "ఆగవోయ్! మనిషికి యీగో, గెలుపూ రెండూ వుండా" లన్నాడు మామ.

ఈ మాటలు వినకుండా అల్లుడు రొప్పుకుంటూ బయటకు వెళ్ళిపోయాడు. ఇల్లంతా మౌనంతో నిండిపోయింది. చాలసేపటికి అచ్యుతరామయ్యగారు అక్కడే నిల్చున్న కూతురువేపు తిరిగి "ఇలాంటి దొమ్మరివాళ్ళ సంబంధం చేసుకోమంటావమ్మా—అప్పుడు గడ్డితిన్నాను. ఇప్పుడూనా? నేను వెళ్తున్నాను." యిలా అంటూనే ప్టాంకుకున్న ఖద్దరు పంచె తీశారు. ప్రయాణం అయ్యేవరకు నోరెత్తడానికి యెవరికీ ధైర్యం చాలిందికాదు. ఆయన కోపం అంతే. మళ్ళీ ఆయనే వస్తారని అన్నపూర్ణ యీసారి చెప్పలేకపోయింది.

వెళ్ళిపోయేముందు అక్కడే నిల్చున్న బుచ్చిబాబుతో "మా రంగడికి మీయింటి సంబంధం చేస్తా ననుకున్నాను. కానీ యిప్పుడు ఆలోచించవలసి వస్తోంది—మాడూ మనిషిజన్మ యెత్తాక కష్టాలు అనుభవించాలా? ఆ కష్టాలలో యేమూలనుంచో కాసింత అభిమానం లేకపోతే తేరుకొని సుఖపడలేం—అన్నదమ్ము లిద్దరిలోనూ ఆ పిల్లమీద యేకోశాన అభిమానం లేనప్పుడు నేనెలా చేసుకుంటాను?"

ఈ చివరివాక్యంతో యేకీభవించని బుచ్చి కాస్త ముక్కు నులుపుకున్నాడు. గుమ్మం దాటుతూ వెనుకకు తలత్రిప్పి "నే నొకటి చెప్పటంవల్ల నీకు కోపం రాదనుకుంటాను" అన్నాడు.

అందరూ చెవులు రిక్కించారు. తలయెత్తిన బుచ్చిబాబువేపు ఒకసారిచూసి చేతులాడిస్తూ "నీకొక విషయం చెప్తున్నాను. ఎద్దు తంతుందని గాడిదకాళ్ళ దగ్గర కూర్చోవద్దంటున్నాను. ఇంటిపరువు నిలబెట్టాలంటే ఆ యెద్దునే మచ్చికచెయ్యవోయ్—నా కోపం యేంలేదు నే నెందుకు బాధపడాలంటావేమో? సరి ఆయ మంటే యిదంతా యెందుకు? నీవు చేసిన మేలు బట్టి మీ వదినముఖం చూసైనా నీ పౌరుషం చంపుకోవాలి—నా జోక్యం అనవసరం అని మీ అన్నయ్య స్పష్టపరిచాడుగా—ఒకరు కలిపేకంటే మీకై మీరే కలుసుకుంటే మంచిది—అంచేత చెప్పాను—సరా!"

ముసలాడు చంకను గొడుగు పెట్టుకుని ముందుకు సాగిపోబోతూ వెనుతిరిగి కూతురుముఖం వేపు చూశాడు. కొంచం తటపటాయించినా మళ్లీ ముందుకే సాగాడు. ఆయనకనిపించేవరకు చూసి ఆమాటలతో [illegible] త్రుళ్లిపడుతున్న బుచ్చిబాబు కుర్చీలో కూర్చుండిపోయాడు.

అన్నపూర్ణ చిట్టిని వుయ్యాలలో వేసి వూపుతోంది. సుబ్బమ్మ యేదో పెరట గొణుక్కుంటోంది. లక్ష్మి పద్మజ వంటయింటిలో వున్నారు.

బుచ్చిబాబు లేచాడు. ఇటూఅటూ గదిలోనే కంగారుగా పచారు చేశాడు. వదిన ముఖం గంభీరంగా వుండటం గమనించకపోలేదు.

అనుకోనట్లుగా అన్నపూర్ణ అంగటిగదిలోనికి వచ్చింది. గంభీరంగా వున్నా నీరసం స్పష్టంగా కనిపిస్తూనే వున్నది. కిటికీలోనుంచి వీధిలోనికి చూస్తోంది. కొంతసేపయాక "ఇంకా కోపం చల్లారలేదేమో" అంది.

వదిన ఈమాటలు ఒకవిధంగా తనమీదే ప్రయోగించిందని బుచ్చి కొంచం తొట్రుపాటు పడ్డాడు.

"క్లబ్బులో పేకాట ఒకటి క్రొత్తగా నేర్చారేమో— యింటిమీదెందు కుంటుంది?"

అలా గజాలు పట్టుకొనే చాలసేపటి వరకూ నిల్చుంది. బుచ్చిబాబు వదినకళ్ళల్లోనుంచి నీరు జారటం గుర్తించాడు. ఏమనటానికి తోచలేదు. కన్నీరు మెల్లమెల్లగా తుడుచుకుంటూ హీనమైన స్వరంతో "ఇన్నాళ్లూ ఒకఆశ పెట్టుకున్నాను—లక్ష్మిపెళ్లి చూసేవరకైనా బ్రతుకుంటానని—ఆ ఆశ యీ వేళతో సరి"

ఈమాటలు బుచ్చిబాబు నిజానికి వినలేకపోయాడు. వదిన మళ్లీ మరింత హృదయం కదిలేటట్లు అన్నది— "నిజం చెప్తున్నానండి బుచ్చి—నాకింట్లో యేమీ బాగా లేదు. నిద్ర పోదామన్నా నిద్దర రావటం లేదు. ఏం జబ్బో యేమిటో నాకేం తెలియటం లేదు.''

బుచ్చిబాబు గబ్బున లేచి వదినదగ్గరగా వెళ్దామనుకొనేసరికి సుబ్బమ్మ రావటంతో మళ్లీ కూర్చుండి పోయాడు.

సుబ్బమ్మ వస్తూనే "పాలబిడ్డడి లాంటి వాడివి. నన్ను కాస్త గుండె దిట్టం చేసుకొని బతకనియ్-ఏమడిగినా అమ్మాయి చెప్పదు. ఇంకొకరిని చెప్పనివ్వదు—ఇదంతా యేమిటో..." అంటూనే బుచ్చిబాబుకు చేరువలో కూర్చుంది.

బుచ్చిబాబు తలెత్తలేదు. బహుశః తనలో రేగిన శోకమయమైన వుద్రేకాన్ని అణచుకోవటంలో నిమగ్నుడై వున్నాడు.

"అమ్మాయిని చూస్తుంటే నాకేమిటో భయం వేస్తోంది. పోనీ యే డాక్టరుకు చూపిద్దామన్నా ఫలానా జబ్బని చూపిస్తామా? పోనీ ఆ అల్లుడికి అవి శాఖపట్నంకే బదిలీ చెయ్యించాలని అనుకుంటే ఆయనగారి రాకట అలా వుంది. ధూమ్ ధామ్ అంటూ మీ మామయ్యగారు వెళ్లిపోయారా? నేను వెళ్లి యీ విషయమేమైనా కదిపానా అంటే నన్ను బ్రతినివ్వరు."

బుచ్చిబాబు ఒకసారి వదినవేపు చూశాడు. ఆమె కూడా తనపరిస్థితిలోనే వున్నట్లు గుర్తించాడు.

"ఆ మగ్వను మాఅన్నయ్యకొడుకు పెళ్లాం మాటలువిని వేరుపడ్డాడు. తండ్రికొడుకులను కలపాలని మీమామయ్యగారెంతో హైరానపడ్డారు. ఆడవాళ్లకు సొమ్ము లెక్కువ నగలు నాణా లంటే ప్రాణం పెట్టారు. మాఅన్నయ్య కోడలిపంటిమీద బంగారం తిన్నాడు కదా వాడినేమీ అనకుండా కోడలి నంటే యేంలాభం? నేరం నిష్ఠూరాలు పడ్డానికి దాని వయస్సెంత? మనం యివన్నీ చూడాలా మరి? ఈమాటలన్నానని మీ మామయ్యగారు కొట్టినంత చేశారు. ఆయన తంతే అంతే—నీవేమీ అనుకోకు బుచ్చీ—"

బుచ్చిబాబు ఒకవిధంగా యిటువంటి ప్రసంగం రావటంతో నిర్విణ్ణుడైపోయాడు.

"నేను పెద్దదాన్ని—ఆమాత్రం చెప్తాను. మనసులో చెడ్డ పెట్టుకుంటే మహాపాపం అంటారు. మంచిచెడ్డలు మాగనోము పట్టే తేలిపోతయ్యా?"

సుబ్బమ్మ హితబోధ చేస్తుంటే బుచ్చిబాబు గొంతుక సవరించుకున్నాడు. ఏవిషయంలో కాకపోయినా ఒకవిషయంలోని నిజానిజాలు బయట పెట్టాలనే వుబలాట పడ్తున్నాడు—లక్ష్మిని తనెందుకు హఠాత్తుగా విడిచిపెట్టాడో చెప్పెయ్యవలసివుంది.

సుబ్బమ్మ మళ్లీ శాంతంగా అన్నది. "చిన్నప్పటి నుంచీ చూస్తున్నాన్. నాకంటే మీఅన్నయ్యసంగతి నీకే బాగా తెలియాలి. మాపెదతండ్రికొడుకు వుండేవాడే—యిలాగే యింట్లో యెవరైనా యెదు రాడినా యింటితగువుల్లో దగ్గరవాళ్లు మధ్యకొచ్చినా హంగామా చేసిపారేసేవాడు— అది వాళ్ల నైజగుణం పుట్టుకతో వచ్చింది మధ్యను పోతుందా— చూడు నీమీద అభిమానం లేకపోతే వుత్తరాలెందుకు వ్రాస్తాడు? టెలిగ్రాం యెందుకిస్తాడు?''

రెండోగదిలో చాటున వింటువున్న లక్ష్మి తన బతుకు కుసలిది బయటపెట్టిందని గతుక్కుమంది. తను మాట్లాడటానికి ఒక విషమైన వాతావరణాన్ని సుబ్బమ్మ సృష్టించటంతో బుచ్చిబాబు వెంటనే అన్నాడు.

"మీతో అంతా చెప్తే చాట భారతం అవుతుందండి. తప్పు లన్నిటికి తల వంచాక యిప్పుడేం అనుకుంటే యేం లాభం?"

"ఒకరి తప్పు లింకొకరు సర్దుకోకపోతే కుటుంబం యెలా నిలుస్తుంది. బుచ్చీ మనలాంటి కుటుంబాలు సమ్మటంగా బ్రతకాలి గానీ యిలాంటి తగూల్తో బయటపడ్తామా?"

"బయటపడింది అన్నయ్య కానీ నేనుకాదు - ఏమండీ వదినా!"

వదిన ఒక్కసారి తలయెత్తింది. యే మాటా అనలేదు. సుబ్బమ్మ సౌజన్యస్వరంతో మళ్ళీ మొదటికి వచ్చింది—"ఈ రోషముఖాలకీ పెడముఖాలకీ కారణ మేమిటి?"

"ఏమున్నదండీ! అణిగివున్న వాళ్ళని మరింత అణిచేయటం!"

అన్నపూర్ణ గతుక్కుమంది. కాని బాగా లోకాన్ని చూసిన సుబ్బమ్మ నవ్వి "మీ మామయ్యగారు కోపంతో యేమైనాఅంటే చచ్చినట్లు నోరుమూసుకుంటాం. అర్చేవాళ్లు, తీర్చేవాళ్లు కాబట్టి యేమైనా అంటారు — అలాగని వాళ్లకి అభిమానం లేదనగలమా? దీనికంత మాట పట్టింపులా బుచ్చీ?

"అవునండీ! దొంగను దొంగంటే బావుంది కానీ."

"తరవాత మెల్లగా నేను దొంగను కానని చెప్పితే పూరకనే అన్నవాళ్లు సిగ్గుపడ్తారు."

"అన్నయ్య దగ్గర కక్కలేక" న్నాడు చిరాకుగా.

సుబ్బమ్మ మందహాసం చేస్తూ "ఎంతైనా ఒకచేసు— అభిమానా లెటుపోతయ్— పోనీ అన్నయ్యదగ్గర భయమైతే—"వాక్యం సగంలో ఆపేసి కూతురువేపు చూసింది.

పైకి చప్పున వచ్చిన మాటలు మళ్లీ ప్రతిధ్వనించటం వల్ల సిగ్గుపడ్డాడు. ఈ సిగ్గును కప్పిపుచ్చటానికి గంభీరంగా గంభీరమైనవిషయం చెప్పాడు.

ఈ విషయం విని అందరూ బిక్కమొగాలు వేశారు. వేగంగా మాటాడటానికి యెవరినోరూ పెగిలింది కాదు. అన్నపూర్ణ ప్రయత్నంమీద "ఇది నిజమా, ఇలా యెవరన్నారు" అంటూ ప్రశ్నించింది.

"ముమ్మాటికీ నిజం. ఇదంతా యెందుకండి వదినా? మా మామయ్య తహశీల్దారు అయితే కావచ్చు. నేను తహశీల్దారుని కాదుగా— నేను మామగారితో చెప్పి యీ మూలకు బదిలీ చెయ్యించావని వూళ్లో కొందరితో చెప్పాడు అన్నయ్య. మీరంతా ఇక్కడికి వచ్చాక నెలపోయాక ఆ గోపాలకృష్ణమూర్తి గారు నన్ను నిలదీసి నలుగురిలో అడిగాడు— నేను చచ్చినట్లు వదినా— నేను బదిలీ చెయ్యిస్తే"

సుబ్బమ్మ గప్పున కలుగజేసుకుంది "కిట్టని వాళ్లు చిలవలు పలవలు చేసి..." సుబ్బమ్మమాటలకు హఠాత్తుగా అడ్డొచ్చి "గోపాలకృష్ణమూర్తి అన్నయ్య మీద కిట్టని కబుర్లు చెప్తాడా?"

"ఏమో బుచ్చీ మన దినాలు బాగులేకపోతే ధర్మమే పాపమై కనబడుతుంది."

"హుఁ... మీకు తెలియదండీ వాళ్లిద్దరికి కెంత స్నేహమో! ఇందులో యేం దాపరికం లేదు. ఏ కోపం లేకపోతే అలాంటి వుత్తరా లెందుకు వ్రాస్తాడు— నేను అత్తవారింటికి సులాంనై పోయానట! వుత్తరాలుచూసి ఆ గోపాలకృష్ణమూర్తే యేమన్నాడు? పౌరుషం అంటూ వుంటే జవాబే వ్రాయొద్దన్నాడు"

తను చూడని వుత్తరాలు కూడా వున్నయ్యని లక్ష్మి నివ్వెరపోయింది.

"తప్పు చెప్పకుండా యిలా గూఢార్థాలతో గుమ్మరిస్తే యెలా వుంటుంది? క్రొత్త సంసారమా? ఇంచుమించు సామానులన్నీ యిక్కడికే మోసుకొచ్చాడు—డబ్బు రొక్కంతో తల పగిలిపోయేది,—ఎలా వుంటుందండీ—పోనీ అంతటితో చాలించాడా? ఆ యిద్దరి ఆడపిల్లల పెళ్ళి యెలా చేస్తాడో చూస్తానని చాటుకొచ్చాడు. వాళ్ళిద్దర్నీ అక్కడ అందుకోసమేనా వదిలివచ్చాడు."

మిగతవా రెవరూ మాటాడటానికి సాహసించలేదు.

"నాకు పౌరుషం వుంది. అంత పౌరుషం వున్నవాడివి లక్ష్మిని యెందుకు దిగబెట్టావని అడగ్గలరు? అక్కడున్న పరిస్థితులుబట్టి లక్ష్మిని రెండు నెలల్రితం నుంచీ యిక్కడ విడిచివెళ్లామనేవుంది. వదిన నొక్కసారి చూడాలని మనసు పుట్టింది. అదీ కాకుండా యిల్లు మార్చమందు గోపాలకృష్ణమూర్తి గారు శెలవు లొచ్చాయి కదా ఒకసారి లక్ష్మిని పంపించటం వుత్తమమని చెప్పారు. ఆలోచించాను— ఇల్లు మార్చామా? ఆ కోతి అక్కడ మరీ గెంతుతోంది—"

అన్నపూర్ణ పూర్తిగా చివరివాక్యం అర్థం చేసుకోలేదు; సుబ్బమ్మకు అయోమయంగా వుంది. ప్రక్కగదిలో చాటున నిల్చున్న లక్ష్మి తల తిరిగిపోయి గప్పున కూర్చుండిపోయింది. కొంతసేపటికి గాని ఆమె యిట జరుగుతున్న సంభాషణ వినలేకపోయింది. పద్మజ పాపతో పెరట వంటయింటిలో వుంది. లేదా అంటే ఆమె అన్నయ్యను కోతిని చేసి వంకుకు యెంత గొడవచేసేదో!

"అన్నయ్య బదిలీ గురించి కనుక్కోగా చివరకు బయటపడిం దేమిటంటే మామయ్యగారు చెయ్యించారు."

అందరి నోటివెంబడి 'హా' అనే ఆశ్చర్యార్థకం వచ్చింది.

"మన గొప్పను వాళ్లేం అర్థం చేసుకున్నారు? అలాంటివాళ్ళని మనం ఎందుకు గౌరవించాలి? వాళ్లేం యిచ్చినా వద్దనలేదు—కూతురు ఒళ్లు బంగారంతో నింపినా చివరకు మంచిదే అన్నాను—మా లక్ష్మి వుందని—నా తప్పంటే చెప్పండి అత్తయ్య గారూ?"

అసలు తప్పు అబద్ధమని చెప్పటానికిఆమె సంకోచించిందేమో ! కాని అన్నపూర్ణ లక్ష్మితో అవసర మనేది యెంతపనైనా చెయ్యిస్తుందన్న మాటలను గ్రహించుకొనే వుంటుంది !!

సుబ్బమ్మ పద్మజ — శాంతస్వరంతో "తప్పు లెంచుకుంటే యేం లాభం బుచ్చీ ? అమ్మయైనా నేనైనా అన్నీ మరచిపొమ్మని కోరతాం గానీ—"

బుచ్చిబాబు వదినవేపు చూశాడు, దీక్షగా కొంతసేపు చూశాడు. "మీా రెప్పుడూ యిలానే సర్దుకొస్తారండి వదినా" అని తనలో తనే అనుకున్నట్లు భ్రమపడ్డాడు. ఆమె యెందుకు సర్దుకొస్తుందో, యెందుకు మౌనం దాలుస్తుందో, యెందుకు హాస్యమాడుతుందో, యెందుకు కోపంగా వున్నట్లు సంచరిస్తుందో అంతా ఆయనకు తెలుసు. యీ అయిదు నెలలకీ అలాంటి అనుభూతు లన్నీ ఒక్కసారి శరీరమంతటా ప్రాకిపోయినయ్. కళ్లలో నీరు అలముకోవటం, చేతులు కంపించటం జరక్కుండా అక్కడనించి లేచి వీధిలోనికి వెళ్లాడు. క్లబ్బుకు పోయేరోడ్డు పట్టాడు.

ముందు పెంకలో అన్నదమ్ములిద్దరూ కలసి రావటం వీక్షిస్తున్న వాళ్లకళ్లు మిరిమిట్లు గొలిపాయ్. సుబ్బమ్మ గబగబ పెరటకు వెళ్లి "యేమిటమ్మా యింకా వంట కాలేదూ ?" అంది. పద్మజ "అయిపోవచ్చిం దండి."

బుచ్చిబాబు గదిలో కాలుపెట్టగానే "మూటాముల్లే కట్టండి వదినా— రేపే ప్రయాణం"-అన్నపూర్ణ, మరది యెలా సాధించగలిగా రని ఆలోచించక పోలేదు.

కవిరాజు విప్పుతూ "అన్నయ్య వారంపది రోజులు హోటళ్లలో, బాధపడతారు. రెండునెలలు శెలవుపెట్టున్నారు. అక్కడికి బదిలీ కోసం ప్రయత్నిద్దాం"-బుచ్చిబాబు గొంతుకపూర్తి లొంగు బాటును సూచించటంవల్ల మరది దాసోహం అని భర్తను తీసుకువచ్చారని అనుకుంది.

అన్నపూర్ణ వడ్డించింది భోంచేస్తూ "పప్పులో వుప్పు హెచ్చుపోశారే" అన్నాడు బుచ్చిబాబు పిల్లిలా భోంచేస్తున్నాడు భద్రం. సుబ్బమ్మ అందుకుంది "వేగంగా జీర్ణాని కొస్తుందిలే బుచ్చీ ! కావాలని చేసిందేమో పద్మజ !!"

"మహా ఘటికురాలు !" ఈసారి అన్నయ్య బొమలు తమ్ముడే ఒకఆశతో అన్నాడు. దానికి తగ్గట్లుగానే అన్నపూర్ణ "మా చెల్లెళ్లు మీా ముఖాసాలేం రోదుకపోరు లెండి ?"

బుచ్చిబాబు యీసారి అన్నయ్య మాట్లాడు తాడని ఆశించటంచేత మౌనాన్ని దాల్చాడు. ఇంతలో ఒక గంభీరమైన గొంతుక వినిపించింది— "ఆఁ మనకోసం మనం బ్రతకాలటండీ ? లోకంలో అందరికోసం కాకపోయినా కొందరికోస మైనా బ్రతకాలి— ఎలాగో అయింటిని నిలబెట్టారు."

అందరూ నిశ్శబ్దంగా విన్నారు. అన్నపూర్ణ గబగబ అంగటిగదిలోనికి వెళ్ళింది. అచ్యుతరామయ్య గారు యింకో ముసలాణ్ణి కుర్చీమీద కూర్చోబెట్టున్నారు. "నాన్నా" అంటూ మహదానందమూ తృప్తితో దగ్గరకు రాగానే "మా అమ్మాయండి. ఇదిగో అమ్మా సుంకరణం వెంకటప్పయ్య గారు. మనకి దగ్గరవాళ్లే— యిన్నాళ్లూ యీ వూరిలోనే వున్నారు. చూడలేకపోయాను."

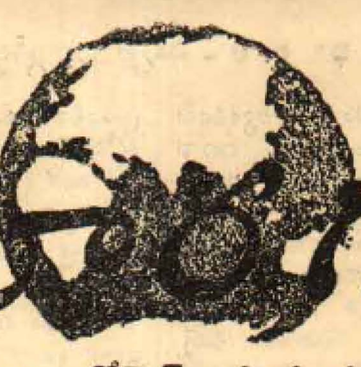
అన్నపూర్ణ చేతులు జోడించింది. వృద్ధుడు దీవించాడు. భోంచేస్తున్న వాళ్లని, దగ్గరగావున్న వాళ్ల నందరినీ చూసి వృద్ధుడు వెళ్లిపోయాడు. అచ్యుతరామయ్యగారు మెల్లగా పెరటికి వస్తూ "మళ్లీ దిగపడ్డాను. యెవరికీ కోపం రాదు కదా ?"

కోపం చప్పున పాపకు వచ్చింది. లల్లల్లలా అని వెక్కిరించింది.

"భోజే !" అంటూ ముందు కొచ్చాడు ముసలాడు. ఆడుకుంటున్న చిట్టి, దొండపండు తాతమీద విసిరాడు. "ఏమోయ్ ! నీకూ నామీద కోప మే" అంటూ కుర్రాణ్ణి యెత్తుకొని మనమరాలితో హాస్యానికి దిగాడు.

ఇల్లంతా పకపక ప్రతిధ్వనిస్తోంది. అన్నదమ్ము లిద్దరూ ముఖాలు చూసుకొని నవ్వుకోవటం తలుపుదగ్గర నిల్చొని ప్రశాంతంగా చూస్తున్న అన్నపూర్ణ కళ్లు ఆనందబాష్పాలతో నిండిపోయాయ్. పెదాలు కంపించినా మాటాడలేకపోయింది. నోరు నిండుగా యేదో అమృతం పూరుకున్నట్లయింది. అక్కడనుంచి మెల్లగా అంగటిగదిలోనికి జారిపోయి చేతిలో చేయిపట్టి అణచిపట్టుకొని గట్టిగా నవ్వుకుంది.

"చూడమ్మా ! నీ కూతురు చెవులు పట్టుక ఆడిస్తోంది" అని ముసలాడు దగ్గరకు రాగానే కూతుర్ని తీసుకొని ముద్దులాడి మురిసిపోతోంటే ముసలాడు బొజ్జమీద చెయ్యి గిరగిర త్రిప్పు కున్నాడు.

కలగూరగంప

సారస్వతంలో ౧౯౫౦ నోబెల్ బహుమానం అందుకొన్న

బెర్ట్రండు రస్సెల్

బెర్ట్రాండ్ రస్సెల్ పూర్వులు చాలాకాలం నించీ స్వాతంత్ర్యప్రియులనే ప్రసిద్ధి సంపాదించారు. ఈయన తాత లార్డ్ జాన్ రస్సెల్. బెర్ట్రాండ్‌రస్సెల్‌కు చిన్నప్పటినించీ అపారమైన విజ్ఞానతృష్ణ ఉండేది. ఈయన అసాంప్రదాయికమైన భావాలకు చేయూత ఇస్తూ ఉండేవాడు. అతిధైర్యంతో అనేక సాంఘిక సమస్యలపై తాను నమ్మిన అభిప్రాయాలు వెలిబుచ్చేవాడు.

ప్రథమ ప్రపంచయుద్ధంవరకు రస్సెల్ శాంతివాదిగానే ఉండేవాడు. నిర్బంధ సైనికశిక్షణకు గట్టిగా ఎదురు తిరగడంవల్ల ఈయనకు, అధికారులకు అనేకసార్లు తగాదాలు వచ్చాయి. ఇల్లాగే న్యూయార్కు నగర కళాశాలలో ఆచార్యుడుగా ఉండేటప్పుడుకూడా సాంఘికంగా అనేకమైన అభ్యుదయభావాలు వెలిబుచ్చాడు. అందులోను ఈయన రచించిన 'వివాహము—నీతి' (Marriage and Morals) అనే పుస్తకము సాంప్రదాయికులకు బాగా కోపం తెప్పించింది. దీనిమీద బాగా వాదోపవాదాలు చెలరేగాయి. ఈయన ఉద్యోగం విషయంలో కోర్టులో ఒక వివాదవచ్చింది. కాని అమెరికా సుప్రీంకోర్టు ఈయనఉద్యోగం ఖాయపరుస్తూ తీర్పు ఇచ్చింది.

రస్సెల్ ఇంచుమించుగా ౪౦ గ్రంథాలు రచించాడు. వీటిలో ఎక్కువగా రాజకీయ సాంఘిక విషయాలను గురించి చర్చించాడు. ఇవిగాక ఈయన ఒక నూతన సిద్ధాంతంకూడా ప్రతిపాదించాడు.

రస్సెల్ వ్రాసిన గ్రంథా లన్నింటిలోను ౭ గ్రంథాలు ఎక్కువగా జనాన్ని ఆకర్షించాయి. వాటిలో బోల్షివిక్ సిద్ధాంతము, ఆచరణ (The theory and practice of Bolshevism) అనే గ్రంథంలో రస్సెల్ రష్యా వెళ్లిన తరవాత తనకు కలిగిన అభిప్రాయా లన్నీ వివరించాడు. 'చైనా సమస్య' (The Freedom of china) అనే గ్రంథంలో ౨౦ వ శతాబ్దిలో చైనా ప్రపంచ రాజకీయాల్లో వహించిన ప్రాధాన్యాన్ని గురించి చర్చించాడు. 'విద్యావిధానము' (On education) అనే పుస్తకంలో విద్యాబోధన సమస్య లన్నీ సమగ్రంగా చర్చించాడు. ౧౯౨౬ లో ప్రకటించిన ఈగ్రంథం ప్రపంచ విద్యావేత్త లందరినీ బాగా ఆకర్షించింది. రస్సెల్ ౧౯౪౫ లో 'పాశ్చాత్య తత్త్వ చరిత్రము' (History of western philosophy) అనే మరి ఒక ఉద్గ్రంథం ప్రకటించాడు. ఈయన తన విజ్ఞానాన్నంతటినీ దీనిలో క్రోడీకరించాడనీ ఇది అద్భుతమైన గ్రంథ మనీ విమర్శకులు పేర్కొన్నారు.

రీత్ ఉపన్యాసాలు

ఈయన అనేకచోట్ల ప్రసంగాలు కూడా చేశాడు. వీటి అన్నిటిలోను ౧౯౪౯ లో రీత్‌లో ఇచ్చిన ఉపన్యాసాలు చాలా ముఖ్యమైనవి. వీటిలో ఈయన సాంఘికాభ్యుదయానికి వ్యక్తిస్వయంకృషీ, సాంఘికమైన ఐకమత్యము చాలా అత్యవసరమైన వనీ ఈరెండింటినీ ఒకదానితో ఒకటి సమన్వయపరచాలనీ ఉద్బోధించాడు.

రస్సెల్ గణితశాస్త్రంలో మహాప్రతిభాశాలి అనీ, ప్రపంచవిఖ్యాతుడైన తత్త్వవేత్త అనీ, కీర్తి రావడానికిచాలాకాలం పట్టింది. ఈయన ౧౮౭౨లో జన్మించాడు. చిన్నతనంలో ఈయనను పాఠశాలకు పంపించలేదు. ఉపాధ్యాయులు ఇంటిదగ్గిరికే వచ్చి పాఠాలు చెబుతూఉండేవారు. అందుచేత చిన్నతనంలో ఈయన జీవితం ఏకాంతం

గానే గడిచిపోయింది. ఈయనకు బాల్యంనించీ గణితశాస్త్రం అంటే చాలా అభిమానం. ౧౧ వ ఏట ఈయన యూక్లిడ్ రేఖాగణితం చదవటం ప్రారంభించాడు. యూక్లిడ్, స్వతః ప్రమాణాలతో, (Axioms) తన గ్రంథం ప్రారంభించడం ఈయనకు చాలా ఆశ్చర్యం కలిగించింది. ఈ స్వతః ప్రమాణాలు యథాతథంగా విశ్వసించవలసినవే గాని వీటిని ఋజువు పరిచే ఆధారాలేవీ లేవు. ఈయనకు చిన్నతనంలో కలిగిన ఈ అనుభవమే ఈయనలోని తత్త్వ శాస్త్ర పఠనా శక్తిని ఇనుమడింప జేసింది. "నేను గణితశాస్త్రంద్వారానే తత్త్వశాస్త్రంలో ప్రవేశించాను. గణితశాస్త్ర విశ్వాసమే నన్ను తత్త్వ శాస్త్రాభ్యాసానికి ప్రోత్సహించింది." అని ఈయన ఒకచోట వ్రాశాడు.

౧౮ ఏట కేంబ్రిడ్జ్ విశ్వవిద్యాలయంలో ప్రవేశించినప్పుడు, రస్సెల్ తత్త్వశాస్త్రము గణిత శాస్త్రము కూడా అభ్యసించాడు. తత్త్వశాస్త్రం లోను, గణితశాస్త్రంలోను ఈయన రచించిన గ్రంథాలు విద్వాంసుల ప్రశంసలందుకొన్నాయి. రస్సెల్ అటుపిమ్మట ట్రినిటీకళాశాలలో ఆచార్యుడుగా ప్రవేశించాడు. ఈసమయంలోనే ఈయన ఫేబియన్ సంఘంలో సభ్యుడుగా ఉండి, రాజకీయంగా ప్రచారం సాగించాడు. ౧౯౦౮ లో అంటే ౩౬ సంవత్సరాల వయస్సులోనే ఈయనను రాయల్ సొసైటిలో ఫెలోగా నియమించారు.

ముఖ్య సంఘటన

౧౯౦౦ వ సంవత్సరం, తనజీవిత, మేధావ్యాసంగంలో అత్యంతముఖ్యమైనదని రస్సెల్ ఒక చోట పేర్కొన్నాడు. ఈ సంవత్సరంలోనే ఈయన పారిస్‌లో జరిగిన అంతర్జాతీయ తత్త్వశాస్త్రజ్ఞుల సభకు హాజరైనాడు. ఇక్కడే ఈయనకు గిసెప్పె పియానో అనే ఇటలీ గణిత శాస్త్రజ్ఞుడు చేస్తూన్న పరిశోధనల విషయం తెలిసింది. రస్సెల్ ౧౯౦౩ లో ప్రకటించిన 'గణితశాస్త్ర సిద్ధాంతా' లకు (Principles of mathematics) పియానో శాస్త్రనిశ్చయా లెక్కువగా సహకరించాయని చెప్పవచ్చును. రస్సెల్, వైట్‌హెడ్ కలిసి ౧౯౧౩ లో గణితశాస్త్రసిద్ధాంతాలు (Principia mathe matica) అనే గ్రంథం ప్రకటించారు. ఈ గ్రంథం రస్సెల్ రచించిన పూర్వగ్రంథానికి శాస్త్రీయ వివరణమని చెప్పవచ్చును. దీనిలో గణితం తర్కశాస్త్ర విస్తరణ మనే సిద్ధాంతము, తర్కశాస్త్రంనించి గణిత ప్రాదుర్భావము, సహేతుకంగా నిరూపింపబడ్డాయి. విజ్ఞులందరు దీనిని ఆంగ్లదేశంనించి వెలువడిన మహోత్కృష్ట గ్రంథమని ప్రశంసించారు. ఇది గణిత శాస్త్రాభివృద్ధికి బాగా తోడ్పడింది. తర్కశాస్త్రచరిత్రలో ఈగ్రంథప్రకటన యొక ప్రధానఘట్టమని విమర్శకు లన్నారు.

తర్కశాస్త్రంలో తత్త్వశాస్త్రసమస్యలను సాధించే సాధనా లనేకం ఉన్నాయనీ, వీటికీ గణితశాస్త్రానికీ సంబంధమే లేదనీ రస్సెల్ గుర్తించాడు. ఈ విషయంలో ౧౯౫౮ లో రస్సెల్ ఇట్లాగ వ్రాశాడు: "తత్త్వశాస్త్రంపై పడిన భాషా ప్రభావం చాలా మహత్తరమైనది. దీన్ని ఇంతవరకూ ఎవరూ గుర్తించలేదు."

రస్సెల్ ప్రయత్నంవల్ల అధమపక్షం ఆంగ్ల తత్త్వజ్ఞులైనా సంపూర్ణంగా ఈ విషయం గుర్తించడం జరిగింది. దీనివల్ల తత్త్వశాస్త్ర చరిత్రలో ఇంతకుముందు ఎప్పుడూ సంభవించని పరస్పరావగాహనము, పరస్పరసహాకారము ప్రారంభమైనాయి.

రస్సెల్ తార్కిక నిర్మాణాలు (Logical constructions) అనే ఒక సిద్ధాంతం ప్రతిపాదించి తర్కపద్ధతులద్వారా తత్త్వశాస్త్రసమస్యలు పరిష్కరించడానికి ప్రయత్నించాడు. కాని ఈ సిద్ధాంతం అంతగా తత్త్వజ్ఞుల ఆదరణ పొందలేదు.

రస్సెల్‌కు ఇప్పటి నోబిల్ బహుమానమే కాక ఇంకా అనేక బహుమానాలు లభించాయి. ౧౯౩౮ లో రాయల్ సొసైటీ, రస్సెల్‌కు సిల్వెస్టర్ పతకం ఇచ్చి గౌరవించింది. ఈ సంవత్సరంలోనే రాయల్ మేథమాటికల్ సొసైటి, రస్సెల్‌కు, మోర్గన్ పతకం ఇచ్చి సన్మానించింది. ౧౯౪౯ జన్మదినోత్సవ బిరుదాలలో రస్సెల్‌కు ఆర్డర్ ఆఫ్ మెరిట్ (Order of Merit) బిరుదం కూడా ఇచ్చి గౌరవించారు.

నూతన తత్త్వ శాస్త్రము

రస్సెల్ ప్రపంచ తత్త్వ శాస్త్రజ్ఞులలో ప్రథమస్థానం ఆక్రమించాడు. తన పాశ్చాత్యతత్త్వశాస్త్ర చరిత్ర ముగిస్తూ ఈయన వ్రాసిన ఈక్రిందివాక్యాలు గమనించదగినవి. "ప్రాచీనకాలంలో ఆయుధబలంద్వారా సంఘసమస్యలు సాధించే ప్రయత్నం జరిగింది. నేటిప్రపంచం కూడా ఈ విధంగానే ఆయుధబలంద్వారా సాంఘిక సమస్య పరిష్కారానికి ప్రయత్నిస్తున్నట్లున్నది.

సెంట్ అగస్టీన్ 'దైవనగర' (City of God) సిద్ధాంతాదర్శము, రోమకసామ్రాజ్యంలోని సుస్థిరత్వము, కలిస్తే, శాశ్వతమైన సాంఘికవ్యవస్థ ఏర్పడవచ్చు నని, రస్సెల్ ప్రతిపాదిస్తున్నాడు. ఈవిష

వర విూయని వేలుపు

The God That Failed

ఆరుగురు ప్రసిద్ధవ్యక్తుల కమ్యూనిజం కథనాలను సమీకరించి బ్రిటిష్ పార్లమెంటు సభ్యుడు రిచర్డు క్రాస్ మన్, "ది గాడ్ దట్ ఫెయిల్డ్" (The God That Failed) అను పేరిటగ్రంథస్థం చేశాడు. హామిష్‌హామిల్టన్ కంపెనీ వారు దీన్ని ప్రచురించారు.

కడుపులో చల్ల కదలకుండా సుఖ జీవితం గడుపుకొంటూన్న వారు, కమ్యూనిజం అంటే ఏమిటో తెలియక్కర లేకుండానే ద్వేషిస్తున్నారు. కష్టజీవితం గడుపుతూ ఎంత కష్టించినా తమ కుటుంబాన్ని పోషించుకో లేని దుర్భర పరిస్థితుల్లో జీవితం గడుపుతూన్న వారు, కమ్యూనిజం అంటే ఏమిటో తెలియక్కర లేకుండానే భక్తితో పూజిస్తున్నారు. మామూలు మనుష్య రకాలు, కమ్యూనిష్టు ద్వేషం, కమ్యూనిస్టు భక్తి, వీట్లలో ఏది బహుళ వ్యాపకంలో ఉన్నాయో అటు, అనాలో చితంగానే మొసగుతున్నారు.

ఈ అర్థం లేని ద్వేషం, పరిచయం లేని భక్తి, రెండూ కూడా కమ్యూనిజం నామం ఆసరా చేసుకొని ప్రపంచ అధికార, ప్రాబల్యం సంపాదించ దలచిన వాళ్లకు చాలా ప్రయోజనకరం ఔతున్నాయి.

తమ సంఘ దుర్భర పరిస్థితులను భరించలేక కమ్యూనిస్టు ఆదర్శాలతో పార్టీలో చేరి, ఆ ఆదర్శాలు ప్రత్యక్ష ఆచరణలో అభాసుగా తయారయి మరొక దుర్భర పరిస్థితికి దోవ తీస్తుంటే, కమ్యూనిజంలో ఇమడక బలిగ్రక్కబడ్డ మేధావులకు, కమ్యూనిజం పట్ల, రాగ ద్వేషాలు రెండూ ఇంత,అనాలోచితంగా, అనుభవ హీనంగా, ప్రేరితం కావటం మాస్తుంటే, చికాకూ, నిస్పృహా జనించసాగాయి.

ఈ ఆరు ఆత్మకథకులలో మొదటి ముగ్గురూ, యౌవన ప్రాదుర్భావంలో ఆశయ ఆదర్శాలతో తమ తమ దేశాల కమ్యూనిస్టుపార్టీలలో చేరి, అపారమైన కృషి చేసిన వారు. సారస్వతులూ, మేధావులూ కూడ. ఆర్థర్ కోస్లర్, జర్మన్ కమ్యూనిస్టుపార్టీలో చేరి పార్టీ ప్రచారశాఖలో చాలాకాలం పనిచేసి, స్పానిష్ సివిల్ వారులో పాల్గొన్నవాడు. ఇగ్నేజియో సైలోన్, ఇటాలియన్, కమ్యూనిస్టు. ఇటాలియన్ కమ్యూనిస్టుపార్టీ ప్రతినిధిగ మాస్కో కమ్యూనిస్టు ఇంటర్నేషనల్‌కు వెళ్లినవాడు. రిచర్డు రైట్ అమెరికన్ నీగ్రో. అమెరికన్ కమ్యూనిస్టు సెల్సులో పని చేశాడు. అమెరికాలోనే కమ్యూనిస్టు బహిష్కారం పొందాడు.

తక్కిన ముగ్గురకూ కమ్యూనిస్టు పార్టీతో ప్రత్యక్ష సంబంధము అతిస్వల్పము. లూయీఫిషర్ పార్టీమెంబరే కాదు. అంద్రీ ఝిద్ ప్రసిద్ధ ఫ్రెంచి రచయిత. 1936 లో రష్యాకు స్వయంగా వెళ్లి చూసి వచ్చేదాకా, కమ్యూనిజంను, కమ్యూనిష్టు రష్యాను, మించిన ధర్మమూ, స్వర్గమూ, భువిలో లేవని తీవ్ర విశ్వాసంతో తన సారస్వతకృషిలో బహుళ ప్రచారం చేశాడు. రష్యాని స్వయంగా చూచి వచ్చాక భ్రమ పటాపంచలయింది. దురభిమానాన్ని పూర్తిగా చంపుకొని, తను ఎరిగున్న సత్యాన్ని బట్టబయలు చేసి, కమ్యూనిస్టు విరోధం తెచ్చుకొన్నాడు.

లూయీఫిషర్ చాలా నాళ్లు అమెరికన్ విలేకరిగా రష్యాలో నివాసం చేశాడు. కమ్యూనిజం ప్రయోగ ప్రారంభస్థితిలో ఉన్నప్పుడు చాలా అభిమానించాడు. ప్రచారం చేశాడు. స్టాలిన్ కమ్యూనిజంను సహించలేక తన భ్రమనుండి బిలి పడ్డాడు.

స్టీఫెన్ స్పెండర్, బ్రిటిష్ కవి, విమర్శకుడు. కొద్ది వారాలు మాత్రం కమ్యూనిస్టు పార్టీ సభ్యుడు.

ఈ ఆరుగురిలోనూ ఎవరూ స్వబుద్ధితో కమ్యూనిస్టు పార్టీలో నుంచి వచ్చివేయ లేదు. ఈ నాటికి మార్క్సు, లెనిన్ల ఆదర్శాల మీద వీరికి భ్రమ పోలేదు.

యంలో ఈయన ఇలాగ వ్రాస్తున్నాడు. "దీనికై ఒక నూతన జీవతత్త్వం అవసరం. దీనిప్రకారం ఏర్పడిన నూతన మానవ నైతిక వ్యవస్థలో మానవ శక్తులకు, మానవేతరపరిసరాలపై గల ప్రభావ పరిమితి సర్తించాలి. అల్లాగే మానవులకు, పరిసరాలకు పరస్పరవిషయంలో కలిగే ప్రభావపరిమితులు గుర్తించడం కూడా చాలా అవసరం."

ఇది చాలా ప్రామాణికమైన సూక్తి. ఈయన ఒకచోట "చాలామంది రాజకీయ వేత్తలు, అర్థశాస్త్ర వేత్తలు, గుర్తించిన మానవావసరాలకంటె విస్తృతమైన మానవావసరాలకోసమే, నేను ప్రయత్నించా" నని అన్నాడు. దీనినిబట్టి రస్సెల్ చిరకాలం తాత్త్వికంగా మథనపడి చెప్పిన పై ప్రామాణిక సూక్తి ఎంత విలవైనదో గ్రహించవచ్చును.

అగ్గిరూ పార్టీచే బైటికి తరుమ బడ్డవారే. మానవ స్వాతంత్ర్యం, మానవత్వ గాంభీర్య గౌరవాదులమీద వారి కున్న విశ్వాసానికి, పార్టీ ఏమాత్రం ప్రోత్సాహం చూపించినా, కృతజ్ఞతతో పార్టీ పక్షాన నడిచి ఉండేవారే.

కాని కమ్యూనిస్టు పార్టీలు, పాశ్చాత్య దేశాల విషయంలో, చదువుకున్న వారంటే, అవిశ్వాసంతోనూ అపనమ్మకంతోనూ, అసహ్యతతోనూ, ప్రవర్తింప సాగాయి. ౧౯౧౭-౩౯ మధ్య ఈ తరగతిపై పార్టీ ఏమాత్రం సానుభూతి చూపినా పశ్చిమ ప్రపంచంలో కమ్యూనిజానికి అధిక బలం చేకూరేది.

ఈ చదువుకొన్న వారంతా, జన్మతః కార్మికులయందు అనేక సద్గుణాలు ఆరోపించుకొని, తమ మధ్యతరగతి కులాల గుణాలు దుర్గుణాలుగా భావించుకొని కార్మికుల సహజ గుణాలు మానసిక అభ్యాసం చేత అలవర్చుకొనేందుకు శతథా ప్రయత్నించారు. కార్మికులకు తమపట్ల ఉన్న నిరసనం ధర్మమే అనుకుని వినయంతో స్వీకరించి తలఒగ్గారు కాని రాను రాను అక్కడి పరిస్థితులు పరికించుకొంటే వీరి ఆత్మ పరిస్థితులు మారాయి. మునుపటివిషయాల స్థానంలో కొత్త ఆదర్శం అంకురించింది. కార్మిక వర్గానికి మధ్య తరగతి వర్గమూ, ప్రాచ్యఖండానికి పాశ్చాత్య ఖండమూ, విజ్ఞాన భిక్ష ప్రసాదించాలనే నమ్మకం అంకురించింది. (ఈ రెండవ భావానికి మార్క్సు కారకుడు) ఈ నమ్మకమే భ్రమా విచ్ఛేదానికి, కమ్యూనిజంలో ఉండటానికి కూడా దారి తీసింది.

ఏ పాశ్చాత్య నాగరికత అంటే నిస్పృహ చెందారో, ఆ పాశ్చాత్య నాగరికతలోనే కమ్యూనిజంను ఉద్ధరించటానికి అవసరమైన మూల తత్వాలూ, ప్రమాణాలూ ఉన్నాయని గోచరించింది. పాశ్చాత్య ప్రభావం పూర్తిగా నైదొలగితే, ప్రాచ్య స్వాభావిక క్రౌర్యంలో, మానవ స్వాతంత్ర్య రక్షణ భావమే దుర్భరమైన నిరంకుశత్వంగా మారిపోగలదని స్ఫురించింది. పార్టీలో చేరిన నాటికన్నా అంతరాత్మలో సంఘర్షణ ఈ సమయంలో వారిలో మరీ భీషణమై పోయింది. ఈ అవస్థలోనే ఆండ్రీఝిడ్, రష్యన్ కమ్యూనిజంకు ప్రతిగా పాశ్చాత్య వాదస్వరూపాన్ని స్పష్టం చేస్తూ ౧౯౩౬ లో ప్రసిద్ధ వ్యాసాలు వెలువర్చాడు. (ఈ గ్రంథానికి తన రచనకూడా ఇస్తానని మాటయిచ్చాక ఆరోగ్యం భంగం కావటం వల్ల ఝిడ్ స్వయంగా వ్యాసం వ్రాయలేదు. కాని అతని వ్యాసాలనుంచీ, "జర్నల్" అన్న అతని ప్రసిద్ధ గ్రంథంనుంచీ, డాక్టరు ఈనిడ్ స్టార్కీ అనే ఆమె ఝిడ్ వ్యాసాన్ని తయారు చేసి అతని ఆమోదం పొంది. ఈ గ్రందానికి పంపించింది.)

ఈ గ్రంథానికి సంపాదకుడైన రిచర్డు క్రాస్మన్ ఉపోద్ఘాతంలో ఈ గ్రంథం ఏ ఉద్దేశంతో తయారు చేసిందీ కొంత వెలువరించాడు.

రిచర్డు క్రాస్మన్, ఆర్థర్ కోస్లర్ స్నేహితులు. క్రాస్మన్ బ్రిటిష్ లేబరుపక్షపార్లమెంటు సభ్యుడు. కోస్లర్, కమ్యూనిస్టు పార్టీలో మార్క్సు ఆదర్శాల ప్రోద్బలం వల్ల చేరి, పార్టీ ఆచరణ విధానాలకు విసుగుపోయి, స్టాలిన్ కమ్యూనిజంలో ఇముడక, పార్టీ బహిష్కారం పొందిన జర్మన్ ఎక్సు కమ్యూనిస్టు. ఇద్దరూ నిత్యం కమ్యూనిజంను గురించి స్నేహానికి భంగం లేని తీవ్రవిధానాలలోనే వాదప్రతివాదాలు సాగించుకొనేవారు. "మీ ఆంగ్లో-సాక్సన్-కమ్యూనిస్టు-ప్రతికూలు లంతా ఇంతే. మీకు మేం చెప్పేది అర్థం కాదు. లేదా అర్థం చేసుకోతలవరు. ప్రళయం రాబోతోం దన్న మా కేక లన్నీ సోది కబుర్లుగా భావిస్తారు. మాతో కలిసి రావటం అంటే నే మీకు అసహ్యం. కాని తీరా చూసుకుంటే, మీ పక్షాన ఉన్నవాళ్లల్లో అసలు సంగతులు తెలిసి మాట్లాడే వాళ్లం ఒక్క ఎక్సుకమ్యూనిస్టుల మయిన మేము మాత్రమే" అంటూ కోస్లర్, క్రాసమనని నిందించాడు. వాదాలు పెరిగాయి. మంచిరసపట్టులోకి వచ్చేటప్పటికి క్రాసమన్ అస్త్రపుల్ల వేశాడు. "ఆగు. నీవిషయంలో పార్టీలో చేరటానికి, యదార్థంగా ఏమేమి జరిగాయో చెప్పు. అంటే వాట్లనుగురించి ఇప్పటి నీ అభిప్రాయాలు కాదు. ఆనాడు నువ్వేమను కొన్నావో అది యదార్థంగా చెప్పు" అని అడిగాడు. కోస్లర్ తన జీవిత చరిత్ర చెప్పడం ప్రారంభించాడు. మళ్లీ క్రాస్మన్కి ఒక ఊహ తట్టింది "ఆగు ఆగు. ఇది గ్రంథస్థంకావాలి" అన్నాడు. తమ అనుభవాలను సత్యదీక్షతో ప్రచురించే ధైర్యం గల ఎక్సు-కమ్యూనిస్టు లెవరా అని ఇద్దరూ కలిసి ఆలోచించటం మొదలు పెట్టారు.

"కమ్యూనిస్టు ప్రతికూల సాహిత్యం పంపాదించటంతో గాని, స్వకీయాచరణలకు క్షమాపణలు చెప్పుకొనే రచనలన్నిటినీ ప్రోత్సహించడంతో గానీ మాకు ఏమాత్రమూ ప్రమేయం లేదు

౧౯౧౭ నుంచి ౧౯౩౯ దాకా ఉన్న వాతావరణం, కమ్యూనిజంలో చేరటం అతి సామాన్యం అయి పోయిన ఆ రోజుల్లో కమ్యూనిజంలోకి మతాంతరులైన వారి మన స్థితి, యథా తథంగా విశదీకరించగల వాళ్ళెవళ్లా అన్న విషయం మీాదే, మాదృష్టి కేంద్రీకరించాము. ఈ గ్రంథంలో రావలసిన రచయితల్లో ప్రతిఒక్కరూ ఆనాటిజీవితం మళ్లీ అవయస్సులో అనుభవించ లేక పోయినా, అనుభవించటం అసంభవమైనా, అధమం-భావనా బల సంభరితమైన ఆత్మవిచారంతో పునశ్చరణం చేసుకొని, ఈ నాటి పరిస్థితులు ఆ నాటికి భవిష్య ద్గర్భంలో దాగి ఉన్నట్లే, సాధ్యమైనంత వరకు విస్మరించి-నాటి పరిస్థితినీ, వాతావరణాన్నీ పునఃసృష్టి చేయగల వాళ్లే అయి ఉండాలని నిశ్చయించాం.

ఈ మాదిరి ఆత్మ కథనానికి, ప్రత్యక్ష రాజకీయ రంగంలో ఉన్న రాజకీయవేత్తలు రాలగారని నాకు తెలుసును. రాజకీయవేత్త ఆత్మాభిమానం, జరిగిన విషయాలను ఈ నాటి విషయాలకు అనుకూలంగా మార్చుకొంటూ వస్తుంది. ఇక శాస్త్రీయమైన దృక్పథంకూడా అపమార్గానికే ఈడ్చుకుపోతుంది. ఏ ఏ ఉద్రేకాలు తెలుసుకోవాలని ఆశిస్తున్నామో, వాట్ల స్వరూపం తెలుపక, ఆ ఉద్రేకాలకు కారణభూతమైన సాంఘిక మానసిక అవస్థా విభేదాలతో వ్యక్తిత్వాన్ని విభజించి, వాట్లను విశదీకరింప చూస్తుంది.

మేం ఆశించిందది కాదు. ఆ నాటి స్థితులను యథాతథంగా జ్ఞప్తికి తెచ్చుకోగల శక్తి. కేవలం నిర్గుణుల లాగా కాకపోవచ్చు. అధమం ఉద్రేక రహితంగా జ్ఞప్తికి తెచ్చుకోగల శక్తి— ఈ శక్తి సృజనాత్మకులైన రచయితలకు తప్ప తక్కిన వారికి సాధ్యం కాదు."

ఈ ఆరు ఆత్మకథలూ, కమ్యూనిజంలోని ఏ ఆకర్షణలు తమ నా పంథాలోకి లాగాయో, ఏ పరిస్థితులవల్ల తాము ఇతరత్రా గావలసివచ్చిందో వారి వారి స్వభావాలను బట్టి సత్య సమ్మతంగా వెలువర్చిన కథలు. కాబట్టి వారి అనుభవాలను. ప్రచార ప్రమేయం లేకుండా, సోవియట్ కమ్యూనిస్టు పరిస్థితులను అవగాహన చేసుకొనేందుకు పాఠకులకు తోడుపడ గలవన్న అభిప్రాయంతో "వరమియ్యని వేలుపు" అన్న శీర్షిక క్రింద ౧౯౫౧ జనవరినుండి భారతిలో వరుసగా ప్రచురించ సున్నాము.

విమర్శనము

గుజరాతీ వాఙ్మయ చరిత్రము

కర్త: ప్రకాశకులు, మహా మహోపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ, డాక్టరు, చిలుకూరి నారాయణ రావు M. A. Ph. D.

'ఆత్రేయాశ్రమము' అనంతపురము. వెల: 1-8-0

డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణ రావుగారీ పుస్తకం ద్వారా తెలుగుపాఠకులకు గుజరాతీ వాఙ్మయంతో పరిచయం కలిగించడానికి ప్రయత్నించారు.

దీనిలో మొదటి అధ్యాయంలో ప్రాచీన గుజరాతీసాహిత్య చరిత్ర వ్రాశారు. రెండవ దానిలో రాస, వీర, పౌరాణిక వాఙ్మయాలను గురించీ, తృతీయాధ్యాయంలో ప్రత్యేకంగా పౌరాణిక వాఙ్మయాన్ని గురించీ వివరించారు. చతుర్థ పంచమాధ్యాయాలలో భక్తివాఙ్మయ ప్రస్తావన ఉన్నది. షష్ఠాధ్యాయంలో జానపద కథావాఙ్మయాన్ని గురించి వ్రాశారు. సప్తమాష్టమాధ్యాయాలు గుజరాతీ నవ్యసాహిత్యానికి ప్రత్యేకించారు.

భారతజాతీయత పెంపొందాలంటే భారతీయులందరూ భిన్న భిన్న రాష్ట్రాల సాహిత్య చరిత్రలు పఠించి, వాటిని అవగాహన చేసుకోవడం చాలా అవసరం. మన దేశంలో ఆయా రాష్ట్రాల నవ్యసాహిత్యాలను గురించి ఇతరప్రాంతాలవారికి సన్నిహితపరిచయం లేదనే చెప్పాలి. సామాన్యంగా సాహిత్యపరులకే ఈపరిచయం లేనప్పుడు ఇక సామాన్యపాఠకుల మాట వేరే చెప్పనే అక్కరలేదు. హిందీ, వంగసాహిత్యాలనుగురించి, ఇతర రాష్ట్రాలలో కొంతప్రచారం సాగింది. కాని ఇటు దాక్షిణాత్య భాషల సాహిత్యాలనుగురించిగాని, అటు మిగిలిన ఔత్తరాహ భాషా సాహిత్యాలను గురించిగాని తెలియజేసే గ్రంథాలు తెలుగులో లేనే లేవు.

ఈ విషయంలో డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణ రావుగారు తలపెట్టిన ప్రయత్నం సర్వథా ప్రశంసించవలసినదే. ముందుముందు మిగిలిన భారతీయభాషల సాహిత్య చరిత్రలు కూడా ప్రకటించబోతున్నామని శ్రీ నారాయణ రావుగారు పీఠికలో అంటున్నారు. వీరి ప్రయత్నం సర్వథా కొనసాగాలనే ఆశిస్తున్నాము.

అయితే ప్రస్తుతం వీరు ప్రకటించినది క్రౌను ౧౬౦ పుటలు గల పుస్తకం—దీనిలో ఈ అధ్యాయాలేర్పరిచి ప్రాచీన కాలంనించీ నడిచిన ఆయా గుజరాతీ వాఙ్మయ యుగాల చరిత్ర వివరించారు. బాగా సంగ్రహంగా ఉన్నా మొదటిరెండుమూడు యుగాల చరిత్ర కొంత విస్పష్టంగానే ఉంది. కాని ఇటీవలి యుగాల చరిత్రలు చాలా సంక్షిప్తంగా ఉన్నాయి. అందులోను నేటికాలపు గుజరాతీవాఙ్మయ చరిత్ర మరీ సంగ్రహంగా ఉన్నది. దీనివల్ల తెలుగుపాఠకులకు నేటికాలపు గుజరాతీ వాఙ్మయాన్ని గూర్చి తెలిసినన్ని వివరాలు తెలియడం లేదు. ముఖ్యంగా ఈ పుస్తకానికి ఇదిఒక లోటు. ద్వితీయముద్రణంలోనైనా ఈలోటు సవరించాలి.

ఇక ముందు వీరు ప్రకటించదలచుకున్న ఆయా భాషల చరిత్రలు కూడా ఇంకా విస్తృతంగా ఉండకపోతే ఆయా భారతీయ భాషా సాహిత్యాలకు న్యాయం జరగడం కష్టము.

పుస్తకం చివర ఆయా రచయితలు, గ్రంథాలు మొదలైన ముఖ్యవిషయాలతో ఒక అకారాది సూచిక చేర్చడం కూడా అవసరం.

గ్రంథకర్తలు ఈవిషయం గమనించగలరని ఆశిస్తున్నాము. 'శాస్త్రి'

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press, No. 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad